Michał Śliwa

Democraţia poloneză.
Idei. Oameni. Evenimente.

Chişinău * 2016

Śliwa Michał. Democraţia poloneză. Idei. Oameni. Evenimente / Michał Śliwa; trad. poloneză şi pref. de Valentin Constantinov. Chişinău: US Tiraspol, 2016. 214 p.

Tit. Orig.: Polska demokracja. Idee. Ludzie. Dzieje. - Referinţe bibliogr. în subsol. - 50 ex.

ISBN 978-9975-76-179-6.
321.7(438) S 63

Druk i oprawa: Zespdl Poligrafie/,tiy UP

C U P R I N S

Prefaţă

Lucrarea „Democrasia poloneză. Idei. Oameni. Evenimente", semnată de Michal Sliwa, Rectorul Universităţii Pedagogice din Cracovia abordează o problemă vie atât în spaţiul care a făcut parte din tabăra socialistă, cât şi mai ales în spaţiul care a făcut parte nemijlocit din componenţa Uniunii Sovietice. Trecerea de la un regim şi sistem politic la altul totdeauna a generat mari tensiuni sociale, dar mai ales întrebarea dacă efortul merită şi dacă rezultatul care va fi obţinut va fi pe măsura aşteptărilor celor care tind spre schimbarea în sensul democratizării societăţii.

Chestiunea democrasiei a fost, aşa cum arată autorul, una dintre problemele cel mai des discutate în societatea poloneză ultimelor două secole. Ea a constituit subiectul unor discusii foarte aprinse şi al luptelor politice, în general în perioadele schimbărilor radicale cu caracter social şi institusional. Evident, într-o măsură mai mare, în secolul al XX-lea decât în cel precedent, deoarece mai înainte avea un caracter mai degrabă teoretic, discusia a devenit cea mai importantă în contextul solusionării altor chestiuni - nasională şi socială. Or, aceste realităţi sunt cum nu se poate mai mult apropiate situaţiei din Republica Moldova, care trece prin schimbări profunde la mai toate nivelele, iar principiile democratice sunt departe de a fi implementate în totalitate. Nu-i de mirare că în aceste condiţii sunt foarte populare tentaţiile revenirii la regimul totalitar, sau de a reintroduce un regim autoritar, care să preia asupra sa grijile societăţii.

Prin urmare, lucrarea semnată de dl. Michal Sliwa este de o mare actualitate şi pentru noi. Familiarizarea cu experienţa poloneză, preluarea unor metode şi tehnici care au dus la depăşirea crizelor social-politice, refelectarea asupra politicilor care au determinat succesul Poloniei ca membru al Comunităţii Europene în care democraţia şi implementarea politicilor democratice au avut un cuvânt important de spus în parcursul nostru european. întreaga experienţă poloneză este utilă şi pentru Republica Moldova mai ales că rezultatele pe care statul din nordul ţării noastre le înregistrează în ultima vreme sunt de-a dreptul impresionante. Soluţia pe care autorul o dă pentru consolidarea democraţiei constau în întărirea societăţii civile, şi în crearea instituţiilor prin care fiecare cetăţean să simtă că statul în care el trăieşte este statul lui şi că face parte din el.

Atât din punctul de vedere al abordării problemei în sine - cea a democraţiei cât şi din punctul de vedere al raportării acestor probleme la cele legate de evoluţia societăţii, organizarea ei şi alegerea binevolă a unui sistem pe care societatea umană îl crede de cuviinţă să-1 accepte şi să-1 primească drept sistem politic, reflectă o realitate veche cât societatea umană de la primele forme de organizare socială şi până în zilele noastre. Pentni ca societatea umană, oricare ar fi ea, să accepte sistemul democratic este nevoie de o anumită pregătire atât intelectuală cât şi economică sau socială. Nu întâmplător societăţile care au apelat la acest sistem politic au fost de o pregătire superioară din punctul de vedere al conştientizării necesităţii implementării regimului democratic.

In mediul politic şi social polonez problema democraţiei poartă un caracter neuniform. De la primele manifestări ale democraţiei sub forma republicii nobiliare până la etapa actuală, discuţia a fost în permanenţă vie. De fiecare dată când societatea poloneză îşi afirma adeziunea faţă de valorile democratice, chiar atunci apăreau voci contrare sau realităţi care distorsionau necesitatea implementării şi aprofundării acestor principii. Aşa Republica Nobiliară poloneză a ajuns să fie pradă anarhiei aproape generalizate de la sfârşitul secolului al XVIII-lea ceea ce a dus la căderea şi divizarea statului polonez, iar în perioada interbelică, după refacerea statului polonez şi instaurarea republicii parlamentare, s-a ajuns la instaurarea regimului autoritar al lui Jozef Pilsudski.

Cu toate acestea, autorul destul de convingător arată necesitatea implementării regimului democratic şi a consolidării lui. Sunt necesare promovarea principiilor care vor duce la întărirea principiilor democratice în faţa tentaţiilor autoritariste sau chiar şi totalitare prin consolidarea societăţii civile prin lărgirea prerogativelor şi drepturilor indivizilor şi pentru ca fiecare din ei să se identifice cu statul.

Realităţile poloneze sunt foarte apropiate de cele din ţara noastră. Iată de ce familiarizarea cu experienţa poloneză este una dintre modalităţile care ar ajuta şi societatea moldovenească să facă faţă acelor provocări prin care trece la etapa actuală şi pe care societatea poloneză le-a depăşit cu ceva timp în urmă.

Doctor în istorie Valentin Constantinov

Din partea autorului

Din punct de vedere ideologic, alături de problema naţională şi socială, chestiunea democraţiei a fost, fără îndoială, una dintre problemele cel mai des discutate în societatea poloneză ultimelor două secole. Ea a constituit subiectul unor discuţii foarte aprinse şi al luptelor politice, în general în perioadele schimbărilor radicale cu caracter social şi instituţional. Evident, într-o măsură mai mare, în secolul al XX-lea decât în cel precedent, deoarece mai înainte avea un caracter mai degrabă teoretic,

discuţia a devenit cea mai importantă în contextul soluţionării altor chestiuni - naţională şi socială. Totodată, în ultimul secol a căpătat un caracter practic şi a devenit un curent autonom şi de sine stătător în cadrul discuţiilor politico-ideologice poloneze, în special în primii ani de după cel de-al doilea război mondial şi după căderea socialismului real. Anume atunci a crescut şi interesul cu privire la construirea relaţiilor social-politice şi de asigurare a durabilităţii lor prin proiectarea adecvată a modelului democratic de sistem.

De aceea, în analiza şi descrierea stării actuale a democraţiei poloneze, fără îndoială este necesar să atragem atenţia la condiţiile şi contextele istorice. Nu se pot omite toate acele afirmaţii şi concluzii pe care autorii le au în vedere când, referindu-se la experienţa societăţii poloneze, expun cauzele slăbiciunii şi greutăţilor pe care democraţia poloneză le-a avut de-a lungul timpului. Ca dovadă este adusă lipsa de eficacitate a democraţiei nobiliare în I Rzeczpospolită precum şi a democraţiei parlamentare în perioada interbelică. Ca urmare, în primul caz s-a instaurat modelul anarhic al oligarhiei, iar în cel de-al doilea nu s-a reuşit asigurarea ţării în faţa tentaţiei instaurării guvernărilor autoritare şi totalitare. După părerea adepţilor modelului puterii „forte" de stat cel mai bun sistem politic ar fi regimul autoritar. Este adevărat că justificând această opinie cu privire la criza ei profundă, care se manifestă astăzi în originile semnificaţiei democraţiei în viaţa polonezilor, care provin înainte de toate din lipsa tradiţiilor democratice adecvate şi din înclinaţiile spre un comportament nedemocratic, se formează următorul mit politic, a căror argumente lor au câştigat în trecut şi câştigă în continuare mulţi aderenţi. Trebuie să ne împăcăm cu faptul că experienţa din secolul al XX-lea nu a fost deloc benefică şi încurajatoare pentru polonezi, deoarece doar trei decade au putut în mod suveran să formeze instituţiile puterii şi propria politică şi în plus doar în timp de 18 ani să se guverneze democratic. De asemenea, mulţi din ei, înainte de toate o parte din grupurile politice, erau încrezuţi că societatea poloneză n-a atins nivelul de maturitate necesar regimului democratic, ceea ce şi-a găsit expresia în lansarea de către tabăra de remediere la sfârşitul anilor treizeci a concepţiei de „democraţie controlată", reînnoită în cu totul alte condiţii sociale de către regimul comunist în anii şaptezeci. O opinie similară era popularizată şi de către unele medii politice în ţările vest europene înaintea căderii socialismului real, susţinând că polonezii nu au condiţii necesare şi nici predispoziţie pentru ca să devină o societate democratică, de aceea nu se pot lua serios în calcul aspiraţiile lor democratice şi cu atât mai mult ca ele să fie susţinute.

Nu se poate omite nici opinia contrară care s-a format de-a lungul a cel puţin şase sute de ani răspândită în cultura poloneză a relaţiei speciale faţă de valorile democratice, în a căror baze s-a format stereotipul personal al polonezului - democrat, care deosebeşte favorabil societatea poloneză faţă de alte naţiuni şi societăţi. Deja în Evul Mediu, Polonia avea să depăşească mai multe state, deseori cu un nivel mai înalt al civilizaţiei, cu instituţiile sale democratice precum şi principiile democratice ale egalităţii şi egalităţii, chiar dacă numai în cazul unei pături sociale - a nobilimii. în pofida evaluării critice a tradiţiei democratice vechi poloneze, fiind deseori luată în derâderea autorilor din ţară şi străinătate, întotdeauna au apărut purtători de cuvânt şi apărători, care o prezentau ca model al democraţiei şi precursoare a democraţiei moderne liberale. Ceea ce este sigur, că de la sfârşitul secolului al XVIII-lea în mediul intelectual polonez au fost dezvoltate diferite concepţii şi proiecte de construire a statului modern, în care aveau să se materializeze în final principiile libertăţii, democraţiei, republicanismului umanismului etc. Aşa au fost formulate nişte consideraţii asupra acelor valori, înainte de toate asupra principiului democraţiei. Dezbaterile politico-ideologice desfăşurate atunci s-au concentrat asupra chestiunii democratizării naţiunii, deoarece în situaţia lipsei propriului stat au pierdut din importanţă discuţiile cu privire la schimbarea caracterului puterii de stat. Un rol primordial în acele discuţii şi dezbateri l-au avut mai târziu reprezentanţii mişcărilor democratice, în special socialiştii şi popularii. Caracteristic pentru ei, precum şi pentru mulţi alţi creatori de utopii sociale, era unirea principiilor egalitarismului şi a dreptăţii sociale cu ideea democratizării, care constituie esenţa utopiei. Ideea democraţiei ocupa în ele poziţia centrală, organizând această orientare ideologică sau concepţie doctrinară socialismului şi agrarianismului.

De asemenea, în secolul al XX-lea, anticipând spre sfârşitul lui recâştigarea suveranităţii naţional-statale şi reconstituirea sistemului democratic, în societatea poloneză au fost foarte puternice tendinţele democratice şi s-a tins necontenit spre constituirea regimului politic parlamentar ca un indicator al stabilirii unităţii atât a societăţii cât şi a recâştigării suveranităţii naţionale depline. Pe lângă perioada scurtă a formării democratice a relaţiilor puterii şi a politicii de stat, amintită mai sus, polonezii au jucat un rol de bază în victoria asupra a două mari totalitarisme: a nazismului şi comunismului. Pe lângă existenţa unor anumite medii politice în care ideologia filonazistă s-a bucurat de o anumită aderenţă, polonezii niciodată n-au format o mişcare proprie nazistă. Primind în perioada postbelică ideologia comunistă ca bază pentru organizarea vieţii publice foarte repede au schimbat ei modelul

ortodoxal şi până într-un anumit moment au încercat să-i ofere un caracter democratic, ca în final după încercările nereuşite ale democratizării să o respingă şi să o lichideze. Aşa ceva n-ar fi fost posibil fară existenţa în conştiinţa lor şi în atitudinea lor socială a valorilor democratice, republicane şi parlamentare. Cu atât mai mult cu cât, că la începutul noii epoci le-au dezvoltat şi le-au adus în conştiinţa de masă mişcările politice moderne: socialistă, populară, naţionalistă şi creştin-democrată.

Pe parcursul întregului secol al XX-lea au fost proclamate şi răspândite diferite viziuni ale democraţiei şi proiectele de realizare ale acestora. Au fost formulate mai multe concepţii originale ale democraţiei, în general în prima şi în a doua perioadă postbelică, mai puţin însă în perioada transformărilor de sistem postcomuniste, preferând înainte de toate reconstruirea sistemului democraţiei liberale ca unul verificat în altă parte, înainte de toate în ţările vest europene fiind pentru Polonia cel mai bun model pentru regimul politic. Fiecare grup politic care contează cât de cât s-a străduit în modul propriu să definească concepţia de democraţie şi să-i stabilească cadrul ei de realizare.

S-ar putea da dreptate criticilor tradiţiei democratice poloneze şi adepţilor afirmaţiei despre criza democraţiei poloneze contemporane, dacă s-ar identifica sensul de democraţie numai cu forma de stat. Dar şi aici de asemenea ar putea să apară îndoieli, cu atât mai mult cu cât datorită rezolvărilor fericite legate de regimul politic societatea poloneză nu rău s-a descurcat în ultimii douăzeci de ani cu marile conflicte sociale şi politice şi a ieşit din ele fară mari crize şi perturbări. în această situaţie ar trebui să se tragă concluzia că democraţia în Polonia nu stă cel mai prost şi că are un anumit viitor. Trebuie avut în vedere şi faptul că esenţa şi valorile democraţiei nu conţin în sine doar modul de executare a puterii de stat, în sistemul politic, şi că se manifestă de asemenea în conţinutul şi forma de participare a societăţii în guvernarea ţării precum şi în sfera de relaţii reciproce existente între cetăţeni şi categoriile sociale. De aceea, democraţia este o formă a legăturilor între oameni, a solidarităţii umane, o componenţă esenţială a individualităţii umane, a gândirii şi emoţiilor, a gândirii umane etc. Nu este evident un scop în sine, dar un mijloc de realizare a condiţiei umane şi comportamentului demnităţii umane. în această situaţie în nici o măsură nu se poate împărtăşi opinia cu privire la criza ideii de democraţie.

Nu se poate stabili univoc ce este democraţia. De aceea pentru folosirea în această prelegere populară cu privire la istoria gândirii democratice poloneze primesc definrea ei relativă, care constă în evidenţierea din cadrul gândirii politice poloneze a acelor viziuni şi proiecţii sociale, pe care ne-am deprins să le definim drept democratice. De aceea în istoria acelei gândiri, care a avut atât perioade de înflorire cât şi de declin, de inovaţie şi continuitate, de regres şi renaştere, totdeauna au existat idei democratice, cândva dominante, în general însă înnoind gândirea politică poloneză despre faptele Omului, a comunităţii poloneze, faptelor general umane ş.a.m.d. Prezint doar acel curcnt al gândirii politice poloneze în ultimele două secole, făcând trimitere în unele cazuri şi la alte opţiuni politico-ideologice. II caracterizez în baza realizărilor practice, in special în sfera regimului politic, ca în accl mod să arăt influenta ideilor democratice asupra formării realităţii socialc şi totodată contribuţia ei la dezvoltarea gândirii democratice. Uncie aspecte a istorici acestei gflndin sunt prezentate dintr-o perspectivă istorică îndelungată şi **diversă,** înccpulfl cu Epoca Luminilor şi încheiată cu marca mişcare socială „Solidardarnoâd", le-am abordat anterior în diferite publicaţii, dar prezenta prelegere constituie o nouă înccrcare a abordării sub formă de sinteză a gândirii democratice a mai multor generaţii ale polonezilor.

Capitolul I. „Templele virtuţilor cetăţeneşti"

De mai bine de şase secole în conştiinţa poloneză a fost stabilită convingerea cu privire la relaţia specială a polonezilor faţă de valorile democratice şi de formare a unui stereotip al polonezului - cel de democrat. Ele aveau să deosebească favorabil societatea poloneză faţă de alte popoare şi societăţi. Deja în Evul Mediu, Polonia avea să fie înaintea mai multor ţări europene, deseori cu un nivel mai înalt al civilizaţiei, cu instituţiile şi valorile democratice - cu libertatea şi egalitatea politică, chiar dacă aceasta se referea la o singură categorie socială - nobilimea. Dincolo de evaluările critice ale tradiţiilor vechi poloneze democratice, care au fost luate în derâdere de către autorii străini şi din ţară, totdeauna apăreau susţinători fervenţi şi apărători pe care o puneau ca exemplu generaţiilor sale. Chiar şi reprezentantul pozitivismului polonez - Aleksander Swiştochowski care avea o poziţie critică faţă de trecutul nobilimii, căuta valori pozitive în epoca veche poloneză ca unele utile societăţii poloneze în anii treizeci ai secolului al XX-lea, iar mai ales, spre sfârşitul Rzeczpospolitei a Il-a. „Lauda sejmikurilor şi liberam veto erau fructe putrede şi viermănoase, dar aveau seminţe bune [...]. Dacă dintre cinurile vechii nobilimi poloneze s-ar exclude abuzul şi exclusivitatea de castă ar rămâne ceea ce se conţine în tratatul cunoscut al lui Mill, *Despre libertate*Şi în general, în bogata literatură a istoriei democraţiei nobiliare totdeauna se menţionează schimbarea funcţiilor sociale a nobilimii, a valorii

politice şi a evoluţiei culturii politice a nobilimii. Polonia acelor timpuri este dată ca un exemplu al democratismului şi ca un precursor al democraţiei liberale moderne.

în rândul valorilor şi principiilor democraţiei nobiliare sunt cel mai des menţionate ideea suveranităţii „poporului" şi a reprezentării politice, principiile libertăţii şi egalităţii cetăţeneşti, concepţia statului de drept precum şi principiul toleranţei şi a despărţirii bisericii de stat[1]. Nu toate acele idei şi valori au fost formulate şi recunoscute dintr-odată. Ele au fost formate în decursul a trei secole. Primele principii datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea când au fost formulate bazele sistemului politic al democraţiei nobiliare şi justificarea doctrinară. La mijlocul secolului următor au fost precizate mai exact ideile toleranţei generale şi chestiunea relaţiilor reciproce între Biserică şi Stat. Totodată de la mijlocul secolului al XVII-lea „libertatea de aur" a nobilimii devenea din ce în ce mai mult un instrument care ţine pe loc orice tentativă de reformă social- politică cu caracter modernizator, care a dus foarte repede spre criza şi căderea statului.

În perioada medievală târzie au intervenit schimbări importante în ierarhia forţelor politice europene. La răscrucea secolelor al XlV-lea şi al XV-lea s-a afirmat din ce în ce mai mult influenţa politicii poloneze în evoluţia relaţiilor politice în Europa. Polonia lua parte din ce în ce mai activ în viaţa lumii creştine din acea perioadă. S-a angajat în cele mai mari conflicte şi probleme de atunci: lupta papalităţii cu Witelsbahii, conflictele din Italia, schisma papalităţii şi disputele doctrinare cu privire la supremaţia Bisericii asupra papei, disputele în jurul husitismului, războaiele cu turcii ş.a.m.d. Avea şi propriile probleme care des primeau o dimensiune general europeană în special în relaţiile cu Ordinul Teuton. Aceasta a dus la pătrunderea în cultura poloneză a diferitor idei şi concepţii filozofico - politice precum şi apropierea de cultura europeană. Perceperea acelor idei şi implimentarea lor pe teritoriul polonez era legată de necesităţile statului polonez în proces de consolidare şi cu căutarea justificării raţiunii de stat. Totodată s-a tins spre interpretări noi naturale ale genezei şi esenţei statului precum şi a puterii monarhice şi bisericeşti.

În perioada medievală târzie mult s-a discutat cu privire la cauzele apariţiei statului şi a modului de instaurare a puterii de stat. Datorită aderării la aristotelism s-a realizat reabilitarea dimensiunii temporale, s-a îndepărtat de la sensul dual al esenţei omului şi a prezentării sufletului şi corpului uman. Prin urmare, s-a optat pentru originile naturale ale genezei statului. Deja Toma de Aquino sublinia că „statul a fost instituit prin efort uman (humana industria". Altul dintre marii gânditori medievali* franciscanul englez Wiliam Ockham, deşi nu aparţinea de concepţia aristotelică a naturii umane ca origine a puterii de stat, făcând trimitere la Sfânta Scriptură şi dreptul canonic susţinea că numai oamenii au dreptul să instaureze puterea de stat, deoarece Dumnezeu le-a oferit posibilitatea să se folosească de acest drept conform voinţei lor. De abia, Marsilius din Padova a expus ideea că statul este o creaţie a voinţei umane şi suveranul lui este numai poporul, deoarece numai el poate să constituie dreptul, ceea ce reprezintă conţinutul suveranităţii. Nicolaus Cusanus arăta că din principiul egalităţii oamenilor rezultă faptul că „poporul este izvorul tuturor puterilor, atât spirituale cât şi laice"[2]. Aşa puterea supremă asupra supuşilor o are doar acela care a fost de către supuşi împuternicit, de exemplu prin alegere.

În nouă perspectivă umanistă au apărut problemele legate de individ şi puterea de stat. Răspândirea lor a fost posibilă datorită discuţiilor avute în teritorii din secolul al XV-lea în jurul ideii conciliarismului adică a puterii conciliului ca o reprezentanţă a întregii societăţi a catolicilor în biserică, dar nu numai a papei. Au apărut în ele diferite idei şi reflecţii asupra teoriei suveranităţii poporului, de provenienţă naturală a puterii de stat, caracterul laic al dreptului ş.a.m.d. Disputele din interiorul bisericii în jurul ideii de biserică „republicană" - guvernată colegial de către episcopi a fost transferată asupra unui teren mai larg a afacerilor umane şi de stat, ceea ce a dus la dezvoltarea concepţiei laice şi naturale a statului, ideii de suveranitate a poporului şi teoria reprezentării.

O participare activă în viaţa intelectuală a Europei din această perioadă o desfăşurau şi polonezii. Angajarea lor a derivat nu numai din necesităţi intelectuale, dar de asemenea din condiţiile în care s-a pomenit Polonia acelor vremuri, mai ales din cauza disputei aprigi pe care îl avea cu Ordinul Teutonilor. Iar acea dispută a primit o dimensiune general europeană. Trebuia să fie apărat interesul de stat polonez şi să se respingă învinuirile aduse Poloniei că ar acţiona în detrimentul lumii creştine. De aceea nu-i de mirare că gânditorii polonezi şi scriitorii politici au devenit promotorii concepţiilor naturale ale statului, a teoriei suveranităţii şi reprezentativităţii precum şi purtătorii de cuvânt a ideii bisericii „republicane". Indicau dovezile naturale şi sociale ale apariţiei statului. Subliniau, că fiecare societate umană are dreptul inalienabil asupra organizării într-un stat ca un organism natural. „Statul,

[1] Vezi în acest sens Z. Ogonowski, *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, Warszawa 1992, p. 98.
[2] Acele opinii sunt caracterizate mai detaliat de J. Baszkiewicz, *Mysl polilyczna wiekow irednich*, Warszawa 1970, p. 46 şi urm.

susţinea rectorul Universităţii din Cracovia, Pawel Wlodkowicz, în tratatul care începea cu *Ad videndum,* în care aducea o critică aspră privilegiilor acordate teutonilor, a apărut în virtutea dreptului uman, în special în virtutea dreptului popoarelor, aşa cum diferenţierea în credincioşi şi necredincioşi se bazează pe dreptul divin; dreptul divin aparţine însă unei alte ordini (ex gratia) şi nu anulează dreptul natural, care se află în ordinea gândirii (ex ratione naturali)"[3]. O condiţie a funcţionării de drept a statului, aşa cum susţinea un alt profesor al aceleiaşi universităţi Stanislaw din Skarbimierza în ale sale *Kazania sapiencyjne* <conducerea republicii> se realizează în baza dreptului inteligenţei, evident şi folositor pentru toţi precum şi nobil care se inspiră din faptele mari şi demne. Guvernarea în republică, principat, oraş sau regat trebuie să se sprijine pe principii care garantează tuturor locuitorilor dreptate, acţiuni coerente şi de comun acord, încrederea celor guvernaţi şi guvernanţilor, o bună consiliere guvernanţilor în scopuri bine gândite şi chibzuite. Aceasta asigură coeziunea statului, interacţiunea armonioasă şi de sacrificare a locuitorilor şi în consecinţă întărirea puterii statului.

Gânditorii polonezi au participat activ în disputele din secolul al XV- lea în jurul ideii bisericii conciliare „republicane" şi în acţiunile de reformare a relaţiilor bisericeşti. Această participare a fost începută de Mateus din Cracovia, rectorul universităţii din Heidelberg. Conform lui, singurul supraveghetor al bisericii, adică a tuturor credincioşilor este Hristos, iar nu papa, care este locţiitorul lui Hristos numai din voia şi alegerea Bisericii. De aceea, nu-şi poate uzurpa locul special în Biserică - societatea credincioşilor, dar trebuie să păzească dreptulrile obligatorii între care şi hotărârile conciliilor, care sunt cea mai înaltă reprezentare a Bisericii. Gânditorii polonezi negau principiul dominaţiei Bisericii (papei) asupra puterii laice şi doreau să o subordoneze statului. în situaţia conflictelor dintre polonezi şi teutoni Stanislaw din Skarbimierz a formulat în expunerea sa vestită *Despre războaiele drepte* teza despre dreptul păgânilor la statul său de sine stătător şi despre posibilitatea interacţiunii cu el a statelor creştine. Câţiva ani mai târziu, Pawel Wlodkowic în tratatul *Despre puterea papei şi împăratului în relaţiile cu păgânii,* prezentat la conciliul de la Konstanz (1414-1415), legându-se de conceptul războiului drept se opunea atât Bisericii cât şi Statului Creştin în intenţia acestora de a impune cu forţa pretutindeni valorile sociale comunităţilor care încă nu erau gata să le primească. Aducând în discuţie problema relaţiilor între creştini şi păgâni îi întreba pe cei prezenţi între altele „oare monarhii pot fără păcat să-i alunge pe Saraţini şi Evrei din regatele lor şi să le ia averea. Şi poate oare papa să le recomande său să le inspire monarhilor aşa ceva [...] Oare le este liber creştinilor fără păcat să înceapă război împotriva lor, care trăiesc în păcat, şi să le ocupe averile [...] sau este liber să fie ocupate averile ereticilor şi schismaticilor"[4]. Fireşte că răspundea negativ la acele întrebări şi aducea argumente că realizarea creştinării cu mijloacele violente şi cu forţa este în contradicţie cu dreptul universal al popoarelor. Astfel, gânditorii polonezi - Stanislaw din Skarbimierz şi Pawel Wlodkowic au început reflecţia teoretică asupra doctrinelor dreptului popoarelor şi a războiului drept, pe care le va sistematiza mult mai târziu, în secolul al XVII-lea, juristul olandez şi filosof Hugo Grotius. Ideea conciliatorismului, a dreptului natural şi a dreptului popoarelor le-au dezvoltat în următoarele decenii alţi gânditori polonezi - Andrzej Galka din Dobczyn, Jakub din Paradyz li Jan din Ludzisk. Dar de abia Jan Ostror6g, ilustru umanist, diplomat şi funcţionar de stat, a formulat mai complet în gândirea poloneză a acelor vremuri concepţia puterii şi statului. în lucrarea *Monumentum pro Rei Publicae ordinatione,* elaborată probabil în anii 1474-1477, a prezentat programul de guvernare a Rzeczpospolitej. Deşi ideile susţinute de către el cu privire la suveranitatea Poloniei faţă de papalitate, a participării tuturor stărilor sociale în apărarea ţării, dorinţa de a unifica legislaţia şi supunerea la plata impozitelor a tuturor categoriilor sociale îi determină pe cunoscătorii epocii vechi poloneze să considere că *Memorial o urzqdzeniu Rzeczypospolitej* (Memoriu pentru guvernarea

Rzeczypospolitej) a apărut în secolul următor, deoarece corespunde mai degrabă ideologiei mişcării executorii şi Reformei decât sistemului de valori din secolul al XV-lea[5]. Lăsând la o parte acele chestiuni discutabile trebuie să subliniem că Jan Ostrorog a formulat un sens nou al dreptului general de stat şi a înlocuit concepţia care existat atunci a dreptului naturii. Exprima opinia că singurul reglator al vieţii sociale este dreptul care este stabilit în mod autonom de către suveran, care se conduce doar de gândire şi de necesităţile statului. Prin urmare, insista asupra limitării dreptului şi a ingerinţei Bisericii în treburile statului, consolidarea suveranităţii statului faţă de papă şi trecerea clerului sub jurisdicţia dreptului de stat. Dorea unificarea dreptului, polonizarea lui şi stabilirea unei legislaţii unice

---

[3] Apud W. Sienko, *Z badan nad historiq mysli spoleczno - politycznej w Polsce w XV wieku,* w: *Filozofia polska XV wieku.* Praca zbiorowa pod red. R. Palacza, Warszawa 1972, p. 37

[4] *Traktat o wladzy papieza i cesarza w stosunku do pogan, w: Filozofia i mysl spoleczna XIII - XV wieku.* Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl J. Domanski. SIowo wstşpne napisai W. Tatarkiewicz, Warszawa 1978, p. 185 - 186

[5] A. Wyczanski, *Polska Rzeczą Pospolilą szlachecką,* Warszawa 1991, p. 67

pentru toate categoriile sociale. „Să fie un drept care să-i oblige pe toţi, fără de nici o diferenţă; pentru rănire şi omor pedeapsa în bani şi criminală să fie calculată la fel, precum a fost după obiceiul de demult. Dacă se va considera necesar un drept diferit pentru plebe, alta pentru nobilime, iar aceea pentru diferenţa acelor categorii, să se numească civil, iar nu german; eu cred că un singur şi acelaşi drept trebuie să fie, la fel cum toţi locuitorii din ţară pot şi trebuie să se conducă după el"[6]. La originile eforturilor lui pentru reconstruirea sistemului de stat în Polonia era convingerea despre necesitatea întăririi puterii regale prin obţinerea independenţei faţă de politica papei şi centralizarea aparatului de stat. Astfel, Jan Ostrorog a realizat o concluzie aseconsideraţiilor predecesorilor săi cu privire la esenţa dreptului natural al poapoarelor care se manifestă în egalitatea faţă de dreptul tuturor oamenilor, a libertăţii, a organizării societăţii în stat şi în geneza statului. Aceasta este expresia cea mai completă a realizării dreptului natural al omului, deoarece abilităţile şi aspiraţiile umane, care se regăsesc în natura umană, pot să se materializeze numai prin participarea în viaţa socială.

Sub influenţa discuţiilor ideii conciliatorismului şi a progreselor parlamentarismului, gânditorii polonezi din secolul al XV-lea au început reflecţia modernă cu privire la teoria reprezentativităţii de stat. Motivaţia ei a fost căutată în individualitatea juridică a statului, conform căreia statul ca o persoană fictivă nu poate să realizeze prerogativele sale nemijlocit, precum procedează o persoană fizică, dar o face prin reprezentanţii săi. Deşi sensul de stat era perceput şi din perspectivă dualistă, care nu reprezenta un tot întreg, deoarece reprezentatul persoanei juridice al statului era monarhul. El reprezenta ideea de suveranitate a statului. în schimb, cel de-al doilea element al statului - „societatea" avea să limiteze suveranitatea monarhului prin reprezentanţii săi, care participau la luarea deciziilor în unele chestiuni ale statului. Foarte repede, deja la începutul secolului următor, s-a recunoscut că ,.reprezentanţii" societăţii acţionând în numele „tuturor" au devenit practic reprezentanţii întregului stat, şi în plus parlamentul (sejmul) împreună cu regele au devenit întruchiparea ideii de suveranitate şi reprezentativităţii puterii de stat. Astfel, partizanii polonezi ai ideii conciliatorismului şi parlamentarismului au pus bazele deja în secolul al XV-lea ideii moderne de stat, deoarece aşa cum convingător a afirmat Konstanty Grzybowski că indiciul ei era „recunoaşterea statului ca un corpus care promovează construcţia individualităţii de drept a statului. Drumul nou a fost caracterizat prin esenţa laică şi naturală a statului nu din motive areligioase, dar din necesitatea excrescenţei practice şi politice. Drumului nou îi era caracteristică recunoaşterea monarhului ca un ministru, administrator, prin urmare ca un organ. Drumului nou îi era caracteristică recunoaşterea unui organ ca reprezentant"[7].

Fireşte că ideologii democraţiei nobiliare exprimau întotdeauna ideea că acea „societate" - popor politic în Polonia este numai nobilimea polietnică şi multilingvă. Ea este izvorul puterii se stat. Numai ea poate să se folosească de libertăţile politice şi drepturi cetăţeneşti. Prin urmare nobilimea este suveranul autorizat şi chemat la luarea deciziilor cu privire la treburile publice. Nu este o adunare de „oameni privaţi" - pentru că aceştia sunt plebeii - dar o adunare de oameni în slujba publică şi preocupaţi de bunăstarea Rzeczpospolitej. De aceea, o regulă regimului trebuie să fie caracterul exclusiv al sejmului polonez, organul suprem al puterii de stat, format dintr-o singură categorie socială.

În închipuirile mai multor promotori ai democraţiei vechi poloneze nobilimea se echivala cu „poporul" - o naţiune aleasă, care dispune de puterea supremă în stat. Atunci s-a şi format mitul nobilimii - naţiune aleasă. L-a început preotul Stanilaw Orzechowski, scriitor politic al mişcării executorii, iar mai apoi a Contrareformei. în lucrarea rămasă neterminată *Policyja Krolestwa Polskiego na ksztalt Arystotelesowych Polityk wypisana i na swiat dla dobra pospolitego trzema ksiţgami wydana* (1564 - 1566) (Poliţia Regatului Poloniei în forma politicilor aristoteliene scrisă şi scoasă la lumină pentru binele comun în trei cărţi (1564-1566) arăta mitul Poloniei nobiliare ca „cea mai vestită poliţie între toate poliţiile" şi „poliţia poloneză aleasă". Rolul de creator de ţară i l-a atribuit nobilimii - naţiunii alese care se folosea deplin de libertăţi şi independenţă datorită duratei neîntrerupte a valorilor etice şi religioase ale catolicismului. Aşa afirma că bine s-a făcut că „poliţia noastră a desprins de la respectabilitatea sa plugari, meşteşugari, negustori, iar pe lângă preoţi, regelui şi cavalerilor polonezi întreagă a devenit cu toată respectabilitatea sa precum pe lângă oameni întreaga virtute a aleşilor, pe care oameni respectabili naţiunea doreşte să aibă din neam vechi de pe mamă şi de pe tată; ceea ce în Polonia este atât de important că şi cu amestecătură Polonia noastră se ruşinează, dorind să aibă sângele nobiliar mult, neamestecată şi nici servită cu sângele meşteşugăresc nici negustoresc. Tot aşa nici pe kmiec[8] szlachta nu-1 doreşte"[9].

---

[6] *Filozofia i mysl spoleczna XIII - XV wieku.* Wybral, opracowat, wstşpem i przypisami opatrzyl J. Domanski. Sfowo wstşpne napisal W. Tatarkiewicz, Warszawa 1978, p. 251

[7] K. Grzybowski, *Rozwoj mysli panstwowej na Vniwersytecie Krakowskim w pierwszej polowie XV wieku,* w: *Dzieje Uniwersytelu Jagiellonşkiego w lalach 1364 - 1764,* t.l. pod red. K. Lepszego, Krak6w 1964, p. 149

' Ţăran avut.

[9] *Filozofia i mysl spoleezna XVI wieku.* Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl L. Szczucki, Warszawa 1978, p. 277

Prin urmare, în categoria „poporului" nu au fost incluşi nici orăşenimea şi cu atât mai mult ţărănimea. Cei mai mari democraţi - critici ai asupririi ţărăneşti precum şi a înapoierii orăşenilor nu sprijineau lărgirea bazei sociale a suveranului - naţiunii. Numai Aron Aleksander Olizarowski, teolog şi jurist în tratatul său răsunător despre stat şi societăţile de stat: *De politica hominum societate (1651)* scria că situaţia ţărănimii în Polonia este contrară cu principiile umane şi etica creştină precum şi cu interesele personale ale nobilimii. De aceea tratarea ţăranilor ca robi este o nedreptate crasă. La întrebările puse de către el însuşi: Oare ţăranii sunt robi, sau de asemenea oameni liberi?, a dat un răspuns fără echivoc: „Dacă vom ţine seama de drept sau dreptate, este o chestiune evidentă, că oamenii despre care este vorba aici nu sunt robi, dar persoane libere şi asta din născare cetăţeni, deoarece nu există temeiuri legale ale nevolniciei lor nici în virtutea dreptului naţiunilor, nici a legii de stat. Nu au fost obţinuţi la război sau născuţi din femei nevolnice sau captive. înşişi de asemenea nu s-au vândut ca să obţină profit, nici nu au căzut prizonieri din nici o pricină din acestea pe care le-am menţionat"[10].

Dintre valorile de bază ale ideologiei de stat nobiliare este menţionată libertatea şi egalitatea. Au fost remarcate în ele caracteristicile care delimita societatea care trăia în Rzeczpospolita faţă de alte naţiuni şi societăţi. Ele îndeplineau funcţii importante sociale şi ideologice. în motivaţia lor deseori se apela, mai ales în sec. al XVII-lea, la argumente istoriozofice. între altele Szymon Pastorius şi Jan Schultz - Szulecki arătau că libertatea este o trăsătură specifică caracterului naţional polonez de la începutul existenţei statului polonez, deoarece întemeietorul lui legendar - Lech a tins înainte de toate să le asigure libertate concetăţenilor săi. Vocile care chestionau democratismul nobiliar care îl contrapuneau altor valori politice şi susţineau sistemul absolutist erau foarte rar întâlnite. Susţinătorii absolutismului rămâneau în minoritate, deşi încă la răscrucea secolelor XVI-XVII foarte activi în promovarea acestui model erau clericul Piotr Skarga şi Sebastian Petrycy din Pilzna.

Înţelesul de bază al „libertăţii de aur" s-a format în secolul al XVI- lea, dar în contrapunere cu perioada ulterioară nu însemna încă, aşa cum spune cunoscătorul acelei epoci Janusz Tazbir, că „nobililor le era liber la toate, dar celui care guvernează, adică puterii supreme, nu i se poate orice"[11]. Totodată, nu era înţelegerea libertăţii doar în sens pozitiv, deoarece libertatea nobiliară era înţeleasă ca o libertate în faţa ingerinţelor puterii de stat, adică în sens negativ. Nobilul ca cetăţean dispunea de o gamă largă de drepturi şi libertăţi, apărate prin sistemul de drept şi activitatea administraţiei de stat. Deja în secolul al XV-lea nobilimea dispunea de privilegii largi şi libertăţi între altele garanţia de inviolabilitate personală şi a averii, erau eliberaţi de la toate dările şi obligaţiile, cu excepţia dării pe plug, avea dreptul exclusiv de a ocupa funcţii de stat, precum şi demnităţi laice şi bisericeşti, executarea serviciul militar doar în graniţele ţării ş.a.m.d.

În secolul următor, nobilimea a obţinut următoarele privilegii şi garanţii, între altele dreptul de a merge împotriva regelui, care au fost incluse în articolele lui Henryk Valois şi interzicerea reviziei în casele nobililor (privilegiu din anul 1588). Schimbarea statutului nu se putea realiza fără ştirea şi participarea nobilimii însăşi.

Ca o parte integrală a libertăţii politice era tratată şi libertatea cuvântului, reglementate doar în ceea ce priveşte hula şi lauda guvernării absolute. In afara acelor excepţii nobilul putea liber să-şi exprime opiniile sale şi viziunile, atât în viaţa privată cât şi în forumul public - adunările sejmikurilor, şedinţele sejmului, în judecăţi etc.

Privilegiile speciale, largi şi libertăţile nobiliare nu erau percepute ca riscuri şi pericole pentru nobilime şi Rzeczpospolita, dimpotrivă, a fost dezvoltat punctul de vedere că anume datorită acelor drepturi şi libertăţi nobiliare Polonia sub orice punct de vedere se deosebea pozitiv faţă de alte state europene, deoarece polonezii (adică nobilimea polietnică şi multiculturală), precum scria Maciej Kazimierz Sarbiewski, poet, teolog şi predicător de curte al regelui Vladislav IV - „sunt credincioşi lui Dumnezeu, regelui, Patriei, sie înşişi. Numai ei cu aşa libertate care guvernează în ţara lor niciodată nu s-au dezis oficial de religia odată primită din mâinile papei de la Roma, sunt singurii care nu s-au răsculat împotriva vreunuia dintre suveranii săi, pe nimeni din ei nu l-au omorât, deşi au avut între ei şi străini, uneori pe cei mai răi, iar odată şi o femeie. Ei singurii se folosesc de două tezaure din cele mai frumoase, pe care numai poate să le aibă un stat: din libertate şi de cuvânt, care este identic cu libertatea cuvântului. Ei singuri îşi aleg regele, trăiesc liber şi vorbesc sub guvernarea lui. în altă parte şi cuvântul îşi găseşte adăpostul în cărţi, la noi guvernează în şedinţe, judecăţi, în sejmuri"[12]. în lauda

" *Filozofia i mysl spoleezna XVII wieku,* cz.l. Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl Z. Ogonowski, Warszawa 1979, p.. 262

[11] J. Ta/bir, *Myslpolska w nowozytnej kullurze europejskiej.* Warszawa 1986, p. 63.

[12] *Filozofia i mysl spoleczna XVII wiekti,* cz.1. Wybrai, opracowat, wstşpem i przypisami opatrzyl Z. Ogonowski, Warszawa 1979, p. 127

democraţiei nobiliare s-a ajuns la argumentul că, dacă alte popoare au ca beneficii „aramă, argint, aur", polonezii „libertatea largă o consideră ca cea mai mare bogăţie"[13].

Sensul de libertate politică este înţeles de asemenea în sensul „pozitiv" ca o libertate pentru participarea în procesul de executare a puterii de stat şi de luare în comun a deciziilor în afacerile publice. Nobilimea ca o „naţiune politică" are sarcini specifice şi obligaţiuni faţă de Rzeczpospolita şi a fraţilor săi. Are de îndeplinit o misiune istorică, ce constă în menţinerea şi păstrarea Rzeczpospolitej, statului polonez, polonităţii etc. De aceea, ca o obligaţie morală şi politică era servirea binelui comun, ceea ce s-a manifestat în grija pentru menţinerea integrităţii şi suveranităţii de stat a Rzeczpospolitej precum şi a păstrării drepturilor şi privilegiilor nobiliare - „libertăţii de aur" faţă de atentatele din partea puterii regale. S-a subliniat şi imaginea specială a nobilului - cetăţean. Conform participantului la rokoszul (revolta nobiliară) lui Nicolae Zebrzydowski (1606-1609) - Jan Szczşsny Herburt idealul cetăţeanului trebuie să fie „nobilul virtuos, demn, înţelept, drept, curajos, eficient, cel mai dintâi iubitor al patriei"[14]. Avea să dezvolte aceste gânduri în timpul lucrărilor sejmurilor şi participarea în adunările şi a revoltelor nobilimii, legaţii, războaie şi mobilizări generale, în sesiunile tribunalelor ş.a.m.d., adică în instituţiile numite de către acel rebel (rokoszan) - cum am propus şi în titlu - „templele virtuţilor cetăţeneşti".

În timpul oligarhiei magnateriei permanent s-a susţinut că principalele componente ale libertăţii de aur sunt „actele rămase în urma strămoşilor": regulile egalităţii nobilimii în faţa legii, alegerile libere şi *liberum veto.* Ele nu se pot chestiona nici limita, deoarece precum susţinea cel mai mare ideolog al „libertăţii de aur" castelanul de Liov Andrzej Maximilian Fredro: „Polonezii (adică nobilimea) în ceea ce priveşte caracterul înăscut al naţiunii, nu pot trăi altfel decât numai în libertate. Cu cât mai binevoitor este regele cu atât mai credincios este slujit. N-o să existe atunci asasini, trădări, nici revolte. Mult mai mult în acest stat o să atingă el pe calea mărinimiei, decât prin ameninţări, forţări şi spaimă, pe care le promovează puterea absolută. Atunci foarte rar se poate vedea la alte popoare alegoria folosită la noi faţă de regii Poloniei, care arată că regele nu se teme să adoarmă pe umerii cetăţeanului său. Atunci puterea va putea fi păstrată în întregime"[15]. Concepţia libertăţii nobiliare era în fond concepţia libertăţii republicane, anterioară modelului libertăţii liberale.

Geneza ei ducea spre epoca Greciei antice, când Aristotel a formulat ideea statului liber - republica posibilă doar în condiţiile funcţionării regimului mixt: monarhie, aristocraţie şi democraţie. Numai ea putea să asigure libertatea cetăţenilor săi prin participarea la putere, deoarece liber este acela care dispune de posibilitatea de a hotărî pentru sine. Transpunerea acestui model în Polonia putea să corespundă guvernării celor trei stări: regelui, senatului şi sejmului, reprezentant al întregii nobilimi. Ele formau bazele unei republici ideale, care, precum afirmau deja în 1606 un adept anonim al rebelului (rokoszanului) Nicolae Zebrzydowski, „ne numim *republicam liberam,* când nu unul, iar trei categorii sociale guvernează şi conduc *simul et semper* (mereu împreună)"[16].

De valoarea libertăţii este legată regula egalităţii. în comportamentul ei s-a luat în calcul cele mai eficiente metode care ar fi oprit aspiraţii absolutiste ale regelui şi cei care i s-au aliniat din categoria „fraţilor mai mari" - a magnaţilor. In închipuirea rolului şi poziţiei sale în Rzeczpospolita fiecărui nobil i se părea că este în stare să deţină demnitatea de monarh. în această încredere i-a menţinut şi ideologii „libertăţii de aur", propagând ideea egalitarismului extrem. Aceste opinii se trăgeau din privilegiile nobiliare, care pe lângă cel al inviolabilităţii persoanei, care se referea doar la nobilimea sedentară, o răspândeau asupra întregii stări nobiliare şi formau baza legală a egalităţii formale a întregii nobilimi. Practic niciodată o asemenea egalitate în rândul nobilimii n-a existat. în paralel cu diferenţierea de avere avem de a face şi cu cea politică. Pe măsura adâncirii proceselor de pauperizare a numeroaselor grupuri din nobilimea mică, din ce în ce mai iluzoriu devenea şi regula egalităţii. Iniţial, în secolul al XVI-lea, magnataria încă dorea limitarea ei. Cu timpul însă a găsit în ea cel mai bun mijloc de menţinere a dominaţiei sale în Rzeczpospolita. Nimic straniu că nobilimea a simţit înrăutăţirea situaţiei în faţa dominaţiei şi fărădelegilor săvârşite de „fraţii mai mari". Ea cu smerenie suferea aroganţa patronilor săi. Nu fără temei scria la mijlocul secolului al XVII-lea purtărotul de cuvânt al democraţiei nobiliare - Andrzej Stadnicki: „Iată aveţi vorbele voastre: sunt egal, dar să-1 chemi nu te încumeţi, eşti liber, dar te închini celui puternic, votezi precum spune, deşi nu din conştiinţă"[17]. Rebelul (rokoszanul) din perioada 1606-1609, Marcin Blazewski se plângea de constatarea unei realităţi: „Taci săracului!"

[13] J. Tazbir, *Kullura szlachecka w Polsce. Rozkwit - upadek - relikty,* Warszawa 1983, p. 64; E. Opaliftski, *Kullura polilyczna szlachty polskiej w lalach 1587 - 1652. System parlamentarny a spoleczenstwo obywatelskie.* Warszawa 1995, p. 80; Z. Ogonowski *Filozofia polilyczna w Polsce XVII wieku I Iradyeje demokracji europejskiej,* Warszawa 1992, p. 9.

" Despre modelul nobilului cetăţean S. Cynarski, *Sarmalyzm - ideologia i slyl zycia,* w: *Polska XVII wieku. Panstwo - spoleczenstwo - kullura,* pod red. J. Tazbira, warszawa 1974, p. 269.

[15] *Filozofia i mysl spoleezna XVII wieku,* cz.l. Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl Z. Ogonowski, Warszawa 1979, p. 318 - 319.

[16] *Libera republica - absolutum dominium - rokosz, w: Pisma polilyczne z czasow rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608,* wyd. J. Czubek, t.2, Krak6w 1918, p. 403

[17] J. Tazbir, *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit - upadek - relikly,* Warszawa 1983, p. 71.

cei puternici simt în stare să liniştească emoţiile în rândul nobilimii şi să-i impună opinia sa. în consecinţă ideologia libertăţii şi a egalităţii au devenit izvorul conservatismului nobiliar.

În opinia ideologilor democraţiei nobiliare cel mai adecvat model al statului este statul de drept. Conform mai multor autori, de exemplu,

Andrzej Wolan şi Stanislaw Herakliusz Lubomirski, sensul de libertate este identificat cu ideea de stat de drept, conform căruia suveranul de fapt în Rzeczpospolita este dreptul. Lui în aceeaşi măsură îi simt supuse toate cele trei stări: regele, senatorii şi nobilimea. Totodată dreptul pentru toţi, adică pentru ,naţiunea politică", are să apere nobilimea2în faţa exceselor din partea puterii şi a persoanelor terţe.

Cel mai bun stat, susţineau purtătorii de cuvânt ai democraţiei nobiliare, este un aşa stat ale căror puteri au apărut în timpul alegerilor. Totodată izvorul unic şi principal al puterii este voinţa celor conduşi. Ca puterea monarhului să nu să se înstrăineze, supuşii trebuie să dispună de dreptul de nesupunere şi chiar să formeze confederaţii şi rebeliuni (rokosz- uri). De aceea, cel mai adecvat model pentru exercitarea puterii în Polonia este republica, a cărei sensuri nu trebuie de identificat numai cu forma guvernelor. Este ceva mai mult - un mod de organizare social-politic al nobilimii. Conform lui Claude Backvisa, slavist belgian şi cunoscător al culturii vechi poloneze, nobilimea vedea în republică un organism politic, format în urma unei înţelegeri sociale şi care reprezintă subiectul grijei şi responsabilităţii comune[18].

La originile construirii şi a formării republicii se afla teoria suveraniţăţii şi a reprezentării politice, care recunoaşte că statul apare din voinţa poporului (nobilimii) iar suveranul ei este poporul (nobilimea) iar monarhul este doar administratorul şi mandatarul acelei suveranităţi. De aceea, monarhul nu trebuie să-şi îndeplinească prerogativele prin moştenire, dar trebuie să fie ales. Sistemul politic ideal pentru Rzeczpospolita ar fi sistemul politic format din trei componente: rege ca reprezentant al monarhiei, senatul ca reprezentant al aristocraţiei şi democraţia, adică sejm - reprezentarea de fapt a stării nobiliare. Modul lui de funcţionare ar fi dependent de relaţiile reciproce dintre cele trei componente. Soluţiile ar putut fi diverse, ca de exemplu cum argumentează Constantin Grzybowski „puteau duce foarte bine la suveranitatea sejmului, precum şi să păstreze faţă de acea regulă (adică a dreptului nelimitat al sejmului n.a.) delimitările tradiţionale prin dreptul naturii şi „privilegiile" stărilor [...], puteau să ducă statutul monarhului la un loc decizional principal, de grabă ce el este elementul final al sejmului, precum şi la delimitarea prerogativelor sale - dacă în locul de preponderenţă a monarhului în sejm se va ajunge la egalitatea tuturor celor trei componente ale sejmului. însăşi desemnarea sejmului ca un reprezentant *corpus regni* şi opinia că o consecinţă a acelui loc este „maiestatea şi puterea Republicii" în sejm şi prin sejm, are o consecinţă finală: reprezentant al acelei puteri şi maiestate devine un singur organ, organ al întregului, organ format centralizat"[19].

Fireşte că adepţii democraţiei nobiliare recunoşteau că dreptul şi politica în republică simt formate prin reprezentare a trei stări (rege, senatori şi deputaţi). Suveranitatea sau cea mai importantă putere în stat aparţine nu regelui sau tuturor celor trei stări, dar numai sejmului (camera deputaţilor) ca o reprezentanţă exclusivă a stării nobiliare. Rezultă din rolul dominant pe care ea îl juca în Rzeczpospolita şi care renunţa binevoi de la o parte din drepturile şi prerogativele sale în favoare regelui care tot de ea era ales.

Procesul monopolizării acelei idei a suveranităţii de către reprezentarea politică a stării nobiliare s-a realizat pas cu pas, în contradicţie cu declararea menţinerii echilibrului politic al celor trei stări în stat. Procesul a început în secolul al XVI-lea. Constituţia adoptată la sejmul din Radom în 1505 „nihil novi" confirma competenţiile sejmului în domeniul stabilirii drepturilor pentru fiecare stare. A hotărât că nu poate stabili „nimic nou" în ceea ce priveşte noile sarcini şi obligaţiuni pentru nobilime, să nu se facă schimbări în dreptul comun şi să nu se limiteze libertatea fără acordul deputaţilor.

(pentru redactat) în aceeaşi perioadă, Stanislaw Zaborowski, legat cu tabăra reformatoare a primasului Jan Laski, a proclamat *Traktat o istocie praw i dobr krola o reformie krolestwa* (Tratatul despre esenţa drepturilor şi bunurilor regelui şi despre reforma regatului), în care a prezentat esenţa suveranităţii dreptului şi o argumenta prin ipoteza, foarte curajoasă pentru acele vremuri, de responsabilitate a monarhului în faţa legii.

În următoarele decenii rolul sejmului a crescut sistematic. în competenţiile lui intrau aprobarea impozitelor, prezentarea acordului pentru mobilizarea generală, analiza politicii extrne, controlarea administraţiei centrale şi a regelui. După moartea ultimului reprezentant al dinastiei jagiellone - Sigismund August a fost stabilită alegerea liberă, au fost adoptate articolele lui Henryk şi *pakta konwenta*, tezaurul ţării a fost scos de sub controlul regelui. în schimb a fost instituit consiliul

---

" C. Backvis, *Szkice o kuUurze staropolskiej*, Warszawa 1975, p. 475.
[19] K. Grzybowski, *Teoria reprezenlacji w Polsce epoki odrodzenia*, Warszawa 1969, p. 36-37

rezidenţilor cu scopul controlării activităţii de guvernare a regului ş.a.m.d. Câţiva ani mai târziu a fost adoptat statutul cu privire la transmiterea către sejm a prerogativelor cu privire la chestiunile căsătoriilor regale. A fost costituit Tribunanul Regal, care a limitat prerogativele judecătoreşti ale regelui precum şi a limitat libertatea regelui în chestiunea înnobilării. Prin urmare situaţia regelui devenea din ce în ce mai slabă. Acel proces s-a adâncit încă în secolul al XVII-lea. Prerogative ale puterii şi guvernării regale au fost preluate de sejm, sejmikuri, consilii senatoriale, miniştrii şi alte organe de stat. Sejmul a obţinut pentru el un aşa loc în stat, pe care nu-1 avea nici un parlament în alte ţări europene. Atunci s-a format conceptul de drepturi cardinale ca „sfinte" şi neclintite, care garantează libertăţile de bază ale nobilimii şi sistemul politic al ţării. în conştiinţa nobilimii - „poporului politic" - s-a conslidat convingerea despre un sistem al puterii care funcţiona foarte bine şi despre **lipsa necesităţii** reformării lui. Era glorificat sistemul politic al Rzeczpospolitej şi era trezită, în rândul nobilimii, megalomania naţională şi de categorie socială. Aceasta doar adâncea în atitudinea nobilimii conservatismul şi tradiţionalismul precum şi ducea la denaturarea democraţiei nobiliare şi declinul Rzeczpospolitej[20].

Toate încercările de reformă a sistemului politic al statului s-au lovit de opoziţia şi rezistenţa „naţiunii politice". Cel mai larg program al reformării Rzeczpospolitej 1-a prezentat cel mai important scriitor politic al perioadei Renaşterii poloneze, secretarul primasului Jan Laski şi apoi secretar la curtea regală - Andrzei Frycz Modrzewski (1503-1572). L-a prezentat în lucrarea *Comentariorum de Republica emendanda libri quique* (Cinci cărţi de comentarii pentru reformare Rzeczpospolitej), care a văzut lumina tiparului în Cracovia în anul 1551. în consideraţiile sale cu privire la viitorul Rzeczpospolitej lega strâns consideraţiile politice cu cele teologice. Din normele religioase şi filosofia morală a catolicismului scotea programul de reformă a relaţiilor sociale în Polonia. Cauzele principale ale răului le vedea în decăderea obiceiurilor şi în pierderea funcţiei moralizatoare a Bisericii. De aceea, în primul rând, considera necesară revenirea la moralitate a oamenilor şi a instituţiilor Bisericii ca un învăţător al moralităţii publice şi particulare. în proiectele sale de reformă democratică şi „egalare" a societăţii cerea inclusiv alegerea episcopilor de , către toţi credincioşii şi supunerea lor statului. Cerea stabilirea relaţiilor polono-vaticane în baza suveranităţii depline a statului polonez precum şi lichidarea dominaţiei feudale a Bisericii în stat. între altele critica sistemul desetinei şi jurisdicţia bisericească în treburile laice. în scopul îndreptării obiceiurilor proiecta convocarea, pornind de la consideraţiile lui Platon asupra sistemului, a „supraveghetorilor obiceiurilor", care ar fi supravegheat asupra regulilor şi normelor morale ale societăţii şi indivizilor. Tindea să ofere Bisericii catolice a rolului de cenzor al obiceiurilor. „Dacă în colegiile preoţilor s-ar găsi oameni cu experienţă şi învăţaţi, s-ar putea alege judecători din rândul lor, adăugându-i pe câţiva laici. în obligaţiunea judecătorilor ar intra nu numai judecarea crimelor, dar şi conducerea cu obiceiurile atât ale preoţilor, cât şi ale oamenilor laici, stabilirea tuturor exerciţiilor cuviincioase în perfecţionarea virtuţii şi a stăpânirii samovolniciei"[21].

În viziunile autorului cu privire la sistemul politic apăreau îndoieli cu privire la utopia totalitară, caracteristice la utopiile contemporane ale lui Tomas More şi Tommaso Campanella.

Consideraţiile lui Andrzej Frycz Modrzewski în chestiunea modernizării structurii de stări ale societăţii a democratizării statului şi Bisericii poartă o pronunţată notă de originalitate. Aceasta era legată strâns de înţelesul general al sensului de republică drept o organizare exclusivă a vieţii sociale şi a bunului general. La întrebarea pusă de autor: ce este republica? tot el răspundea: „aceasta este o adunare şi o uniune a oamenilor legată cu dreptul, care uneşte mulţi vecini, şi pentru stabilirea vieţii bune şi fericite. Nu poartă numele de republică o familie sau o casă. Aceasta este o chestiune privată şi îşi poartă numele datorită bunului privat şi familiar ... Fie ca atunci aceasta să fie şi scopul republicii, ca în ea toţi cetăţenii să trăiască bine şi fericit"[22].

Într-un stat ideal, cum vedea lucrurile autorul, trebuia să existe regula egalităţii în faţa legii. Căci afirma: „nu ai atunci pentru Rzeczpospolita un lucru mai periculos decât legile şi pedepsele diferite, în dependenţă de provenienţa criminalilor. Dar trebuie să existe pentru toţi o lege unică, care să mărturisească într-o voce, cu una şi aceeaşi putere să stăpânească asupra tuturor, când porunceşte şi când cere, să condiţioneze şi să sfinţească un interes şi veniturile tuturor, şi fărădelegile şi strâmbătăţile. Cine slujeşte acestui drept, acela trebuie considerat cu adevărat liber, ca unul accla caro a căzut de acord să fie prizonierul dreptulurilor, ca să poată fi mult timp liber"[23]. Era sceptic cu privire la sensul

[31] Despre procesul deformării sistemului politic al democraţiei nobiliare şi a conceptelor doctrinare de bază scriu între altele J. Maciszewski i S. Russocki în lucrarea cu privire la cultura politică a secolului polonez „de aur" în *Dzieje kultury politycznej w Polsce.* Pod red. J.A. Gierowskiego, Warszawa 1977, p. 11 şi urm..; H. Olszewski, *Ustroj polityczny Rzeczypospolitej*, w: *Polska XVII wieku. Panstwo* ...,p. 60 şi umr..; J. Maciszewski, *Szlachta polska i jej panstwo,* Warszawa 1986; A. WyczaAski, *Polska rzeczq Poşpolitq Sztacheckq,* Warszawa 1991

[21] A. Frycz Modrzewski, *Dziela wszystkie,* t. 1., Warszawa 1953, p.581 - 582

[22] *Filozofia i my.il spoteezna XVI wieku.* Wybral, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl L. Szczucki, Warszawa 1978, p. 245 - 246. Cea mai recentă biografie a autorului a prezentat-o J. Stamawski, *Andrzej Frycz Modrzewski. tywot, dzielo, slawa,* L6d*1*1981. Tot acolo şi bibliografia cu privire la acest subiect.

[23] *Filozofia i my.it spoleezna XVI wieku.* Wybral, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl L. Szczucki, Warszawa 1978, p. 262

de „naţiune politică" atribuit de ideologii libertăţii poloneze vechi nobilimii. Susţinea „încotft(cniien" sătenilor şi orăşenilor prin egalarea lor în drepturi. Se exprima împotrivii supunerii şi a creşterii obligaţiunilor a ţăranilor. Propunea tirendiuni gospodăriilor rurale în loc de şerbie. Cerea drepturi depline pentru orăşeni între altele dreptul de a cumpăra pământ şi reprezentare în sejm. Demonstra necesitatea codificării dreptului în baza dreptului roman. Se dcclnra cu un adept al puterii regale puternice şi centralizate, care s-ar sprijini pe starea nobiliară şi orăşenime. Monarhul, conform lui, trebuia să dispună dc largi prerogative de putere între altele în domeniul edificării legii, iar înainte de toate trebuie să fie arbitru între părţi, autoritate morală şi un element al ordinii şi echilibrului social şi politic.

Aceste opinii nu erau împărtăşite în totalitate de creatorii programului de execuţie din deceniile şase şi şapte ale secolului al XVI-lea. Ei ocupau poziţii antiregale şi antimagnate. Programul lor reformator stabilea supremaţia nobilimii şi reprezentarea ei politică în sejm. Lozinca promovată de ei a unei guvernări puternice nu însemna întărirea puterii regale, dar dimpotrivă slăbirea ei, deoarece monarhul nu era şeful statului ci numai „capul în corpul regatului". întruchiparea suveranităţii era Camera deputaţilor, care reprezenta „naţiunea politică". Fără ea nu putea funcţiona nici o putere politică (nihil novi). Execuţioniştii cereau doar îndreptarea funcţionării statului prin reforma bisericească, revendicarea bunurilor regale date magnateriei pe nedrept după 1504, ordonarea judecătoriei, unificarea statului, ordonarea sistemului fiscal şi a aparatului militar etc. Totodată programul lor era unul îndreptat împotriva ţărănimii şi orăşenimii. Ducea la întărirea „libertăţii de aur" a nobilimii, dar impresia reprezentării întregii nobilimi ca „naţiune politică" în a căror mâini este concentrată suveranitatea politică era o iluzie. în realitate această concepţie a devenit un paravan pentru magnateria care a monopolizat ideea suveranităţii pentru ea. Deşi în secolul următor au existat critici puternice a relaţiilor social-politice şi propuneri pentru reformarea sistemului politic, a parlamentarismului, de limitare a influenţei magnateriei şi de creştere economică a ţării, opinii expuse de Stanislaw Kozuchowski, Lukasz Opalinski, Jakub Zawisza din Kroczow, Sebastian Petrycy din Pilzno, Jan Amos Komenski, Szymon Starowolski, Stanislaw Herakliusz Lubomirski şi mulţi alţii, n-au dus la un ecou social mai mare şi la voinţa de reformare a statului. Ultimul din cei menţionaţi mai sus în lucrarea *O bezskutecznosci rad* (Despre ineficienţa sfaturilor), publicată la răscrucea secolelor XVII- XVIII, avea o opinie sceptică cu privire la eforturile reformatoare în Polonia.

Ideologii democraţiei nobiliare considerau ca un element important al libertăţii politice libertatea conştiinţei. Prin urmare propuneau ca Biserica să fie despărţită de stat, ceea ce ar reprezenta o garanţie a menţinerii libertăţii conştiinţei. Deoarece considerau că nu era posibilă realizarea libertăţii religioase când scopul puterii de stat sunt contrare aspiraţiilor Bisericii care domina în stat. Exista convingerea că toleranţa duce la creşterea puterii statului şi garantează cetăţenilor săi siguranţa ei au adus o contribuţie importantă la dezvoltarea gândirii tolerante şi asigurau regulile toleranţei în politica statului. Acest aspect deosebea Rzeczpospolita de ţările vest-europene care au fost cuprinse de războaiele religioase. în secolul al XVII-lea ea a devenit, după cum s-a spus, „azilul ereticilor" din întreaga Europă. Perioada „libertăţii de aur a cultelor" în Polonia a deschis- o Confederaţia de la Varşovia (1573), care garanta nobilimii libertatea religioasă. A durat ceva mai bine de o sută de ani, până când de la mijlocul secolului al XVII-lea nu a început procesul de limitare a libertăţii religioase. în anul 1647 a fost emis ordinul de închidere a tipografiei şcolilor ariene. 11 ani mai târziu arienii[24] au fost izgoniţi, ca în anul 1669 să fie emis ordinul cu privire la interzicerea părăsirii credinţei catolice[25].

Dezvoltarea Reformei şi constituirea în urma Uniunii de la Lublin (1569) a Rzeczpospolitej multietnice şi multireligioase a trezit interesul pentru problema libertăţii religioase şi a relaţiilor reciproce între stat şi Biserică. Cu toate acestea în deceniu trei şi patru al sec. al XVII-lea a fost formulată doctrina poloneză a toleranţei. Ea s-a cristalizat în urma discuţiilor şi opoziţiei faţă de intoleranţă în perioada amintită cu participarea unui număr mare de gânditori şi scriitori politici în frunte cu Stanislaw Orzechowski, Lukasz Gornicki, Piotr Skarga, Krzysztof Warszewski, Mateusz Bembus, Fabian Birkowski şi Szymon Starowolski. Ei exprimau opinia că mântuirea veşnică poate fi asigurată omului numai de religia adevărată, adică de catolicism. în detrimentul realizării acestui scop principal al existenţei umane apar felurite erezii şi devieri de la creştinism. Ereticul îşi face rău sie şi tuturor acelor care împărtăşesc ştiinţa lui. Ereziile strică nu numai liniştea socială stabilită până în acel moment prin negarea regulilor şi dogmelor creştine, dar de asemenea, slăbesc religia creştină care este

---

[24] Aşa în Polonia erau numiţi protestanţii.

[25] Despre politica de toleranţă în Polonia vezi: Z. Ogonowski, *Z zagadnien tolerancji w Polsce XVII wieku,* Warszawa 1958; J. Tazbir, *Dziejepolskiej lolerancji,* Warszawa 1973.

[25] *Filozofia i mysl spoleezna XVII wieku,* cz.l. Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl Z. Ogonowski, Warszawa 1979, p. 511; Mai detaliat în aceas chestiune: L. Chmaj, *Bracia Polscy. Ludzie. Idee. Wpfywy.* Warszawa 1957; Z. Ogonowski, *Soeynianizm a oswiecenie. Studia nad myslq filozofiezno - religijnq arian w Polsce XVII wieku,* Warszawa 1966.

făuritorul de bază al ştiinţei sociale, întăresc conflictele social-politice şi aduc prejudicii statului. Cu atât mai mult, Confederaţia de la Varşovia a fost convocată nelegal care a trezit o opoziţie puternică din partea numeroaselor uniuni ale catolicilor şi ale societăţii. Nobilimea, care a renunţat la catolicism, a pierdut statului nobiliar şi drepturile cetăţeneşti legate de acesta. De aceea în situaţia ineficienţei amintirilor şi a preîntâmpinărilor trebuia să fie utilizat faţă de eretici presiunea statului stabilită prin lege, inclusiv şi a pedepsei cu moartea. Prin urmare, statul avea să aibă grijă nu numai de viaţa pământească a omului, dar înainte de toate de împlinirea celui mai important scop - salvarea veşnică. Prin urmare statul are să apere Biserica în faţa atacurilor ereticilor, să pedepsească părăsirea religiei catolice şi să lupte împotriva ereziilor. Astfel, puterea de stat va ajuta Biserica în întărirea credinţei catolice. Evident că statul nu putea să intervină în treburile bisericeşti. Numai Biserica putea lua decizii în privinţa treburilor sale interne şi a doctrinei credinţei, prin urmare şi cu privire la chestiunea ce era erezie şi cine putea fi considerat eretic. în schimb nu se putea reduce rolul Bisericii doar la chestiunile religioase, deoarece era greu să se delimiteze problemele religioase de cele laice. Biserica a pătruns în toate domeniile vieţii sociale şi juca un rol mai important faţă de puterea de stat.

Discuţii vii cu ideologii doctrinei netoleranţei şi a supremaţiei Bisericii şi a religiei catolice asupra puterii de stat şi societăţii duceau arienii (protestanţii) numiţi des sociniani. Mişcarea lor s-a format în

Polonia în tabăra calvină în anii şaizeci ai secolului al XVI-lea. Ideologii lor cel mai detaliat au formulat concepţia toleranţei şi au argumentat necesitatea despărţirii Bisericii de stat. în chestiunile teologice ocupau o poziţie radicală. Au negat dogmele Sfintei Treimi, a lui Hristos ca Dumnezeu, şi despre nemurirea sufletului. Susţineau că în chestiunile de credinţă „fiecăre trebuie să fie judecat după propria conştiinţă". Cu atât mai mult cu cât, esenţa credinţei constă, pe lângă dragostea faţă de aproapele tău, în sinceritatea convingerilor. Apartenenţa la credinţă se manifestă mai ales prin păstrarea normelor morale. Prin urmare nu se poate prigoni un purtător al credinţei care nu păstrează dogmele, deoarece acelea deloc nu uşurează salvarea veşnică, ci numai dacă păstrează normele morale stabilite de Dreptul lui Dumnezeu. Nu se poate utiliza presiunea religioasă, deoarece, aşa cum explica rectorul gimnaziului protestant în Rakowa Jan Crell, „caracterul şi natura religiei, aşa de duhovnicească şi perfectă ca religia creştină, nu trebuie să fie de acord cu impunerea ... nu trebuie să fie forţat nimeni să practice religia creştină, deoarece în acel mod vor forţa pe mulţi oameni să susţină că practică acea religie. Dar acea violenţă nu poate duce la faptul ca cineva să gândească altfel decât gândeşte. Omului cu forţa nu se poate nici impune convingeri, nici să i le scoată. Cu forţa numai aceea se poate atinge ca cineva să vorbească altfel decât gândeşte şi în cuvinte va recunoaşte o religie, pe care în suflet o respinge. Iar şi Dumnezeu se ruşinează de aşa o situaţie şi oamenii sunt obligaţi să se ruşineze de ei"[27].

De aceea, în Biserica creştină, susţineau promotorii toleranţei religioase, trebuie să guverneze libertatea confesională bazată pe Sfânta Scriptură şi etica creştină. Dacă cineva are opinii religioase care nu se încadrează în curentul general religios el poate fi doar excomunicat, adică să fie exclus din societatea bisericească. Sub nici un pretext nu se poate utiliza faţă de el sancţiuni civile, prigoniri din partea statului, deoarece „să fii eretic - spunea ministrul comunităţii din Rakowa Jonasz Szlichtyng - nu este o crimă politică, dar bisericească iar aceştia trebuie să fie supuşi pedepselor bisericeşti, nu laice. Biserica şi Statul sunt două lucruri diferite. Iar dacă le uneşti se face o mare încurcătură. Mărturisesc despre asta înfrângerile numeroasele şi oribile, războaie precum şi exemplele tulburi ale bisericilor distruse odată cu statul. Biserica primeşte în sânul său numai pe aceia care s-au pregătit pentru credinţa lăsată prin Hristos. Numai pe aceia îi păzeşte şi asupra lor îşi răspândeşte tutela care de credinţă nu se îndepărtează. Statul primeşte şi ajută oameni de tot felul şi credinţă: şi pe adoratorii de idoli, şi pe păgâni şi pe cei care s-au îndepărtat de numele lui Hristos"[26].

Protestanţii polonezi căutau argumente pentru respectarea drepturilor lor de practicare a cultului şi în domeniul politic. Ei afirmau că menţinerea păcii interne şi a armoniei religioase stă în interesul statului polonez şi a interesului de stat polonez. Este dăunătoare orice ingerinţă a politicului în relaţiile confesionale. Puterea de stat trebuie doar să vegheze asupra toleranţei în societate, cu atât mai mult cu cât, dreptul credincioşilor de alte confesiuni au fost garantate de confederaţia de la Varşovia în mod legal. Prin urmare metoda de reglementare a relaţiilor confesionale constă în separarea a două domenii: public şi confesional. Biserica şi statul reprezintă, aşa cum afirma studentul academiei din Rakowa Samuel Przypkowski, două organisme sociale independente care se deosebesc fundamental din punctul de vedere al scopurilor şi competenţelor. Puterea de stat se ocupă de treburile laice şi nu evită folosirea violenţei. în acelaşi timp, Biserica, fiind o comunitate binevolă a credincioşilor de aceeaşi confesiune, se străduie prin învăţătură şi persuasiune să uşureze societăţii sale

---

[26] *Filozofia i mysl spoleczna XVII wieku,* cz.l. Wybrat, opracowal, wstşpem i przypisami opatrzyl **Z.** Ogonowski, Warszawa 1979, p. 570.

religioase obţinerea mântuirii veşnice. Prin urmare nu se poate folosi de mijloacele de impunere. în alegerea drumului pentru mântuire trebuie să decidă însăşi comunitatea religioasă. Ambele instituţii: Biserica şi statul pot să existe în paralel, şi chiar să colaboreze cu condiţia că nu vor interveni în activitatea celuilalt. Cu atât mai mult în Rzeczpospolita, un stat cu mai multe confesiuni, obiceiuri şi limbi, este necesară toleranţa şi pacea religioasă. „Temelia actualei stări a Rzeczpospolitei, concluziona gânditorul, constă în egalitate, deoarece în naţiunea liberă nu poate unul să- 1 ducă pe celălalt, iar toţi cetăţenii atât la naştere, cât şi în drept sunt egali între ei. Acea temelie dreptul al păcii disidenţilor în întregimea sa îl păstrează. Unul nu-i poate ataca altuia libertatea conştiinţei, deoarece ei sunt egali între ei prin drept, n-are nici un drept şi nici u supremaţie asupra celuilalt. Pentru faptele celuilalt nu va răspunde înaintea lui Dumnezeu"[2] .

Mişcarea sociniană nu se pronunţa atât de radical în chestiunile sociale, mai ales după moartea creatorului şi ideologului ei Faust Socin (1539-1604). In final, faţă de treburile religioase şi în discuţiile iscate, acea mişcare nu a prezentat o poziţie univocă şi unitară.

O parte din protestanţi susţinea un program de reforme sociale radicale, în care s-ar fi renunţat la caracterul relaţiilor sociale bazat pe principiul de stări, în special de presiune asupra ţărănimii, precum şi proprietatea privată argumentând că singurul criteriu al valorii ar trebui să fie munca, nu privilegiile. Se pronunţa împotriva existenţei puterii de stat, a armatei, dreptului şi refuza executarea funcţiilor, deoarece acele instituţii au un caracter punitiv şi sunt contrare cu practicarea adevăratei credinţe creştine. A încercat să instituie comunismul utopic, formând în anul 1569 la Rakowa o comună exemplară comunistă, unde era admnistrat în comun pământul şi în comun erau folosite bunurile produse. Acel program însă nu a fost susţinut de majoritatea socinienilor, lăsând posibilitatea de participare în viaţa publică şi de stat. Era enunţată necesitatea funcţionării unei puteri adecvate de stat şi de întărire a puterii monarhului ca un garant eficient al securităţii cetăţenilor şi a păcii interne. Din cauza acelui radicalism care era prezent între altele în postulatele cu privire la egalarea stărilor, anulării supunerii, luchidării privilegiilor nobiliare şi a funcţiilor, ideologia protestantă s-a întâlnit cu o ripostă puternică din partea nobilimii, întărită de succesele Contrareformei.

Promotorii protestantismului tindeau să-i dea valorilor şi regulilor democraţiei nobiliare o nouă dimensiune ideologică şi practică. înainte de toate, vedeau în dezvoltarea democraţiei şansele şi garanţiile întăririi libertăţii. Au exprimat opinia că nu este posibilă libertatea cetăţenească fară libertatea conştiinţei. în gândirea lor despre libertăţile şi drepturile omului ei aau devenit precursori ai liberalismului iluminist al lui John Lock şi altor gânditori liberali. Nu putem să nu observăm că problemele protestantismului polonez au fost amplificate de contradicţiile interne ale doctrnei lor. Ele se manifestau pe de o parte în postularea supremaţiei statului asupra bisericilor ca singura garanţie a păcii religioase, iar pe de altă parte în dorinţa de deconcentrare a puterii de stat şi de slăbire a instituţiilor statului.

Protestanţii polonezi au început dezvoltarea gândirii democratice moderne. Este adevărat că în gândirea poloneză a acelor vremuri, în general, era foarte puternică ideea republicano-democratică, spre deosebire de Europa de Vest, unde dominau ideile absolutismului. El proclama, precum mărturiseşte cunoscătorul istoriei liberalismului european Guido de Ruggiero, o concepţie falsă a libertăţii[27], deoarece fiind o manifestare a democraţiei nobiliare el exprima în esenţă o proiecţie şi o viziune ideologică antiindividuală şi antimodernizatoare, întărind relaţiile social- politice existente.

Capitolul II. În jurul ideii „libertate, egalitate, fraternitate".

Primele încercări ale îndreptării Rzeczypospolitej

În condiţiile schimbărilor social-economice profunde care au parvenit în sec. al XVIII-lea cu caracter capitalist şi a modernizării societăţilor occidentale din ce în ce mai anacronică devenea în Polonia ideea democraţiei reprezentată de o singură categorie socială - nobilimea. Modelul democraţiei nobiliare reieşită din vremurile de demult din principiul ‚republicanismului sarmat" reprezenta aspiraţiile nobilimii spre participarea activă în viaţa publică cu scopul de a preveni instaurarea absolutismului şi a tiraniei puterii monarhice, asigurarea libertăţii şi egalităţii nobiliare şi garantarea pentru ea a poziţiei politice dominante în stat. Cu timpul însă şi-a pierdut caracterul său primar, transformându-se în oligarhia magnaţilor şi creând o barieră eficientă faţă de orice reforme modernizatoare. în consecinţă principala aspiraţie a nobilimii, păstrarea privilegiilor sale de clan a dus la regresul civilizaţional al ţării înapoiată economic, cu o structură socială înapoiată şi cu un stat slab, paralizat prin *liberum veto* şi din ce în ce mai mult dependent de dorinţele vecinilor agresivi.

[27] G. de Ruggiero, The History of European Liberalizm, Boston 1959, p. 263.

Democraţia nobiliară, dintr-o forţă cândva modernizatoare a Rzeczpospolitej s-a transformat într-un element care pietrifica relaţiile social-economice. Ţara se scufunda în haos iar declinul se adâncea.

De aceea încă în timpurile saşilor au apărut voci care chemau spre îndreptarea statului şi oprirea descompunerii Rzeczppospolitej. Cele mai răsunătoare erau luările de poziţie ale lui Stanislaw Leszczynski şi Stanislaw Konarski. Ei se străduiau să arate că libertatea nu este urmarea privilegiilor monarhe sau a drepturilor stabilite de statul liber, căci el are condiţii mult mai adânci şi mai fundamentale, care reies din drepturi dumnezeieşti. Regele Polonia afirma că Dumnezeu creându-le pe om „i-a oferit întreaga libertate asupra sa". De asemenea, Stanislaw Konarski susţinea că „omenirea este înzestrată cu libertate de la Creator". Astfel ei apelau la afirmaţia uitată cu timpul a ideologilor din secolul al XVI-lea în frunte cu Andrzej Frycz Modrzewski, că libertatea este un drept natural al omului şi toţi pot fi egali în faţa legii.

Stanislaw Leszczynski în lucrarea scoasă în anul 1743 *Glos wolny wolnosc ubezpieczajqcy* (Vocea liberă asigură libertatea), a cărei autor era probabil partizanul lituanean al regelui - nobilul Mateusz Biallozor, a prezentat un program de reforme social-sistemice a Rzeczpospolitej. El vedea principala cauză al declinului statului în folosirea în exces a libertăţii de către starea nobiliară, ceea ce a dus la paralizia statului şi pierderea capacităţii de acţiune a nobilimii şi ca urmare a capacităţii a a-şi decide propriul destin. înecându-se cu libertatea a pierdut simţul graniţelor libertăţii şi a bunului comun. „Libertatrea noastră — arăta el - este un izvor rapid, a cărei curgere este greu de stăpânit; de asemenea şi irascibilitatea libertăţii noastre, dacă conştiinţa nu o va stăpâni, ca să nu fie folosită cu strâmbătate a aproapelui; înţelepciunea ca sieşi să nu păgubească şi dreptul ca încălcându-1 să nu păgubim patria. Ne place libertatea şi e firesc. Acesta este darul cel mai scump, dat de la Dumnezeu. Ştim ce respect i se cuvine ca să n-o irosim uşor; ne închipuim ce prerogative ar trebui să aibă nobilul polon: să-şi fie stăpân deplin pe moşia lui, mai mult stăpânind asupra supuşilor săi, decât regele asupra lui şi asupra celor egali lui. Să fie membru al republicii, având cu ea unitatea conducerii statului. Să aibă dreptul în toate ce se hotărăşte, căzând de acord sau opunându-se la ceea ce se hotărăşte. Să nu suporte nici un greu din cauza impozitelor, numai pe acelea pe care însuşi şi le stabileşte. Să aleagă judecători, iar cel mai mult pe înşişi regii. Ce poate fi o mai mare dregătorie? Decât nu numai să fii elector, dar să poţi spera să ajungi rege. Poate oare un om particular să-şi dorească o condiţie mai fericită decât aceea?"[28].

Exagerarea libertăţii duce, în opinia lui Leszczynski la noi dependenţe precum şi la slăbirea şi mai apoi la atrofierea instituţiilor statului, incapabile să mai facă ceva. La un aşa nivel al libertăţii nobiliare şi a situaţiei din statul polonez a dus exagerarea şi denaturarea a liberam veto. Ea a încetat să mai fie expresia libertăţilor nobiliare, devenind o expresie a samovolniciei şi tiraniei unităţii asupra întregii nobilimi. Nu avea nimic comun nici cu libertatea, nici cu egalitatea stării nobiliare. A devenit un pericol nu numai pentru acele valori, dar de asemenea şi pentru independenţa statului, fără de care nu se poate asigura din nou libertatea individului. în acea bază concluziona Leszczynski finalitatea realizării reformelor corespunzătoare de sistem, care constau în îndreptarea şi ordonarea funcţionării instituţiilor de libertate a nobilimii - sejm, libera elecţie liberam veto etc. Aceea avea să îndrepte activitatea guvernului şi să întărească statul. Cu atât mai mult cu cât în scopul îndreptării puterii centrale şi asigurarea lor o mai mare eficienţă a propus să cedeze administrarea armatei - în viitor de o sută de mii, cu trezorăria, judecata şi poliţia consiliilor ministeriale colegiale de resort. Tindea spre întărirea bazelor materiale ale statului prin dezvoltarea oraşelor, comerţului şi a meşteşugurilor şi înainte de toate întărirea agriculturii ca urmare a îndreptării situaţiei ţăranilor prin oferirea lor a libertăţii personale şi arendare. în lucrarea citată un fragment întins întitulat *Plebei* a consacrat-o situaţiei ţăranilor polonezi. Foarte aspru şi echivoc el a condamnat tratarea necorespunzătoare a supuşilor ca „robi", ca „animale", pe care „des pentru un câine sau mârţoagă o vindem". Este aceasta contrară cu orice reguli morale cu atât mai mult nobilimii poloneze care se considera ca naţiune creştină. Oponenţilor săi le amintea; „cine face banii şi bunăstarea noastră? Dacă nu plebeiul adevăraţii noştri îngrijitori când sapă în pământ şi obţinând averi din munca lor provin veniturile noastre, din munca lor vine bunăstarea statului, din târguiala lor comerţul din munca lor beneficiul nostru. Ei poartă greutatea impozitelor, ei recrutcază armate, ci ne înlocuiesc în toate muncile aşa de departe că dacă n-ar fi ţărani ar li trebuit să devenim agricultori şi dacă pe cineva scoţându-1 spunem: pan din pani, mai bine am spune pan din ţărani"[29].

Un important rol politic l-au avut şi propunerile reformatoare iile unui alt ilustru precursor al iluminismului - Stanislaw Konarski, preot şi scriitor politic. Ca un cleric şi pedagog o marc importanţă acorda instruirii şi educaţiei, văzând în ele cel mai important element al renaşterii morale a societăţii

---

[28] *Glos wolny wolnosc ubezpieczajqcy przez Stanislawa Leszczynskiego krola polskiego, wielkiego ksiţcia lilewskiego, ksiţcia Lotaryngii.* Wydanie Kazimierza J. Turowskiego, Krak6w 1858, s. 8-9

[29] *Ibidem,* p.101.

poloneze. Populariza etalonul personalităţii „omului cinstit" şi „cetăţeanului corect" care se conduce după norme juridice şi etice şi carc activează în concordanţă cu regula dreptăţii. Totodată consecvent critica lipsele şi obiceiurile proaste al nobilimii poloneze cârcota, egoismul, orgoliul, beţia etc. Dorea ca tânăra generaţie a nobilimii să fie educată în spiritul oamenilor luminaţi cu un puternic sentiment al patriotismului şi grijă pentru binele Rzeczpospolitej. Spunea că anume nobilimea înţeleasă în categoria subliniată a virtuţii morale şi cetăţeneşti este obligată să prezinte un nivel înalt etic şi intelectual. în acel scop, a reformat şcolarizarea ordinului călugăresc al piarilor, întemeind, între altele, şi o şcoală elitară - Collegium Nobilum în Varşovia şi propagând conţinuturi şi metode moderne de învăţământ, bazate pe ştiinţele naturale şi practice. Acestea deschideau posibilitatea dezvoltării spirituale a elevului şi formarea la el a poziţiei patriotice şi cetăţeneşti. Atingerea efectelor de instruire şi educaţie o lega de finalitatea realizării reformelor de sistem corespunzătoare. Le-a prezentat în lucrarea în patru volume *O skutecznym rad sposobie albo o utrzymywaniu ordynaryinych seymow* (1760-1763) (Despre modul sfaturile utile sau despre întreţinerea sejmurilor ordinare). Arăta legătura puternică a libertăţii cetăţeneşti şi independenţa statului, ceea ce anterior nu era prezentat în principala ideologie a gândirii republicane. „Prin lichidarea sfatului, preîntâmpina autorul, în republici este lichidată buna guvernare. Prin lichidarea guvernării bune sunt lăsaţi germenii pentru nepedepsirea desfrânării şi samovolniciei, cade justiţia, apărarea şi securitatea tuturor. Anarhia este starea fără sfat şi guvern, încetul cu încetul stăpâneşte totul, iar prin anarhie vine şi declinul libertăţii. Deoarece sub anarhie nici un stat nu ponte supravieţui mult"[31]. Un pericol serios pentru cetăţeni şi independenţa statului îl vedea în anarhic ca urmare a folosirii regulii de *liberum veto.* Această regulă duce In incapacitate şi ineficienţa activităţii sejmului şi sejmikurilor şi prin urmare pune în pericol atât întrega republică, dar şi pe cetăţenii ei în parte. Administraţia proastă a statului, care constă în acel „nu permit" sunt izvorul anarhiei care pun în pericol libertăţile cetăţeneşti şi independenţa statului. Statul nu poate să funcţioneze fără să fie organizat în instituţii reprezentative veritabile şi eficiente. în caz contrar asta duce la anarhie, care poate da naştere doar la o guvernare puternică absolutistă sau la o divizare internă. *Liberum veto* rămâne contrară ideei de libertate, deoarece nu face posibilă realizarea autoconducerii care exprimă esenţa libertăţii. De aceea, trebuie lichidată regula unităţii şi înlocuită cu regula majorităţii voturilor, conform modelului britanic, ca un mod unic de a realiza principiul unităţii politice. Reforma de sistem trebuie susţinută de acţiunile politicii private şi amorale a coruperii promovată de magnateria poloneză şi nobilime precum şi obiceiul ingerinţei în treburile interne ale Rzeczpospolitej. Libertatea oamenilor, susţinea Konarski în 1733 cu o zi înaintea elecţiei libere, care în esenţă toţi sunt egali poate fi asigurată de o Rzeczpospolită liberă şi independentă, fiind „fără îndoială cea mai mare doamnă a drepturilor sale, independentă de orice stăpânire a monarhilor externi. Rzeczpospolita are din dreptul lui Dumnezeu puterea sa supremă de nimeni obligată, asemenea o păzesc şi alte regate şi imperii care au puterea din dreptul lui Dumnezeu. Cine este independent nu acceptă poruncile altora. Cine nu este supus, în afară de Dumnezeu, pe nimeni nu este dator să asculte. Să porunceşti sau să ordonezi omului care nu simte o altă putere decât cea a lui Dumnezeu reprezintă o mare nedreptate şi o violare evidentă a drepturilor [...]. Este cea mai rea metodă de a convinge pe cineva [...] în Rzeczpospolita liberă totul a decăzut, când a decăzut libertatea"[30].

Cu discursurile sale precursorii iluminismului polonez cu Stanislaw Leszczynski şi Stanislaw Konarski în frunte pregăteau terenul din punctul de vedere ideologic şi politic pentru o reformă temeinică a sistemului Rzeczpospolitei început după căderea Confederaţiei de la Bar şi. prima împărţire a Poloniei. Au realizat premizele ideologico-politice pentru formarea unui nou tip de democraţie bazat pe principiile liberale legată de vechea idee poloneză a libertăţii.

Hugo Kollqtaj şi Stanislaw Staczic

Un rol important în chestiunea schimbării atitudinii polonezilor faţă de ideea de libertate, democraţie şi naţiune precum şi a reformării Rzeczpospolitei au jucat doi cei mai iluştri gânditori ai iluminismului polonez - Hugo Kollqtaj şi Stanislaw Staczic. Ei au surprins cel mai complet din cadrul numeroşilor gânditori şi reformatori ai vremii anacronismul conceptului din acele timpuri a democraţiei şi naţiunii, limitate doar la o singură categorie social - nobilime, în faţa răspândirii pe scară largă a valorilor şi principiilor revoluţiei franceze, care se conţineau în lozinca: „Libertate, egalitate, fraternitate". în acea situaţie au preluat de la gânditorii francezi, înainte de toate de la Jean Jacque Rousseau, idealurile libertăţii şi democratice şi tindeau să bazeze pe ele formularea programului de reforme sociale şi politice ale statului. Din ce în ce mai mult se refereau la sensul de democraţie, deşi deşa în secolul preceden ea a fost popularizată, funcţionând cu sensul de „puterea comunelor",

---

[30] Konarski, *Listy poufne podczas bezkrolewia r. 1733,* przel. W. Konopczyriski, w: S. Konarski, *Pisma wybrane,* oprac. J. Nowak - Dhizewski, Warszawa 1955, p. 90 şi urm.

„conducerea comunelor"[31]. însăşi ideea democraţiei era raportată doar la nobilime, care se manifesta în garantarea libertăţii şi a poziţiei dominante în stat. în acelaşi timp, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea avea să se raporteze la întreaga societate, deşi deocamdată nu se întrevedea posibilitatea realizării ei complete, căzând de acord doar cu egalitarizarea societăţii, începută cu lichidarea structurii de împărţire pe stări. La conceptul de democraţie făceau trimitere atât apărătorii libertăţilor nobiliare, cât şi promotorii modelului liberal al statului. La cei din urmă, în frunte cu Kollştajem şi Staszic, valorile şi principiile democraţiei devin drepturi naturale, iar nu un privilegiu sau prerogativă oferită de către conducător unei anumite categorii sociale. Ele sunt un drept inalienabil al fiecărei persoane. Nu depind de caracterul sistemului de stat, deoarece simt drepturi din născare şi naturale ale individului, pe care nimeni nu i le poate lua. De starea libertăţii cetăţenilor depinde regimul democratic al statului deoarece „nu poate fi un guvern liber în ţara, susţinea Koilştaj în 1790, în *List do przyjaciela na sejmiki"* (Scrisoarea pentru prieten la sejmic) în care cei mai muncitori, milioane de ţărani, sunt în captivitate"[32]. El de asemenea mărturisea că nu poate fi libertate în societatea în care o parte din ea este lipsită de acea libertate. De aceea dreptul obligatoriu în această ţară, în care o parte din cetăţeni sunt lipsiţi de libertate, încalcă drepturile universale ale naturii şi în esenţă înseamnă fărădelege., Acesta este supusul unei oarecare moşii?, întreba Kollqtaj, cum trebuie el considerat în regula înnăscută, din a cărei punct de vedere Providenţa a dorit să-i vadă pe toţi liberi, ori un alb, ori un nevolnic negru, sau sub violenţa unui drept incorect, ori sub lanţuri, acest om prin nimic nu se deosebeşte de noi"[33]. Fireşte, declara fără echivoc, omul lipsit de drepturi nu este propriu-zis om, deoarece „dacă drepturile libertăţii servesc numai nobilimea, ce le mai rămâne ţăranilor, meşteşugarilor şi negustorilor? în acest caz restul oamenilor nu vor avea drepturi înnăscute, sunt nevoiţi să rămână într-o clasă cu animalele, în sărăcie, prostie, impozite, prin măsurătorile vieţii lor trebuie să rămână neoameni"[34]. în ajutorul celor spuse de KoMqtaj venea Staszic, deşi în chestiunea teoriei dreptului se pronunţa foarte rar, susţinând de exemplu în *Uwagi nad zyciem Jana Kochanowskiego* (1787) (Observaţii cu privire la viaţa lui Jan Kochanowski) „omul faţă de alt om nu trebuie să fie nici autocrat, nici rob"[35]. în *Przestrogi dla Polski* (1790) (Preîntâmpinări pentru Polonia) constata: „Doamne încheie crearea libertăţii omului! [...]. Omul liber este creaţia Ta. Omul rob este creaţia tiranului"[36].

De atunci în rândul publiciştilor şi gânditorilor polonezi ai acelor timpuri s-a încetăţenit convingerea despre caracterul înnăscut al drepturilor omului, ceea ce va avea importante consecinţe sociale şi politice. Stabilea ideile democraţiei şi naţiunii pe un teren teoretic şi practic solid. Aşa izvorul puterii naţiunii şi statului nu sunt privilegiile suveranului, dar drepturile inalienabile ale fiecărui om. Toate formele de captivitate cu supunerea în frunte sunt contrare ideii dreptului naturii. Nu există democraţie acolo unde de drepturi se foloseşte doar o parte din societate, iar restul oamenilor este lipsită de acestea. Nu poate să existe o Rzeczpospolită liberă în situaţia în care o parte din cetăţeni nu posedă acele drepturi, şi că nu poate să fie un „guvern liber" în ţara în care chiar şi o mică parte din oameni trăieşte la nivelul robilor. Fiecare om are dreptul inalienabil la libertate, la a cărei pază stă dreptul şi care, de asemenea, îi defineşte graniţele. Dorinţa fiecărui polonez a libertăţii egale reiese nu numai, după cum arăta Hugo Kollqtaj, din drepturile naturii, dar de asemenea şi din faptul creării în comun a comunităţii politice - Rzeczpospolita. Deoarece „toţi pe câţi pământul polonez ne ţine, fară de nici o excepţie, pe cel sărac şi pe cel bogat, suntem supuşi ai Rzeczpospolitei. Ea are puterea supremă asupra noastră. Drepturile ei ne guvernează. Libertatea ei ne ordonează. Puterea ei ne apără. Forţa ei ne linişteşte şi pedepseşte. Prin care prejudecată pe cel mai de jos sărac îl putem scoate de sub acea putere supremă"[37].

Asta nu însemna că în totalitate Hugo Kollştaj şi prietenii lui sprijineau acordarea tuturor cetăţenilor Rzeczpospolitej drepturi de libertate egale, deşi el însuşi era unul dintre nenumeroşii gânditori care considerau necesar egalarea tuturor din punctul de vedere al dreptului. Totuşi, recunoaşterea drepturilor fiecărui om ca şi condiţie şi principiu de bază al libertăţii permitea să se împartă şi să se deosebească libertatea politică şi libertatea civilă. Prima dintre ele avea să fie dreptul cetăţenesc şi putea să nu-i cuprindă pe toţi trăitorii din Rzeczpospolita, în schimb de cea de a doua trebuiau să se bucure toţi. De aceea în înţelegerea greşită din trecut a libertăţii erau văzute cauzele crizei statului deoarece, aşa cum scria Jozef

---

[31] F. Bronowski, *Idea gminowladztwa w Polskiej historiografii,* f od/ 1969, p. 9 şi urm.

[32] A. Grzeikowiak - Krwawicz, *Regina Libertas. IVolnose w Polskiej mysli politycznej XVIII wieku,* Gdarisk 2006, p. 42.

[33] H. Kollataj, *Do Przefwietnej Deputacji do ulozenia projektu konstylucji rzqdu polskiego,* w: *Listy Anonima i Prawo polityezne,* oprac. B. LeSnodorski, H. Wereszycka, t.2, Warszawa 1954, p. 168.

[34] H. Kollqtaj, Prawo polityczne, tamze, p. 201

[35] S. Staszic, Wyb6r pism, Warszawa 1948, s. 8-9.

[36] S. Staszic, *Przestrogi dla Polski,* wyd. S. Czarnowski, Krakâw 1926, p. 59.

[37] H. Kolt^taj, *Listy Anonima,* w: *Listy Anonima i Prawo polityczne,* t.2, Warszawa 1954, p. 278

Wybicki în tratatul *Mysli polityczne o wolnosci cywilnej* (Concepţiile politice despre libertatea civilă): „polonezii [...] ne fiind mulţumiţi de libertatea civilă, în totdeauna au dorit-o pe cea politică [...] aproape totdeauna au fost robi nefericiţi, când din interes au acaparat libertatea, căci o considerau samovolnicie, fără supunerea cuvenită legilor, fără dragoste faţă de guvern, fără respect faţă de binele comun"[38]. în opinia lui Kollqtaja, deşi toţi locuitorii Rzeczpospolitej sunt cetăţeni, de libertăţile politice, adică „libertatea guvernului", se pot folosi doar cetăţenii stăpâni aşa numita nobilime şi orăşenii, celelalte grupuri de oameni - ţăranii sunt obligaţi să se folosească de libertatea civilă, adică „libertatea omului", păzită de lege. Drepturile politice le pot avea doar acei care duspun de proprietate, căci aşa arăta autorul în *Listy Anonima:* „toate condiţiile guvernului liber se reduc la faptul ca omul să fie proprietar cu adevărat liber sieşi şi al averii sale"[39]. Despre deţinerea drepturilor politice avea să decidă nu apartenenţa faţă de o anumită stare socială, ci statutul social, adică deţinerea proprietăţii. Acele drepturi le au „moştenitorii bunurulor funciare" - nobilimea şi „moştenitorii bunurilor orăşeneşti" - orăşenii. Şi deşi întreaga populaţie a Rzeczpospolitej formează o comuniune politică naţională, numai nobilimea şi orăşenii simt cetăţenii du drepturi depline.

Egalarea în drepturi ale nobilimii şi orăşenimii şi condiţionarea deţinerii acelor drepturi de statutul material avea să pună bazele procesului democratizării societăţii poloneze şi să deschidă drumul spre formarea naţiunii poloneze moderne. Era o subminare a monopolului nobilimii în ceea ce priveşte deţinerea calităţii de naţiune politică. Deja în *Przestrogi dla Polski* (Preîntîmpinări pentru Polonia) Stanislaw Staszic susţinea: „Preastimată stare nobiliară. Nu poţi altfel să spui decât să recunoşti că nu cuprinzi în sine pe toţi polonezii, ci numai o parte, că nu eşti întreaga naţiune poloneză, numai o categorie a ei", postulând crearea naţiunii nobiliar-orăşenească: „creaţi din tineretul nobiliar şi orăşenesc i singură naţiune"[40]. Şi deşi conform cu principiile ideologiei franceze iluministe reformatorii polonezi din acele timpuri cu Staszic în frunte arătau necesitatea formării naţiunii unice prin lichidarea deosebirilor regionale, în obiceiuri, şi a statutului de drept ş.a.m.d. nu au fost pregătiţi să primească concepţia radicală a naţiunii exprimată prin Franciszk Salezy Jezierski, care scotea nobilimea din comuniunea naţională, deoarece, cum afirma el, „bogăţia şi puterea statelor plebea o crează şi plebea păstrează caracterul naţiunilor. Nobilimea în întreaga Europă, în toate naţiunile este asemănătoare[...]. Plebea face diferenţierea între naţiuni, menţine specificul limbii materne, păstrează obiceiurile şi menţine un singur mod de viaţă"[41].

În plus, nobilimea poloneză - acea „creatoare a anarhiei, opresiunii şi ruşinii" i-a lipsit pe ţărani de drepturi umane, iar din drepturile cetăţeneşti pe orăşeni.

Sub influenţa concepţiei liberale a democraţiei şi puterii de stat, reformatorii polonezi în frunte cu Hugo Kollataj şi Stanislaw Staszic în frunte au formulat un program de reforme de sistem a Rzeczpospolitej. El avea la bază concepţia liberală a regulilor libertăţii şi egalităţii politice. De aceea, au susţinut egalarea în drepturile politice ale nobilimii şi orăşenilor precum şi oferirea de libertăţi personale a ţărănimii şi lichidarea şerbiei. Constuirea noului sistem reformat trebuia să fie bazat pe principiile democraţiei politice, ca suveranitatea „cea mai mare putere şi voinţă" în stat să aparţină naţiunii, realizată prin cea mai mare putere în Rzeczpospolita - sejmul, care ar reprezenta politic nobilimea şi orăşenimea şi ar realiza puterea nu numai legislativă, dar şi executivă. în concepţia acelui proiect sejmul ar fi fost principala instituţie a puterii de stat - „sejmul neîntrerupt". Regele ar fi avut prerogative mai mari decât până în acel moment, pe care le-ar fi primit de la sejm. în acel mod reformatorii iluminişti îndreptau dezvoltarea Rzeczpospolitej pe drumul democraţiei moderne.

Statutul guvernamental.

Procesul de renaştere a societăţii şi statului polonez care se desfăşura începând cu anii 40 ai secolului al XVIII-lea se manifesta între altele în formarea elitei moderne politice şi intelectuale, care înţelegea ce pericole se abat asupra Rzeczpospolitej şi ce reforme trebuiau realizate. El a fost considerabil accelerat odată cu ieşirile publice cu treizeci de ani mai târziu ale iluştrilor gânditori ai iluminismului polonez - Stanislaw Staszic i Hugo Kollqtaj. Ei exprimau convingeri adânci, care reieşeau din credinţa iluministă şi dreptul natural despre şansa şi finalitatea realizării reformelor corespunzătoare de sistem. Ele trebuiau să fie realizate de sejm - reprezentantul suprem al voinţei naţiunii, în conformitate cu spiritul epocii. El a fost convocat la 8 octombrie 1788 în Varşovia, cunoscut în istorie ca Sejmul cel Mare sau Sejmul de patru ani. înainte de a aproba renumitul act Constituţia din 3 mai, numită de asemenea şi Actul Guvernamental, sejmul a adoptat două legi importante cu caracter

---

[38] J. Wybicki, *Mysli polityczne o wolnosci cywilnej*, wyd. Z. Nowak, Wroclaw 1984, p. 85.
[39] H. Kollţtaj, *Listy Anonima*, w: *Listy Anonima i Prawo polityczne*, t.2, Warszawa 1954, s. 146.
[40] S. Staszic, *Pisma filozoflczne i spoleczne*, 1.1. Warszawa 1954, p. 176-177
[41] F.S. Jezierski, *Wyborpism*, Warszawa 1952, s. 244

politic: legea despre sejmikuri (24 februarie 1791) şi legea despre oraşe (18 aprilie 1791). în esenţă Constituţia era formată nu numai din Actul Guvernamental adoptat la 3 mai dar şi din alte acte juridice fundamentale, prin două legi amintite mai sus, dar şi din hotărâri privitoare la regulile de organizare şi funcţionare a sejmului, Paznicii legilor, sistemul judecătoresc, marile comisii etc.

Rolul nemijlocit în chestiunea stabilirii a însuşi Actului guvernamental l-au jucat Stanislaw August Poniatowski, Ignacy Potocki, mareşalul Stanislaw Malaehowski, Hugo Kollştaj şi consilierul regelui italianul Scipione Piattoli. Din iniţiativa lor a primit ultima formă legală şi a fost grăbită adoptarea ei. în preambulul documentului ea se numea „Constituţie naţională" - a fost declarat solemn, că „liberi de impunerile jugului străin ruşinoas, preţuind mai mult decât viaţa, mai mult decât fericirea personală existenţa politică, independenţa externă şi libertatea internă a naţiunii, pe care destinul 1-a încredinţat în mâinile noastre, dorind binecuvântarea şi mulţumirea contemporanilor şi a viitoarelor generaţii să o câştigăm, dincolo de greutăţile pe care ni le pot crea pasiunile, pentru binele comun, pentru consolidarea libertăţii, pentru salvarea patriei noastre şi a graniţelor sale, cu cea mai mare tărie as spiritului Constituţia de faţă o întărim"[42].

Ea conţinea reforme esenţiale cu privire la sistemul politic de stat, care constau înainte de toate în crearea din sejm a reprezentativităţii moderne politice şi practic suveranul naţiunii precum şi a stabilirii unui caracter modern structurii şi organizării organelor centrale ale puterii executive. Ea îndeplinea tendinţele reformării, centralizării şi întăririi puterii de stat prin reorganizarea sejmului şi a puterii executive. în construirea sistemului politic de stat a fost primită regula lui Montesqieu cu privire la împărţirea celor trei puteri în stat, asigurând totuşi poziţia dominantă puterii legislative - sejmului asupra celorlalte puteri: executivă şi judecătorească. Stabilea totuşi că puterea legislativă este formată din două camere, iar sejmul avea totuşi prerogative mai mici (el n-a fost împuternicit cu drepturi de iniţiativă legislativă şi avea un drept limitat de veto) şi subordona activitatea lui legislativă camerei deputaţilor. în chestiunile importante pentru stat ambele camere puteau să participe la dezbateri împreună cu participarea regelui, care ca membru al senatului dispunea de două voturi în cazul numărului egal de voturi în timpul primirii hotărârilor şi a adoptării legilor. Deputaţii erau reprezentanţii întregii naţiuni, dar nu ca şi până atunci a mediului local, deşi au fost menţinute instrucţiunile deputaţilor ele nu aveau un caracter obligatoriu. Sejmul era ales pe doi ani şi putea să-şi desfăşoare lucrările permanent. Hotărârile legislative trebuiau să fie primite printr-o majoritate: legea impozitelor permanente cu o majoritate de *[3]A;* chestiunile politice şi criminale cu 2/3 de voturi, chestiunile civile cu o simplă majoritate a voturilor. Nu se putea utiliza *liberum veto.* Sejmul putea forma deputaţii ale sejmului, să emită norme legale de ordin inferior, să efectueze controlul asupra Paznicilor legilor şi a altor organe administrative de stat, să respingă normele lor legale, să realizeze activitatea judecătorească în chestiuni politice foarte importante ş.a.m.d. Organul suprem al puterii executive era Paznicii legilor în frunte cu regele. Ele erau formate din cinci miniştri, mareşalul sejmului şi moştenitorul matur al tronului. Regele numea miniştrii care purtau răspunderea parlamentară şi constituţională, deşi el însuşi de o aşa răspundere era eliberat. De asemenea numea judecători referendari (judecătoriile care se ocupau de chestiunile ţăranilor liberi) şi judecători ai judecătoriilor relaţionare, ale episcopilor şi senatorilor civili,funcţionarilor şi militarilor. De asemenea regele era comandantul suprem al armatei în timp de război şi deţinea dreptul de iertare a celor condamnaţi la moarte. Fiecare hotărâre a regelui în cadrul Paznicii legilor necesita contrasemnătura ministrului de resort. Alături de Paznicii legilor constituţia stabilea instituţiile unor ministere colegiale în formă de comisii: a Educaţiei Naţionale, Poliţiei, Departamentului militar şi Trezorărie, care deşi erau în subordinea Paznicilor legilor, în fond erau organe ale sejmului. Puterea administrativă locală era deţinută de Comisiile civile şi militare, care reprezintă prototipul administraţiei publice locale din zilele noastre.

Constituţia din 3 mai garanta drepturile şi libertăţile nobilimii şi ale orăşenimii, înainte de toate dreptul inviolabilităţii personale, libertatea cuvântului şi al presei, libertatea conştiinţei, deşi recunoştea poziţia dominantă a religiei catolice, şi de asemenea determina obligaţiile cetăţeneşti manifestate în grija pentru păstrarea „libertăţilor naţionale" şi a securităţii statului, respectarea legii ş.a. Ea oferea o nouă importanţă şi valoare muncii umane ca un element fundamental al formării individualităţii umane şi a înmulţirii potenţialului social şi naţional al Rzeczpospolitej.

Actul Guvernamental nu epuizează şi nu închide realizările sale reformatoare în domeniul sistemului politic. El a ridicat problema rezolvării chestiunilor sociale. Deloc întâmplător că în momentul împlinirii a patruzeci de ani de la adoptare ilustrul istoric şi democrat - Ioachim Lelewel observa că el a început „un fel de revoluţie socială, care se desfăşoară din acel moment fără

[1,6] *Konstytucja 3 Maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciol Konstytucji.* Oprac. J. Kowecki. Przedm. Opatrzyl B. Lesnodorski, Warszawa 1883, p. 81

întrerupere"[43]. înainte de toate soluţiona într-o măsură importantă chestiunea orăşenilor, deoarece i-a egalat sub aspectul legal cu nobilimea, a garantat oraşelor o largă autoconducere, a oferit orăşenilor drepturi politice limitate între altele garantându-le alegerea reprezentanţilor lor în organele de stat centrale etc. Mult mai puţine soluţii au fost propuse în ceea ce priveşte chestiunea ţăranilor. Este adevărat că a recunoscut ţărănimea ca parte integrală a naţiunii polone şi a apreciat efortul ei economico-naţional, declarând solemn: „Poporul sătesc de sub a cărui mâini curge izvorul celor mai mari bogăţii ale ţării, care este cel mai numeros din cadrul naţiunii noastre şi dă ţării cea mai eficientă putere, atât prin dreptate, omenie şi obligaţiunile creştine, cât şi prin al propriul nostru interes, sub protecţia legii şi a guvernului ţării îl primim, stabilind ca de acum încolo toate libertăţile, daniile sau acordurile de moştenire încheiate de nobilime cu ţăranii cu întreaga comunitate sau cu fiecare ţăran în parte, vor stabili o îndatorire comună şi reciprocă, conform condiţiilor exact formulate şi a opisului elaborat în asemenea danii şi acorduri, cad sub tutela guvernului ţării"[44]. Totuşi nu le-a dat ţăranilor libertatea personală şi nu lichida supunerea, rămânând la controlul judecătoresc de stat a acordurilor de bunăvoie încheiate între ţărani şi nobili şi garantând ţăranilor veniţi din alte ţări libertatea personală. Pe lângă propunerile limitate în chestiunea ţărănească s-a ridicat problema formării conştiinţei naţionale şi a recunoaşterii drepturilor civile. El aducea Polonia la un nou nivel al modernizării social-politice, a statului condus după sistemul parlamentarismului constituţional. Ea arăta posibilităţile şi şansele reformei paşnice a sistemului democraţiei nobiliare şi de aliniere a Rzeczpospolitej la exigenţele civilizaţionale şi culturale ale acelor vremuri, care se transformau în noua concepţie a ideilor şi valorilor liberal-democratice. Lega activitatea reformatoare a sistemului politic de rezolvarea chestiunilor sociale. A început un mare proces al schimbărilor social-politice a ţării în sens democratic şi care va dura următoarele 200 de ani. Scopurile ei şi activitatea într-un mod natural va fi continuat spre sfârşitul secolului în timpul răscoale lui Kosciuszko, deşi conducătorii ei din multe motive nu descindeau din Actul guvernamental, exprimându-şi atitudinea rezervată faţă de el mai ales din cauza caracterului moderat al reformelor sociale. Totuşi în tendinţa lor spre o Polonie liberă şi democratică ei mergeau pe calea verificată a democraţiei polone.

Tadeusz Kosciuszko şi Universalul din Polaniec

Anularea hotărârilor Sejmului Mare prin formarea Confederaţiei de la Targowica, la 27 aprilie 1792, în Petersburg, la inspiraţia Ecaterinei II, i- a determinat pe reformatorii iluminişti să accelereze procesul democratizării societăţii poloneze. S-a constatat că acel compromis realizat între nobilime şi orăşenime nu reprezintă un element suficient pentru reconstruirea armoniei social - politice şi de garantare a suveranităţii Rzeczpospolitei. Astfel, reprezentanţii Confederaţiei de la Targowica fără mari greutăţi, fireşte cu ajutorul puterii ruseşti, au reuşit foarte repede să deţină controlul asupra situaţiei şi să anihileze realizările Marelui Sejm, care conform opiniei lor, „a stricat cardinal drepturile, a măturat tbate libertăţile nobilimii, iar în ziua de 3 mai, transformându-se în revoluţie şi conspiraţie, au introdus o nouă formă de guvernare, cu ajutorul orăşenilor, soldaţilor, ulanilot [...], Rzeczpospolita au schimbat-o în monarhie, nobilimea au împins-o de la egalitate şi libertate"[45]. Cu toată determinarea au fost blamaţi reformatorii iluminişti ca acei care „au început să semene în toate părţile proiecte democratice". Se întărea guvernul reacţiunii nobiliare. Nu-i de mirare că cea mai mare parte a lor în frunte cu Hugo Koliqtai şi Ignacy Krasicki a emigrat în Saxonia, la Drezden, unde pe măsura dezvoltării evenimentelor în ţară şi pe arena internaţională a întreprins măsuri pentru organizarea răscoalei cu scopul apărării independenţei şi a continuării reformelor social-politice. Conta mult pe sprijinul Franţei revoluţionare. Astfel cu scopul realizării colaborării a trimis la începutul lunii ianuarie 1793 la Paris pe cetăţeanul de onoare al Franţei şi pe viitorul dictator al răscoalei - Tadeusz Kosciuszko. El a prezentat, în numele conspiratorilor polonezi, un memorial ministrului afacerilor externe al girondinilor, în care au fost prezentate intenţiile de răscoală. A fost declarată lichidarea monarhiei în Polonia, senatului şi episcopatului, precum şi lichidarea privilegiilor şi a supunerii. A fost declarată construirea unei noi armonii sociale în baza dreptului general al persoanei, libertăţii şi egalităţii, a dreptului electiv cenzitar (aveau să-1 aibă toţi stăpânii de pământ şi toţi plătitorii de impozite). De asemenea, se propunea circuitul liber al pământului. Acele reforme seimul trebuia să le promoveze în săptămâna convocării. în acelaşi timp, s-a promis să se pornească operaţiuni millitare împotriva tuturor celor trei ţări cotropitoare. în final, răscoala a izbucnit la 24 martie 1794. în proclamaţia sa *Akt powstania obywateli wojewodztwa krakowskiego* (Actul de răscoală a cetăţenilor voievodatului din Cracovia) proclamat în

[43] J. Lelewel, *Mowa o koniecznosci rewolucji socjalnej wyghszona na obchodzie rewolucji listopadowej 29 V 1831 w Towarzyslwie Patriotycznym*, w: *Wybor pism polilycznych*, pod red. M. H. Serejskiego, Warszawa 1954, p. 24.
[44] *Konstytucja 3 Maja 1791*, p. 85.
[45] Citat după: *Hisloria Polski*, t.2 1764 - 1864, cz. 1 1764 - 1795. Pod red. S. Kieniewicza i W. Kuli, Warszawa 1958, s. 298.

Piaţa din Cracovia, conducătorul a explicat scopurile răscoalei, organizarea organelor de stat cu convocarea Consiliului Suprem Naţional a administraţiei locale şi judecătoreşti. Nu se pronunţa în chestiunea socială, înainte de toate în problema ţărănească. Ca să evite acuzaţiile cu privire la impunerea opiniilor Franţei revoluţionare a înlocuit în ştampila conducerii răscoalei cuvântul „egalitate" din lozinca revoluţionară cu termenul de „integritate", subliniind în acest fel ideea de solidaritate a insurecţiei poloneze - „Libertate - Integritate - Independenţă". De abia vitejia vestiţilor kosynieri cracovieni recrutaţi din rândul ţăranilor în bătălia de la Raclawice 1-a determinat pe Kosciuszko să preocupe de chestiunea ţărănească23în adresarea din 6 mai 1794 către administraţia locală din Cracovia - Comisiei de ordine din Cracovia, obligând-o să rezolve disputele dintre ţărani şi proprietari de pământ, amintea: „Libertatea nu poate fi apărată numai cu mâinile oamenilor liberi sau care se bucură de dreptatea şi dulceţea guvernului său [...], poporul se bucură de grija guvernului din totdeauna, şi-i aparţine conform drepturilor noastre, iar acum, când acelaşi popor se înarmează în întregime împotriva neprietenilor Patriei, pentru securitatea comună şi particulară este chiar necesară"[46]. Preîntâmpina permanent nobilimea faţă de impunerea faţă de ţărani a noilor impozite şi obligaţiuni, chemând-o ca prin „tutelă dulce" să-i atragă pentru chestiunea naţinală. De asemenea, chema clerul ca făcând trimitere la Evanghelie, să unească pentru luptă poporul „prigonit şi hărţuit fară să aibă vreo vină", care conform regulii evanghelice este „liber şi înzestrat cu capacitatea de fraternitate". El însuşi s-a îmbrăcat în haine ţărăneşti, dându-i răscoalei într-un mod simbolic un caracter popular şi permiţându-le ţăranilor serviciul militar. La 7 mai 1794, în tabăra de la Polaniec a proclamat vestitul *Universal care stabileşte obţigaţiunile funciare ale ţăranilor şi care le asigură tutela eficientă a guvernului, securitatea proprietăţii şi dreptatea în comisiile de ordine,* numit *Universalul de la Polaniec.* El cuprindea reglementarea chestiunii ţărăneşti între altele prin lichidarea supunerii personale, micşorarea clăcii în timpul răscoalei, au fost suspendate obligaţiunile de clacă ale ţăranilor recrutaţi în armată, asigurarea inalienabilităţii pământului, ţăranilor le era asigurat dreptul de părăsire a satului, introducerea apărării ţăranilor din partea „guvernului ţării" şi a administraţiei locale ş.a.m.d.

Era un avans considerabil în democratizarea societăţii poloneze şi a dezvoltării gândirii poloneze democratice. Important în această situaţie a fost legenda Conducătorului şi mitul ţăranului kosynier, care mărturisesc despre accelerarea procesului de formare a conştiinţei naţionale şi de obţinere a drepturilor cetăţeneşti de către ţăranii polonezi. Ele au devenit nu numai un simbol al răscoalei din anul 1794, dar şi o idee de recăpătare a independenţei pe drumul luptei a întregului popor polonez. Ca urmare a experienţelor de răscoală, cum scria probabil Jozef Pawlikowski, secretarul lui Tadeusz Kosciuszko, în lucrarea anonimă *Czy Polacy mogq siţ wybic na niepodleglosc* (Oare pot polonezii să obţină independenţa) anunţată în 1800 - „deja spiritul libertăţii s-a aranjat în Polonia între oameni" şi ca să recapete independenţa şi să-i învingă pe cuceritori iniţial ţăranii trebuie eliberaţi de toate obligaţiunile feudale şi să se facă din ei soldaţi liberi - cetăţeni[47]. Totuşi nobilimea poloneză n-a acceptat aşa ceva. O îndreptare parţială a situaţiei ţărănimii poloneze s-a produs în Principatul Varşoviei odată cu introducerea Codexului lui Napoleon. înşişi democraţii polonezi cu Tadeusz Kosciuszko în frunte au perceput ineficacitatea eforturilor sale din cauza rezistenţei nobilimii şi au înaintat postulatul reformei treptate în domeniul chestiunii agrare. „Aşa - scria Kosciuszko în memorialul redactat în timpul tratativelor cu ţarul Alexandru I în chestiunea creării Regatului Poloniei - generaţia de astăzi proprietari săteni nu sunt încă destul de pregătiţi pentru o aşa chestiune impotantă. Deoarece este o chestiune indispensabilă să fie stimată într-o manieră cât mai strânsă drepturile de proprietate şi să se aştepte la efectele depline după bunăvoinţa proprietarilor privaţi"[48]. Confirma totodată slăbiciunea şi imaturitarea gândirii democratice poloneze. Cu atât mai mult că şi căderea răscoalei lui Kosciuszko şi împărţirea definitivă a Poloniei a dus pe un secol viitor la scoaterea în prim plan a chestiunii independenţei şi a rolului ei în recuperarea categoriilor populare. în condiţiile dependenţei faţă de puterile străine a pierdut din importanţă problema democratizării puterii şi de modernizare a statului. Nu era dorită şi justificată practicarea democraţiei la nivel de stat şi de autoritate publică locală. Problema lichidării caracterului de stare a puterii de stat prin participarea politică a categoriilor largi de populaţie în procesul de guvernare a fost înlăturat prin chestiunea democratizării societăţii (naţiunii), realizată pe drumul reformelor sociale, care au făcut din acele stări o parte esenţială a naţiunii, puterea ei principală. în preluarea acelei reguli avea să fie exprimat democratismul stilului de gândire a secolului al XlX-lea al polonezilor.

[46] *Z korespondencji najwyiszego Naczelnika,* în: *Akty powstania Kosciuszki,* t. 3, Wroctaw - Krak6w 1955, p. 22
[47] H. Grynwasser, *Demokracja szlachecka 1795 - 1831,* Warszawa 1918, p. 31 ş.a.
[48] *Pisma Tadeusza Kosciuszki.* Wyb6r H. Moicicki, Warszawa 1947, p. 223.

Capitolul III. „Totul pentru popor, prin popor"

Despre democraţia „populară "

Ca urmare a schimbărilor social-politice în Europa sub influenţa Franţei revoluţionare şi a evenimentelor furtunoase din epoca napoleoneană, precum şi a schimbării statutului politic a naţiunii politice poloneze la răscrucea sec. XVIII-XIX se întărea interesul pentru situaţia şi viitoriul categoriilor ţărăneşti. Pe de o parte pierderea independenţei îndepărta principalul punct al intereselor gânditorilor, publiciştilor şi politicilor polonezi în chestiunile naţionale, lăsând pe planul doi chestiunile sociale. Pe de altă parte trezea întrebări despre cauzele căderii Poloniei şi a modalităţilor de reconstuire a independenţei, ceea ce din nou trebuia să îndrepte atenţia asupra chestiunilor legate de oamenii din categoriile sociale de jos. Toate acestea grăbea procesul de dizolvare a societăţii de stări şi formarea a societăţii democratice. Au dispărut structurile ierarhice şi barierele sociale, se năruiau legăturile sociale de până atunci, bazate pe viziuni elitiste, se generalizau valorile şi regulile libertăţii etc. în societatea care se democratiza, libertatea devenea un drept universal. S-au activizat eforturile pentru subminarea legitimităţii susţinerii sociale a elitismului în sfera socială şi politică, bazat atât pe dreptul naştere, precum şi a succesului economic. Au apărat noi mişcări sociale cu caracter democratic. Formarea lor în societatea poloneză s-a produs de abia după căderea Răscoalei din noiembrie[49] ca urmare a disputelor asupra cauzelor înfrângerii răscoalei şi mai larg asupra cauzelor pierderii independenţei, adică asupra amendamentelor aduse trecutului nobiliar şi a democraţiei nobiliare. Asupra consecinţelor social-politice a Răscoalei din noiembrie a atras atenţia democratul Maurycy Mochnacki, participant la aceasta. în prima monografie elaborată în literatura istorică doi ani după înfrângere *Powstanie narodu polskiego 1830 - 1831* (Răscoala naţiunii poloneze 1830-1831), el sublinia specificul actului răscoalei din punct de vedere social. Acest specific oferea actului irredentar noi forţe şi energie revoluţionară ca urmare a lărgirii bazei sociale cu reprezentanţii categoriilor sociale inferioare. De aceea, din analiza înfrângerii răscoalei, conform opiniei lui, reieşea o concluzie pentru viitor că „o chestiune importantă, dar totdeauna secundară, deoarece nu numai că trebuie ca ţăranul în Polonia să fie liber şi instruit, ca să aibă o bucată de pământ, ca să devină cetăţean al acestui stat, dar este necesar ca înainte de toate ca ambii, adică ţăranul şi nobilul, să nu depindă nici de Moscova, nici de

Prusia, nici de Austria. Ţăranul şi nobilul, iată două elemente ale Poloniei. Ambii reprezintă un întreg"[50].

Este adevărat încă înainte de izbucnirea Răscoalei din noiembrie apăreau numeroase voci critice cu privire la trecutul nobiliar, care susţineau necesitatea subiectivizării treptate a categoriilor populare şi a realizării ideii de putere a poporului, care ar fi uşurat în viitor recăpătarea independenţei. Ele însă nu au dus la formarea unei concepţii unice ideologico-politice a democraţiei poloneze şi la formarea mişcării democratice. Valorile liberalismului n-au găsit o dezvoltare destul de vie şi o acceptare de toate părţile în formarea curentului democratic în rândurile irredentiştilor polonezi. El a luat forma liberalismului „nobiliar" sau mai degrabă a liberalismului „elitar". Toţi promotorii lui cu Stanislaw Kostka Potocki, Wawrzyniec Surowiecki, Fryderik Skarbka şi fraţii Bonawentura şi Vincenţiu Niemojowski în frunte nu ieşeau dincolo de recunoaşterea dominaţiei categoriilor superioare în societatea poloneză, dar nu din considerentul privilegiilor de neam, dar de avere. Ei răspândeau terminologia, principiile şi valorile liberale, dar le raportau doar asupra unui anumit grup social. Subliniau importanţa dreptului proprietăţii în constituirea libertăţii individuale şi susţineau des acordarea acelui drept tuturor locuitorilor ţării. Apărau legitatea acţiunilor puterii de stat, considerau necesare dezvoltarea industriei şi comerţului, ridicarea nivelului intelectual al întregii societăţi, eliberată de influenţa Bisericii Catolice ş.a,m.d. Nu s-a dezvoltat concepţia străină liberalismului despre viziunea individului şi societăţii - socialismul, care a fost prezentat în literatura poloneză, sub influenţa gânditorului socialist francez Claud Henri Saint Simon, de inginerul şi militarul Wojciech Gutkowski în tratatul - povestire *Podroz do Kalopei* (Drumul spre Calopeea), transmise Societăţii Prietenilor Ştiinţei din Varşovia a probabil în 1815[51]. N -au fost continuate propunerile radicale ale dempcratului, cel care a format în anul 1817 în Varşovia Uniunea Prietenilor „Panta Koina", studentului la medicină Ludvic Mauersberg, care susţinea că „nu există nici o diferenţă între oameni, se nasc liberi, se nasc cu diferite drepturi. Fiecare om care mănâncă pâine trebuie el însuşi s-o dobândească [...]. Fiecare om care nu câştigă prin forţele proprii pâinea, dar îl consumă este un escroc şi un hoţ"[52]. Deşi în rândurile tineretului din Varşovia erau viu discutate ideile noi şi noutăţile intelectuale care pătrundeau din Vest elaborate de Paul Holbach, Armând Bazard, Philippe Bucheza, Charles Fourier, Robert Owen, sau de

" Răscoala din noiembrie - Răscoala care a avut loc în anii 1830-1831.

[50] M. Mochnacki, *Powstanie narodu polskiego 1830 - 1831.* Oprac. S. Kieniewicz, Warszawa 1984, p. 127-128

[51] W. Gutkowski, *Podroz do Kolopei, do kraju najszczşsliwszego na swiecie, gdzie bez pienişdzy i bez wlasnoici, bogactwa, przemysl, swiatlo i dobre wszystkich mienie jak najwişcej wygorowalo i gdzie lom drugi historii iycia Boleslawa 11, krola polskiego, siţ znajduje,* oprac. i wstcpcm opatrzyl Z. Gross, Warszawa 1956.

[52] A. Kraushar, *Panta Koina*, Warszawa 1907, s. 23-24.

asemenea cele emise de către autorii autohtoni de exemplu, Fryderyk Skarbka. Unii dintre tinerii discutanţi, de exemplu, Bogdan Jasnski, Ştefan Krolikowski şii Piotr Sciegienny, care mai târziu au jucat un rol important în viaţa ideologică şi intelectuală poloneză legau radicalismul lor social de viziunile creştine. Provenind de regulă din categoriile sociale inferioare permanent scriau despre suferinţele omeneşti, lipsuri şi mizerie. Ei în creştinătatea primară vedeau cel mai bun regim social, care se conţinea în Sfânta Scriptură. Religiozitatea lor o înţelegeau raţional, eliberată de supranatural şi mister, iar Hristos era pentru ei singurul reformator moral şi social. De aceea susţineau întoarcerea la starea primară a omenirii, organizată în baza învăţăturilor apostolilor, precum şi renaşterea Poloniei ca „Polonia lui Hristos", adică în esenţă Polonia ţărănească, plebeică. Peste un timp Luidwik Krolikowski amintea că în perioada varşoviană o unea „dragostea faţă de Patrie, ştiinţa şi apostolicitatea în plinul sens al expresiei [...] Janski [...] seconda şi ajuta. în fiecare din noi din motivul aceleiaşi libertăţi a sufletului şi scopului, se întăreau toate abilităţile simţirilor şi curajului bărbatului către toate faptele pentru izbăvirea Patriei noastre. Am aflat că unirea noastră [...] era o împlinirea a sfatului evanghelic şi ne oferea soluţii a tuturor promisiunilor ale lui Hristos, atât în noi cât şi în Patrie"[53].

Înaintea izbucnirii Răscoalei din noiembrie în discuţiile şi debatele politice permanent apăreau idei democratice. Dar de abia după înfrângerea ei, acelea au prins o nouă conotaţie, au fost definite din nou şi sistematizate. Atunci din întreaga tabără a independenţei s-a evidenţiat mişcarea democratică. în rândul activiştilor ei, care analizau cauzele căderii Poloniei şi insuccesele răscoalelor naţionale, înainte de toate cea din noiembrie s-a consolidat convingerea de ineficienţă a mişcării de independenţă în condiţiile unei atitudini pasive a celei mai numeroase părţi a societăţii - categoriilor plebeice şi a nerezolvării celei mai importante probleme sociale - a chestiunii agrare. în faţa insucceselor a diferitor mişcări revoluţionare la începutul anilor treizeci a secolului al XDf-lea între altele în Franţa şi Germania, a prins teren convingerea cu privire la prioritatea efortului militar propriu şi a rolului ţării în realizarea planurilor irredentiste.

Tabăra democratică de după Răscoala din noiembrie nu era unită din punctul de vedere organizaţional şi ideologic. Domina Societatea Democratică Poloneză cu care rivaliza în privinţa influenţei din ţară şi asupra emigraţiei grupele de dizidenţi organizate începând cu 1835 în grupul numit „Uniunea Poporului Polonez". O şi mai mare diferenţă exista în domeniul ideologic al democraţiei, care se manifesta în promovarea diferitor idei atât a liberalismului, cât şi a socialismului.

Generaţia democraţilor de după Răscoala din noiembrie discuta aprins chestiunea restructurării relaţiilor social-politice în ţară şi de recăpătare a independenţei. O problemă importantă pentru ei trebuia să fie unitatea scopurilor naţionale şi sociale. încercările nereuşite de a opri procesul de cădere a Rzeczpospolitej şi mai târziu de recăpătare a independenţei puneau într-o nouă perspectivă problema de bază a taberei democratice, şi anume cum să fie înlocuită structura de clasă a societăţii cu modelul societăţii organizată în baza ideologiei iluministe. Cu atât mai mult, că în condiţiile pierderii a statului propriu au pierdut din importanţă consideraţiile asupra modului de schimbare a caracterului de clasă a puterii. Pe locul central ale discuţiilor politice contemporane a ieşit problema democratizării naţiunii. A apărut în acea perioadă întrebarea, cum a observat mai înainte specialistul în gândirea social-politică poloneză din secolul al XlX-lea R.Rett-Ludwikowski, dacă trezirea conştiinţei naţionale a categoriile plebeice va ajuta la procesul luptei de eliberare naţională şi care reforme sociale trebuiesc propuse, ca să trezească în acele categorii, mai ales ţărănească, convingerea că lupta pentru recăpătarea statului se duce în interesul lor[54]. De aceea, aşa cum am arătat anterior, s-a constatat că procesul democratizării societăţii va consta în subiectivizarea treptată a categoriile populare şi de a face reală ideea de putere a poporului, care va uşura în viitor recăpătarea independenţei.

Acele viziuni erau susţinute mai ales de democraţii polonezi, care fiind partizanii istoriozofiei evoluţioniste şi ai teoriei liberale a dreptului naturii îşi argumentau sistemul teoretic din înţelegerea procesului istoric ca imul care acumulează schimbări progresiste. Ei doreau să-i dea ideii progresului context istoric, deseori apelând la timpurile precreştine ale slavilor. Deşi mulţi dintre ei nu negau tradiţiile creştine, ceea ce se poate explica prin faptul că acţionau într-un stat cu poziţii puternice ale Bisericii catolice, în ţara în care noile încercări de reobţinere a independenţei făceau din emoţionalismul creştin un element important al integrării politice şi sociale iar din valorile religioase un element esenţial al doctrinelor social- politice. Totodată pentru majoritatea din ei catolicismul constituia un punct negativ de referinţă. Conducătorii Societatea Democratice Poloneze şi în genere în emigraţia poloneză de după Răscoala din noiembrie cu Tadeusz Krşpowiecki, Jan Nepomucen Janowski, Victor Hetman, Seweryn Goszczynski, Jan Czynski şi Joachim Lelewel în frunte împărtăşeau opinia expusă

---

[53] Ks. B. Micewski, *Wspolcze&ni o Janskim,* Krakow 2000, p. 172.
R. Rett - Ludwikowski, *Glowne nurty polskiej myslipolitycznej 1815-1890,* Warszawa 1982, s. 244.

cu mai mulţi ani în urmă în scrisoarea lui Tadeusz Kosciuszko de care a fost vorba mai înainte adresată lui Adam Jerzy Czartoryski în legătură cu chestiunea poloneză discutată la Congresul de la Viena că „nu-i posibil în acelaşi timp să fii şi bun catolic şi bun polonez". Ei susţineau că, catolicismul a jucat un rol negativ în procesul istoric polonez , deoarece a adus în Polonia feudalismul şi monarhismul, nimicind valorile egalitare şi de libertate a autoguvernării poloneze (slave) precum şi lărgind intoleranţa, generând conflicte religioase şi subordonând politica poloneză papalităţii. Se pronunţau împotriva politizării religiei şi de impunere de către o oarecare Biserică sau confesiune a monopolului asupra patriotismului. Se opuneau stereotipului Polonezului - catolic şi de căutare în valorile religioase a motivării religioase patriotice.

Înainte de toate Joachim Lelewel, istoric şi participant activ al Răscoalei din noiembrie, ideologul principal şi patron al taberei democraţiei poloneze din perioada de dintre răscoale a dezvoltat argumentele istoriozofice a aspiraţiilor democratice. A răspândit opinia că esenţa polonităţii „spiritul naţional" al polonezilor se manifestă în în cele mai bune valori general umane: republicanism, democratism, toleranţă, sau idealurile libertăţii, egalităţii şi fraternităţii. De aceea Polonia a s-a dezvoltat cu succes numai atunci când s-a condus după aceste principii. A căzut în probleme şi s-a îndreptat spre declin când s-a renunţat la acele principii, tinzând spre principii străine. Polonia se poate renaşte doar ca patria tuturor cetăţenilor fară a se ţine cont de provenienţa etnică, confesiune şi poziţie socială întorcându-se spre regulile fundamentale ale Rzeczpospolitej, regulilor democraţiei, care vor intra în conştiinţa tuturor polonezilor, fără a se ţine seama de „limbă, clasă socială şi confesiune". Acţiunea de redobândire a independenţei precum şi întărirea libertăţii atât pentru Rzeczpospolita, precum şi pentru cetăţenii ei o vor face împreună nobilimea şi ţăranii, deoarece „animozităţile între slugile nobilimii, micii proprietari, adică între proletari şi stăpâni a fost întotdeauna vie. Şi astăzi se vor ridica împotriva stăpânilor şi vor lupta împreună cu ţărănimea libertăţilor cetăţeneşti, a egalităţii, frăţiei pentru independenţa Poloniei"[55]. Duşmanul ţărănimii nu este nobilimea, dar aristocraţia, care prin egoismul său, interesele proprii şi trădare a dus Polonia spre cădere. Vina nobilimii a fost doar aceea că nu s-a împărţit cu libertăţile sale cu orăşenimea şi ţărănimea, iar de democraţia nobiliară nu s-au folosit celelalte categorii sociale. Toate acestea se pot îndrepta şi recupera independenţa Poloniei în alianţă cu Europa populară, în primul rând cu popoarele slave, deoarece „o largă frăţie, după cum afirma Lelewel, cel mai puternic suport al democraţiei, îi va salva pe slavi de orice pericol extern, îi va uni cu popoarele romanice, german, unguresc, deoarece acele popoare au acelaşi duşman <despotizmul . n. M.S.>, care în acelaşi timp este şi duşmanul neamului omenesc"[56]. Aceasta va permite în viitor după principiul frăţiei popoarelor - „toţi sunt fraţi" - să construiască o patrie comună - iniţial Europa, iar mai apoi lumea. Un rol important în acţiunea de eliberare a omenirii şi de formare a patriei universale o au polonezii deoarece din perspectiva ataşamentului faţă de valorile democratice - republicanism, libertate, egalitarism şi toleranţă precum şi faţă de ideea autoguvernării. Acestea evidenţiază specificul procesului istoric polonez şi sunt în conformitate cu „spiritul naţional" polonez. în tendinţele de libertate totdeauna s-au condus de regula „pentru libertatea a voastră şi a noastră". De aceea, concluziona Lelewel, dorinţele naţionale şi sociale trebuie să aibă la origine o bază democratică trainică, care să asigure în Rzeczpospolita refăcută un sistem republican-democratic, drepturi egale tuturor cetăţenilor, libertatea şi împroprietărirea ţăranilor, toleranţă religioasă, învăţământ universal ş.a.m.d.

O parte importantă a democraţilor polonezi împărtăşea poziţia istoriozofică a lui Joachim Lelewel şi înţelegerea lui a procesului istoric ca o acumulare a schimbărilor progresive. Preluând ideea metafizică a poporului ei erau convinşi că omul îşi poate îndeplini predestinarea numai în unirea spiritelor, precum este naţiunea, precum şi naţiunile contribuie la progresul omenirii, iar naţiunea poloneză are, între naţiunile lumii, rolul de Mesia. Procesul istoric, focusând chestiunile sociale şi naţionale, exprimă inevitabilitatea consolidării definitive a naţiunilor, care din nou îşi exprimă din ce în ce mai puternică aspiraţie spre unirea omenirii ca o unitate organică. De aceea progresul în istorie duce la lichidarea treptată a particularismelor. în situaţia Poloniei lozinca independenţei naţionale este strâns legată de lozinca revoluţiei sociale. Eliberarea naţională se poate produce numai odată cu eliberarea socială. „Nu poate revoluţia socială - mărturisea democratul radical, teoreticul mişcării revoluţionar-democratice Henryk Kamieriski în anul 1844, în lucrarea sa *O prawdach zywotnych* (Despre adevărurile vieţii) nici înaintea răscoalei să se producă, nici pentru mai apoi să fie amânată, numai împreună şi de neclintit una şi cealaltă trebuie să aibă loc, de acolo revoluţia spre forma cea mai simplă, mai complexă şi mai expresivă trebuie să fie adusă"[57].

5' *J.* Lelewel, *Polska, dzieje i rzeczy jej*, t. 3, Poznan 1855, p. 14-15.
56 *Ibidem, Polska, dzieje i rzeczy jej*, t. 20, Poznan 1864, p. 545.
" *Lud Pohki. Wybor dokumenlow.* Wyd. H. Temkinowa, Warszawa 1957, p. 57.

Democraţii polonezi pronunţându-se pentru o subiectivizare treptată a categoriilor populare de asemenea se pronunţau şi în chestiunea sensului şi esenţei democraţiei, sensului şi semnificaţiei de popor, importanţei şi graniţelor libertăţii şi a relaţiilor reciproce ş.a.m.d. cu idealul egalităţii ş.a.m.d. Răspunsul la acele întrebări nu puteau fi echivoce. Domina convingerea că nu poate fi un model al democraţiei în sensul polonez vechi, adică în cadrul unei singure categorii sociale, deoarece cum spunea Victor Heltman în anul 1836: „democraţia prin însăşi denumirea ei este antinobiliară. Fără violarea naturii sale nu se poate gândi despre menţinerea stării privilegiate, nu se poate prin preţul regulilor sale să se obţină colaborarea lor, iar prin aceea să se slăbească cea mai mare putere a răscoalei - poporul"[58].

Fireşte că nu toţi democraţii împărtăşeau acel radicalism antinobiliar. Cea mai mare parte a lor se pronunţa pentru colaborarea diferitor categorii social-politice. Nu a fost definit echivoc sensul democraţiei - poporului. Au fost determinate principiile centrale a concepţiilor doctrinare. Era împătăţită poziţia antiindividuală istoriozofică a lui Joachim Lelewel, conform cărora creatorul istoriei este poporul, deoarece istoria este istoria poporului şi „fie ca nimeni să nu gândească pentru ca Polonia să se rotească în jurul unui singur nume, fie chiar şi în jurul unui geniu"[59]. Era acceptat sensul poporului ca un sinonim al naţiunii şi teza despre finalitatea înlocuirii naţionalităţii nobiliare prin naţionalitatea populară. Au apărut însă îndoieli cu privire la chestiunea componenţei sociale a poporului, şi mai ales cine face parte din el - înainte de toate o parte din nobilime aflate pe poziţii democrate, sau inclusiv categoriile plebeice. Avea loc contrapunerea concepţiei liberale a poporului ca acea parte a societăţii care se deosebeşte prin averea obţinută ca urmare a lucrului sau instruirii. în general, majoritatea democraţilor recunoştea că poporul adevărat îl formează categoriile plebeice, care în viitor se vor transforma în naţiunea „populară" şi vor înlocui naţiunea nobiliară. în viitor va dispărea inclusiv nobilimea, transformată în popor. Această perspectivă a fost anunţată în aşa numitul Mare Manifest al SDP adoptat în decembrie 1836: „Toţi fără diferenţa confesională şi neam vor lua în ea (Polonia independentă şi democratică *n.autoruluî)* eliberarea intelectuală, politică şi socială; noua ordine care cuprinde proprietatea, munca, industria, educaţia şi toate relaţiile sociale bazat pe principii de egalitate, va ocupa locul fărădelegii [...], puterea deplină se va întoarce la popor; categoria socială odată dominantă se va dizolva, se va integra în popor, va deveni popor, toţi vor fi egali, toţi liberi, toţi copii ai Patriei mame"[60]. Nu a fost exclusă din viitoarea comunitate naţională nobilimea şi nu a fost exclusă din categoria poporului nobilimea cu opinii democratice, cointeresate de soarta şi viitorul poporului său, adică a categoriilor sociale inferioare. O poziţie mai univocă ocupau radicalii şi simpatizanţii lor din Uniunea Poporului Polonez. Recunoşteau că poporul este format din ţărani precum şi alte categorii sociale săteşti şi orăşeneşti, şi împreună formează o naţiune deosebită de nobilime. Poporul este în principiu partea nenobiliară a societăţii. în societate se deosebeau două grupe: „starea privilegiată", adică nobilimea şi „starea neprivilegiată" - poporul. Nu prejudiciau de asemenea în definitiv colaborarea poporului cu partea bogată a orăşenimii din punctul de vedere a deţinerii instruirii şi a unei conştiinţe sociale mai dezvoltate în comparaţie cu populaţia sătească.

Nu a fost dat un răspuns exact la întrebarea: ce este democraţia? A fost afirmat în general că aceasta este „o etapă inevitabilă a procesului de evoluţie căreia i se supune lumea", că ea este, precum afirma Henryk Kamienski în *Katechizmie demokratycznym* (Catehismul democratic) - „ştiinţa despre libertate, despre drepturile sfinte caracteristice fiecărui om"[61], că este sinonim al puterii poporului, adică a unui asemenea sistem în care „întreaga naţiune se autoconduce în sens politic". Verişorul lui de pe mătuşă - Eduard Dembowski a explicat că „democraţia este începutul unei reforme mare şi radicale, iar cum una ca asta cuprinde toate reformele (cu respingerea utopismului, adică din partea aşezămintelor acelor reforme) în sine şi se va termina cu dezvoltatea socială. Unitatea socială este ultimul pol în domeniul politico-social"[62]. Conform opiinilor lui însemna Construirea în Polonia viitoare a sistemului republicii democratice, care va asigura cetăţenilor drepturi şi libertăţi şi totodată punând pe umerii lor datorii şi obligaţii. Dar totodată s-au găsit voci care fară încredere s-au referit la ea, deoarece de exemplu publiciştii Uniunii Poporului Polonez au arătat că „poporul nu are nevoie să ia numele democraţiei. Democraţi îşi spun nu numai prietenii poporului"[63].

Asemenea îndoieli au apărut de asemenea în chestiunea valorilor democraţiei: a egalităţii şi libertăţii. Este adevărat majoritatea democraţilor recunoştea regula egalităţii ca o garanţie de bază a puterii poporului şi o extrăgeau din teoria liberală a dreptului naturii. în Marele Manifest amintit

[58] W. Heltman, *Srodki demokracji polskiej,* w: *Demokracja polska na emigracji,* Warszawa 1965, p. 38.
[59] W. Heltman, *Srodki demokracjipolskiej,* w: *Demokracjapolska na emigracji,* Warszawa 1965, s. 38.
[M] *Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego z 1936* r., wyd. Cz. Leâniewski, Warszawa 1936, p. 3.
[6!] [H. Kamienski], *Katechizm demokratyczny, czyli opowiadanie starego filareta Prawdomskiego,* Paryi 1845, p. 79.
[62] E. Dembowski, *O dqieniach dzisiejszego czasu,* w: *Kilka mysli o eklektyzmie,* Warszawa 1957, p. 283 - 284.
[63] *Lud Polski. Gromada Grudziqdz do emigracji polskiej,* w: *Lud Polski. Wybor dokumenlow,* wyd. H. Temkinowa, Warszawa 1957, p. 57.

proclama egalitatea tuturor oamenilor ca „esenţa unei şi aceleiaşi naturi", deoarece „fiecare om are dreptul să caute fericirea proprie [...]. De asemenea, fiecare om are obligaţiunea să caute fericirea celorlalţi" [64]. Iar ideologul ei, Victor Hetman, tălmăcea că „prin natura umană înţelegem majoritatea altor fiinţe: toţi oamenii trebuie să aibă aceeaşi natură, altfel nu toţi ar fi oameni. Fiecare om are aceeaşi putere pe care o are şi altul, aceleaşi organe, aceleaşi sentimente, aceleaşi necesităţi"[65]. De aceea, dacă oamenii au aceeaşi natură, au aceleaşi drepturi şi obligaţii şi de aici şi dreptul pentru obţinerea aceloraşi beneficii din viaţa socială comună. Dar acel mod de înţelegere a fost din nou chestionat de radicalii din Uniunea Poporului Polonez susţinând că anume natura îi deosebeşte pe oameni şi că anume societatea nivelează acele inegalităţi prin uniformizare. De aceea, trebuie să se tindă la egalitatea socială, iar nu naturală. Acea majoritate a democraţilor, recunoscând ideea libertăţii ca valoare complementară faţă de regula egalităţii, a rămas în opoziţie până la anunţata prin liberalism a tezei antinomiei egalităţii şi libertăţii, clarificând totuşi că se pronunţă pentru libertatea reglementată de drept - „libertatea egală tuturor" sau „libertatea socială", a cărei graniţe o anunţă libertatea egală a altor oameni.

În contextul relaţiilor comune ale egalităţii şi libertăţii ca garanţii fundamentale ale ideii puterii poporului a fost analizată şi chestiunea proprietăţii. Majoritatea democraţilor considera că proprietatea fiind rezultatul muncii aparţine fiecăruia, ceea ce rezultă din însăşi natura umană. Dacă munca este proprietatea omului atunci şi rezultatele ei trebuie să fie proprietatea lui. Unul dintre ideogogii de frunte ai UDP - Jan Janowski arăta că proprietatea este „dreptul de a dispune de conform statutelor obţinute şi stăpânite, aşa însă ca să nu aibă de suferit bunul întregii societăţi, nici bunul cetăţenilor particulari"[66]. în caz contrar regula libertăţii poate să fie limitată prin statut. în acea bază UDP concluziona necesitatea reformei de împroprietărire a ţărănimii. Este adevărat că în Actul Constituant din anul 1832 numit mai târziu Manifestul Mic, era stabilită în mod radical soluţionarea chestiunii agrare prin reaşezarea relaţiilor sociale, bazată pe „pământul comun pentru toţi şi roadele ei", dar foarte repede s-a renunţat de la concept, argumentând că proprietatea comună este contrară naturii umane, deoarece din regula vieţii individuale a unităţii umane reiese posedarea proprietăţii. Proprietatea colectivă putea să domine numai în condiţiile dispariţiei individualităţii omului, înghiţită de comunitatea umană. Nu-i mulţumea însă pe organizatorii Poporului Polonez, acelor grupuri de dizidenţi ale Uniunii Democratice Poloneze, care îi întrebau pe adversarii săi politici în scrisoarea adresată în luna mai 1835 către conducerea uniunii: „Oare toţi oamenii nu sunt copiii unui pământ şi nu au acelaşi drept pentru viaţă? Proprietatea individuală - susţineau autorii - reprezintă izvorul ordinii sociale existente şi dacă nu o vom încuraja să fie înlocuită cu concepţia de proprietate socială, va fi o veşnică dădacă a robiei, o mamă a pedepselor incorecte"[71]. Ideologul lor, Stanislaw Worcell în lucrarea *Despre proprietate* a pus sub îndoială axioma doctrinală a UDP despre proprietate ca un „drept al naturii" mărturisind că dacă ea nu este totdeauna şi oriunde o finalitate atunci nu este un drept. Şi în esenţă are un caracter istoric, schimbător, dependent de condiţiile sociale. Fiecărei epoci istorice îi corespunde propria formă de proprietate fiind o „formă socială" a însuşirii bunurilor naturii de către om, societatea. în sistemul viitor al dreptăţii sociale - concluziona - ea nu va dispărea, dar se va transforma, deoarece „în folosirea lumii interne în interesul omului societatea sancţiiunile sale nu le anulează şi într-adevăr dintr-un element egoist transformă această proprietate într-un element social de legătură"[7] . Acea concepţie o dezvoltau în ţară mulţi democraţi radicali în frunte cu Eduard Dembowski, care văzând în proprietatea privată izvorul tututor violenţelor şi a robirii, insista că „lichidarea proprietăţii poate avea loc numai pe calea unei consolidări absolute. Omul are necesităţi materiale, prin urmare el trebuie să le satisfacă, prin urmare trebuie să se folosească de proprietate şi numai individual se poate lipsi de proprietate, dar numai prin solidaritate absolută. Poporul va avea proprietatea, niciunul din persoane particulare nu o va avea. De asemenea, lichidarea proprietăţii cu ajutorul solidarităţii absolute [...] îndeplineşte condiţiile lichidării proprietăţii sunt necesare până la atingerea libertăţii absolute, condiţiile care duc şi dau naştere libertăţii absolute"[67].

Nu toţi promotorii radicalismului democratic împărtăşeau opinia cu privire la înlocuirea proprietăţii private cu proprietatea colectivă, cu atât mai mult cu cât Henryk Kamienski afirma că aşa ceva din viziuni politico- organizaţionale este de nedorit în contextul proiectului de organizare a răscoalei populare, deoarece „unele voci [...] îşi doresc lichidarea în mod radical a proprietăţii asupra pământului pentru oamenii particulari şi să fie recunoscută proprietatea universală a întregii naţiuni. Neatingând în genere confiscarea terenurilor acea chestiune şi neabordând în genere acea chestiune,

[64] *Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego.* p. 4.
[65] W. Heltman, *Uwagi Centralizacji*, w: *Okolniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*, Poitiers 1839, p. 50.
[66] *Rozbior kwestii trzeciej*, w: *Okolniki*, Poitiers 1839, p. 50.
[71] E. Dembowski, *Pisma*, t. 3, Warszawa 1955, p. 224.

adică dacă aceasta ar fi benefic sau un rău pentru societate, considerăm că o aşa teorie în genere au fi una nepractică pentru răscoala noastră"[68].

Expunându-şi consideraţiile cu privire la antinomia: personalitatea - grupul social - puterea de stat, a fost exprimată opinia că viaţa individuală decurge în comunitate şi prin comunitate. Dar personalitatea aliniindu-se comunităţii nu renunţă la autenticitatea sa, dar se debarasează de ceea ce în viaţă este rău. în acel mod îşi afirmă natura sa adevărată. în esenţă aspiraţiile personalităţii şi a comunităţii sunt asemănătoare şi se completează reciproc. Armonizarea lor deplină va fi posibilă doar în societatea viitoare, democratică şi ideală, devenite realitate ca urmare a revoluţiei - răscoala armată generală poloneză. De aceea, de asemenea, aducând laudă revoluţiei şi acţiunii revoluţionare ei aşteptau de la ea lichidarea sau cel puţin micşorarea răului şi a suferinţelor care domină în societate. Programul de perfecţionare a omului era în acelaşi timp şi program pentru perfecţionarea păcii sociale, adică de lichidare a toate ce îl determină şi în îndreaptă pe om spre rău. însănătoşirea societăţii, conform mai multor gânditori democraţi, necesită o perfecţionare preventivă a oamenilor, care vor realiza acest proces al curăţire sociale.

Eliberarea personalităţii şi societăţii democraţii o legau strâns de eliberarea întregii omeniri. Conform opiniei generalizate a mesianismului revoluţionar Polonia care se renăştea avea să înceapă renaşterea omenirii, în primul rând a popoarelor slave. Autorii ei, reieşind din concepţia esenţei metafizice şi a importanţei naţiunii susţineau că omul poate să-şi îndeplinească misiunea numai în unirea spirituală care reprezintă naţiunea, precum şi că naţiunile reprezintă dezvoltarea omenirii, iar în genere, naţiunea poloneză are o misiune de la Mesia între naţiuni. Procesul istoric focalizând chestiunile sociale şi naţionale, îşi exprimă inevitabilitatea consolidării finale a naţiunilor, care din nou îşi exprimă o tendinţă din ce în ce mai puternică spre unire finală a omenirii ca un întreg organic. Evoluţia istorică duce la dispariţia treptată a particularismelor. în situaţia istorică a Poloniei lozinca independenţei naţionale strâns s-a legat de postulatul revoluţiei sociale: eliberarea naţională se poate realiza numai odată cu eliberarea socială.

Democraţii liberali subliniau caracterul social al democraţiei. Ei au început şi dezvoltat reflecţia ideologică asupra finalităţii schimbării caracterului relaţiilor de proprietate ca condiţii a realizării egalităţii, libertăţii şi construirii a ordinii sociale drepte. Fiind creatorii şi ideologii mişcării plebeice - Poporului Polonez, şi înşişi lipsiţi de moştenire şi sortiţi la nevoi şi peregrinări susţineau esenţa şi natura proprietăţii, caracterul ei şi viitorul. Fireşte că ei se concentrau asupra proprietăţii concrete şi reale, adică asupra proprietăţii private, cu consideraţii asupra diferitor modalităţi de lichidare a ei, ca să facă răzbunare a tuturora care au fost cândva dezmoşteniţi şi robiţi de către hoţii care le-au furat proprietatea şi să realizeze în final visul omului de trai într-o societate a armoniei, egalităţii şi dreptăţii sociale.

De aceea, conform opiniei unei părţi din democraţii de după Răscoala din noiembrie, nu totdeauna legaţi de organizaţia radicală Poporul Poloniei, trebuie să se tindă spre o societate egalitară, bazată pe o proprietate comună, folosirea comună sau individuală şi de împărţire egală a bunurilor obţinute. Egalitarismul avea să se manifeste în egalitatea drepturilor şi egalitatea favorurilor obţinute de la societate prin efort egal şi abilităţi egale. în anul 1843, în „Tygodnik Literacki" (Săptămânal Literar), Eduard Dembowski a subliniat viziunea acelui viitor idealizat: „Rzeczpospolita bazată pe acea comuniune, egalitate, libertate bunăstare pentru fiecare, ar asigura şi garanta drepturile tuturor, aceasta este o necesitate pentru fiecare om, chiar şi din punctul de vedere a fericirii şi sănătăţii, este departe de a fi o povară şi ar fi o mărinimie pentru fiecare şi ajutor în formarea intelectuală, în munca intelectuală"[69]. Tot aşa şapte ani mai târziu, esenţa socialismului a determinat-o Stanislaw Worcell: „democratismul sin punctul de vedere religios se numeşte libertatea conştiinţei. Din punctul de vedere civil - libertatea personală. Din punctul de vedere social - socialism. Republica democratică fiind o formulă nedespărţită de democratism, conţine eliberarea religioasă, civilă şi socială. Democratismul în întregime, socialismul parte a acelui întreg"[70].

Ca garanţie a menţinerii caracterului egalitar a noii societăţi creatorii acelei utopii sociale o vedeau în comunizarea mijloacelor de producţie, înţelegând proprietatea ca o anumită relaţie socială, iar nu numai o relaţie obişnuită între om şi obiect, de asemenea în educaţie şi alegerea tuturor demnităţilor într-o societate fără clase. Gândul despre posibilitatea alienării şi degenerării elitei sociale nu le era străină, de vreme ce Ludwik Krolikowski, rămânând în afara structurilor organizaţionale a emigraţiei de după Răscoala din noiembrie, în construcţia structurii iluzorii prevedea „Simbolul

[68] H. Kamienski, *O prawdach zywotnych narodu polskiego.* w: *Wybârpism,* Warszawa 1948, p. 206.
[69] E. Dembowski, *Pisma,* t.3, p.224.
[70] *Lud Polski. Wybor dokumenlow,* p. 54.

demnităţii lui (adică a slugii societăţii - a funcţionarului ales) va fi o bucată de funie obişnuită pe gât ca el însuşi să nu poată uita ce-1 aşteaptă dacă nu va îndeplini cu bine obligaţiunile"[71].

Conform opiniei de mai târziu al promotorului pozitivismului varşovian, Aleksandru Swiştochowski, care susţinea că polonezii nu puteau crea o utopie socială deoarece erau o societate nobiliară, foarte reticenţi faţă de ideile democratice, care reprezentau esenţa utopismului, precum pierzând independenţa visau în robie la schimbarea lumii nu pe drumul evoluţiei fireşti, dar printr-o minune, realizată printr-un om trimis de destin. Ei creau şi răspândeau o viziune general umană a societăţii fericite. Postulând valorile dreptăţii şi egalităţii sociale, solidarităţii, libertăţii precum şi subliniind de creaţie a omului, precum şi etosul muncii înţeles într-un mod specific, în esenţă au contribuit la învierea reflecţiei cu privire la realitatea poloneză şi au îmbogăţit cultura gândirea poloneze cu noi valori. Răspândeau utopiile sale sociale în perioada când dominantă era opinia că ideologiile plebeice: socialismul şi democraţia ţăranilor nu au în societatea poloneză condiţii pentru dezvoltare. De abia schimbările cu caracter capitalist produse la sfârşitul secolului al XlX-lea au determinat reînvierea cu o nouă forţă a discuţiilor cu privire la legăturile comune a valorilor naţionale, democratice şi sociale ca elemente ale modernităţii.

În aceeaşi perioadă ideologii Uniunii Democratice Poloneze mult mai realist apreciau realitatea poloneză şi internaţională a timpurilor sale. în general, după eşecurile acţiunilor revoluţionare locale la începutul anilor treizeci în ţările Europei de Vest şi a eşecului propriilor planuri de răscoală (campania nereuşită a lui Jozef Zaliwski în anul 1833) au chestionat concepţia cu privire la lupta revoluţionară, depărtându-se de viziunea unei revoluţii generale în folosul concepţiei revoluţiei naţionale. Au precizat şi concretizat aceasta în programul lor deja amintit Marele Manifest. în acest document ei demonstrau că „pentru recucerirea vieţii independente, Polonia are în sine forţe foarte mari, pe care până atunci nici o voce cinstită şi sinceră nu le-a ridicat. Această forţă straşnică este neatinsă atât faţă duşmanii din afară, cât şi faţă de duşmanii dinăuntru. Prin ea Polonia se va ridica"[72]. Recăpătarea independenţei au proiectat-o pe drumul unei revoluţii generale naţionale, iniţiată de tineretul nobiliar întrunit într-o armată regulată, având susţinerea majorităţii societăţii, înainte de toate ţărani, care pentru acţiunile de redobândire a independenţei pot fi câştigaţi prin împroprietărirea necondiţionată. Statul renăscut avea să devină o republică parlamentară, a cărei construcţie de sistem ar fi fost realizată după principii liberale ale democraţiei politice: supremaţia naţiunii, reprezentarea politică şi împărţirea puterilor în stat. Organul suprem al puterii de stat trebuia să fie parlamentul format dintr-o cameră, cu 1000 de soli aleşi pe un termen de 2-3 ani, în alegeri nemijlocite şi generale. Organul de frunte al puterii executive ar fi fost preşedintele ales pe un termen de 4-5 ani, de asemenea în urma alegerilor generale. Puterea judecătorească avea să fie executată de judecătorii independente. Baza sistemului democratic republican ar fi constituit-o comunele autonome, asigurând autoguvernarea acestei adunări locale şi înaintarea reprezentanţilor săi spre funcţiile superioare. Ar fi realizat ideea puterii depline a poporului.

În baza Manifestului conducerea Uniunii Democratice Poloneze a pregătit o nouă răscoală armată în ţară. Au plănuit-o pentru anul 1846. S-a terminat însă cu înfrângere. Adâncită încă de acţiunea antinobiliară provocată de autorităţile austriace a ţăranilor în luna februarie 1846 în Galiţia, numit Masacrul Galiţian. într-un mod bestial au fot omorâţi în jur de 1000 de proprietari şi intelectuali, în marea majoritate răsculaţi. în afară de asta, conducătorii răscoalei au proclamat împroprietărirea necondiţionată şi imediată. Ţăranii nu au aderat la răscoală, dar ce-i mai grav s-au ridicat împotriva răsculaţilor şi au înăbuşit insurecţia. Coducerea răscoalei în Manifestul Guvernului Naţional a Republicii Poloneze către Naţiunea Poloneză au dezvoltat şi concretizat programul răscoalei a Uniunii Democratice Poloneze.

Manifestul Guvernului Naţional

Acest manifest a fost proclamat în Cracovia la 22 februarie 1826 şi conţinea cea mai elevată şi comprimată concepţie democratică propusă în istoria gândirii social-politice poloneze. Se situa în tabăra principală a gândirii democratice a momentului ca un fel de constituţie revoluţionară. Autorul ei, Karol Libert, filosof şi activist democratic eminent, era legat de programul social-politic al Uniunii Democratice Poloneze care se conţinea în Marele Manifest din decembrie 1836 şi în discuţiile purtate asupra proiectului acelui manifest în secţiunile uniunii. Textul acelei constituţii revoluţionare trimis la Cracovia avea să fie distrus după renunţarea la răscoală în clipa ocupării oraşului la 18 februarie 1846 de către oştirile austriace. De abia după plecarea lor din Cracovia, cu patru zile mai târziu, şi a proclamării de către conducerea răscoalei a insurecţiei acel text a fost reprodus, probabil după memorie, de Jan Tyssowski. A trebuit tipărit.

[71] L. Krilikowski, *Wyborpism*, Warszawa 1972, p. 303.
[72] *Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* ..., p. 3.

Probabil a fost publicat la 24 februarie în „Ziarul Guvernului Naţional al Republicii Polone" (Dzienniku Rz^dowym Narodowym Rzeczypospolitej Polskiej), datat însă cu două zile mai devreme. Pe lângă versiunea guvernamentală s-a păstrat şi exemplarul unei alte redacţiuni, iscălit de Ludwik Gorzkowski. Ambele versiuni ale Manifestului se deosebeau din punct de vedere stilistic-redacţional şi meritoriu[73]. Acele ultime diferenţe s- au arătat în înţelegerea diferită a trei chestiuni: viitorului ideii naţionale, a modalităţii de realizare a reformei agrare şi a caracterului luptei revoluţionare. Proiectul lui Gorzkowski nu conţinea condiţionarea tendinţelor irredentiste poloneze de cerinţele globale ale procesului de formare a naţiunii şi a dreptului neclintit a fiecărei naţiuni pentru a-şi hotărî propriul destin şi nu ridica problema indemnizaţiei pentru lichidarea sistemului feudal, şi mai ales împroprietărirea ţăranilor, arenda, obligaţiunile feudale ş.a.m.d. O opinie distinctă, de asemenea, era şi în ceea ce priveşte lupta revoluţionară, iar în special avea ca scop nu numai eliberarea naţiunii poloneze, dar de asemenea naţiunilor, a căror stăpâni i- au supus pe polonezi, deoarece „nu popoarelor dar asupritorilor săi, spunea proclamaţiunea, le-am declarat război".

Cu toate acestea indiferent de diferenţele existente în ambele versiuni ale Manifestului în chestiunile fundamentale poziţiile erau identice. S-a manifestat chiar şi în construcţia documentului şi a stilului naraţiunii. în ambele versiuni Manifestul era constituit din trei părţi: în prima era realizată analiza situaţiei revoluţionare şi chemarea spre acţiuni revoluţionare; în cea de a doua - programul reformelor social-politice, în a treia descrierea regulilor comportamentului revoluţionar şi textul jurământului faţă de conducerea răscoalei. Prin urmare, ambele versiuni ale Manifestului pot fi acceptate ca un document unic şi identic.

În partea introductivă, consacrate analizei situaţiei, premiselor situaţiei revoluţionare precum şi a motivării finalităţii sale au fost expuse consecinţele negative ale politicii antipoloneze a cuceritorilor, între altele nimicirea oricărei tendinţe a acţiunii de independenţă, prin politica unor represiuni constante şi sistematice a tuturor categoriilor sociale care îşi exprimau un oarecare interes faţă de destinul naţional, imposibilitatea dezvoltării culturii naţionale prin interzicerea folosirii limbii poloneze şi a cultului catolic, puneau piedici procesului de modernizare a societăţii poloneze şi a îmbunătăţirii structurii sociale, împărţirea şi antagonizarea naţiunii poloneze în scopul promovării luptelor fratricide etc. De aceea, erau motivate începutul acţiunilor revoluţionare în toate regiunile vechii Rzeczpospolite - Poznanului, Kongresului, Lituania şi Ruthenia. în acea situaţie nu puteau să aştepte fără a acţiona polonezii aflaţi sub dominaţie austriacă. Lupta tuturor polonezilor se desfăşoară pentru „drepturile preasfinte care le-au fost luate prin cucerire şi violenţă" şi în numele păstrării ideii naţiunii, pentru care naţiunile libere ale lumii îi vor îndemna pe polonezi. A venit ultimul moment al acţiunii, spunea Manifestul - pentru ca să se oprească procesul căderii polonităţii, deoarece în caz contrar:,nepoţii noştri vor blestema memoria noastră, deoarece noi din cea mai frumoasă ţară le-am lăsat doar ruină şi pustiu, că noi poporul, poporul ilustru am permis să fie pus în lanţuri, că trebuie să recunoască credinţa străină, să vorbească limbă străină şi să fie robi ai violatorilor drepturilor lor. Strigă la noi din mormânt osemintele părinţilor noştri, mucenicilor pentru cauza naţională, ca noi să-i răzbunăm; strigă la noi pruncii ca noi să le menţinem Patria lăsată nouă de Dumnezeu; strigă la noi naţiunile libere a întregului pământ ca noi să nu permitem căderea celei mai sfinte reguli a naţiunii; strigă la noi Dumnezeu care ne va chema la socoteală"[74].

Autorul Manifestului Karol Libelt, ceea ce era caracteristic pentru toate declaraţiile şi proclamaţiile revoluţionare - a prezentat o imagine deformată a realităţii. Pe el şi pe cei lui asemănători nu-i interesa percepţia realistă a lumii şi posibilităţilor sociale. El tindea să trezească euforia revoluţionară şi să-i dea acţiunii revoluţionare un caractewr al „sfintei revoluţii", care ar fi asigurat sentimentul bucuriei colective, proporţională suferinţelor şi asupririlor suferite în perioada anterioară. O funcţie ideologie importantă în procesele sociale o atribuia factorului psihologic. Dar şi lauda lui a răscoalei, apoteoza mişcării revoluţionare reieşea din afirmarea că răul şi suferinţele individuale sunt totdeauna generate de răul şi suferinţele existene în societate. De aceea, programul îndreptării omului este programul îndreptării lumii sociale, adică a lichidării a tot ceea ce îl nedreptăţeşte pe om şi îl înclină spre rău. însănătoşirea societăţii necesită iniţial o perfecţionare a oamenilor, a care vor realiza procesul curăţire a societăţii.

Orice proclamaţie revoluţionară de asemenea conţine descrierea viitoarei societăţi şi a noii calităţi a vieţii. Şi Manifestul Guvernului Naţional al Republicii Polone nu se abătea de acest model. **In** partea sa cu privire la schimbările social-politice susţinea conform cu programul UDP realizarea valorilor principale ale democraţiei: a egalităţii şi libertăţii generale. Sublinia viziunea realităţii ideale

---

[73] Compararea detaliată a ambelor documente a fost realizată de W. Bartel: *Rozne wersje aktow rewolticji krakowskiej 1846 r*,. „Kwartalnik Historyczny" 1956, nr 2, p. 95-107.
[74] *Manifest Rzqdu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej do Narodu Polskiego.* Paryi 1846. p. 1 -2.

viitoare în care aveau să se realizeze visurile despre bunăstarea generală, a libertăţii nelimitate şi a fericirii veşnice. în perioada de după revoluţie avea să domine „libertatea care n-a fost până atunci pe pământ [...] componenţa societăţii, îri care fiecare conform meritelor şi abilităţilor din pământurile obştii va putea să se folosească, iar privilegii nimeni şi sub nici o formă nu le va avea, în care fiecare polonez va găsi asigurarea pentru el, pentru soţie şi copiii săi, în care cel cu dizabilităţi din naştere de corp sau suflet va găsi sprijinul întregii socieăţi"[75].

Manifestul promitea de asemenea transiterea în proprietatea sătenilor a pământului care se afla în folosinţa lor precum şi lichidarea obligaţiilor feudale de care am amintit mai sus, fără despăgubirile corespunzătoare faţă de nobilime. Promitea răsculaţilor din rândul ţăranilor parcele speciale de pământ din bunurile naţionale. Doar bunul întregii naţiuni, mai ales celei mai numeroase categorii a ei - ţărănimii necesita reforma agrară. De aceea nobilimea - stăpânii de pământ trebuie să înţeleagă necesitatea ei, orice opoziţie ar fi contrară interesului societăţii naţionale.

În partea finală a Manifestului a fost repetată proclamaţia despre egalitatea tuturor polonezilor şi a fost înaintată chemarea spre credinţa normelor etico-religioase a catolicismului, ca să fie evitată demoralizarea şi consecinţele negative ale acţiunii revoluţionare, şi mai ales a beţiei, jafului, pogromurilor pe criterii confesionale şi naţionale, a omorurilor şi samovolniciilor faţă de străini etc. în continuare era prezentat textul jurământului având ca scop consolidarea unităţii şi solidarităţii taberei revoluţionare. Se anunţa obligaţiunea de a oferi pentru cauza naţională bunurile personale, inclusiv a proprietăţii personale şi vieţii, precum şi supunerea conducerii răscoalei în Cracovia.

Manifestul a trezit diferite opinii şi aprecieri. Conform mediilor democratice din ţară şi străinătate era expresia procesului de democratizare a societăţii poloneze şi un succes al ideologiei democratice. Criticii contemoporani conservatori afirmau că este o expresie a tendinţelor comuniste care duce la nimicirea culturii şi civilizaţiei. Era criticat de asemenea şi de radicalii din Uniunea Poporului Polonez din cauza Jumătăţilor de măsură" a programei şi tendinţele proindividualiste. Cu cât mai mult ei acuzau adepţii Manifestului de favorizarea nobilimii şi continuarea democratismului nobiliar cu atât mai mult ei înşişi răspândeau modelul democraţiei nobiliare - democratismul colectiv. Sigur este că autorul Manifestului şi promotorii direcţiei prezentate a gândirii democratice au prezentat realitatea socială într-un mod deformat, iar proiecţia şi viziunile de sistem nu le bazau pe analiza posibilităţilor concrete. Astfel, cel mai apropiat cronologic Manifestului, evenimentele Primăverii naţiunilor (Revoluţiile din 1848-1849) nu au confirmat baza sa idealistă cu privire la unirea armonioasă a revendicărilor naţionale cu cele sociale. O preîntâmpinare sugestivă au fost evenimentele sângeroase din anul 1846. în scurt timp mişcarea democratică, a cărei program politic a devenit Manifestul, a dispărut din viaţa politică poloneză. Odată cu dezvoltarea noilor relaţii sociale legate de industrializare şi consolidarea capitalismului se formau noile curente sociale: socialist, naţional- democratic şi popular. Primul şi ultimul dintre ele care organizau categoriile plebei, s-au revendicat ca succesori nemijlociţi ai ideilor Manifestului. Totodată insuccesele în realizarea „constituţiei revoluţionare" în anul 1846 au consolidat tabăra conservativă în convingerea că unicul garant al naţiunii poloneze este catolicismul şi tradiţia nobiliară, şi pentru bunul naţiunii poloneze în final trebuie să se producă contrapunerea irredentei naţionale şi a mişcărilor democratice care le proclamă. Manifestul a fost ultimul document programatic cu caracter general democratic. Unind consideraţiile şi valorile democraţiei „colective" şi a democraţiei „individuale" a gândirii social-politice poloneze ea a devenit un liant de legătură între ideea „colectiv-individuală" şi doctrinele democraţiei „colective" - socialism şi agrarianism.

În cercul ideii socialismului creştin şi agrar

Dezvoltarea ideologiei democraţilor radicali, adunaţi în Uniuni ale Poporului Polonez, a fost realizată în ţară şi în emigraţie de promotorii ideii socialismului creştin şi agrar. Cel mai important reprezentant a fost preotul Piotr âciegienny. Ideile erau făcute publice şi de către alţi gânditori între altele deja amintiţii Edward Dembowski, Stanislaw Worcell şi Ştefan Kr61ikowski. Independent de aceştia, în ţară ideile socialiste erau propagate de contele Leon Rzewuski. Sub influenţa lor a rămas şi o bună parte a emigraţiei poloneze cu Adam Mickiewicz în frunte. Toate ideile socialiste primare, sau mai degrabă presocialiste s-au dezvoltat din creştinism. în anii douăzeci şi treizeci ai secolului al XlX-lea a apărut într-o măsură diferită nişte curente care există şi până în prezent denumite socialism creştin. Creatorii săi au fost între altele gânditorii francezi - Philippe Buchez şi preotul Felicite Robert de Lamennaise. Rămânând sub influenţa lui Claud Henri Saint - Simon nu au continuat cu fidelitate ştiinţa maestrului, deoarece au dorit să împace contradicţia între realitatea existentă şi religia creştină.

" *Manifest Rzqdu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.* p. 2.

Conform lui Buchez, afirmarea despre existenţa Creatorului, ca o temelie pentru construirea noii ordini sociale bazate pe egalitate şi fraternitate, este ceva natural şi evident. Considera că făcând trimitere la doctrina creştină, că temelia moralităţii sociale şi individuale constă în egalitatea între oameni. Aprobând funcţia socială a creştinismului considera că este posibilă întoarcerea spre principiiul egalităţii şi fraternităţii în relaţiile dintre oameni, care formau cândva bazele creştinismului. Susţinea că principiile moralităţii conţinute în *Sfânta Scriptură* pot să formeze nişte garanţii suficiente pentru păstrarea neamului uman, precum şi premize pentru schimbarea conştiinţei şi comportamentului oamenilor prin dezvoltarea sentimentelor altruiste[83] şi a solidarităţii între oameni. Prin urmare, nu exista nici o contradicţie între ideea progresului social şi învăţătura Bisericii Catolice, care exprima esenţa socialismului creştin, ceea ce a explicat corespunzător preotul Lamennaise răspunzând la întrebarea: dacă este socialist: „dacă prin socialism înţeleg, pe de o parte, principiul întovărășirii, care contrazice principiile fundamentale a ordinii existente din alt punct de vedere programul noii societăţi unit într-o ordine fizică şi morală atunci sunt socialist" [2]. Ca temelie a viziunii sale cu privire la orânduirea socială şi morală a afirmat unitatea catolicismului şi libertăţii confirmând finalitatea realizării libertăţii ca valoare fundamentală, care este posibilă numai în condiţiile separării Bisericii de stat, recunoaşterea libertăţii confesionale şi a convingerilor etc. De aceea, condiţiona necesitatea reînnoirii catolicismului şi întoarcerea Bisericii la regulile care se conţin în Evanghelie.

În acele mişcări sociale prosocialiste au participat catolicii polonezi. O vie cointeresare, aşa cum am afirmat mai înainte, o aveau diferite probleme sociale şi religioase în rândul tineretului care îşi făceau studiile în Varşovia la mijlocul anilor douăzeci ai secolului ai XlX-lea. Ele au fost discutate şi comentate încă înaintea gânditorilor francezi şi independent de ei. în acele discuţii s-au afirmat studenţii Universitetului din Varşovia - Bogdan Jariski şi Ştefan Krolikowski precum posluşnicul numărului piarilor Piotr Sciegienny. Cei doi din urmă care proveneau din familii ţărăneşti sărace din satele din Kielce se cunoşteau încă din şcoala de acolo şi permanent vorbeau despre suferinţele umane, lipsuri şi sărăcie. în creştinismul primar vedeau cea mai bună concepţie a orânduirii sociale, care se conţinea în Sfânta Scriptură. Religiozitatea sa o înţelegeau raţional, eliberată de supranatural şi taină. Hristos a fost pentru ei doar un reformator social şi moral. Susţineau întoarcerea spre starea primară a omenirii organizată în baza învăţăturii apostolilor, precum şi renaşterea Poloniei ca „Polonia lui Hristos", adică în esenţă Poloniei ţărăneşti, plebeice. Mai târziu, drumurile lor s-au despărţit. Bogdan Janski a iniţiat un nou ordin în Biserică - congregaţia învierii Domnului nostru Isus Hristos. Ceilalţi doi participanţi ai disputelor din Varşovia în continuare dezvoltau ideile socialismului creştin: Ludwik Krolikowski - în emigraţie în Paris devenind ideologul curentului radical al emigraţiei de după Răscoala din noiembrie, în schimb Piotr Sciegienny a pregătit în anii patruzeci acţiunea conspirativă de independenţă în Regatul Polonez, care avea ca scop refacerea independenţei şi eliberarea socială prin răscoala naţională. Practicând ocupaţia de preot după obţinerea acestei calităţi în anul 1832 în regiunile Kielce şi Lublin el dezvolta ideile socialismului creştin şi agrar. La sfârşitul anilor treizeci a legat o colaborare cu numeroasele organizaţii conspirative cu caracter radical cu Uniunea Naţiunii Poloneze, condus de un activist foarte activ al mişcării radicale de independenţă Szymon Konarski. El însuşi în anii 1842-1844 a organizat organizaţia conspirativă Uniunea

Ţărănească. în perioada de dinainte de constituire a dezvoltat şi sistematizat punctele de vedere făcute publice mai înainte. Le-a prezentat în trei lucrări: *Zlota ksiqzeczka, czyli historia rodu ludzkiego dla rolnikow i rzemieslnikâw, dla chlopow, mieszczan i zolnierzy, dla lokajâw, pisarzy, ekonomow i innych oficjalistow napisana Roku Panskiego 1840* (Cartea de aur, sau istoria neamului uman pentru agricultori şi meşteşugari, pentru ţărani, orăşeni şi soldaţi, pentru lachei, pisari, economi şi alţi oficiali scrisă în anul Domnului 1840); *List Ojca Swiţtego Grzegorza papieza do rolnikow i rzemieslnikâw z Rzymu przyslany (1844)* (Scrisoarea Sfântului Părinte Grigore papă către agricultori şi meşteşugari din Roma trimisă (numită greşit *Cartea de Aur)* şi *Aforyzmy o urzqdzaniu spoleczenstwa ludzkiego* (Aforisme despre guvernarea societăţii umane[83].

În argumentarea concepţiilor sale sociale apela la creştinism. în creatorul noii religii Hristos vedea înainte de toate un om - mare reformator social. Argumenta că Hristos tindea spre construirea împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ şi că învăţătura sa în forma „sfintei idei democratice" a lăsat-o oamenilor din categoriile inferioare. Le-a arătat societatea în care ar fi guvernat dreptatea, libertatea, egalitatea, frăţia şi condiţii decente de viaţă. în acel sens a pregătit o mare schimbare socială, trimiţând ucenicii săi în diferite ţări şi popoare, ca să răspândească „buna vestire". Cu toate acestea, ideile lui au fost denaturate în secolele următoare. S-a îndepărtat de ele însuşi clerul, care s-a pronunţat de partea celor bogaţi şi a profitorilor, ceea ce a determinat că „dacă te uiţi la slujba divină a clerului, păstori catolici sau ortodocşi, şi vei asculta vorbele lor - scria în *Aforisme* - iar mai apoi să compari acele vorbe cu viaţa cotidiană a preoţilor, o să ţi se facă greaţă. Preotul, urmaşul lui Hristos, educatorul oamenilor,

părintele lor şi tutore, trebuie să provină din popor, trebuie cu trup şi suflet să-i aparţină"[76]. Este necesar să se întoarcă rolul reformator al Bisericii şi să realizeze ideea lui Hristos a stăpânirii poporului asupra pământului, iar nu în viaţa de dincolo.

Această concepţie ideologică care făcea legătura dintre creştinism şi radicalismul social a dezvoltat-o în aceeaşi perioadă în emigraţie, Ludwik Krolikowski, în anuarul redactat de el „Polonia lui Hristos". Hristos era recunoscut ca cel mai mare reformator social în istoria omenirii, iar Biblia ca cea mai completă contribuţie a celui mai bun sistem social. Evanghelia trebuie să devină un indicator ideologico-teoretică, morală şi practică al construcţiei unui sistem social corect. Din consideraţiile ei ideologico- morale reies consideraţiile contemporane comuniste. Spre aceleaşi idei tindea atunci şi Adam Mickiewicz în lucrare scrisă în stilul social radical: *Ksiţgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (Cărţile naţiunii poloneze şi a peregrinărilor poloneze) (1832), precum şi în numeroase articole publicistice în ziarul internaţional politic redactat de el *Tribune des Peuples*" (Tribuna Popoarelor) (1849). De asemenea, în viziunile sale mesianice a noii ordini sociale corecte făcea apel la consideraţii religioase susţinând în articolul întitulat *Socialism* (1845) că „sentimentele sociale vor putea deveni o abilitate, acţiune şi realitate de abia atunci când acestea vor exploda în sufletele oamenilor cu adevărat religioşi şi patriotici. Sentimentele religioase şi patriotice reprezintă temelia socialismului [...], noi totdeauna am fost convinşi că oamenii care totdeauna luptau cu sentimentele religioase şi renunţau la orice sentiment naţional sunt duşmani înăscuţi ai socialismului"[77].

Făcând trimitere la învăţătura lui Hristos promotorii „bunei vestiri" argumentau programul său de revendicări a drepturilor categoriilor populare. Preotul Piotr Sciegienny susţinea că în trecut toţi oamenii au fost liberi. Situaţia celei mai mari părţi a oamenilor s-a schimbat când s-a proprietatea comună s-a transformat în proprietate privată şi a acaparării ei de către o minoritate. Proprietatea privată a apărut în urma jafului şi a violenţei, cu violarea dreptului lui Dumnezeu. S-a format o categorie de proprietari care au supus majoritatea societăţii între care şi populaţia ţărănească. Starea acestei nedreptăţi socialea fost sancţionată de stat şi multe instituţii sociale cu Biserica catolică în frunte. în acelaşi timp „Dumnezeu care 1-a creat pe om, explica Sciegienny în *Scrisoarea Sfântului Părinte Grigorie,* 1-a aşezat pe pământ, lăsând-o pentru toţi oamenii, le-a permis să se folosească de toate bunurile pământului obţinute prin muncă. Dar omul nu i-a plătit stăpânului nici pentru pământul pe care el trăia, nici pentru roadele pământului, cu care se hrănea. Omul putea merge unde dorea, să facă ce dorea, fără să-1 supere pe cel apropiat, omul era atât de liber, precum liber este acum pasărea. Mai târziu cei mai puternici le-au luat celor mai slabi pământul şi şi-au luat-o. Mai apoi, ca şi cum din propria proprietate le-au dat săracilor parcelele pământului acaparat pe nedrept şi le-au poruncit să lucreze pentru ei, să execute munci, şi să dea danie, să plătească arenda, să plătească impozite. Vedeţi copiii mei că nu Dumnezeu a stabilit obligativitatea muncii, dărilor, arendelor, dările, desetina şi toate obligaţiunile, dar acei care au fost cei mai puternici şi mai bogaţi"[78]. Starea primară poate fi restabilită cu condiţia schimbării proprietăţii private, odată ce ea nu poate fi proprietatea individuală a persoanei, dar a tuturor oamenilor. De asemenea nu poate fi subiect de vânzare cumpărare. Cea mai corespunzătoare formă ar fi proprietatea obştească ca şi la început. Fiecare familie trebuie să primească atâta pământ, cel mai bine 30 de gospodării, ca să fie asigurată administrarea.

Pământul trebuie să fie în proprietate comună - a obştii, dată agricultorilor în folosinţă individuală. Aceasta ar fi asigurat construcţia noii societăţi, societate egală, în care toţi oamenii ar fi liberi şi egali. în consecinţă, Sciegienny, fiul ţăranului dependent, chema la răscoală împotriva curţilor şi a instituţiilor de stat şi bisericeşti care stăteau după ele. îi îndemna pe adepţii săi să nu plătească impozitele, confiscarea pământului de la curţi, lichidarea dependenţei, lichidarea boierescului şi a tuturor barierelor şi inegalităţilor de stare, naţională şi religioasă, preluarea pământului de către obşte şi împărţirea lui sătenilor, introducerea libertăţii, egalităţii, fraternităţii şi a vieţii îndestulate. Realizarea acestor scopuri o punea pe seama răscoalei populare - a războiului drept „binecuvântat de Dumnezeu", când în apărarea „vieţii şi libertăţii sale şi a apropiaţilor" precum şi a „drepturilor lor şi ale sale". Avea să cuprindă un caracter general, cu participarea înainte de toate a popoarelor slave. De aceea, în pregătirea acţiunii revoluţionare prin „Consiliul Suprem al Atotstăpânirii Slavilor" a chemat la acţiune „pe toate părţile cu energie egală, cu aceeaşi grabă, cu aceeaşi dăruire de sine după unul şi acelaşi principiu să se ocupe oraşe şi sate, să proclame libertate, egalitate şi fraternitate. Vom începe în Carpaţi şi malurile Nistrului, pe bălţile Niprului şi a Dvinei, Riga, Krolewiec (azi Caliningrad) şi Gdansk vor deveni poloneze. Malul drept al Odrei ne va despărţi de Vest. Vom elibera Lituania Zmudzul, Podolia,

---

[76] *Ibidem,* p. 270.
[77] *Dla dobra Rzeczypospolitej. Antologia mysli panstwowej.* Wybor i oprac. K. Budzilo i J. Pruszyriski, Warszawa 1996, p. 155.
[78] *Polska mysl demokratyczna w ciqgu wiekow,* Antologia w oprac. M. Kridla, W. Malinowskiego, J. Wittlina. Przedmowa do wyd. polskiego S. Kieniewicza, Warszawa 1987, p. 135.

iar slavii de sub autoritatea austriacă şi prusacă sigur se vor uni cu noi"[79]. Ca urmare a revoluţiei victorioase populare se va forma după părerea preotului Piotr Sciegienny, o nouă realitate socială, în care vor guverna libertatea, egalitatea, fraternitatea şi „că săteni, aşa cum făcea apel la ei, pământul care îl administraţi va fi al vostru, casele, hambarele, uneltele, vitele, tot ce aveţi, vor fi ale voastre; nu veţi lucra boierescul şi nici nu veţi plăti stăpânilor arenda, şi că nimeni nu se va încumeta să vă alunge din casă sau din bucata voastră de pământ, la noi se vor organiza şcoli iar copiii vor fi şcolarizaţi gratis, nu veţi plăti pentru botez, nici pentru căsătorie, nici pentru înmormântări [...], la un aşa război mergeţi cu toţii, deoarece de ea va depinde fericirea voastră"[80].

Guvernarea ţaristă repede a ieşit pe urmele acţiunii revoluţionare a preotului, precum şi pe urmele altor acţiuni conspirative şi revoluţionare. în octombrie 1845 l-au arestat şi l-au condamnat la exil pe viaţă. în scurt timp, noi evenimente revoluţionare în Europa - Primăvara Popoarelor începută cu revoluţia populară din anul 1848 în Franţa au trezit în mediul polonez din nou interesul pentru ideile socialiste. Ele au fost popularizate pentru prima oară în istoria literaturii poloneze în revista „Postşp" (Progres) care a fost publicat la mijlocul anului 1848 de către Leon Rzewuski. Inspirat de ideile socialismului occidental ale lui Charles Fourier şi Pierre J. Proudhon, el a exprimat opinia că proprietatea privată poate fi rezultatul doar a muncii umane, iar nu a acaparării bunurilor comune. Toate bogăţiile naturale, între altele pământul, nu pot fi proprietatea doar a câtorva oameni. Cea mai bună formă a proprietăţii o asigură instituţia obştii care trebuie să reprezinte temelia statului. De aceea viitorul sistem al dreptăţii sociale trebuie să fie bazat pe principiile guvernării de obşte. Toţi oamenii trebuie să fie asiguraţi cu muncă şi uneltele necesare pentru producerea bunurilor, şi de asemenea condiţii decente de muncă şi remunerare. Pentru acel scop trebuie dezvoltată jurisdicţia, ca să asigure apărarea muncitorilor a proprietăţii lor unice care este munca, deoarece cum afirma - „producătorul nu poate să-şi răscumpere viaţa altfel decât să-şi vândă propria persoană: adică timpul său şi forţele sale; dar nu primeşte nimic din valorile produse prin munca sa"[81], în acel mod, paşnic şi democratic, se va forma şi dezvolta sistemul dreptăţii sociale, în care pentru totdeauna vor guverna principiile libertăţii, egalităţii şi fraternităţii.

Cu toate acestea, aşteptările şi speranţele pentru împlinirea acelor viziuni şi proiecte ale vieţii fericite, democratice şi îndestulătoare nu s-au realizat în consecinţa noilor manifestări în masă şi a luptelor revoluţionare de independenţă a Primăverii Popoarelor sau a răscoalei din ianuarie. Ca urmare a lor sătenii au obţinut lichidarea dependenţei şi a boierescului precum şi împroprietărirea, deşi nu din mâinile democraţilor dar a oficialităţilor conducătoare, străine naţional şi democratic polonezilor, asupritoare şi absolutiste. Aceasta a deschis drumul pentru subiectivizarea şi naţionalizarea categoriilor populare şi a democratizării societăţii poloneze în a doua jumătate a secolului al XlX-lea. Răscoala din ianuarie a jucat un rol primordial în procesul de modernizare a societăţii poloneze în a doua jumătate a secolului al XlX-lea. Ea a coincis cu dezvoltarea noilor relaţii social-economice cu caracter capitalist în teritoriile poloneze, pentru care era caracteristic dezvoltarea industrializării şi urbanizării ţării. Aceasta a dus la schimbarea în structura socială şi politică a societăţii poloneze. A început să se transforme intensiv dintr-o societate bazată pe stări, cu caracter semifeudal într-o societate capitalistă. Un indicator al acelui proces a fost formarea noilor curente sociale şi a ideologiei lor - conservative, liberale, socialiste, populare şi naţionaliste. Un rol important în acele schimbări ale societăţii poloneze l-au jucat răsculaţii din ianuarie. Primind experienţă din noua explozie a independenţei într-un stil novator au conştientizat şi înţeles noile probleme sociale şi naţionale, a noii epoci istorice. Ele au declanşat noi curente sociale asigurând nu numai premise ideologico-politice şi organizaţionale şi de asemenea continuitatea şi legătura lor cu tradiţia şi istoria naţională. în acel mod îşi legitimau în procesul istoric polonez noile curente sociale şi le-au dat o însemnătate istorică.

Capitolul IV. Spre democraţia modernă

„Egali cu egali, liberi cu liberi"

După căderea Răscoalei din ianuarie a primit o vie dezvoltare gândirea liberală. Ea avea deja o legătură puternică cu democratismul, ceea ce deja s-a manifestat în timpul Primăverii Popoarelor pe teritoriile poloneze, dar se manifesta încă destul de moderat programul politic. Ea se lega de tradiţia Societăţii Democratice Poloneze şi a lozincilor de libertate şi egalitate, dar şi mai mult s-a concentrat pe aspectele naţionale a principiilor de libertate proclamate în monarhia habsburgică multinaţională decât în lărgirea bazei sociale a democraţiei prin categoriile sociale inferioare. în noile condiţii de după Răscoala din ianuarie o parte din participanţii revoluţiei poloneze din anul 1848 a continuat activitatea

[79] W. A. Djakow, *Piotr Sciegienny ijego spuicizna,* p. 119.
[80] *Polska mysl demokratyczna w ciqgu wiekow,* p. 137-138.
[81] I. Koberdowa, *Poczqtki polskiej mysli socjalistycznej do powstania zorganizowanego ruchu robolniczego,* Warszawa 1977, p. 52.

liberal-democratică. In rândul lor, s-a manifestat pe teritoriul Galiţiei Franciszek Smolka, care în anul 1863 a format Societatea Naţional - Democratică care îşi propunea ca scop realizarea „egalităţii cetăţeneşti, a ridicării morale şi materiale a claselor muncitoare, libertăţii politice, libertăţii conştiinţei şi a cuvântului, apărării naţionalităţii în faţa tuturor atentatelor, autonomia naţional-statală în cel mai larg sens"[82]. După 1863, era deja pregătit terenul pentru lărgirea ideii liberalismului democratic pe teritoriul Galiţiei. Aici ea fost popularizată cel mai devreme în comparaţie cu alte teritorii poloneze. Programul democraţilor liberali locali se conţinea în lozinca „egali cu egali, liberi cu liberi". Obţinerea drepturilor şi libertăţilor politice a fost prezentată [36] ca o consecinţă naturală a realizării principiului egalităţii din punct de vedere civil şi juridic. Programul său demoliberalii din Galiţia l-au formulat în opoziţie faţă de tabăra dominantă ideologico-politică a conservatorilor. înainte de toate s-au distanţat de compararea lor de către oponenţi cu vechea democraţie nobiliară şi de simpatizare a păgubosului *liberum veto* din vechime, sau cu *liberum conspiro* din acele vremuri şi prin aceasta de îndreptare a ţării spre anarhie şi înfrângere. Ca răspuns au arătat că principiile democraţiei şi libertăţii în totalitate încă nu s-au consolidat şi realizarea lor se află încă la început de drum. în acea situaţie „ar fi greşit să se creadă că ideea de libertate şi egalitate cetăţenească deja a prins atât teren încât omenirea ar putea să se sature de roadele ei [...]. Lucrurile stau cu totul invers. Lupta pentru acea idee continuie până în prezent"[83]. Arătau că tendinţele spre promovarea libertăţii şi egalităţii în societatea poloneză nu au nimic în comun cu vreo revoluţie sau anarhie. La baza programului lor de modernizare a ţării stă programul de modernizare a ţării anume recunoaşterea interesului naţiunii şi chestiunea refacerii independenţei Poloniei. De aceea, sarcina primordială a forţelor politice trebuie să fie deplina încetăţenire şi naţionalizare a categoriilor de plebei cu ţăranii în frunte. Oferirea lor a drepturilor depline de libertate va face posibilă dezvoltarea democraţiei pe o bază socială largă şi transformarea ei în cel mai bun sistem al organizării societăţii. Acele categorii ridică considerabil obligaţiunile faţă de stat, între altele plătesc impozite şi îndeplinesc serviciul militar, de aceea faţă de obligaţiunile lor trebuie să aibă drepturi civile şi politice corespunzătoare la egalitate cu categoriile sociale superioare. înainte de toate trebuie să obţină drepturi depline electorale, care poate să asigure sistemul democratic electoral în contradicţie faţă de sistemul obligatoriu bazat pe curii. Astfel, categoriile plebeice vor deveni răspunzătoare alături de ceilalţi pentru situaţia sa social-politică, societatea sa locală şi în general răspunzătoare pentru ţară şi întrega naţiune poloneză. Aşa cum a menţionat politicul liberal-democrat de frunte Tadeusz Romanowicz „nimeni nu ne are pe noi în afară de Polonia" şi că „nu putem uita de obligaţiunile noastre faţă de alte părţi a Poloniei [...], nu putem să avem un caracter exclusiv provincial"[84]. Ca stările populare să poată să se folosească de drepturi şi libertăţi precum şi a instituţiilor democratice ale statului este necesară ridicare nivelului lor intelectual, cultural şi moral. în acest scop trebuie dezvoltat şi realizat împreună cu alte grupuri programul schimbărilor treptate de modernizare a relaţiilor din Galiţia - programul muncii organice. Aşa „din orice punct de vedere nu ne-am referi - convingeau promotorii lui - totdeauna am ajunge până la unicul, unicul rezultat posibil: să lucreze, a nu se dezamăgi în urma eşecurilor, să nu se atraga atenţia la pesimism, să se străduie să se salveze orice petic de pământ, să se înmulţească forţele, unde se poate, să le menţină, unde înmulţirea nu este posibilă, iar când pe noi dintr-o întăritură ne vor alunga, să ne retragem în alta şi acolo să ne continuăm munca"[85]. înainte de toate trebuie să se realizeze reforme economice şi sociale, deoarece după ei vor merge - aşa cum spunea promotorul modernizării Galiţiei prin dezvoltarea capitalismului Stanislaw Szczepanowski - „ca un fruct copt reformele politice". Fireşte că cel mai bun mod de modernizare a relaţiilor din Galiţia ei îl vedeau în industrializarea ţării şi dezvoltarea capitalismului, deşi se deosebeau în chestiunea aprecierii caracterului capitalist al sistemului economic, deoarece o parte din ei cu Szczepanowski în frunte se pronunţa pentru dezvoltarea economiei mari capitaliste, ceilalţi concluzionau necesitatea dezvoltării mai degrabă a economiei mici capitaliste şi manufacturiere. Erau de acord în aprecierea rolului statului în dezvoltarea economică a Galiţiei în primul rând ca un instrument al formării politicii economice şi a ridicării nivelului economic al ţării. Concluzionau că din cauza lipsei capitalului de stat statul trebuie să iniţieze dezvoltarea afacerilor, să susţină şi însăşi să promoveze investiţiile, mai ales în domeniul infrastructurii - înainte de toate a căilor ferate şi a drumurilor, să se reducă impozitele, să se dezvolte şcolarizarea şi sistemul de instruire etc. Guvernarea ţării are obligaţia să aibă grijă de dezvoltarea economică şi civilizaţională a Galiţiei între altele constituind fondul de susţinere a afacerilor şi industriei.

[50] Statut Towarzystwa Narodowo - Demokratycznego, „Przeglqd Lwowski", nr 143 z 23 VI 1868, p. 1.
" „Nowa Reforma" nr 167 z 23 VII 1868, p. 3.
[84] „Nowa Reforma", nr. 57 din 23 III 1883, p.l.
[85] *Ibidem*, nr. 39 din 1 III 1885, p. 1.

Nu toate postulatele erau conforme cu consideraţiile liberalismului clasic, şi deşi liberalii din Galiţia permanent făceau trimitere la mentorii săi occidentali în frunte cu John Stuart Miile, dar mai mult se înclinau spre versiunea socială a liberalismului din perspectiva înapoierii civilizaţionale enorme a ţării. Nivelul scăzut intelectual şi cultural al societăţii, diferenţele enorme între diferitele grupuri de locuitori, insuficienţa capitalului propriu, politica centralizatoare a liberalilor austrieci etc. Des în principiul liberei concurenţe şi a comerţului liber ei vedeau un pericol pentru ţara lor legat de pătrunderea capitalului străin şi politica centralizatoare a oficialităţilor austro-ungare. Opoziţia sa faţă de principiile concurenţei libere şi a pieţii libere au confirmat-o prin apropierea faţă de populari în baza programului concentrării democratice, care se sprijinea pe convingerea că „liberalismul economic fals, care în câmpul social şi economic sub lozinca greşită a concurenţei nelimitate economice a emis elemente mai slabe în folosirea şi exploatarea de către cel mai puternic, trebuie să cedeze gândirii sociale, apărării celor slabi în faţa celor puternici înainte de toate a tutelei asupra muncii umane"[86]. Trebuie aici să notăm că liberalismul în condiţiile poloneze a fost întotdeauna un curent ideologic slab şi nu s-a manifestat în forma sa clasică. Promotorii lui şi simpatizanţii au încercat să-1 acomodeze la condiţiile proprii, dându-i un caracter mai mult colectiv şi social. Aceasta o făceau mai puternic şi mai des sub influenţa noilor curente sociale de masă socialist, popular şi naţionalist, care s-au dezvoltat în societatea poloneză în ultimul sfert de veac al secolului al XlX-lea, când aceasta a făcut să se remarce criza din ce în ce mai mare a gândirii sociale liberale. Trebuiau să ţină seama, de asemenea şi de factorul popular şi de necesitatea tendinţelor de independenţă. Nimic straniu că într-o măsură mai mare se insista pe întărirea comunităţii naţionale decât pe garantarea autonomiei şi a tendinţelor individuale ale persoanei, amintind că în tradiţia poloneză samovolniciaa eliminat libertatea. Aceea se putea atinge prin ridicarea nivelului intelectual, cultural şi moral al categoriilor de plebei şi integrarea lor, sau cel puţin o parte, mai bine pregătiţi şi mai avuţi în „clasa de mijloc", creată de către burghezie şi cea mai luminată parte a nobilimii. Formarea clasei de mijloc va grăbi procesul de modernizare a ţării precum şi a liberalizării şi democratizării relaţiilor sale social-politice. De aceea, concluzionau liberalii democraţi din Galiţia trebuie să dezvoltăm un program al muncii organice la sate cu scopul de a ridica nivelul lor economic şi de a îndrepta dezvoltarea lor pe drumul progresului şi evoluţiei civilizaţionale. Totodată, nu se dădeau în lături de un anumit paternalism manifestat faţă de sat şi ţărani, condiţionat de imaturitatea socială a sătenilor şi de incapacitatea lor de a se autoorganiza. De aceea o aşa de mare greutate au pus-o pe generalizarea drepturilor civile şi politice care făceau posibile ţărănimii încetăţenirea deplină şi naţionalizarea. Aceasta avea să se realizeze cel mai bine în condiţiile sistemului democratic- parlamentar al statului austro-ungar precum şi a autonomiei lărgite naţional-teritoriale a Galiţiei. Permanent enunţau necesitatea consolidării principiului unui guvern drept şi a autoguvernării ca baza sistemică a statului, şi de asemenea lărgirea libertăţilor şi drepturilor individului prin lichidarea cenzurii şi întărirea libertăţii cuvântului. Permanent susţineau întărirea autoguvernării statului prin lichidarea dualismului puterii de stat şi regionale, preluarea de către puterea autonomă a chestiunilor comunicaţiilor, trezorăriei şi educaţiei. Legau speranţele pentru lărgirea libertăţilor naţionale în domeniul folosirii limbii naţionale în viaţa publică, posibilitatea să menţină şi să întărească tradiţiile naţionale, a libertăţilor religioase etc.

De asemenea, în celelalte teritorii ocupate nu lipseau oameni şi medii care insistau să transforme realitatea poloneză în spiritul principiilor şi valorilor liberale, cultului cunoştinţelor şi înţelepciunii, progresului şi idealurilor general umane. în câţiva ani după înfrângerea Răscoalei din ianuarie s-a la Varşovia s-a format un grup de tineri pozitivişti în frunte cu Aleksandru Swiştochowski, adunată în jurul revistei „Przeglqd Tygodniowy" şi care îşi desfăşura activitatea în întregul Regat Polonez, celelalte teritorii ocupate şi în străinătate. Pentru cel mai important scop al tendinţelor sale recunoştea libertatea individului, cui i se subordona realizarea libertăţii politice, obţinerea bunăstării, ridicarea nivelului intelectual şi moral al oamenilor, deoarece „dezvoltarea liberă a vieţii individualităţilor şi societăţilor este prima şi cea mai importantă condiţie a fericirii oamenilor"[87]. Din considerentele sistemului absolutist al guvernului ţarist care era în Regatul Poloniei şi represiunile de după răscoală pozitiviştii varşovieni s-au concentrat activitatea lor în domeniul social şi economic, recunoscând ca secundară faţă de ele domeniul politic. Se luptau cu orice frâna şi făcea dificil progresul şi evoluţia civilizaţională a societăţii poloneze, printre altele cu poziţia Bisericii catolice şi cu tradiţiile înţelese greşit. Ocupau o poziţie anticlericală, tinzând spre limitarea influenţei clerului şi direcţionarea activităţii lor spre acţiuni cetăţeneşti promovată în conformitate cu cerinţele vremii Europei de după Iluminism. De aceea doreau îndreptarea şcolirii preoţilor şi a nivelului lor intelectual ca să poată îndeplini îndatoririle ca să poată efectiv să îndeplinească obligaţiunile cetăţeneşti în călăuzirea

---

[86] W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji,* 1846-1906, Krakow 1907, p.42.
[87] *O tolerancji,* „Przegliid Tygodniowy", nr 9 z 3 III 1872, p. 64.

categoriilor populare. Numai atunci, spuneau, „biserica va deveni nu numai un loc sacru, dar totodată şi şcoală, plebea va deveni un focar al intereselor oamenilor morali, parafia se va renaşte într-un organ cu adevărat util şi unit puternic cu sistemul ales al societăţii"[88]. în caz contrar Biserica şi clerul sunt inutile deoarece nu dezvoltă activitatea cetăţenească, rămânând „cosmopoliţi, agenţi ai curiei romane".

O poziţie anticlericală mai puţin radicală a ocupat-o mediul pozitiviştilor din Poznan, mai ales de la mijlocul anilor şaptezeci în legătură cu pericolul crescător pentru polonitate a Kulturkampf-ului. Critica Bisericii a fost întreruptă, a fost accentuat rolul său primordial în crearea conştiinţei naţionale şi au fost înaintate apeluri pentru conlucrare în numele apărării interesului polonez naţional. Aceasta a dus la conlucrarea liberalilor şi conservatorilor şi slăbirea ideologică a liberalilor. Mai înainte la fel ca şi în Galiţia, deşi a fost apreciată importanţa istorică şi naţională a catolicismului pentru cultura şi istoria poloneză, în acelaşi timp s-au făcut eforturi pentru limitarea influenţei Bisericii, s-a dorit alinierea lui la necesităţile contemporanietăţii, slăbirea caracterului retrograd şi câte odată reacţionar, limitarea influenţei asupra sferei politice etc.

Creatorul pozitivismului varşovian se opunea prezentării stereotipe a tradiţiei ca un factor permanent al istoriei şi a relaţiilor interumane. Deoarece ea face imposibilă orice dezvoltare şi progres, duce la perpetuarea relaţiilor sociale din trecut şi chiar o redeschidere a lor. Tradiţia este, aşa cum arăta, „un principiu nemilos de viaţă, ca un polip care seacă minţile oamenilor"[89]. Păstrarea tradiţiei are sens într-atâta încât poate servi prezentul şi viitorul şi creativ o va constitui în comun. în caz contrar va face imposibilă folosirea de către om a libertăţii şi a deciderii libere cu privire la propria persoană, ceea ce duce la oprirea dezvoltării şi oricărui progres.

Era necesar - conform opiniei liberalilor democraţi polonezi din perioada de după răscoală - să se slăbească şi să se elimine din viaţa poloneză totul ce îngreunează şi opreşte procesul obiectiv de dezvoltare a omului şi omenirii - progresul, în a cărui cadru se opreşte senzaţia de fericire a personalităţii. Se referă aceasta la sfera gândirii umane, a sentimentelor şi faptelor. Datorită lui omul şi relaţiile sociale se perfecţionează, atingând faţă de trecut un nivel mai mare moral şi intelectual. Prin activitatea umană procesul poate fi accelerat prin întărirea relaţiilor sociale şi economice. Trebuie aceea să se facă în societatea poloneză. El este servit de programul pozitivist al muncii organice. De aceea pozitiviştii din Varşovie puneau greutate nu numai faţă de promovarea afacerilor, dezvoltării industriei, a modernizării comerţului şi industriei, dar de asemenea şi ridicarea nivelului intelectual şi moral al categoriilor populare prin dezvoltarea şcolarizării moderne, mai ales cel cu caracter profesional, activizarea socială şi profesională a femeilor, modernizarea societăţii evreeşti prin asimilarea lor la polonitate. în general, chestiunii din urmă acordau o importanţă primordială, cu atât mai mult cu cât o parte din populaţia evreească prin liberalizarea şi democratizarea relaţiilor poloneze obţinea şansa de a obţine împreună cu populaţia creştină a drepturilor corespunzătoare şi a libertăţilor civile şi politice.

Pozitiviştii din Varşovia, la fel ca şi prietenii lor în celelalte teritorii ocupate îşi exprimau orientarea occidentală, considerând că Occidentul a trecut pe drumul dezvoltării - drumul progresului, şi de aceea este verificată pentru societatea poloneză după care se poate rupe din lanţurile postfeudale, marasm şi subdezvoltare şi să se obţină un avans civilizaţional. Şi deşi aveau o atitudine entuziastă faţă de calea de dezvoltare capitalistă a ţării, cel puţin o parte din ei, în frunte cu Boleslaw Prus, erau gata să accepte inegalităţile economice ale oamenilor ca o regulă naturală. Aşa cum arăta autorul *Păpuşii (Lalka)* „nu va fi egalitate în societate, până când lângă pitici vor trăi giganţi, lângă atleţi vor trăi oameni slabi, alături de Patti şi Caruso, oameni care nu pot să facă deosebirea între două tonalităţi alăturate; alături de cei care stăpânesc şase limbi, până când vor exista asemenea, care nu au însuşit nici unul"[90]. Ei justificau chiar „setea de sânge a capitalismului" şi totodată se pronunţau împotriva îmbogăţirii exagerate, a adunării individuale a averilor, mai ales dacă sporirea capitalului avea un caracter speculativ. Obţinerea beneficiilor materiale în afara muncii productive era tratată ca una incorectă, care încalcă regulile vieţii sociale în comun. Concentrându-se pe chestiunile dezvoltării civilizaţionale, pozitiviştii din Varşovia atrăgeau mai puţină atenţie problemelor sociale. La fel ca şi liberalii din teritoriile ocupate, austriac şi prusac, susţineau democraţia statului prin sprijinirea construcţiei sale pe sistemul politic în caza democraţiei politice, împreună cu existenţa opoziţiei politice şi generalizarea drepturilor şi a libertăţilor politice cu dreptul de vot universal.

Odată cu apariţia după izbucnirea primei revoluţii ruse a speranţei de democratizare şi parlamentarizare a sistemului absolutist al Rusiei, Alexandru Swiştochowski şi-a exprimat îndoiala faţă de sistemul electoral cenzitar ca unul care nu exprimă voinţa poporului, deoarece, cum arăta „acea naţiune are să-şi exprime voinţa sa cu ajutorul alegerilor în baza cenzului care permite participarea

[56] *Praca upodslaw,* cz. V, „Przeglşd Tygodniowy", nr. 16 din 15 IV 1873, p. 121.
[89] A. âwiştochowski, *Tradycja i historia wobec postţpu,* w: *Publicystyka spoleezna i oswialowa,* pod red. **Z.** Kmiccika, Warszawa 1987, p. 48.
[90] B. Prus, *Kroniki,* „Tygodnik Ilustrowany", nr 25 z 24 VI 1905, p. 3.

proprietarilor imobile scumpe, stăpânilor de fabrici şi moşierilor [...]. Acea naţiune este formată din întreaga societate - în afară de populaţia rurală şi orăşenească, care cuprinde cca. 80%, şi nu ştie nimic despre „propriul interes"[91]. în acelaşi timp propunea oferirea Regatului Polon a statutului de autonomie în cadrul statului rus democratizat cu propriul parlament şi guvern. Mai înainte el se detaşa de activitatea politică asupra chestiunii naţionale, sugerând că aşa ceva nu va fi de nici un folos şi doar va irosi forţele poloneze, care trebuie să se concentreze înainte de toate la progresul economic şi dezvoltarea civilizaţională a ţării. „Ştim cu toţii naţiunile complet independente, mărturisea, dar pe jumătate moarte în progres [...]. Căci ce-şi doreşte fiecare dintre noi luat în parte? Oare soldaţii proprii, bătăliile, victoriile, teritoriile ocupate, parlamentelor, solilor, miniştrilor - într-un cuvânt aparatul politic? Nu oricine visează despre faptul cum este fericit conform cu drepturile naturii sale personale şi alese"[92].

Nu-i de mirare că unii vor critica şi vor lupta cu ei pentru subestimarea chestiunilor sociale, mai ales a chestiunii muncitoreşti, alţii pentru superficialitatea cu care au abordat chestiunile naţionale, sau chiar detaşarea de interesul naţional. în genere, nu puteau pornind de la condiţiile obiective sociale, în care trebuiau să acţioneze şi să le schimbe, să exprime ideile unui liberalism democratic curat, caracteristic pentru societăţile contemporane occidentale. îmbogăţirea gândirii poloneze democratice cu valori liberale din acele timpuri putea fi doar inegală şi parţială. Caracterul parţial al demoliberalismului polonez din a doua jumătate a sec. al XlX-lea, pe lângă slăbiciunea generală, s-a manifestat între altele în atitudinea neechivocă faţă de Biserică şi religia catolică, recunoaşterea funcţiilor etatice ale statului şi cu încercările de a cădea de acord cu regulile autonomiei şi individualismului personalităţii cu cerinţele comunităţii naţionale.

„Libertate - egalitate - justiţie"

Consideraţii foarte preţioase pentru dezvoltarea culturii poloneze au fost formulate de creatorii ideii socialismului democratic în frunte cu Boleslaw Limanowski. Ei au abordat mai larg problema caracterului integral al democraţiei şi socialismului şi au condiţionat doctrinar înţelegerea democraţiei ca o valoare autonomă, care reprezintă, alături de socializarea procesului de producţie, în esenţă socialismul. Ne rămânând indiferenţi destinului tradiţiei democratice poloneze, afirmau că socialismul este urmarea ei naturală. Prin urmare, el nu era o „boală a veacului" şi o manifestare a patologiei sociale, precum apreciau ideile socialiste contemporanii lor, de exemplu conservatorii polonezi, dar o etapă finală în dezvoltărea societăţii poloneze, o condiţie necesară pentru realizarea procesului istoric polonez, care punea principiul democraţiei pe o temelie nouă şi sigură.

Conform opiniei patriarhului socialismului polonez un motiv esenţial al acceptării socialismului este tendinţa spre democraţiei, transpunerea ei în viaţă, posibil de realizat numai într-un stat independent polonez, organizat sub forma unei „republlici populare". Aşa numai în cadrul ei poate fi realizat principiul drepturilor egale şi a obligaţiilor cetăţeneşti precum şi a organizării corecte a muncii umane, ceea ce va permite consolidarea compatibilităţii interesului persoanei cu interesul general precum şi să asigure prin stat interesele naţiunii. Una din condiţii şi totodată garantul noii societăţi o reprezintă naţionalizarea statului, adică transformarea lui într-o operă comună a poporului şi puterii poporului, în care întreaga creaţie umană ar avea un caracter colectiv, social.

Boleslaw Limanowski a fost un om cu o activitate nemaipomenită - savant, ideolog, politic, mare umanist. Tot ce a făcut slujea singurului scop - eliberarea poporului polonez muncitor de toate formele de presiune şi violenţă, scop care era una dintre verigile acţiunii de eliberare a întregii omeniri. Lui i-a subordonat activitatea sa istorică şi sociologică precum şi consideraţiile ideologice şi activitatea politică în mişcarea socialistă şi în forumul de stat al Rzeczpospolitei II, unite laolaltă. Era un exemplu rar al savantului-sociolog, care înţelegea necesitatea sa de cercetare şi intelectuală ca o expresie a realizării principiilor ideologice a mişcării socialiste poloneze, pe care alături de alţii 1-a format şi căruia i-a slujit credincios întreaga viaţă lungă. In reflecţiunile sale sociologice şi istorice căuta argumentarea valorilor socialiste.

Necesitatea sa de cercetare o lega strâns de practica socială şi de multe ori o făcea publică. „O chestiune folositoare este de a spune, susţinea de exemplu în introducerea la cartea sa despre mişcarea revoluţionară din anul 1846 în teritoriile poloneze, cât de importantă este pentru conştiinţa politică şi socială cunoaşterea faptelor omenirii, iar înainte de toate a istoriei naţionale. Pentru fiecare, cine doreşte să lucreze cu folos pentru binele naţiunii sale, ea este necesară, şi mai ales cunoaşterea istoriei contemporane, care datează de la Marea Revoluţie de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

[91] A. Swiştochowski, *Tak rzekl narâd,* „Prawda", nr 42 z 15 X 1905, p. 3.
[92] Idem, *Wskazania polityczne,* w: *Ognisko. Ksiqzka zbiorowa wydana dla uczczenia 25 - letniej pracy T. T. Jeza,* Warszawa 1882, p. 51.

Deoarece ea arată în care direcţie lucrul său poate fi cel mai productiv"[93]. La baza studiilor sale sociologice precum şi a cercetărilor istorice, mai ales cu privire la istoria democraţiei poloneze şi a luptelor poloneze de eliberare naţionale, tindea să afirme de finalitatea realizării socialismului şi a îndeplinirii condiţiei lui de bază - recucerirea de către naţiunea poloneză a independenţei. Afirma că procesele sociale au un caracter treptat şi se manifestă în lupta pentru valorile fundamentale - libertatea, fraternitatea, bunăstarea, fericirea individuală şi a grupului social. Dezvoltarea socială duce inevitabil spre socialism ca o etapă finală în istoria omenirii.

În întreaga lui creaţie istorică bogată şi multilaterală apare teza fundamentală despre valoarea socialismului ca o componentă stabilă a conştiinţei sociale din timpurile de demult. Socialismul ca o „tendinţă teoretico-practică, care venind dintr-o senzaţie profundă a dreptăţii, insistă asupra egalităţii pentru toţi, condamnă orice fel de exploatare, recunoaşte muncii locul primordial şi conduce poporul (categoria a patra) spre eliberarea deplină". O arăta ca o idee şi faptă „veche cât lumea". Astfel B. Limanowski arăta oponenţilor mişcării socialiste, că socialismul fiind o componentă importantă a dezvoltării conştiinţei sociale nu întrerupe procesul istoric şi este o etapă naturală în dezvoltarea omenirii. Totodată sublinia, că procesul creşterii elementelor socialiste în conştiinţa polonezilor s-a accelerat ca urmare a pierderii independenţei, deoarece valorile socialiste s-au îmbogăţit cu tendinţe patriotice, care se manifestă mai puţin la popoarele organizate în propriile state. Mişcarea socialistă în Polonia este moştenitoarea naturală şi continuatoarea întregii tradiţii poloneze progresiv-democratică. „Socialiştii polonezi, constata autorul, ridică din nou drapelul democratic al lui Wiăniowski, Worcell, Goslar, Sciegienny, acel drapel pe care am citit, că toată puterea se va întoarce la popor; starea socială cândva dominantă finalmente se va autodizolva, va intra în popor, va deveni popor. Toţi vor fi egali, toţi liberi, toţi copii ai unei Patrii Mame"[94].

Le scotea argumentele adversarilor socialismului, care îl prezentau ca o manifestare a patologiei sociale, ultimei boli cumplite a omenirii, care prejudicia continuitatea moştenirii sociale, sau vedeau în el o nouă concepţie ideologică, care nu avea după ea nici o tradiţie locală, importată pe pământ polonez. Totodată aceasta permitea să-şi atribuie de către tabăra muncitorească cele mai bune tradiţii naţionale progresiv-democratice să le dezvolte şi să le îmbogăţească corespunzător.

Din timpurile prezentărilor lui B. Limanowski, adică de la mijlocul anilor 70 ai secolului al XlX-lea, într-o perspectivă nouă a apărut idealul socialismului polonez. Treptat s-a consolidat convingerea că socialismul este legat cu patriotismul şi democraţia, de vreme ce premisa necesară este reprezentată de unitatea limbii, iar principiul fundamental al democraţiei - principiul majorităţii - poate fi utilizat doar în interiorul unui singur popor. „Dacă, susţinea promotorul socialismului patriotic, o naţiune, folosindu-se de majoritatea numerică sau culturală, îşi asumă privilegiul guvernării în stat, tot atunci ea pleacă de pe terenul intereselor naţionule, se întoarce la vechiul principiu de stat, iar partidul care susţine aceste simplificări, cât de radical n-ar proclama principiile socialiste, în principiu încctcază să mai fie aşa ceva, deoarece socialismul este incompatibil cu orico fel de privilegiu. Socialismul internaţional deja în numele său conţine recunoaşterea drepturilor naţionale. Adversar al oricărei impuneri, doreşte să construiască viitorul pe principii binevole. Drepturile naţionale se combină cu drepturile omului, iar dacă eşti de acord cu una trebuie să fii de acord şi cu cealaltă. Cine calcă naţionalitate, acela calcă şi demnitatea umană, deoarece insultă sentimentele lui şi violează esenţa lui morală"[101].

Deşi afirmarea citată datează din anul 1906, adică din perioada în care în viaţa naţională poloneză, inclusiv în rândul socialiştilor, se încetăţenise convingeri puternice cu privire la recucerirea independenţei, demonstrează efortul autorului în emiterea şi argumentarea tezei că recucerirea independenţei este posibilă înaintea revoluţiei sociale, iar construirea în Polonia independentă a republicii democratice este o următoare condiţie a Poloniei socialiste. Nimic straniu că încă de la începuturile activităţii sale socialiste el punea un accent mare pe argumentarea sensului pozitiv al patriotismului şi legătura acestuia cu socialismul. Astfel îşi exprima atitudinea polemică faţă do toţi aceia care îi acuzau pe socialiştii polonezi de cosmopolitism, trădarea intereselor naţionale şi de colalaboraţionism, care din nou expunând punctul de vedere a imposibilităţii de a împăca patriotismul şi socialismul, arătau că lupta pentru independenţă contravine intereselor clasei muncitoare.

La începutul dezvoltării mişcării socialiste pentru mulţi socialişti legaţi cu Ludwik Warynski realizarea tendinţelor de independenţă însemna refacerea statului polonez pe terenul relaţiilor capitalisto de producţie. De aceea, finalmente rezolvarea chestiunii naţionale o legau de victoria revoluţiei sociale mondiale şi de constituirea societăţii universale a oamenilor liberi ai muncii. în apărarea concepţiei sale ei nu se dădeau în lături nici de polemica cu creatorii socialismului ştiinţific.

---

[93] B. L i m a n o w s k i, *Hisloria ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.*, Krak6w 1913, p. 1.
[94] Ibidem: p. 81.

Între timp, B. Limanowski căuta în istoriografia romantică şi în sociologia pozitivistă argumentări pentru teza despre integritatea patriotismului şi socialismului. Ele erau tratate ca realităţi din sfera culturii. Prezentând patriotismul ca reprezentarea cea mai înaltă a originalităţii culturii naţionale, iar socialismul ca cea mai plină expresie a culturii populare, arăta legăturile între ele, deoarece poporul muncitor fiind cea mai numeroasă categrorie naţională reprezintă caracterul întregii culturi naţionale. „Patriotismul şi socialismul, scria, în anul 1881, în timpul discuţiilor aprinse în tabăra socialistă cu privire la independenţă, nu numai că nu sunt străine, dar se consolidează reciproc. Patriotismul adevărat se adresează înainte de toate spre faptul că reprezintă temelia şi forţa reală a naţiunii, spre poporul muncitor, şi de aceea trebuie să fie socialist, larg. Socialismul reieşind din dragostea naţiunii trebuie să fie patriotic"[95]. Tindea să demonstreze că sentimentele naţionale şi patriotice pot sluji cauzei socialismului şi nu numai prin faptul că reprezintă motivaţia spre luptă pentru independenţă şi democraţie, dar de asemenea, prin faptul că patriotismul adevărat, având în vedere bunul majorităţii imense a naţiunii, adică a maselor de muncitori, avea să influenţeze la muncitori şi alte grupuri sociale la apariţia unui argument potenţial pentru acceptarea socialismului. Ajungea la concluzia că manifestarea politică a patriotismului este tendinţa spre refacerea statului independent cu un sistem social care ar fi răspuns necesităţilor poporului muncitor.

În consideraţiile sale autorul *Sociologiei* des identifica leg[turile sociale cu patriotismul. Aceasta reieşea din identificarea naţiunii cu societatea, deoarece, aşa cum afirma, omul fiind de la natură fiinţă socială poate trăi doar între alţi oameni şi se organizează în cele mai simple şi în grupuri istorice sociale formate mai înainte, care constituie esenţa naţiunii - familiei, iar acelea se integrează din nou în neamuri şi triburi, din care finalmente se formează naţiunea. Dar în acea identificare a naţiunii şi societăţii nu era consecvent. Prin naţiune înţelegea de asemenea o anume comuniune socială mai îngustă decât societatea. El considera că o anume naţiune va fi o naţiune completă dacă cu ea se va identifica întreaga societate, ceea ce devine posibil numai în condiţiile socialismului. Arăta, de asemenea, divizarea societăţii pe criterii de clasă care s-a produs în diferite momente ale dezvoltării omenirii. Explica divizarea astfel:

- împărţirea pe clase este o urmare a războiului;
- Divizarea socială s-a produs ca urmare a constituirii statului.

Existenţa antagonismelor şi a luptei de clasă este motivată la etapele

iniţiale ale dezvoltării societăţii. Vor dispărea în socialism, deoarece „poporul lucrător va crea o nouă societate va constitui o singură categorie socială, o singură clasă, adică toţi vor trebui să muncească, iar divizarea anterioară pe clase şi antagonismul legat de el va dispărea"[96]. Conflictele sociale vor înceta odată cu transformarea poporului muncitor, adică a clasei hegemon, în naţiune-societate.

Boleslaw Limanowski în comparaţie cu adversarii săi din tabăra muncitorească nu credea în sfârşitul comunităţii naţionale. Menţinerea specificului naţional o percepea ca o valoare principală morală şi politică. De aceea, a analizat minuţios chestiunea legăturii naţionale cu factorii care formează naţiunea. între cele din urmă un rol primordial o acorda statului. Susţinea că pentru „întărirea sentimentului naţional este nevoie de propriul stat. Prin şcoli, prin instituţiile reciprocităţii în viaţă, prin **munca în comun** pentru menţinerea şi îmbunătăţirea sistemului cconomlfl «0 extinde, întăreşte şi se formează patriotismul"[97]. Statul nu ponte **11 Identificat** cu naţiunea, deoarece sunt, precum afirma, „în gcncrul **lucruri** diferite. Naţiunea este un organism social, în schimb statul este **o** Ibrmă **necesară** de organizaţie a naţiunii, care a apărut ca urmare a **războiului şi** cucerirea teritoriilor străine. Statul este, accentua, un spaţiu CU **creaţiile** sale şi populaţie care locuieşte în ea, iar în continuare toate **formele de** instituţii, care servesc guvernării şi gospodăririi în el"[98].

Prin urmare, statul fiind o organizaţie cu **caracter punitiv,** este o negare a esenţei naţiunii - o structură socială benevolii, **Apariţia lui** a fost nccesară, deoarece în condiţiile pericolului extern **sistemul de** unitate a comunelor nu putea asigura securitatea şi **apărarea efectivă** în faţa cotropitorilor. A fost necesară o centralizare u **conducerii şi** formarea puterii politice centralizate.

Nu era întâmplător că patriarhul socialismului polonez anunţa teoria despre caracterul cuceritor al statului. Teza de buză tt acelei teorii despre stat ca o organizaţie a învingătorilor a fost luată pentru motivarea în programul socialist a postulatului independenţei, deoarece dacă statul a apărut în calea cuceririi teritoriului străin, naţiunea cucerită are dreptul moral şi politic pentru eliberare, de asemenea, pe cale violentă de sub dominaţie străină şi de refacere a propriului stat. Statul polonez

[95] Ibidem, *Patriotyzm i socjalizm.* Genewa 1881, p. 6-7.
[96] B. Limanowski, *Hisloria ruchu spolecznego w drugiejpolowie XVIII slulecia,* Lw6w 1888, p. 276.
[97] Idem, *Narod a pamtwo. Sludium socjologiczne,* Krak6w 1906, p. 86.
[98] *Ibidem,* p.80.

renăscut avea să devină, în conformitate cu voinţa majorităţii naţiunii, adică a poporului stăpânitor, un instrument al refacerii socialo cu caracter socialist. Aceea ar fi o manifestare, cum afirma coorganizatorul Partidului Socialist Polonez, a direcţiei naturale a evoluţiei statului de la instituţia de stăpânire a învingătorilor asupra supuşilor prin tipul statului buzat po stări (feudal) şi de clasă (capitalist) până la socializarea şi transformarea într-un organ al voinţei colective a oamenilor. Schimbarea esenţială a caracterului statului este posibilă doar în societatea fără clase, deoarece „până când există clase, până când lupta între ele este inevitabilă, deoarece fiecare clasă are ca scop înainte de toate interesele proprii (...), se străduie regulile sale să le facă dominante în societate să-şi extindă influenţa sa asupra guvernului şi instituţiilor sociale şi să le transforme într-un instrument de-al său. Evident, alte clase se străduie să slăbească şi să lichideze acea stăpânire"[99]. Calea spre socialism merge prin naţionalizarea (socializarea) a principalului creator al noii societăţi - poporului muncitor precum şi a industriei, pământului şi statului.

De aceea B.Limanowski a acordat o mare atenţie problemei formelor schimbărilor sociale, modului de transformare a relaţiilor economice, culturale şi politice. Arăta că toate schimbările sociale, prin a căror urmare se produc schimbări calitative, au un caracter revoluţionar. Revoluţia are dublă dimensiune: politică şi socială.

În primul sens revoluţia avea să îndeplinească misiunea legată cu transformarea caracterului naţional sau social al statului precum şi cu fiecare schimbare a puterii în stat, deoarece aşa cum arăta autorul - „o revoluţie o numim politică dacă obţine pentru naţiune condiţii ale vieţii de sine stătătoare şi dezvoltare, care a scos-o de sub orice violenţă şi tutelă, care se află sub influenţa dorinţei existenţei independente. Politică este revoluţia care eliberează de sub dominaţia străină, lichidează puterea tutelară monarho-aristocratică-burgheză, obţine libertatea convingerilor, cuvântului, tiparului, întrunirilor şi a societăţilor, profesiilor şi a vocaţiei. Finalmente este obţinerea de către naţiune a puterii şi administrării cu toate interesele lui"[100]. Toate schimbările caracterului statului şi a guvernării, cu excepţia eliberării de sub stăpânirea externă şi a lichidării asupririi naţionale aveau să se producă pe cale paşnică şi democratică. Numai în lupta de eliberare naţională este necesară utilizarea forţei şi a violenţei fizice.

În cel de-al doilea sens revoluţia avea să ducă la transformări fundamentale în domeniul social-economic, adică realizarea „schimbării care ar fi asigurat beneficii sociale în mod egal tuturor reprezentanţilor naţiunii, care ar lichida dependenţa de azi a majorităţii neproprietară de minoritatea proprietară, care finalmente ar face imposibilă asuprirea unui om de către altul. Revoluţia socială trebuie să tindă spre lichidarea a tot ce menţine inegalitatea socială între oameni, precum şi recunoaşterea drepturilor egale femeilor, ca şi bărbaţilor, spre lichidarea slujbei şi înăimirii, introducerea prin costul întregii naţiuni a educaţiei şi şcolarizării copiilor, şi în final pentru schimbarea în domeniul individual, a gospodăriei personale în cea colectivă, comună"[101].

Reflectând asupra esenţei şi mecanismului revoluţiei, B.Limanowski ajungea la concluzii importante. înainte de toate a stabilit că nu simt posibile niciun fel de schimbări în domeniul social-economic fără schimbări corespunzătoare în domeniul politic, deoarece numai refacerea relaţiilor politice pot începe procesul de transformare a vieţii social- culturale şi economică a societăţii. Marile prefaceri politice sunt mai uşoare de transpus în viaţă decât schimbări radicale ale sistemului social, deoarece scopul revoluţiei politice este destrucţia, nimicirea vechilor structuri organizaţionale străine faţă de naţiune, în schimb, revoluţia socială are pentru îndeplinire sarcini constructive, ridicare unei noi construcţii sociale bazată pe principiul dreptăţii sociale. Aceasta-i foarte dificil, deoarece se referă la o schimbare a celor mai înapoiate forme sociale: a obiceiurilor, tendinţelor umane egoiste şi a domeniul activităţii individuale economice ale omului, adică a relaţiilor de proprietate. Cu atât mai mult în nici un stat nu are experienţa noii organizări a vieţii sociale şi lipsesc opinii corespunzătoare a reorganizării relaţiilor sociale. Atunci în sfera politică în rândul mai multor naţiuni europeene s-au realizat schimbări esenţiale cu caracter progresiv. Schimbările politice în comparaţie cu reorganizarea socială se produc într-o perioadă mai scurtă şi necesită mai puţine mijloace şi un efort comun mai mic. Tendinţele de independenţă şi recăpătarea propriului stat cel mai uşor pot fi realizate, deoarece majoritatea absolută a naţiune, întregul popor muncitor, tinde să realizeze principalul postulat al libertăţii politice - independenţa naţională. Este suficientă promovarea unui anumit spirit revoluţionare ale maselor populare şi să le îndrepţi împotriva asupritorilor. Această sarcină o poate îndeplini şi un grup mic de conspiratori.

[99] B. Limanowski, *Historia ruchu spoleeznego...*, p. 287-288.
[100] Idem, *Polityczna a spoleezna rewolucja.* Genewa 1883, p. 5.
[101] *Ibidem,* p.6.

Prin urmare, spunea Limanowski, în societatea poloneză ambele revoluţii au acelaşi scop - eliberarea omului şi naţiunii, deoarece revoluţia politică duce la republica democratică independentă, adică spre un aşa sistem politic, în care toţi cetăţenii ar avea drepturi egale şi obligaţiuni egale şi ar începe refacerea relaţiilor sociale (revoluţia socială) care include organizarea corectă a muncii umane (organizarea socialistă) precum şi o temeinică egalitate a drepturilor şi obligaţiunilor cetăţeneşti. Prevedea o treptată realizare a acesteia. Iniţial recăpătarea independenţei pe calea unei răscoale armate naţionale generale şi a creării unei republici democratice şi apoi în condiţiile libertăţilor politice depline realizarea republicii socialiste naţionale, care asigura fiecărei persoane şi întregii naţiuni o dezvoltare armonioase.

B.Limanowski nu s-a oprit numai asupra prezentării concepţiei schimbării relaţiilor social-politice, dar a insistat să construiască imaginea viitoarei realităţi sociale, deşi însuşi a constatat că „redeschiderea generală a viitorului sistem totdeauna trebuie să aibă o calitate ipotetică. Teoria trebuie să arate cum va fi ordinea viitoare în toate detaliile, deoarece aceasta o va arăta de abia însăşi realitatea, dar principala ei misiune constă în a arăta că viaţa socială nu numai se poate organiza pe baze noi, dar asigură societăţii o fericire mai mare iar omului libertatea" [11].

Pe lângă acele preîntâmpinări, Limanowski a dezvoltat destul de amănunţit viziunea societăţii socialiste. în toată perioada activităţii sale se pronunţa asupra chestiunii naţionalizării (socializării) poporului muncitor, statului şi pământului. Afirma permanent că, viitorul sistem social-politic „socialism democratic", ca să realizeze principalele misiuni: „libertatea deplină a poporului" muncitor trebuie să se bazeze pe trei principii: munca este valoarea principală, viaţa şi munca persoanei sunt supuse interesului[1]" *B. Limanowski,* Panstwo unarodowione i imarodowienie ziemi. *Warszawa 1919, p. 6-7.* general ca şi pământul, fabricile şi obiectele de muncă sunt proprietatea poporului muncitor. Prima etapă necesară a construirii noii societăţi este naţionalizarea (socializarea) statului, care din organizaţie militarizată, care stă de-asupra naţiunii, trebuie să devină „o comună lărgită", care slujeşte cinstit naţiunii. O condiţie a naţionalizării statului transformarea lui în republică federativă (multinaţională) „politic-unională-democratică, din punct de vedere social-de guvernare comunală, iar individual cu drepturi egale, reprezintă îmbinarea intereselor personale cu cele ale întregii naţiuni, cu interese comune, publice care duce spre mulţumirea comună şi spre mulţumirea celor mai importante necesităţi ale naţiunii de către statul însuşi. La temelia statului va sta instituţia comunei, ca o întoarcere la temelia primară a vieţii sociale, spre egalitatea şi libertatea generală (...), ce reprezintă esenţa socialismului, va reprezenta eliberarea deplină a comunelor de clasa stăpânitoare, cea care a moştenit vechile acaparări. Statul de clasă de astăzi se va transforma într-o republică fără clase în sens direct al acestei expresii, întreaga naţiune va deveni stăpân al proprietăţii comune"[102].

Boleslaw Limanowski accentua permanent că socializarea statului este un proces social, posibil numai ca urmare a socializării celorlalte domenii ale vieţii sociale, în special „socializarea oricărei munci". Deja în lecţiile sale vestite citite în societatea muncitorească din Liov „Gwiazda" (Steaua) în anul 1871 prezenta tezele despre muncă drept ca o valoare primară în noua societate: „când starea muncitoare va primi cel mai cinstit loc în societate - munca dintr-odată va deveni un scop pentru fiecare, care nu va dori să rămână în denigrat şi umilit. Şi va deveni ca şi mai înainte când a fost considerat ca ruşine să lucrezi, iar prin nefacerea de nimic se mândreau, aşa acum fiecare se va mândri prin muncă şi se va ruşina de nefacerea de nimic, la fel ca de hoţie şi minciună"[103].

B.Limanowski, la fel ca şi majoritatea tovarăşilor săi, deja înainte de 1918, cu mult înaintea de experienţa revoluţiei bolşevice, vedea o problemă de o mare greutate, şi anume cea a alienării puterii socialiste şi căuta de asemenea asigurări şi garanţii corespunzătoare. Ca un mijloc recomandat arăta construirea sistemului politic în formă de republică parlamentară bazată pe principiile democraţiei politice, completată nemijlocit cu instituţii ale democraţiei nemijlocite, cu referendum popular şi iniţiativă populară legislativă. în perspectivă prevedea în funcţie de evoluţia ştiinţei, moralităţii, culturii, democratizării societăţii, organizarea vieţii sociale pe principii de autoguvernare, deoarece socialismul „în locul statului centralizat va apărea o uniune federală a comunelor autoguvernate, în locul economiei capitaliste o uniune federală cooperativă la fel a ţăranilor, cât şi a industriei, organizată într-o strânsă unitate""[4]. Realizarea procesului de socializare a statului avea să fie integrarea tuturor oamenilor într-o comunitate organică a naţiunilor - omenirea, liberă de toate formele exploatării şi violenţei precum şi a unităţilor teritorial-statale.

Statul va fi transformat, precum arăta B.Limanowski, dintr-o organizaţie punitivă în organ unificator a voinţei naţiunii trebuie totodată să realizeze naţionalizarea industriei şi a pământului, adică primirea în proprietatea naţiunii a mijloacelor de producţie, asigurării tuturor muncitorilor care decid

---

[102] Ibidem, *Stanislaw Worcell...*, op. cit. p. 157.
[103] Ibidem, *O kwestii robotniczej*. Lw6w 1871, p. 13.

asupra influenţei asupra procesului de conducere şi administrării de către ei, precum şi supunerea întregului proces de producţie şi a schimbului necesităţilor populaţiei muncitoare. Naţiunii. Nu fară temei folosea aşa termen ca „naţionalizare" pentru desemnarea procesului de socializare a individului, proprietăţii şi instituţiei social- politice. Tindea în acel mod să accepte că procesul socializării îl va realiza pentru sine însăşi naţiunea, ceea ce va face posibilă eliberarea deplină a individului, poporului, omenirii şi realizarea visurilor omului pentru o viaţă demnă şi fericită.

Patriarhul socialismului polonez accentua viziunea umanistă de rezolvare a veşnicelor probleme a individului şi societăţii. Afirma o consecvenţă neobişnuită a viziunilor, deşi preciza evenimentele şi specificul caracteristic pentru trei epoci istorice: feudalismul, capitalismul şi revoluţia socialistă. Susţinea concepţia universală a socialismului a cărei valori: libertatea, dreptatea, egalitatea aveau un caracter atemporar. Din ele deducea programul socialismului polonez, corelând în el tendinţele sociale şi aspiraţiile de independenţă într-o unitate organică şi construind proiectul unei schimbări generale a societăţii poloneze. La această concepţie au aderat majoritatea socialiştilor polonezi după organizarea în anul 1892 a noului partid socialist - Partidul Socialist Polonez şi le-a dezvoltat consecvent în următoarea jumătate de secol până la lichidare prin unirea cu mişcarea comunistă.

Ideile democratismului ţărănesc

În acelaşi mod, precum majoritatea socialiştilor polonezi creau viziunea socialismului democratic, creatorii democratismului ţărănesc cu preotul Stanislaw Stojalowski şi Boleslaw Wyslouch exprimau aspiraţiunile naţionale şi social-politice ale categoriei ţărăneşti. Pentru prima oară concepţia populară a fost dezvoltată în Galiţia, în jurul anilor 70-80 ai secolului al XlX-lea. Ceva mai târziu, această ideologie a prins teren în teritoriul ocupat de ruşi, după izbucnirea revoluţiei din anul 1905. în schimb, în teritoriul ocupat de prusaci, în pofida condiţiilor favorabile social-economice, înainte de anul 1918, nu s-a creat o mişcare populară de sine stătătoare.

Dezvoltarea gândirii moderne populare, a ideii democraţiei ţărăneşti ca o fază iniţială a agrarianismului polonez a fost începută de două medii ideologice din Galiţia: primul deja la mijlocul anilor 70 ai sec. al XlX-lea, adunat în jurul preotului Stanislaw Stojanowski şi cel de-al doilea zece ani mai târziu, pe care îl conducea Boleslaw Wyslouch. Şi deşi din punct de vedere ideologico-politic ei în multe chestiuni erau pe poziţii diferite, principiile de bază şi valori ale democratismului ţărănesc le erau comune, între altele: ideea misiunii istorice a ţărănimii, solidaritatea ţărănească, atotputerea poporului, egalitatea drepturilor etc. Un rol important în răspândirea acestor principii şi valori îl aveau ziarele populare ale ambelor centre ideologice. Primul: *Wiertiec, Pszczolka, Wieniec Polski, Pszczolka Ilustrowana,* cel de-al doilea: *Przegląd Spoleczny* i *Przyjaciel Ludu,* precum şi numeroase programe politice.

Promotorii ideii democratismului ţărănesc au constatat că ţărănimea poloneză, fiind o forţă dominantă a poporului polonez (la care categorie plusau şi pe muncitorii din industrie, intelectuali şi meşteşugari) nu ocupă în societate o poziţie corespunzătoare rolului social, economic şi naţional. De aceea poporul care reprezintă, cum afirmau ei, majoritatea naţiunii este principala forţă motrică a istoriei. De poziţia lui şi activitate depinde destinul Patriei, viitorul naţiunii. De aceea trebuie să se realizeze „naţionalizarea" şi „încetăţenirea" ţărănimii, adică să se formeze poziţia lui în conformitate cu modelul personalităţii polonezului cetăţean.

Această misiune nu era simplă, deoarece între altele din punctul de vedere al nivelului scăzut al conştiinţei ţăranii se considerau ca „imperiali", „mazuri", „catolici" decât polonezi. Sensul de polonez avea sens mai degrabă cu nobilul, iar Polonia cu boierescul şi guvernarea de fărădelege nobiliară. Nu fără motiv creatorul conservatismului galiţean - Antoni Z. Helcel scria atunci: „ţăranul polonez şi rusin în Galiţia nu are în sensul exact sentimentul de naţionalitate; este polonez şi rusin tot aşa ca şi cum se referă la ei copacii şi iarba"[104]. Conservatorii având în memorie evenimentele tragice din anul 1846 afirmau că ţăranii se află în faza infantilismului politic şi se pronunţau atent în chestiunea activizării lor, temându-se de radicalismul lor social. înşişi ţăranii fără mare dorinţă primeau patrimonialismul moşierilor, deoarece, cum a arătat în sejmul regional, în 1866, deputatul din partea ţărănimii din Pilzno - Koziol: „stăpânii vor să ne tuteleze, iar noi acea tutelă nu o dorim, deoarece pe noi ne tutelează Prealuminatul Monarh şi acum o ducem mult mai bine decât atunci, când eram tutelaţi de pani"[105]. Senzaţia distanţei în relaţia cu moşierii şi imposibilitatea uniformizării cu nivelul de viaţă de curte a menţinut poziţia ţăranilor pline de înjosiri faţă de curte, închise în propriile valori ale lumii ţărăneşti.

---

[104] A. Z. Helcel, *Memorial o stosunkach i usposobieniach politycznych glownych klas ludnosci i ogolu,* H. Lisicki, *Antoni Zygmunl Helcel,* t. II, Lw6w 1882, p. 191.

[105] F. Kacki, *Ks. Stanislaw Slojalowski ijego dzialalnosc spoleczno - polityczna,* Lw6w 1937, p. 17

De aceea promotorii ideii democratismului ţărănesc au considerat ca primordial misiunea de lichidare a neîncrederii ţăranilor faţă de alte valori, stiluri de viaţă, aspiraţii sociale şi culturale etc. Ei percepeau ţărănimea ca pe un grup social distinct cu tradiţii disctincte şi demnitate a „stării cmete" şi considerau că asta pune pe ţărănime o misiune istorică specială - renaţterea naţiunii poloneze şi restabilirea statului polonez. Se pronunţau împotriva subestimării ţărănimii sau a înjosirii „ ei. Preotul Stanislaw Stojalowski stăruia asupra faptului că sunt „atât de neînţelepţi oamenii din oraşe care pe ţăran îl au mai jos decât ei şi chiorâş şi cu mândrie privesc la el. Cu atât mai mult şi mai rău sunt între ţărani aceia care se ruşinează de categoria lor şi doresc să fie ceva mai mult sau câştigând cu ajutorul lui Dumnezeu ceva bani, finalmente tânjesc după stăpâni. Ni se pare că atât unii cât şi alţii judecă greşit despre esenţa stării ţărăneşti, care dimpotrivă din mai multe puncte de vedere trebuie să fie stimată, iar în naţiune simt cei mai numeroşi şi cea mai sănătoasă putere din punct de vedere moral"[106]. Punând întrebarea: „ce înseamnă ţăranul?" - răspundea, că i se cuvin stima şi recunoaşterea din partea restului naţiunii, deoarece crează temelia economică a ţării şi asigură securitatea. De poziţia lui, afirma, depinde viitorul naţiunii poloneze, iar dacă Polonia se va renaşte este strâns legat de faptul dacă „poporul polonez va fi polonez". Ea reprezintă cea mai valoroasă şi activă categorie a naţiunii. Trebuie doar să o conştientizăm naţional şi să-i formăm senzaţia de bun public. Inevitabilă este dezvoltarea sentimentelor patriotice, a dragostei faţă de patrie, deoarece „să iubeşti patria", susţinea publicistul anonim al *Wienec*- ului, „ înseamnă să-i iubeşti iniţial pe toţi polonezii. Toţi oamenii, care pe acest pământ din vechime locuiesc şi părinţii noştri s-au născut şi aceeaşi limbă poloneză, pe care şi noi o vorbim, aceleaşi de demult obiceiuri şi năravuri naţionale le au şi se menţin polonezi. Diferenţa de categorie socială şi de avere nu înseamnă nimic aici, iar stăpânul sau ţăranul, orăşean sau sătean, sărac sau bogat - laolaltă toţi sunt polonezi şi o singură naţiune. Fiecare dintre noi dacă doreşte să iubească patria, trebuie să-i iubească pe toţi acei care sunt polonezi; stăpânul tuturor polonezilor săteni, sătean al tuturor stăpânilor polonezi"[107]. Pe terenul sentimentului patriotic de formează „sentimentul civic", adică voinţa acţiunii pentru binele comun, a ţării, comunei etc. Creatorii ideii democratismului ţărănesc puneau o importanţă primordială pe educarea istorică, cea care trezeşte patriotismul şi mândria naţională dintr-o istorie de mai bine de 1000 de ani.

Deja partizanii lui S. Stoijalowski nu rămâneau indiferenţi faţă de destinul curentului tradiţiei radicale şi democratice poloneze. De la sfârşitul anilor 70 consemnau anual Răscoala din Noiembrie şi Constituţia de 3 mai datorită caracterului lor de libertate şi a caracterului lor antirus. S-a afirmat că motivul căderii I Rzeczpospolite a fost recunoaşterea „libertăţii şi eliberarea poporului", cu care n-au căzut de acord ţările vecine, guvernate neconstituţional şi care asupresc ţărănimea.

Impunerea prin publiciştii de la *Wienec* şi *Pszczolka* a tradiţiei naţionale îndeplinea şi o altă misiune, justifica în societate naşterea mişcării ţărăneşti. Oferindu-i sancţiunile istoriei arăta oponenţilor lor, conservatorilor din Galiţia, că idealurile spre care tind s-au încercat a fi realizate în trecut şi că democratismul ţărănesc continuă cele mai bune tradiţii poloneze. Mişcarea ţărănească, fiind parte a istoriei poloneze, este unul dintre elementele mişcării de eliberarea naţională poloneză, deoarece reprezintă tendinţele majorităţii naţiunii - ţărănimii.

De aceea propagarea tezei despre misiunea istorică a poporului şi a rolului său dominant în societate împlinea în condiţiile unei conştiinţe sociale şi naţionale înapoiate a ţărănimii, îndeplinea o misiunea ideologică importantă, contribuind la trezirea tendinţelor social-politice şi culturale, îi mobiliza spre activitate şi muncă pentru binele comun, facilita procesul de întărire a formelor sociale de comportament şi avea o acţiune de integrare asupra maselor ţărăneşti nu numai în plan local, dar şi general polonez, internaţional. în afară de aceasta, răspândirea ideii democratismului ţărănesc ajuta ţărănimii din Galiţia să simtă legătura sa cu ţărănimea poloneză din teritoriile ocupate de prusaci şi ruşi, ceea ce permitea, la rândul său, să încetinească procesul dezintegrării naţiunii poloneze şi slăbirii conştiinţei naţionale, realizate prin politica statelor care au divizat Polonia. Deja în primele numere ale revistelor *Wienec* şi *Pszczolka* au fost popularizate cunoştinţele despre teritoriile poloneze care se aflau sub dominaţia prusacă şi rusească în special în ciclul articolelor „Lecţii populare despre pământ şi popoare", „Despre teritoriile poloneze" etc. Cititorilor regulat li se povestea despre viaţa ţăranilor în Marea Polonie, Regatul Poloniei şi Prusia Regală. Din aceste publicaţii ţăranii polonezi din Galiţia luau cunoştinţă cum trăiau ţăranii în Polonia Mare, care li se dădeau galiţienilor drept exemplu pentru nivelul înalt de gospodărire, nivelul înalt al culturii agrare şi şcolarizare, a capacităţilor organizaţionale, a poziţiei morale - hărniciei, economicităţii, treziei etc. Destinul greu al ţărănimii galiţiene şi înapoierea civilizaţională a Galiţiei, în care nu era vina ţăranilor înşişi, era explicată înainte de toate prin factori

[106] (Ks. S. Stojatowski), *Co Io chlop znaczy?*. *Wieniec* z 10 XII 1875, nr 9, p.2.
[107] *O milosci ojczyzny*, op.,cit., p. 3.

subiectivi: beţie, lene, demoralizării generale, spre a căror răspândire şi-au adus contribuţia evreii, care au pus stăpânire pe comerţul sătesc, mai ales monopolizând vânzarea alcoolului.

Totuşi publiciştii de la *Wienec* şi *Pszczolka* nu recunoşteau încă rolul de sine stătător al ţărănimii în societate din cauza nivelului scăzut cultural, lipsei conştiinţei naţionale şi a analfabetismului politic. Conform cu principiul recunoscut al solidarităţii naţionale a fost proclamată lozinca: „nobilimea poloneză, poporul polonez" ca bază pentru pregătirea ţărănimii pentru participarea activă în viaţa publică. Paternalismul evident al conservatorilor se străduiau să-1 înlocuiască cu concepţia „îndrumării" ţăranilor prin „învăţători şi conducători", cunoscători ai „necesităţilor oamenilor şi celor care stimează poporul" adică clerul catolic şi moşieri. în timpul campaniilor electorale pentru sejmul regional şi parlamentul austro- ungar preveneau în faţa votării a candidaţilor - săteni, deoarece neavând o şcolarizare generală şi a obiceiului politic pot să devină obiect al manipulărilor grupărilor parlamentare antiţărăneşti şi vor acţiona în dauna alegătorilor săi. Susţineau ca să fie aleşi „stăpâni din sate şi oraşe", cel mai bine „catolici sinceri", care au înainte de toate grijă de bunul poporului. Pe lângă atitudinea paternalistă faţă de ţărănime campaniile promovate de ei îndeplineau un rol util, deoarece alegătorii săteşti erau familiarizaţi cu esenţa parlamentarismului şi mecanismele jocului electoral şi parlamentar precum şi erau învăţaţi să se folosească de instrumentele democraţiei politice. Li se spunea că participarea în alegerile parlamentare este „lucrul cel mai important" şi „o obligaţiune de onoare şi conştiinţa", de la a cărei împlinire depind guvernele viitoare, drepturile şi libertăţile în ţarft. în acel mod, era răspândită în rândul sătenilor principiile culturii politice moderne şi s-a stăruit să se formeze în baza lor valori democratice şi sensul de răspundere colectivă pentru destinul ţării. Cu atât mai mult, că în timpul acelor campanii au primit o greutate esenţială chestiunile general naţionale, între altele dreptul sătenilor la educaţie, încălcarea do către puterile dominante a drepturilor constituţionale, a guvernării corecte, răspândirea şi păstrarea drepturilor naţionale ale polonezilor, utilizarea în rflndlll sătenilor a principiului „egalităţii în drepturi", de asemenea rezolvare» chestiunii servituţilor care nedreptăţea satul precum şi a stututelor austriece: impozabile, şcolare, comunale şi a drumurilor. Un rol esenţial !n procesul de naţionalizare şi încetăţenire a sătenilor o îndeplinea Instituţia popularizată de preotul S. Stojalowski cea a vecii (adunării) ţărăneşti.

Promotorii acelor concepţii nu aveau o misiune uţonră. Trebuiau înainte de toate să învingă relaţia de neîncredere a conservatorilor - moşieri pentru activizarea politică a ţăranilor. împărtăşeau programul muncii pozitiviste, deşi pe creatorii lor - liberali democraţi (Ies îi oritleuu pentru propagarea nereligiozităţii, raţionalismului precum şi simpatizam evreilor, socialiştilor şi altora, cum spuneau ei, factorilor de descompunere tt naţiunii şi catolicismului polonez. De exemplu, preotul S. SloJltloWMkl explica oponenţilor programului pozitivist că „munca organică reprezintă înainte de toate munca lângă oameni. Acel material cel mai NăitătON ţfi perfect şi încă din atâtea puncte de vedere necopt, să fie şcoiit şi ridicat, acel membru al naţiunii închis deşi cel mai puternic, nemişcat şi necioplit, să fie şlefuit, adus în mişcare şi să fie inclus în organismul naţional, care muncă organică poate fi mai bună? Ce forţă ar reprezenta naţiunea noastră dacă masa populară necunoscută până atunci ar gândi şi ar simţi poloneze̦şte, aşa cum va putea gândi şi simţi? Trebuie să ne mirăm cum să aducem lozinca muncii organice, alegând această cale de la începutul ei, al drumului gândit logic, gândirea poate uneori să ignore acest popor care trebuie să fie esenţa muncii naţionale, acest popor fără de care nu se poate porni la drum sub spaima de a se pierde în drum şi de a nu ajunge până la scopul propus?[108]".

O concepţie mult mai dezvoltată a democratismului ţărănesc o exprima redactorul revistelor *Przeglqd Spolecznego* şi *Przyjaciel Ludu* - Boleslaw Wyslouch. El deja nu era impresionat de programu „muncii pentru popor" şi patriotismul camuflat a moşierimii faţă de ţărani. A emis postulatul „preluarea puterii de către popor". Ca punct de plecare a principiilor ideologice a emis concepţia de popor-naţiune. Naţiunea o recunoştea ca pe un fapt „natural-sociologic" o comunitate teritorială de provenienţă firească, biologică şi nu o manifestare a voinţei omului. Conştientizarea specificului naţional, concluziona, apare odată cu dezvoltarea social-economică, culturală şi civilizaţională, iar acea conştientizare este o condiţie a constituirii vieţii naţionale, dezvoltarea naţiunii şi formarea trăsăturilor naţionale, între care cea mai importantă este limba. Totodată poporal, care formează toate categroiile muncitoare: ţărănimea, muncitorii, inteligheţia, meşteşugarii, reprezintă „esenţa naţiunii", deoarece din activitatea ei depinde viitorul ei. De aceea, încetăţenirea este un scop, deoarece: „oricine din popor este cetăţean, orice cetăţean este egal în drepturi şi în faţa instituţiilor guvernării. în viitorul stat polonez democratic, popular, prevedea B. Wislouch, majoritatea va asigura spaţiul libertăţii, şi invers, sub influenţa sa însăşi se va transforma în popor- naţiune, obişnuit cu libertatea, capabil pentru o

(Ks. S. Stojalowski), *Czas ijego polityka ze stanowiska katolickiego i polskiego w odpowiedzi na list pana dr J.Szujskiego,* Lw6w 1887, p. 7.

predestinare din ce în ce mai mare"[109]. Numai la ţărănimea poloneză, constata autorul, a supravieţuit sentimentul naţionalităţii. Restul categoriilor sociale, mai ales nobilimea, a cunoscut procesul de deznaţionalizare. Trebuie deja azi să ne rupem definitiv de atitudinea paternalistă faţă de populaţia de la sate şi cu convingerea tradiţional-nobiliară că din ţărănime ca „vită moartă din care numai cu mâinile nobile a luminaţilor nobili ceva cândva poate să se facă". Trebuie să aflăm, că nu se poate mai mult să trateze instrumental ţărănimea şi că deja a venit timpul politicii populare de sine stătătoare. De aceea, programul „prietenii poporului", care îşi pune ca scop cel mai înalt fericirea poporului trebuie să fie un program popular, deoarece în primul rând: „asta este dorită de etica socială, a cărui bun comun, interesele maselor populare o recunoaşte ca scop în activitatea socială. în al doilea rând atunci numai se vor elibera forţele întemniţate ale maselor populare, care vor realiza o muncă energică şi conştientă asupra rezolvării problemelor progresului social, păstrarea şi dezvoltarea naţionalităţii noastre se vor baza pe acelaşi teren real. Chestiunea poloneză va deveni o chestiune a câtorva sute de milioane de oameni, din care mai devreme sau mai târziu, statele şi popoarele vecine vor conta. în al treilea rând, în aceea vedem acordul ideologic al idealurilor noastre naţionale cu idealul general democratic al întregii omeniri, în a cărui nume luptă azi toate cele mai bune forţe în lumea întreagă"[110].

În analizele şi futurologiile sociale ale lui B. Wyslouch s-au manifestat tezele primite de socialismul patriotic ale lui Boleslaw Limanowski despre caracterul integral al valorilor politice şi democratico- sociale precum şi a rolului poporului în lupta de eliberare naţională. Redactorul revistei *Przeglqd Spoteczny* determina imaginea Poloniei renăscute ca o ţară guvernată prin poporul-naţiune în mod democratic, în care fiecare individ va avea asigurate condiţii pentru „dezvoltarea multilaterală fizică, morală şi intelectuală". Măsura poziţiei poporului faţă de alte grupuri sociale era să fie o justiţie mai mare în relaţiile sociale. Ca o etapă în realizarea ideolului Poloniei democratice o recunoştea în egalitatea sătenilor în cadrul sistemului social încă existent şi în condiţiile dependenţei faţă de străini prin promovarea a unui număr cât mai mare de deputaţi din rândul ţăranilor în sejmul regional şi în parlamentul austro- ungar.

B. Wyslouch fiind fascinat de ideea atotputerii poporului nu numai că a formulat o imagine a sistemului democrat-republlicană, dar de asemenea nega viziunea unei Polonii istorice ca o expresie a tradiţiei nobiliare, contrare cu aspiraţiile „poporului-naţiune" interesat în reconstruirea statului polonez în graniţele etnografice. Aşa „unirea tuturor părţilor ale Poloniei etnografice într-o unitate ca un prim punct al programului naţional, iar obţinerea în acele graniţe este posibilă cea mai completă uniformitate ca cea mai importantă misiune a muncii noastre naţionale - iată misiunea primordială a părţii naţionale a programului nostru"[111]. In componenţa statului polonez refăcut avea să intre Regatul Poloniei împreună cu părţile de vest ale guberniei Grodno, însă fără partea de nord a guberniei Suwale, Galiţia de Vest până la San, Principatul Cieszyn şi Spisz precum şi partea de sud-est a Sileziei, Poznanul, Prusia Orientală şi Occidentală. Nu a fost precizată mai aproape concepţia realizării acestui scop, rămânând la emiterea postulatului independenţei

Galiţiei prin transformarea monarhiei austro-ungare dintr-un stat dualist într-un stat trialist.

Organizându-se politic la începutul anilor 90 ai secolului al XlX-lea în mişcarea populară a aderat la ideea democratismului ţărănesc pe preotul S. Stojalowski şi pe prietenii lui politici. Aceasta a fost realizată prin Partidul Uniunea Ţărănească, iar mai apoi prin Partidul Popular. Nu mult a trebuit să se aştepte la rezultatele activităţii creatorilor ideii democratismului ţărănesc. Deja spre sfârşitul secolului al XlX-lea au început să apară în rândul ţăranilor noi aspiraţii între altele tinzând spre atingerea solidarităţii în interiorul grupului, ruperea cu patrimonialismul, dorinţa de a participa în viaţa publică, tinderea spre îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi modernizarea sistemului de gospodărire, dorinţa de participa în cultură precum şi şcolarizarea copiilor etc.

In noua situaţie socială la sfârşitul secolului al XlX-lea în noile condiţii şi aşteptări ale satului din Galiţia mult mai mult corespundeau ideilor democratismului ţărănesc în interpretarea radicală a lui B. Wislouch, şi a prietenilor lui politici, decât a lozincii loialităţii faţă de puterile cotropitoare, a solidarităţii sociale după principiul „cu nobilimea poloneză popor polonez" şi politica treptată a realizării egalităţii ţăranilor. Nu-i de mirare că în scurt timp în satul din Galiţia s-a răspândit influenţa Partidul Ţărănesc, creat la congresul popularilor în Rzeszow în anul 1895, partid care a crescut pe terenul radicalismului ţărănesc şi nu fără opoziţie dar primită de majoritatea ţăranilor. Adepţii ei numeroşi se străduiau să respecte principiul „măsurii egale" pentru sine şi moşieri, dar nu erau dispuşi să folosească acelaşi principiu faţă de categoriile de jos ale ţărăneimii: „cum asta va arăta, meditau ei încă în perioada întăririi sentimentelor democratice în Galiţia după anul 1905, dacă stăpânul va merge

[109] A. Kudlaszyk. *Mysl spoleczno - polityczne Boleslawa Wystoucha 1855-1937,* Wroclaw 1978, p. 98.
[110] B. Wyslouch, *Szkiceprogramowe.* cz. 3. „Przeglqd Spoteczny". zesz. 5, 1886, p. 329.
[111] B. Wyslouch, *Szkice programowe, cz. 4 (Polska etnograficzna, Nasze zadanla naroduwe),* „Przeglqd Spoteczny", 1886, zesz. 6, p. 403.

la alegeri, iar cu el şi păstorii, mănătorii de animale şi şerbii, iar casă şi întreaga gospodărie vor rămâne pustii"[112].

În scurt timp în perioada unei singure generaţii au fost formulate principalele principii doctrinale ale gândirii social-politice ţărăneşti. Dezvoltarea ei a fost un fenomen al proceselor rapide şi dinamice care se derulau în domeniul emancipării ţăranilor şi al modernizării societăţii poloneze. Aceasta însemna că plebea, care până atunci nu aveau niciun fel de drepturi, de cele mai multe ori nici chiar dreptul pentru o viaţă destoinică şi relaţii umane, îşi întorc locul în societate şi devin un factor care influenţează chipul ţării şi viitorul naţiunii. De aceea, procesul formării naţiunii poloneze şi dezvoltarea democraţiei poloneze au primit în această categorie socială o susţinere puternică şi trainică.

Mişcarea păturilor sociale de jos - ţărănească şi socialistă au devenit astfel, un factor important care forma un chip al Poloniei contemporane. în ideologia lor se conţinea valorile cele mai importante: suveranitatea naţional-statală, şi direcţiile democratice ale dezvoltării societăţii şi statului. Contribuţia lor în procesul democratizării relaţiilor poloneze cu atât mai mult este preţios, încât au avut rolul pe care în ţările occidentale 1- au jucat liberalismul democrat, dacă e să ne aducem aminte de slăbiciunea liberalismului democratic polonez. Doar datorită lor procesul rezolvării conflictelor sociale şi politice s-a dezvoltat democratic, pe cale parlamentară. Aceasta era cu atât mai important dacă e să se ia în calcul cî în acea perioadă nu şi-a pierdut din actualitate posibilitatea înaintării de către masele de plebe a pretenţiilor sale pe cale violentă - prin răscoală, a utilizării violenţei fizice, deoarece tradiţiile răscoalelor plebei erau în societate vii în continuare, iar ca exemplu poate servi pogromul din Galiţia din anul 1846. între timp socialiştii şi popularii nu au permis, nici în timpul divizării Poloniei, nici în Polonia independentă şi liberă, radicalizarea dispoziţiei maselor în spiritul radicalismului bolşevic şi au direcţionat dezvoltarea evenimentelor pe calea democratico-parlamentară. Eu nu numai că nu au permis bolşevizarea dispoziţiilor sociale şi politicii în statul polonez renăscut, dar încă i-au convins pe muncitori şi ţărani de necesitatea unor acţiuni energice pentru a scăpa de dependenţa şi ocupaţia străină şi a construirii statului polonez democratic, precum şi de necesitatea condiţiilor pentru obţinerea în viitor a progresului în domeniul justiţiei sociale şi a egalităţii. Ei au reuşit să-i convingă, în pofida ridicării sociale şi a radicalizării dispoziţiilor în Europa de după primul război mondial, că cea mai bună metodă a reformelor sociale, şi în special a reformei agrare, nu se realizează prin răscoale revoluţionare, ci prin legi, adoptate de către Sejmul Legislativ, ales democratic.

Democratismul naţional: „prin popor spre naţiune"

În anii 80 ai sec. al XlX-lea se petreceau schimbări esenţiale în societatea poloneză şi în situaţia internaţională. Intens se dezvolta noua orânduire socială - capitalismul, care însă nu a adus bunăstarea aşteptată şi îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă a categoriilor largi sociale. Sub influenţa ei se realiza modernizarea temeinică şi modernizarea relaţiilor poloneze. Societatea de până atunci împărţită pe clase semifeudale, rapid s-a transformat în societate industrială, societate de masă. Rapid creştea conştiinţa socială şi sentimentele naţionale ale categoriilor de plebe - muncitorilor şi ţăranilor care reprezentau majoritatea naţiunii. După înfrângerea Răscoalei din ianuarie, pe lângă menţinerea cursului antipolonez de către puterile de ocupaţie, înainte de toate rus şi prusac, cu încetul societatea căuta echitatea psihologico-socială şi se dezvolta intensiv viaţa intelectuală şi culturală, care erau promovate de o nouă generaţie, pentru care evenimentele revoluţionare reprezentau o istoric îndepărtată.

Creşterea crizei de în relaţiile dintre ţările cuceritoare şi creşterea conştiinţei naţionale a categoriilor muncitoreşti şi ţărăneşti într-o perspectivă nouă abordau chestiunea poloneză.

Nu-i straniu nici faptul că din ce în ce mai multe medii sociale şi individuale ale oamenilor nu erau satisfăcute de programul liberal- democratic (a luptei pentru eliberarea naţională care punea chestiunile social-economice de-asupra celor politice. Liberal democraţii erau acuzaţi nu numai de subestimarea chestiunilor politice, dar de asemenea erau criticaţi pentru decepţiile legate de speranţele cu privire la aşteptările neîmplinite. Pe mulţi nu-i mulţumea nici socialismul cu teoria sa a antagonismului social şi cu tendinţa de a construi un nou sistem social bazat pe principii de clasă. Pe socialişti îi acuzau, adevărat însă, nu totdeauna argumentat, că neglijează chestiunile naţionale sau în orice caz le abordează instrumental. Multora nu le convenea nici programul agrarian ca un program de mişcare şi ideologie a unui strat social - ţăranilor.

În asemenea anturaj se năştea cererea pentru idei noi, caracteristice pentru societatea poloneză aflată în proces de modernizare şi de formare a naţiunii poloneze contemporane. Erau reprezentaţi prin democraţia naţională, ideologia formată ca şi concurentul său format mai devreme - socialismul, ca un răspuns pentru cererea existentă în societatea poloneză a ideologiei patriotismului

[112] „Zwiţzek Chtopski", nr 2 z 1 III 1906, p. 1.

polonez. Adevărat că actualmente se spune că liderii acestei mişcări foarte instrumental au tratat ideea democraţiei şi a valorilor democratice, iar ideea „puterii poporului" se referea la înţelegerea interesului naţional, ca şi în cazul „încetăţenirii" a poporului simplu, de ea îşi aduceau aminte şi momentan o foloseau. Când nu coincideau poziţiile (...) poziţia devenea mult mai dură, iar democraţia se supunea naţionalismului[113], nu se poate omite că sursa practică a naţionalismului era democraţia, şi să în faza sa iniţială încă necristalizată se combina ideologic cu valorile naţionale şi democratice. Aceasta a devenit incontestabil în răscrucea anilor 80 şi 90, adică în perioada activităţii Ligii Poloneze (1887-1893), care a pus bazele mişcării naţionaliste poloneze. De abia după transformarea în anul 1893 a Ligii Poloneze în Liga Naţională s-a îndreptat univoc în direcţia naţionalismului, plasând democratismul pe plan secund, ca în scurt timp să-i ofere un caracter specific, departe de sensul format în acea perioadă în tradiţia poloneză. Acest sens i-a fost oferit de conducătorii mişcării naţionaliste cu Sigismund Balicki în frunte.

Tot atunci la sfârşitul anilor 80 mişcarea independentă naţională care se afla la începuturi făcea apel la tradiţia democratică poloneză şi se considera ca un continuator al ei. Acest program era susţinut de Sigismund Milkowski în emigraţie şi Jan Ludwik Poplawski în ţară şi mediile ideologico-politice legate cu ei. Sigismund Milkowski, participant la răscoala din ianuarie şi scriitor cunoscut, a publicat în anul 1887 lucrarea *Rzecz o obronie czynnej i o skarbie narodowym* (Chestiunea despre apărarea eficientă şi tezaurul naţional) în care arăta posibilităţile recuceririi independenţei şi a scopului de a începe pregătirea pentru următoare răscoală naţională. Imediat, căci în august acelaşi an, a format organizaţia din cele trei zone ocupate - Liga Poloneză, care îşi propunea reconstruirea Poloniei cu sistem republican democratic conform cu vechiul program al Societatea Democratică Poloneză, expusă în Marele Manifest. Anterior, în ianuarie 1887, sub patronatul lui Milkowski, a fost organizată în Cracovia Uniunea Tineretului Polonez, numită „zet"., legat în scurt timp ideologic şi organizaţional cu Liga Poloneză. Organizatorii lor îşi propuneau ca scop al acţiunilor lor propaganda în rândurile organizaţiei şi societăţii „a compasiunii vii, care mobilizează spre acţiune, faţă de nevoile şi pagubele, care au fost aduse atât întregii naţiuni poloneze, cât şi tuturor claselor sociale şi fiecărui om în parte"[114]. Tindeau ca prin activitatea de şcolarizare şi patriotică să trezească la categoriile populare sentimente ale valorii naţionale şi democratice, dar şi a tendinţelor de eliberare. împreună cu Liga Poloneză s-a făcut agitaţie în ţară în spiritul vechilor idei republicane- democratice ale SDP precum şi a noii mişcări aflate în plină ascensiune - socialismul, accentuând tendinţa spre unificare şi independenţă a teritoriilor poloneze şi a aşezării viitoarei Polonii pe principii socialiste - „naţionalizarea pământului şi a mijloacelor de producţie".

Contrar sentimentelor negative şi o distanţare faţă de ideile irredentiste, despre ce mărturisea între altele introducerea în cartea citată *Ognisko* (Flacăra), publicată de către pozitiviştii din Varşovia în cinstea lui Sigismund Milkowski, a lucrării lui Alexandru Swiştochowski a criticat apelurile spre independenţă, ideile de independenţă şi democratizare prindeau contur din ce în ce mai mare. în regiune acestea erau propagată de Jan Ludwik Poplawski. Mai înaite s-a aflat sub influenţa ideilor agrare, socialismului patriotic şi chiar a ideilor populare. în toamna 1886 împreună cu un grup de prieteni a pus bazele în Varşovia a săptămânalului cultural- social şi politic „Vocea" (1886-1894), care a devenit organul ideologic al democratismului popular, deşi făcea apel şi la tendinţele socialiste, agrare sau de asemenea liberal-democratice. Deja în prospectul scrisorii a fost incluse tendinţele spre formarea noilor forme a propriului mod de viaţă şi civilizaţie, a cărei principal element trebuie să fie „principalul popor al societăţii naţionale". De aceea, în trezirea opiniei sociale redactorii aveau să se conducă de predispoziţia ideologică, cea care anunţa că „interesele şi necesităţile naţiunii noastre trebuie să reprezinte direcţia principală a muncii sociale, punctul de plecare pentru acţiuni atât a acelei părţi a intelighenţiei, care are obligaţia să îndrepte greşelile trecutului, precum şi a celei care prin sudoarea frunţii trebuie să creeze premizele pentru un nou destin"[115]. Cu timpul acest principiu a fost inclus într-o lozincă lapidară a supunerii intereselor „diverselor categorii intereselor poporului", iniţial identificat doar cu categoria ţărănească, mai târziu cu celelalte grupe ale poporului muncitor.

Încă pe paginile „Pravdei" din Varşovia în ziua apariţiei săptămânalului nou, redactorul său - Jan L. Poplawski a publicat articolul *Demokratyzacyja zasad* (Democratizarea principiilor) în care a prezentat necesitatea căutării unei noi concepţii a democraţiei - concepţia democratismului naţional. Punctul de plecare a consideraţiilor sale a fost afirmarea despre individualizarea în trecut în societatea poloneză ca urmare a diferitor cauze şi condiţii social-economice culturale şi psihologice a două grupuri sociale speciale: „categoriei privilegiate" şi „categoriei populare", adică a două naţiuni „naţiunea

[113] A. Borkowski, *Idea demokracji w mysli politycznej i dzialalnosci obozu narodowego 1893 - 1939*, „Przeglqd Zachodni", 1998, nr 4, p. 80.
[114] P. Waingertner, *Ruch zetowy w Drugiej Rzeczypospolilej. Sludium my&li polilycznej*, L6di 2006, p. 15.
[115] *Nowe Pismo*, „Glos", nr 1 z 2 X 1886, p. 1.

stăpânitoare" şi „naţiunea ţărănească" unite numai prin sentimentul neconştientizat „al comuniunii de trib". Interesele poporului nu au devenit interesele naţiunii. De aceea democratismul de până atunci „totdeauna a venit de sus, a fost un capriciu al stăpânilor, o milă a stăpânilor, câteodată jertfa mărinimoasă, câteodată un sentiment al obligaţiunii, sau de dorinţa nobilă de iertare a păcatelor, dar nu a fost niciodată expresia normală a tendinţelor categoriilor conştiente de jos. Aceasta-i oferea un anumit sens etic, care, însă nu putea să-i înlocuiască lipsa bazei sociale temeinice. Este caracteristic că în condiţiile dezvoltării mentalităţii noastre liberalismul orăşenesc nu a jucat nici un rol, principiile lui erau de scurtă durată şi de suprafaţă sau ca rugăciunea, repetată după mama Europă[116]". Ce -i adevărat societatea poloneză de câteva zeci de ani se află sub influenţa progreselor capitalismului se schimbă din orice punct de vedere şi rupe barierele de categorii sociale şi de casă, dar deocamdată nu în chip suficient şi ca să accelerăm acel proces trebuie să rupem cu sensul nobiliar dominant al tradiţiei şi culturii poloneze şi să construim viitorul Poloniei în baza tendinţelor şi aspiraţiilor „poporului polonez". Conştiinţa lui, puterea şi voinţa pot fi trezite nu prin popularizarea tradiţiilor naţionale de până atunci, care trebuie să fie „străină, deseori nemiloasă, deseori chiar greţoasă", dar prin transmiterea lui a „roadelor muncii şi a pământului". în alte publicaţii deja în paginile din „Glos", Poplawski scria despre formarea în societatea poloneză a sistemelor dihotomice sociale şi culturale: într-un fel a două lumi - „a stăpânilor şi ţăranilor (naţional)" a două civilizaţii - privilegiată şi populară, care se află într-un conflict şi contradicţie permanente. Judecând despre concepţiile „naţiune" şi „popor", el susţinea că din punct de vedere istoric naţiunea este o categorie politică, iar nu etnică, aşa cum e tribul.

Poporul reprezintă „comuniunea clasei muncitoare" şi are un sens mult mai larg decât naţiunea, iar problema naţională este doar o parte din problema poporului. Poplawski nu limitează sensul de popor doar la ţărani, dar o extinde şi asupra restului grupelor de muncitori a populaţiei. El apelează de asemenea la înţelegerea nobiliar-democratică a naţiunii ca o comunitate politică, dar nu etnică. Recunoştea, totodată că schimbările care se produc în teritoriile poloneze după 1863 trebuie catalogate ca pozitive. Dezvoltarea industriei a dus la sporirea averii naţionale, au apărut mari întreprinderi, fabrici, bănci, o nouă categorie socială - capitaliştii şi evident proletariatul, împroprietărirea ţăranilor, deşi s-a produs pe seama unei părţi a categoriei sociale privilegiate a dus la urmări sociale pozitive, deoarece nu numai că a îmbunătăţit situaţia economică şi intelectuală a ţăranilor, dar de asemenea a contribuit la ridicarea culturii agrare, creşterea productivităţii muncii şi a eficienţei agriculturii precum şi a sporit puterea de cumpărare a satului şi a extins piaţa locală de realizare. Prin urmare, s-a folosit de aceasta întreaga societate, cu atât mai mult cu cât a crescut numărul „cetăţenilor liberi". Aceasta însă a dus şi laa urmări negative, deoarece dezvoltarea generală a industriei era însoţită de răspândirea patologiilor sociale de exemplu a crizelor economice, falimentarea capitaliştilor şi degenerarea fizică şi morală a muncitorilor. Cea mai importantă carenţă a acelor schimbări de după Răscoala din ianuarie erau înainte de toate faptul că ele aduceau principalele venituri categoriilor privilegiate, în schimb populaţia muncitoare creşterea presiunii şi expoatării sociale. „Noi, în principiu, nu negăm folosul acestor factori ai progresului social şi economic, noi doar afirmăm, susţinea Poplawski, că până când realizarea lor nu va avea ca scop nemijlocit interesele poporului adică a clasei muncitoare ei vor fi dăunătoare pentru majoritate, şi corespunzător pentru întreaga naţiune"[117]. Fireşte că aceea se poate corecta şi se poate oferi proceselor modernizatoare a societăţii poloneze un conţinut şi direcţie corecte, subordonându-le intereselor poporului interesele celorlalte categorii ale societăţii, adică primind ca bază pentru programul democratizării societăţii principiul ideologic: „nu prin naţiune pentru popor, dar prin popor pentru naţiune". Interesele contrare ale ambelor „lumi" - stăpânilor şi poporului, precum şi conflictul a două civilizaţii, privilegiată şi populară, poate să fie depăşit şi schimbată această situaţie dihotomică printr-o societate de tip modern numai pe cale democratică. Ca urmare a procesului de democratizare se va produce unirea a două „lumi", ambelor culturi şi ambelor civilizaţii într-o societate unică şi solidară. Ca urmare a procesului democratizării, care este înainte de toate un proces social, va 11 constituită societatea egalitară în masă, în care poporul va îndeplini rolul sflu Istoric. în acea situaţie, singurul comportament al nobilimii trebuie să fio renunţarea la aspiraţiile de conducere a naţiunii poloneze şi oferirea acestui rol poporului cu scopul împlinirii misiunii sale istorice. Esenţa procesului democratizării societăţii poloneze constă în dezvoltarea conştientizării la categoriile de muncitori a necesităţilor sale, drepturilor şi obligaţiunilor. Aceasta poate fi atins prin şcolarizare, apropierea dintre muncitorii de la oraşe şi sate, şi unificarea conştiinţei lor, ceea ce va duce la integrarea societăţii. în această societate nouă egalitară „singura

[116] J.L. Poplawski, *Demokratyzacja zasad,* w: J. L. Poplawski, *Wybor pism.* Wybdr, wstşp i oprac. T. Kulak, Wroclaw 1998, p.22.
[117] J. L. Poplawski, *Lud i narod,* „Glos" nr 19 din 1888, p. 49.

ierarhie, după cum afirma alt întemeietor al revistei Glos, publicistul Jozef Karol Potocki, pe care am tins să vedem este fie înnăscute, fie determinată de circumstanţele ierarhiei capacităţilor spirituale, resurselor materiale şi forţelor fizice, gradarea care odată cu dezvoltarea societăţii trebuie să se dizolve în mare nemărginită a calităţilor multicolore şi polimorfe"[118].

În scurt timp, după transformarea Ligii Poloneze în Liga Naţională şi preluarea conducerii ei de către Roman Dmowski democratismul mişcării naţionale în devenire a pierdut din importanţă. Pe lângă declaraţiile permanente ale lui Jan L. Poplawski cu privire la menţinerea caracterului integral al valorilor naţionale, democratice şi a menţinerii caracterului „treptat şi radical" al noii mişcări social-politice democratismul trecea din ce în ce mai mult pe planul doi, supus mişcării naţionale. Pierdea din importanţă ca o valoare autonomă şi de sine stătătoare. însuşi Poplawski arăta acele tendinţe, câţiva ani după dizolvarea de către puterea ţaristă a revistei din Varşovia „Glos", pe paginile revistei Przegl^d Wszechpolski, că „indiscutabil, tendinţa conştientă şi ideologică tendinţa sistematică spre crearea, întărirea şi organizarea forţei naţionale, cu alte cuvinte tendinţa către trezirea şi formarea conştiinţei naţionale şi a independenţei sociale trebuie să fie la originea fiecărui program politic cu adevărat polonez şi cu adevărat democratic. Noi considerăm că pe lângă scopuri nemijlocite, apropiate ea are un scop mai îndepărtat, secundar - cucerirea sau mai degrabă restabilirea independenţei de stat"[119].

Democratismul trebuia să fie acceptat de către creatorii naţionalismului polonez, deoarece nu este posibilă ridicarea în masă a societăţii fără democratizarea societăţii în genere. Fără democratizarea relaţiilor sociale şi politice, poporul, adică stările muncitoare, care constituie majoritatea societăţii, nu se puteau naţionaliza şi nu se puteau să devină o naţiune poloneză modernă, pe care ar fi trebuit să o transforme în cea mai înaltă formă a organizării sociale - statul naţional, fiind cel mai important scop şi cea mai mare valoare a naţionalismului polonez. După 1894, începe evoluţia lentă a programului politic al mişcării naţional- democratice de la concepţia de independenţă realizată pe drumul irredentei naţionale şi cu democratismul tradiţional înţeles până la acceptarea naţionalismului şi politicii de împăcare cu ocupanţii. De acolo democraţii naţionali vor acorda o importanţă primordială ideii naţiunii faţă de ideea democraţiei, care şi toate altele, provin de la interesul naţional. Eliberarea naţiunii este analizată din punctul de vedere al trezirii conştientizării specificului naţional polonez ca o comuniune etnică şi a întăririi în conştiinţa polonezilor a sentimentelor egoismului naţional. însăşi ideea democraţiei este reevaluată şi democratismul primeşte un caracter exclusiv, ceea ce înainte de crearea Ligii Naţionale, postula unul dintre creatorii naţionalismului polonez şi a sociologiei poloneze Sigismund Balicki.

„În Republica prietenilor"

În cadrul socialiştilor polonezi la sfârşitul secolului al XlX-lea au apărut consideraţii ideologice cu privire la esenţa şi caracterul democraţiei şi importanţei ei în autoperfecţionarea şi dezvoltarea individualităţii umane şi creării unei noi ordini sociale. Autorul ei era cunoscutul intelectual, gânditor social, coorganizatorul Partidului Socialist Polonez - Edward Abramowski. La mijlocul anilor 90 ai sec. al XlX-lea s-a îndepărtat de mişcarea socialistă creată chiar de el şi a început să dezvolte concepţia socialismului fără stat şi a revoluţiei morale ca pe cea mai bună cale pentru construirea noii societăţi. A pus bazele consideraţiilor asupra principiilor doctrinare şi programatice ale cooperatismului. De aceea, nu întâmplător ultimul set de scrisori a fost întitulat *Rzeczpospolita Przyjaciol*[m], oferind în acest mod esenţă cinsideraţiilor sociale, înainte de toate chestiunii democraţiei şi a însemnătăţii ei în autodeterminarea individuală şi a colectivului uman. Regulile vieţii colective Abramowski le rezuma la faptele conştiinţei individuale. Şi de aceea geneza realităţii sociale el le căuta în emoţiile şi în acţiunile individualităţii, care deţine de un „minim social", adică de o anumită componentă a realităţii sociale, dezvoltată şi îmbogăţită în interacţiune cu alţi oameni. Prin urmare, creatorul adevărat al realităţii sociale este omul care este, aşa cum arăta Abramowski, „o realitate a societăţii, iar asta înseamnă că numai în conştiinţa individuală se desfăşoară toată viaţa socială, în ea el găseşte sursa şi argumentarea existenţei sale; pacea socială nu iese în afara graniţelor sale, căci ea este singura conştiinţă. Ea nu poate exista în afara omului, deoarece omul ca o fiinţă cugetătoare este substanţa lui proprie (...), nu în afara omului, nu într- un oarecare suflet abstract colectiv, dar în om însuşi real şi viu, în creiere umane concrete se dezvoltă toată viaţa socială"[120]. Astfel, individul prin gândirea şi faptele sale este singurul creator al lumii sociale. Formulând principiile doctrinare ale cooperativismului polonez, a arătat pe terenul polonez al gândirii sociale chipul lumii sociale ca un teren al activităţii umane şi de realizare a valorilor umane. Dezvoltând problema caracterului

---

[118] N. Goncza - Tomaszewski, *Demokratyczna geneza nacjonalizmu. Intelektualne korzenie ruchu narodowego*, Warszawa 2001, p. 109.
[119] J. L. Poplawski, *Podwojnapolityka*, „Przeglqd warszawski", nr 8 z 1900, p. 449.
Z. R. Walczewski (E. Abramowski), *Zagadnienia socjalizmu*, Lwâw 1899, p. 112.

schimbărilor sociale - dacă ele sunt o împlinire a idealului moral, sau mai degrabă a finalităţii istoriei - excludea regula rezolvării determinante şi naturale. A ocupat poziţia etico-umanistă, care este împotriva ca omul să fie supus în totalitate puterii determinante a naturii şi recunoaşte influenţa valorilor şi scopurilor.

Astfel, crea concepţia asupra lumii care îl făcea pe om liber şi capabil să se autorealizeze şi să atingă sensul lumii. Interpretând specific schimbările sociale ca pe un proces al autoperfecţionării omenirii, el accentua rolul calităţilor intelectuale ale omului în dezvoltarea social- istorică. Progresul neîntrerupt al conştiinţei umane şi al tehnicii duce la transformarea sistemului. Manifestările minţii în realitate sunt strâns legate de structurile politice şi economice, iar schimbarea lor trebuie să ducă la schimbări mult mai profunde în sfera politică şi economică. Schimbarea sistemului social trebuie să se manifeste în schimbări reale ale necesităţilor umane şi ale omului însuşi. La el duc idealurile apărute spontan ale vieţii noi, schimbările morale, psihice, tehnice etc. De aceea, activitatea pentru folosul socialismului, încercările de a organiza o comunitate comunistă fără astfel de schimbări vitale, fără apariţia necesităţii în colectiv şi a solidarităţii între oameni - individualişti prin esenţă, ar fi trebuit să se sprijine pe impunere din partea statului. Ar fi apărut staul violenţei, un colectivism sclavagist şi poliţienesc. Noua orânduire socială este posibilă dacă oamenii sunt gata să-1 primească, şi trebuie să corespundă necesităţilor lor personale. De aceea condiţia necesară a evoluţiei în direcţia socialismului e (iără intermedierea statului, rupt de relaţiile sociale existente, idealurilor şi tendinţelor colective) comuniunea intereselor vitale, idealurilor, revoluţia morală, organizarea socială spontană, solidaritatea, fraternitatea oamenilor. Organizarea viitoare a noii societăţi nu poate să primească un caracter al structurii de stat cu un aparat punitiv. Nu trebuie să permitem ca în noua societate să se nască noi inegalităţi şi noi dependenţe; ca viitorii reformatori, legislatori, minoritate nobilă „a statului luminat" să-şi asume dreptul să ia hotărâri cu privire la caracterul noului tip de viaţă colectivă fără o hotărâre conştientă a subiectului însuşi a vieţii noi, adică a societăţii umane.

În perioada iniţială de activitate ideologică desfăşurată în Partidul Socialist Polonez, Abramowski sublinia şi arăta viziunea unei societăţi egalitare absolute, în care ar fi fost obligatoriu principiul „totul pentru toţi" precum şi toţi ar fi participat în mod egal în procesul de guvernare, alegând pe toţi funcţionarii în stat şi în orice instituţie şi organizaţii sociale. Aceasta ar fi dus la realizarea principiului guvernării poporului în postura „republicii populare", care ar fi constituit „guvernarea poporului polonez".

Dar a renunţat de la acele convingeri exprimând temerile că în noul stat se va renaşte aparatul birocratico-politic în scopul reglementării relaţiilor reciproce individ-societate în general nu contrare, dar dimpotrivă, care se completează. Din esenţa statului reiese tendinţa spre controlul complet a vieţii sociale şi supunerea individulului şi societăţii. Ea realizează impunerea şi limitează libertatea individului - mai mai importantă valoare şi bun al omului. Iar aceea se poate menţine prin limitarea rolului şi funcţiei statului şi micşorarea prezenţei lui în toate domeniile vieţii sociale. Libertatea individului, ajungea la concluzie Abeamowski, înaintea revoluţiei din anul 1905, de la natură avândun caracter individual, nu poate să cadă de acord cu nici o instituţie a statului, „între stat care prin natura sa tinde spre unificarea vieţii şi nivelarea diferenţelor, şi interesul libertăţii, care oferă drepturi egale tuturor tipurilor de om şi tinde spre înmulţirea lor, există un antagonism principial, neînduplecat, puternic în monarhiile despotice, precum şi în democraţii, care sunt expresia guvernării majorităţii. Statul ca o organizaţie punitivă, teritorială, tolerează libertatea numai acolo unde încă nu a ajuns cu justiţia sa; libertatea în democraţie este anume lipsa de stat în anumite relaţii umane. Totul ce statalizează devine străin de domeniul libertăţii şi trece în evaluarea exclusivă a birocraţiei, care, după propria voie sau conducându- se de părerea majorităţii presupuse a populaţiei modelează viaţa personalităţii şi societăţii, viaţa credinţelor şi ideilor, muncii, conştiinţei şi sentimentelor"[121].

Conform lui, statul permanent îşi răspândeşte domeniul de activitate proporţional cu dezvoltarea omului şi societăţii. Odată cu dezvoltarea sistemului contemporan social-a capitalismului s-a schimbat într-o organizaţie punitivă omniprezentă. Totuşi, extinderea statului este însoţită de un proces invers - „creşterea individualismului şi a diversităţii sociale". Astfel, are loc o contradicţie fundamentală, din care rezultă necesitatea de democraţie. Premisele ei constau nu în drepturile abstracte ale omului, nu în teoria dreptului firesc şi nu în misiunea istorică a muncitorilor, precum o doresc socialiştii „statalişti". Această necesitate vine din extinderea necesităţilor de viaţă şi a relaţiilor omului, din sentimentul valorii sale ca personalitate (...) din diversitatea permanent în creştere a diversităţii persoanelor, pe care capitalismul o dezvoltă (...) din eliberarea de normele de stat, uniforme şi omniprezente, din posibilitatea satisfacerii propriilor necesităţi şi să dezvolţi viaţa conform propriilor

[121] M.A. Czajkowski [E. Abramowski], *Socjalizm a panstwo. Przyczynek do krylykl wxpâlczesnego socjalizmu*, Lwâw 1904, p. 193.

modele[122]. Prin urmare, concluziona Abramowski, dezvoltarea socială intenţionează să înlocuiască societatea punitivă prin societatea organizată binevoi, pe principiu de asociaţie. La finele acestui proces va apărea societatea fără stat unită nu prin impunere, dar prin comuniunea intereselor cu sentimentul fraternităţii - prin societatea guvernată de sine stătător: „adevărata libertatea dumnezeească".

Prin noua realitate socială conform opiniei lui Abramowski, să se creeze doar oameni noi: „cetăţeni ai democraţiei", oameni de creaţie, „oameni ai libertăţii", fiind opusul tipului de om întunecat, omului-rob, care rămâne subiect al manipulării din partea birocraţiei şi politicienilor de partid şi acel tip de om poate să funcţioneze numai în societatea sclavagistă. Nu poate crea democraţia şi să transpună în viaţă principiile libertăţii, egalităţii şi a dreptăţii sociale. De aceea personalitatea umană trebuie pregătită în mod corespunzător. Trebuie educat sentimentul înalt estetic şi civic, care se manifestă prin dorinţa de a crea o nouă „pace socială" în care s-ar fi respectat demnitatea umană, eliberată de toate limitările şi dezvoltarea liberă a propriei personalităţi şi de asemenea care colaborează cu alţi oameni, urmând principiile fraternităţii. Atingerea acestei stări este posibilă doar în condiţiile democraţiei. Totuşi înainte de toate „poporul polonez" trebuie să obţină „cultura democratică" după exemplu „poporului elveţian", care a creat sistemul constituţional „pe baze largi: mii de diferite asociaţii, cercuri şi uniuni; mii de organizaţii gospodăreşti, comerciale, muncitoreşti, culturale; obiceiurile democratice, obiceiurile de egalitate şi stimă faţă de om, înrădăcinate în întreaga civilizaţie a acestui popor; obiceiul şi capacitatea de soluţionare a problemelor proprii şi a necesităţilor colective, conştiinţa civică înalt dezvoltată şi neîncrederea faţă de birocraţie"[123]. Democraţia se dezvoltă din necesităţile „maselor populare", deoarece apare ca o expresie a autoapărării oamenilor în faţa acţiunii birocraţiei şi atotputerea statului. Condiţiile ei naturale morale şi sociale sunt înainte de toate senzaţia puternică a autoajutorului social, abilitatea de a articula prin oamenii săi a intereselor sociale, capacitatea oamenilor către autoorganizare, sentimentului individualismului puternic al oamenilor şi abilitatea de a conduce cu destinul său conform propriilor opinii şi norme, care nu vin în contrariu cu interesele şi aspiraţiile altor oameni. Toate acestea pot fi atinse, concluziona Abramowski, doar prin organizarea în uniuni şi asociaţii libere care permit să schimbe moral omul din rob în creator liber al vieţii, adică dezvoltarea cooperatismului, care lărgeşte cultura democratică, deoarece „fiecare cooperativă a consumatorilor, fiecare societate ţărănească sau uniune profesională devine un focar viu şi şcoală a acelei culturi, şcoală unde oamenii se învaţă cu faptele noii ştiinţe a libertăţii. Aceia care până atunci se foloseau numai din ordinele şefilor săi sau din milosteniile binevoitorilor săi, guvernaţi şi civilizaţi pe oarecare voie, aici, în cooperativ şi uniune, înşişi trebuie să se guverneze şi să ia decizii cu privire la toate chestiunile lor: despre condiţiile arendei lor, despre gospodăria în casele lor, a atelierelor şi magazinelor, despre necesităţile şcolilor lor, a bibliotecilor, spitalurilor şi apărării. Trebuie nu numai să aibă grijă de aceea, dar să creeze toate acelea, să formeze instituţii, să le adapteze la sarcinile lor şi caractere, investind în ele propria iniţiativă, focarul de creaţie, rezistenţa. Instituţia socială încetează atunci să asupreacă omul, devine un instrument ascultător în mâinile lui, îi permite să se schimbe în realitate, ceea ce este necesitate şi conştiinţă, gândul lui şi sentiment, îi permite să devină creator"[124].

În ultimii ani de viaţă Abramowski a popularizat formarea „uniunilor prieteniei" ca cele mai adecvate forme organizaţionale ale activităţii umane, deoarece ele cresc din necesităţile morale ale oamenilor - prieteniei. Din ele cresc valorile general umane: libertatea, egalitatea, fraternitatea, socializarea, solidaritatea socială etc.

În mai 1917, cu puţin timp înaintea restabilirii statului polonez independent, Abramowski în „Lecţia despre Uniunile prieteniei" a desenat tabloul Poloniei renăscute, „mare, puternică, democratică, adică populară şi frumoasă în sens moral", pe care pot să o restabilească doar oamenii, educaţi în Uniunile prieteniei. El afirma: „Polonia independentă şi populară necesită alţi oameni, oameni de tip nou, cu o altă conştiinţă; ea necesită oameni care pot să creeze înşişi viaţa şi care privesc la viaţa socială ca la un act liber al obştei şi ajutor reciproc"[125].

Autorul *Eticei şi revoluţiei* a avut o influenţă importantă în viaţa ideologică şi intelectuală a societăţii poloneze din sec. al XX-lea. Ideile lui ideologice şi intelectuale au fost continuate de numeroşi gânditori şi scriitori sociali, creând gândirea cooperatistă şi democratică în frunte cu Stanislaw Wojciechowski, Edward Milewski, Romuald Mielczarski, Zygmunt Chmielewsk, Stanislaw Thugutt, Marian Rapacki şi Stanislaw Szwalba. Şi ei de asemenea subliniau bazele democratice puternice ale noii mişcări şi ideologii, arătând că marile schimbări sociale ne sprijinite pe sentimentul dezvoltat al necesităţii comunităţii şi solidarităţii între oameni - individualişti după natură, ar fi trebuit

---

[122] *Ibidem*, p.188.
[123] A. Abramowski, *Idee spoteezne kooperatyzmu*, Warszawa 1907, p. 17.
[124] *Ibidem*, p.23.
[125] E. Abramowski, *Rzeczpospolita Przyjaciol*, p. 252.

inevitabil să ducă la apariţia noilor dependenţe şi a noii asupriri a omului, sau realizate prin mijloacele de violenţă, a impunerii din partea statului. Prin urmare, ar fi apărut un stat al violenţei, un colectivism sclavagist, poliţienesc. Noua orânduire socială corectă poate să apară doar în condiţiile când oamenii sunt deja formaţi şi pregătiţi să o primească şi trebuie să corespundă necesităţilor stoice personale, conştiinţei omului. De aceea, condiţia necesară a evoluţiei sociale, îndreptată spre crearea ordinii echitabile umane, care se produce independent de relaţiile sociale contemporane capitaliste şi a instituţiilor statului, a idealurilor şi aspiraţiilor comune, ţine de socializarea intereselor de viaţă, revoluţia morală, organizaţiile sociale spontane, solidaritaea, fraternitatea oamenilor. Contramăsurile alienării relaţiilor sociale, înainte de toate ale relaţiilor puterii, ţineau de necesitatea renaşterii morale ale omului şi ale activităţii spontane în fiecare regiune şi fiecare domeniu al activităţii umane. De aceea în acea acţiune de formare a comuniunii umane un rol primordial îl atribuiau activităţii în comun, care îndeplineau misiuni economice importante, organizaţionale, educaţionale etc.

Cooperatismul s-a născut în opoziţie faţă de capitalism. El avea să reprezinte un program al îndreptării şi mai apoi a reconstrucţiei în spiritul egalităţii şi dreptăţii sociale, cel mai bine realizate într-o republică comună. Avea să îndeplinească şi misiuni mai universale legate de autorealizarea individuală. Ca o contribuţie a lui incontestabilă în dezvoltarea gândirii poloneze democratice sunt consideraţiile cu privire la caracterul universal între altele indicarea atitudinii creative şi inovaţionale a omului, a demnităţii umane, autodeterminării individuale, solidarităţii interumane etc., şi mai ales toate acele ce reprezintă dimensiunea antropologică şi etică a gândirii şi activităţii umane.

Creatorul principiilor doctrinare şi a concepţiei ideologice - Eduard Abramowski a avut o contribuţie importantă asupra următoarelor generaţii ale intelighenţiei poloneze - creatori şi simpatizanţi ai mişcărilor democratice şi de eliberare naţionale până la marea mişcare a solidarităţii din anii 80 ai secolului al XX-lea, care proclama viziunea apropiată lui a „republicii autoguvernate" bazate pe principiile cooperării şi autoajutor a tuturor cetăţenilor.

Kazimierz Kelles-Krauz şi Sigismund Balicki două viziuni ale democratismului şi parlamentarismului

De la începutul secolului al XX-lea, deşi au fost propagat în continuare mai multe concepţii democratice, în esenţă s-au ciocnit cele două modele principale ale ei, formulate în pragul secolului nou prin gânditorii iluştri, colaboratorilor sociologiei poloneze şi europene - Kazimierz Kelles-Krauz şi Sigismund Balicki. La răscrucea secolelor XIX- XX a crescut considerabil interesul faţă de problemele sociale în cadrul elitelor poloneze intelectuale şi politice. Acestea erau legate de discuţiile care se duceau atunci în ţările Occidentale faţă de principiile liberale ale sistemului şi instituţiilor statului liberal, iar de asemenea cu renaşterea în societatea poloneză a speranţelor recuceririi independenţei şi a necesităţii alegerii drumului corespunzător al modernizării relaţiilor poloneze în condiţiile formării societăţii industriale. Atunci liberalismul cu instituţiile sistemice democratico-parlamentare pretutindeni a înregistrat succese. Din ce în ce mai multe societăţi şi din ce în ce mai multe grupuri sociale se convingeau pe măsura dezvoltării şi întăririi ordinii capitaliste de utilitatea valorilor liberale şi de sistemul politic liberal. Chiar şi criticii cei mai consecvenţi de până atunci, de exemplu social-democraţii şi socialiştii, repede deveneau adepţi ai sistemului politic democratico-parlamentar, văzând în el cea mai bună metodă de socializare a categoriilor muncitoreşti şi de realizare a scopului esenţial a mişcării de eliberare - a socialismului. Faţă de el în opoziţie rămâneau grupările regale şi conservator-tradiţionale, de asemenea şi noile mişcări sociale cu caracter naţionalist. Şi de asemenea, în societatea poloneză a acelor vremuri se dezvoltau noi mişcări sociale: socialistă şi populară, cu aspiraţii spre întâietate în acţiune, univoc şi consecvent se pronunţau pentru sistemul politic democratico- parlamentar. Categoriilor muncitoreşti şi ţărăneşti li se propaga un anumit mit al parlamentarismului ca cel mai bun sistem politic, deja verificat în ţările occidentale şi totodată având în bogate tradiţii în cultura poloneză şi fiind un semn al suveranităţii naţionale al polonezilor atunci robiţi. Nu toate mediile formatoare de opinie împărtăşeau acea opinie. Se împotriveau din ce în ce mai activ ideologic şi politic democraţii populari, căutând forme superioare noi ale dezvoltării sociale şi civilizaţionale, în cadrul cărora n-ar fi fost îndeplinite necesităţile categoriilor sociale alese - muncitorilor sau ţăranilor, deşi înapoiaţi cultural şi civilizaţional, dar a întregii naţiuni poloneze. în viziunile sale şi proiectele sociale arătau rezultau transformarea naţiunii într-o nouă formulă într-un stat naţional, care formează cele mai bune condiţii pentru dezvoltarea naţiunii poloneze, dar respingând instituţiile politice democratico-liberale. Astfel, ei se situau în rolul unei mişcări novatoare, modernizatoare, deoarece căutătau un nou sistem organizaţional al societăţii şi care se deosebea substanţial din punct de vedere doctrinal şi ideologic de adversarii lor - liberali, socialişti şi populari.

Se pare că o importantă activitate formatoare de idei au manifestat înainte de toate reprezentanţii mişcărilor socialiste şi naţionaliste, care au crescut din tendinţa comună de compensare

a necesităţilor poloneze de patriotism şi independenţă. Nu-i de mirare că în consideraţiile sale asupra chestiunii naţionale problematica statului naţional şi a consideraţiilor cu privire la sistemul său politic îi acordau o importanţă primordială. Concepţiile ideologice şi doctrinare cele mai originale şi reprezentative pentru ambele mişcări sociale au fost formulate de către gânditorii şi sociologii cunoscuţi Kazimierz Kelles-Krauz i Sigismund Balicki. Ambii erau legaţi de un trecut comun - activitatea în mişcarea socialistă de care Balicki s-a desprins după câţiva ani, ultima oară în anul 1898, devenind alături de alţii creatorul şi teoreticul naţionalismului. Ambilor nu le-a fost dat, din cauza morţii premature, să dezvolte deplin consideraţiile lor intelectuale şi ideologice precum şi să elaboreze nişte concepţii concise şi proiecte ale sistemului politic. Niciodată nu au început între ei o discuţie nemijlocită intelectuală şi ideologică, deşi au formulat consideraţii doctrinare ale mişcărilor lor sociale şi cel mai des se pronunţau în chestiunile politice, înainte de toate în chestiunea formării sistemului politic a viitorului stat polonez, transformarea relaţiilor sociale în stat şi a democratizării societăţii, a viitorului democraţiei şi parlamentarismului etc. Ele n-au trezit un interes mai larg la biografii lor şi a cercetătorilor istoriei ideilor politice.

Autorul dreptului retrospecţiei primare în consideraţiile sale asupra esenţei democraţiei, a importanţei sale în dezvoltarea socială şi a necesităţii realizării în Polonia, a relaţiilor sale reciproce cu patriotismul şi socialismul făcea trimitere încă la definiţia antică a sensului democraţiei, început probabil încă de sofiştii greci, ca „guvernarea întregului prin întreg", adică a puterii poporului: „a guvernării poporului prin întregul popor"[126]. Deja din însăşi definiţia democraţiei rezultă că nu pot exista guverne ne legitimate prin majoritate şi prin acea majoritate necontrolată. Nu pot fi guverne executate prin minoritate în această naţiune, nu pot să fie de asemenea guverne străine impuse unei naţiuni prin alta chiar dacă ar reprezenta voinţa unei majorităţi străine asupra minorităţii indigene. Prin urmare, singurul spaţiu social-politic şi juridic al realizării regulii democraţiei este naţiunea. De aceea, democraţia şi naţiunea simt legate strâns între ele. Partea componentă a sensului democraţiei este independenţa naţională. Democraţia nu poate fi realizată şi nu poate exista în condiţiile lipsei libertăţii naţionale. Ea formează cu statul naţional o unitate „absolută inseparabilă". Aceasta rezultă din faptul că atât democraţia politică, cât şi democraţia economică se bazează pe regula majorităţii, iar ea poate fi utilizată numai în interiorul întregii naţiuni. Deoarece decide despre aceea modul de comunicare între oameni, adică limba ca „instrument al circulaţiei gândirii şi al tuturor relaţiilor umane". Oamenii pot să se înţeleagă între ei numai într-o limbă înţeleasă de ei, deci în cadrul unei singure naţiuni. „Minoritatea poate să cunoască voinţa majorităţii care vorbeşte aceeaşi limbă, ceea ce ea de aceea permite că există o înţelegere cu ea, convingerea este reciprocă, căci există ceva comun între ei, un numitor comun, pentru care aduc tendinţele majorităţii şi minorităţii, de acelaşi calibru, faţă de care ele sunt judecate"[127]. Independent de împărţirile existente în societăţi şi ale intereselor diferite apar şi tendinţe comune, scopuri general sociale, bun social, care se manifestă în grija pentru dezvoltarea societăţii însăşi şi a funcţionării ei normale. Ele pot fi realizate în cadrul discuţiilor necontenite, a schimbului de opinii între categoriile sociale care se află în conflict şi a convingerii reciproce precum şi a căutării pentru proiectele numite şi viziunii a organizării societăţii a noilor susţinători. însă e posibil ca aceasta să fie posibil doar în condiţiile democraţiei, care crează libertatea exprimării opiniei şi afirmaţiei precum şi a stabilirii preferinţei pentru alegeri majoritare şi asigurarea recunoaşterii lor de către minoritate. Iar aceea de asemenea poate fi atins doar numai în cadrul unei singure naţiuni - societăţii care comunică într-o limbă înţeleasă de ea.

Despre legătura integrală a democraţiei cu statul naţional, conform ideologiei PSP, hotărau de asemenea factori care reieşeau din esenţa dezvoltării economice moderne cu caracter capitalist. Asigurarea necesară pentru funcţionarea noii ordini sociale - a capitalismului era statul naţional, deoarece numai ea putea să asigure cele mai bune condiţii pentru dezvoltarea industriei şi a expansiunii ei pe pieţele internaţionale. Ea mai bine ar asigura interesele noii clase sociale - burgheziei. De aceea, democraţia pentru statul naţional este o necesitate, prin esenţa sa fiind o negare a tuturor particularismelor precum şi a privilegiilor particulare şi de grup, care ar prejudicia dezvoltarea capitalismului şi a procesului de centralizare şi consolidării puterii de stat necesar pentru el. Ea contribuind la unificarea sistemului de drept pe un teritoriu mai mare, necesar pentru dezvoltarea capitalismului, a devenit un factor al consolidării şi unităţii statului naţional.

Democraţia şi statul naţional, spunea K. Kelles-Krauz, sunt necesare noii clase sociale - muncitorilor. Contrar burgheziei, muncitorii le oferă un nou cuprins, care se manifestă înainte de toate în realizarea consecventă a „întregii democraţii", „a democraţiei celei mai curate" şi de crearea din

---

[126] K. Kelles-Krauz: *Niepodleglosc Polski a materialistyczne pojmowanie dziejow*, w: *Pisma wybrane*, t *2*, Wyboru dokonat J. Hochfeld, Warszawa 1962, p. 389; *Demokracja w nowoczesnym ustroju panstwowym, Ibidem*, p. 397.
[127] Idem, *Niepodleglosc Polski a materialistyczne pojmowanie dziejow.* p. 384.

statul naţional a temeliei colaborării şi a prieteniei cu alte naţiuni în scopul construirii păcii trainice şi a legăturii ţărilor în lume. „Proletariatul necesită, constata, libertate şi unitatea naţiunii pentru sine însuşi deja pentru aceea că doar ea, evident întotdeauna în democraţie, face posibilă circulaţia liberă a opiniilor între toate părţile şi categoriile naţiunii, dezvoltarea corespunzătoare dezvoltarea învăţământului şi culturii, care sunt nişte condiţii obligatorii ale victoriilor economice şi politice ale clasei muncitoreşti. Pe lângă aceasta acea necesitate politică a proletariatului tot aşa reiese din necesităţile economice şi este o condiţie necesară a mulţumirii lor"[128].

Nu fără temei teoreticul PSP căuta argumente justificând tendinţele democratice şi naţionale ale muncitorilor în sfera economică. Ca şi fiecare socialist, atrăgea atenţia la caracterul limitat al realizării de către burghezie a democraţiei, deoarece doar în aşa fel în care ea a fost este necesar ca să se răzbune pe ordinea social-politică feudală. Burghezia s-a limitat doar la realizarea democraţiei politice, trunchiate considerabil prin menţinerea relaţiilor economice necorecte. Nu este posibil realizarea democraţiei depline în condiţiile inegalităţii şi presiunii economice. De aceea, apariţia regimurilor dictatoriale, sublinia Kelles-Krauz, nu este consecinţa, cum afirmă unii conservatori şi reacţionişti, hipertrofiei şi ameninţării democraţiei cu principala ei regulă a egalităţii politice, dar creşterea contradicţiilor între egalitatea realizată şi egalitatea politică pe de o parte şi presiunea economică de către una dintre categoriile sociale faţă de cealaltă. Categoriile sociale expropriate foarte repede se vor decepţiona în regimul democratic, vor face apel la demagogie şi vor căuta salvarea în guvernele tiranilor şi dictatorilor. în acea situaţie „regimul democratic, repeta KKelles-Krauz opinia antropologului francez şi sociolog, republicanul Charles Letourneau, dacă are să existe trebuie să fie bazat pe dreptate, că egalitatea politică cu greutate va cădea de acord cu inegalitatea economică, măsuri cel puţin până la un anumit nivel"[129]. Nimic straniu că socialiştii nu se opresc la realizarea modelului democraţiei, dar tind spre realizarea democraţiei economice prin transmiterea mijloacelor de producţie în proprietatea întregii societăţi, în care acţiune se îndeplineşte misiunea istorică a clasei muncitoare ca o eliberatoare nu numai a celor deposedaţi, dar a tuturor oamenilor înstrăinaţi în urma relaţiilor sociale injuste. Clasa muncitoare are spre împlinire scopurile propuse şi misiunile posibile de atins, susţinea sociologul polonez, „doar prin democraţia completă aplicată într-un stat naţional unit şi liber, prin pace şi bunăvoie, adică din nou democratic, imit cu alte state"[130].

Cu atât mai mult muncitorilor le este necesară democraţia, afirma KKelles-Krauz, deoarece socialiştii nu prevăd crearea unor noi forme de organizare a societăţii dreptăţii sociale. Propun acceptarea statului naţional deja existent ca cea mai bună formă de organizare, în cadrul căruia pot fi realizate social conducerea cu procesul de producţie. El nu poate fi realizat pe teritorii foarte mari, de exemplu pe întregul continent sau la nivel mondial, nu numai din punctul de vedere al eficacităţii şi eficienţei administrării, dar înainte de toate din considerentul înţelegerii între oameni, pentru care este necesară „comuniunea lingvistică" şi guvernarea democratică. Deoarece sistemul socializării mijloacelor de producţie şi a administrării lor necesită înţelegerea într-o anumită limbă şi păstrarea regulii democratice a majorităţii. Deşi nu este exclus, susţinea autorul, apariţia într-un viitor îndepărtat a noilor forme de comunicare între oameni precum şi a corelării deciziilor în procesul de conducere şi a administrării vieţii sociale. Cu atât mai mult că procesul de trezire şi consolidare a conştiinţei naţionale a muncitorilor este însoţit de procesul formării vii sub influenţa dezvoltării capitalismului a conştiinţei lor democratice. Aceea din nou întăreşte la muncitori senzaţia demnităţii şi omenirii. în consecinţă se dezvoltă şi se întăreşte conştiinţa sa naţională, democratică, general umană şi de clasă. Nu-i întâmplător nici faptul că muncitorii deja azi doresc să participe în cultura naţională, să se folosească de realizările educaţiei şi să hotărască ei înşişi destinul, destinul clasei sale sociale şi destinul întregii naţiuni. La finalul acelui drum al mişcării de emancipare va apărea ideea democratică, a cărei realizare va accelera dezvoltarea modernă economică deoarece „cu forţa finalităţii neînvinse îşi va crea el pretutindeni clasa muncitorească, şi de asemenea o va uni, va îndemna şi va invita la luptă, va trezi în ea sentimentul de necesitate, solidaritate şi sprijin, răzvrătirii, o va atrage spre participarea în educaţie şi cultură, o va umple cu idealul democraţiei, cu progresul necesar a dezvoltării economice de neoprit este caracterizarea conştiinţei naţionale la muncitori, apărarea naţionalităţii prin acea clasă şi tendinţa ei spre statul naţional independent democratic. Realizarea independenţei naţiunii trebuie să fie o astfel de consecinţă a dezvoltării moderne economice, ca realizarea democraţiei, cu care formează o unitate de neclintit"[131].

[128] *Ibidem*, p.384.
[129] K. Kelles-Krauz. *Karol Letourneau*, w : *Pisma wybrane*, t. 1. Wyboru dokonal J. Hochfeld, Warszawa 1962, p. 391.
[130] K. Kelles-Krauz, *Niepodleglosc Polski a materialistyczne pojmowanie dziejow*, p. 385.
[131] *Ibidem*, p.388-389.

Conform lui K. Kelles-Krauza doar prin acel sistem democratico- parlamentar se poate asigura construirea statului naţional polonez în condiţiile acelei epoci istorice, deoarece doar instituţiile politice moderne şi administrarea economică fac posibilă categoriilor muncitoare deplina naţionalizare şi împuternicire politică şi consecvenţiile facilitează preluarea puterii de stat pe cale democratică, ceea ce va permite să realizeze o nouă ordine socială, bazată pe principiile dreptăţii şi egalităţii sociale. Anume prin dreptul său al retrospecţiei primare, încheind discuţia de mai mulţi ani cu privire la geneza noii mişcări sociale, el arăta convingător, că este o iluzie tendinţa spre eliberarea de tradiţii, deoarece istoria socială este un proces al renaşterii trecutului,57 într-o altă ipostază. De aceea aspiraţiile sociale şi naţionale ale categoriilor muncitoare sunt strâns legate de ideile democratice, şi numai într-un stat independent poate fi realizată ideea democraţiei, deoarece premisa necesară este regula majorităţii, posibilă acolo unde nu există presiune naţională, dar guvernează egalitatea drepturilor. Acelor categorii sunt necesare instituţii democratico- parlamentare ale statului republican, care fiecărei naţiuni le face posibil autoguvernarea, ceea ce este „un mare drept şi bun pentru naţiune", deoarece „toate instituţiile ce servesc pentru aşa ceva, explica Kelles- Krauz, ca naţiunea să se conducă însăşi, doar atunci sunt ideale când fiecare naţiune este independentă şi nimeni străin nu se amestecă în treburile ei, când ea pe sine se conduce (...). Iar dacă alte naţiuni au aşa instituţii atunci şi nouă ele ne-au aparţinut. De ce noi nu ne-am guverna înşine? Oare noi suntem mai răi decât alţii? (...) De aceea iniţial trebuie să vrem ca Polonia să fie independentă, ca noi polonezii să ne conducem înşine, să nu ne conducă nici ruşii, nici nemţii. Iar în al doilea rând trebuie să dorim ca Polonia noastră să fie republică, ca noi să vedem că în Republică cel mai uşor naţiunii să se autoguverneze şi nimeni lui în aşa ceva să nu o împiedice"[132].

Kazimierz Kelles-Krauz justificând necesitatea construirii în Polonia a modelului politic republicano-democratico-parlamentar arăta starea realizării sale în sistemele politice din acele vremuri. El se întreba în ce măsură instituţiile democratice simt realizate în statele contemporane. Ajungea la constatarea critică a existenţei contradicţiei între idealul democraţiei şi realitatea socială precum şi a conţinutului înţelegerii democraţiei şi a instituţiilor sale şi instituţiile care funcţionau în practica politică. La originea analizei dreptului constituţional şi a sistemelor politice a unor ţări europene concluziona că aşa cum mai înainte în nici un stat, chiar şi cel mai democratic, nu a fost realizată ideea democratică, adică a „democraţiei reale", a cărei condiţie indispensabilă este practic „libertatea şi autonomia gândurilor, având să hotărască propria soartă; egalitatea reală a celor a căror voci îi face egali în faţa dreptului scris. Aşa ceva astăzi nu există şi nu poate fi. Autoritatea averii, autoritatea puterii, autoritatea spirituală crează atmosfera se infiltrează din toate părţile în sufletul maselor (...). Astfel, democraţia nu există astăzi nicăieri"[14] .

Asta nu înseamnă în genere, prevenea autorul, că democraţia acum nu există, deoarece ea apare şi se dezvoltă, ca şi fiecare formă a vieţii sociale şi naturale. De aceea nu se poate nega şi renunţa instituţiile ei contemporane cu parlamentarismul în frunte. în cadrul dezvoltării sociale de până acum există regula „democraţiei consecvente", care ca şi până acum rămâne singurul ideal propagat în special prin mişcare socialistă în tendinţele dreptului democratic electoral, a egalităţii confesiunilor şi naţiunilor, libertăţii presei, ale asociaţiilor şi adunărilor, alegerii tuturor funcţionarilor de stat şi autoguvernare, a instituţiei referendumului etc. Realizarea principiului democraţiei în societatea modernă ar fi însemnat trimiterea la tradiţiile democratice existente în perioada primară la toate naţiunile europene, care tradiţie a supravieţuit până astăzi într-un anumit fel în Elveţia. Asta ar fi însemnat revendicarea drepturilor, de care poporul dispunea în trecut, şi pe care le-a pierdut într-o mare măsură din considerente economice în favoarea diferitor categorii sociale superioare. Ele au dezmoştenit poporul de drepturile politice şi au stabilit asupra lor instituţiile sale. Au făcut trimitere pentru susţinerea poporului doar în luptă cu feudalismul şi monarhismul, iar din momentul introducerii instituţiilor parlamentarismului modern pentru construirea sistemului politic al statului s-au distanţat dc necesităţile şi tendinţele poporului muncitor - subiect al democraţiei şi se străduiau să permanentizeze acca dezmoştenire politică.

Astfel clasele proprietare au început reconstruirea democraţiei. Acţiunea lor au continuat-o clasele sociale moderne noi - poporul muncitor. Anume el din ce în ce mai viu revendica coparticiparea în procesul guvernării statului, fireşte că într-o măsură mai mare în ţările occidentale decât în restul ţărilor vechiului continent, prin care contribuie la dezvoltarea „parlamentarismului veritabil". Consacrarea acelui proces venirea noului val al democraţiei va fi întoarcerea „democraţiei universale".

Pe lângă anunţarea analizei acelui proces al democratizării şi parlamentarizării sistemului politic de stat ca urmare a acţiunii politice a categoriilor muncitoare în următorul studiu politico-juridic, din păcate Kelles-Krauz nu a reuşit să-1 prezinte, deoarece în scurt timp a murit. Atunci în mod analitic

[132] K. Kelles-Krauz, *Jak si$ narody rzqdzq?*, p. 45 - 46.

după exemplul grupei ţărilor occidentale a descris procesul renaşterii parlamentarismului democratic, a funcţiei legislative a parlamentului, a prerogativele politice controlate de guvern, prerogativele puterii legislative în domeniul dreptului bugetar etc. Astfel arăta în ce direcţie trebuie să meargă dezvoltarea parlamentarismului democratic în statul polonez renăscut şi în restul statelor Europei centrale, ca să faciliteze realizarea celei de-a doua faze a democraţiei, a cărei încununare avea să fie întoarcerea „democraţiei universale". Nu a concretizat de asemenea proiectul politic al „parlamentarismului veritabil" şi „democraţia universală". De aceea doar în baza afirmaţiilor sale generale în forma postulatelor politice, caracteristice pentru gândirea politică a socialiştilor polonezi din acele vremuri, se poate concluziona că se pronunţa pentru modelul sistemului democraţiei parlamentare, completată cu instituţii democratice nemijlocite (referendumul popular) şi sprijinit pe instituţiile de autoguvernare larg reconstruite, înainte de toate a autoguvernării comunale şi orăşeneşti. Astfel, Rzeczpospolita Poloneză organizată din punctul de vedere al sistemului politic în acel mod avea să faciliteze pe cale democratică şi paşnică emanciparea deplină socială şi economică a categoriilor muncitoare şi să facă posibilă realizarea principiului „democraţiei universale", adică introducerea libertăţii reale, egalităţii şi solidarităţii între oameni.

Creatorul dreptului retrospecţiei primare a contribuit la înviorarea în societatea poloneză, în pragul sec. al XX-lea a interesărilor cu chestiunile sistemelor politice. Cu atât mai mult că el justifica necesitatea construirii modelului democratico-parlamentar al statului polonez refăcut ca cea mai bună metodă a realizării tendinţelor de emancipare a categoriilor muncitoreşti. El exprima fără îndoială teza novatoare a dezvoltării democraţiei moderne ca urmare a întăririi mişcării de emancipare a acelor categorii. Afirma că democraţia a câştigat un susţinător şi apărător puternic - categoriile muncitoreşti, la care viu se întăreşte conştiinţa democratică şi care formând o bază socială largă a proceselor democratice ale societăţii şi a viitorului stat polonez reprezintă cea mai sigură garanţie a dezvoltării democraţiei în Polonia.

Astfel Kazimierz Kelles-Krauz arăta de asemenea legăturile naturale ale socialismului şi democraţiei, deoarece susţinea că egalitarismul social şi patriotismul popular sunt strâns legate de democraţie. Şi că doar în statul naţional, aşa cum deja am arătat, poate fi realizată democraţia, deoarece comunitatea lingvistică reprezintă premisa ei necesară, iar principiul fundamental al democraţiei - principiul democraţiei - poate fi realizată doar în interiorul unei naţiuni. Recăpătarea independenţei este înaintea revoluţiei sociale, iar construirea în Polonia independentă a republicii democratico-parlamentară este următoarea condiţie a Poloniei socialiste.

O viziune diferită faţă de el a democraţiei şi parlamentarismului a fost formulată de creatorul ideologiei naţionalismului polonez - Sigismund Balicki. înainte de toate a negat legătura democraţiei cu liberalismul, afirmând că „diferenţa între ele constă în faptul că liberalismul vede mijlocul greutăţii democraţiei poporului în parlamentarism, întruchipând „o voinţă unică şi întreagă a maselor", democraţia tutelează acel mijloc al greutăţii nemijlocit în masele însele, în tendinţe, necesităţi şi voinţa diferitor cetăţeni sau grupe colective (...) democraţia şi liberalismul diferit înţeleg caracterul acelor tendinţe (adică a libertăţii şi egalităţii *n.a.)* şi a dependenţei lor reciproce (...) acelea sunt două modalităţi de activitate, conform cărora societatea conştientă dezvoltă organizaţiile sale. Acele metode corespund metodelor generale de gândire - logica le numeşte inducţie şi deducţie"[133].

Fireşte Sigismund Balicki nu a fost primul care a atras atenţia la dihotomia celor două sisteme valorice: liberalismul şi democraţia. Cu jumătate de secol mai înainte filosoful francez şi omul de stat Alexis de Tocqueville arăta specificul şi contradicţia reciprocă. Dar amintirea acelei antinomii a democraţiei şi liberalismului a fost o expresie a evoluţiei viziunii intelectuale şi asupra lumii a viitorului redactor a revistei „Przeglşdu Narodowy" de la ideea democratică-liberală şi socialistă până la ideologia naţionalistă. Pe drumul acelei evoluţii un rol important îl îndeplinea critica democraţiei liberale şi a instituţiei sale politice de bază - parlamentarismul. A realizat o analiză multilaterală şi critică a principalei instituţii politice a democraţiei liberale - parlamentarismul, reieşind din premisa că baza analizei sale, descrierile şi aprecierile au să reprezinte afirmaţia a faptului a criticii aspre universale a acelei forme a sistemului politic „văzând în ea înainte de toate o arenă a oratoriei deşarte, de atingere a intereselor private şi de carieră, a mitei, abuzurilor, a luptelor dintre partide şi a decăderii generale"[134]. în pofida opiniei des declarate că îi este străină investigarea acelui fenomen[135], însuşi a formulat necesitatea expunerii neajunsurilor şi slăbiciunilor sistemului parlamentar. Acelui scop a consacrat o lucrare în două volume *Parlamentarismul,* în care a stăruit să analizeze din punctul de vedere sociologic organizarea şi funcţionarea acelei forme a politice şi a statului însuşi. A început de

[133] Z. Balicki, *Demokratyzm i liberalizm. Studium socjologiczne,* „Przeglijd Spoleczny", 1886, t. 2, zesz. 80, p. 89 - 90.
[134] Z. Balicki, *Parlamenlaryzm. Zarys socjologiczny,* Warszawa 1900, p. 7.
[135] *Metody nauk spolecznych i ich rozwoj wXIXstuleciu,* Warszawa 1903.

la amintirea genezei statului, care a apărut, precum afirma, ca urmare a apariţiei categoriilor sociale a oamenilor care trăiau într-un anumit teritoriu şi formarea a două grupe antagoniste: guvernaţilor şi guvernanţilor, adică supuşilor şi conducătorilor. Acea împărţire era strâns legată de apariţia omniprezentă a fenomenului cuceririi unor teritorii de către locuitorii altor teritorii şi impunerea de către învingători a dominaţiei sale învinşilor. Crearea acelor relaţii ale puterii şi în consecinţă a statului a fost favorizată de doi factori: diferenţierea internă a acelei societăţi şi lipsa legăturilor care le-ar fi asigurat coeziunea şi omogenitatea precum şi incapacitatea societăţii pentru colaborare în scopul realizării misiunilor stabilite, de interes general. De aceea, era necesară crearea puterii şi mai apoi a statului, deoarece, după cum afirma autorul, „primul din acei factori duce la întărirea puterii interne, cel de-al doilea, lărgirea competenţei sale; unificarea ambelor ne oferă ca urmare un sistem politic, în care nemijlocit guvernul tuturor cedează locul instituţiilor mijlocitoare, în a căror mâini este concentrată puterea asupra întregului. Acea putere, iniţial stabilită binevoi prin colectivitate, poate într-o conjunctură favorabilă să-şi extindă samovolnic domeniul activităţii sale şi accentuarea constrângerii şi odată cu momentul când va obţine un aşa avantaj, încât va înceta să mai ţină seama de aprobarea celorlalţi, iar în caz de necesitate îi poate impune spre ascultare pe cei nesupuşi, din puterea instaurată se schimbă în puterea dată şi se situează deasupra colectivităţii"[136].

Balicki, fiind adeptul teoriei cuceririi a lui Gumplowicz, căuta stabilirea genezei statului în necesitatea aplicării în reglementarea relaţiilor între oameni a mijloacelor de impunere şi violenţă. A insistat în convingerea regulii încă sub influenţa opiniei, conform căreia necesitatea utilizării puterii şi violenţei, caracteristică pentru puterea de stat în relaţiile interumane depinde de capacitatea şi nivelul organizării spontane a acelei societăţi, capacităţii de colaborare a membrilor ei în realizarea scopurilor care slujesc bunului comun şi a solidarităţii lor reciproce precum şi a coeziunii sociale etc. Cu cât mai mare era autoajutorul şi autoorganizarea unei anumite colectivităţi umane, cu atât mai mică era necesitatea activităţii statului ca un reglator al proceselor şi relaţiilor sociale. De aceea gama ingerinţei statului în relaţiile sociale rămâne în dependenţa proporţională de capacitatea societăţii pentru autoorganizarea şi autoreglarea relaţiilor interumane, şi de asemenea de căutarea prin ea a noilor forme ale sistemului politic. în procesul democratizării poporului şi a întăririi autoorganizării sale interne se va micşora rolul violenţei şi constrângerea statului şi în consecinţă a însuşi statului, care va deveni din ce în ce mai mult „reglatorul şi straja securităţii publice", „organ executiv" al voinţei societăţii . însă odată cu dezvoltarea concepţiei sale evoluţioniste a dezvoltării sociale care reprezintă punctul culminant al procesului social prin tranformarea naţiunii într-o nouă realitate a organizării vieţii umane - statul naţional, justifica opinia că statul reprezintă o anumită „completare pe drumul constrângerii organizării spontane permanent incomplete şi nefavorabile a societăţii"[137].

Instituţia statului a apărut în opiniile lui într-o perspectivă nouă. Este adevărat că în continuare o prezenta ca urmare a cuceririi unor comunităţi de către altele sau prin impunerea stăpânirii unei categorii faţă de alta, dar în consideraţiile sale a adus un nou aspect al aprecierii rolului acelor grupe dominante în procesul creării statului, care se exprima în lauda abilităţilor lor de creare a statului, fiind, aşa cum afirma, expresia „instinctului activ al puterii" faţă de alţi oameni, ceea ce a permis să dezvolte viaţa de stat ca un principal „izvor şi cultivator al civilizaţiei". Statul devine acum, în interpretarea lui Balicki, nu numai „expresia voinţei societăţii în organizarea puterii", dar totodată rezultatul dezvoltării autocunoaşterii societăţii, adică a formării spontane a conştiinţei sociale, a cărei purtători sunt cele mai novatoare şi valoroase grupuri sociale în acea perioadă istorică - stare, categorie, clasă etc. care tind spre „autoguvernare". Fiecare funcţie a statului, de sistem, este o expresie a tendinţei spontane a grupei sociale dominante, dotate cu instinctul puterii („instinctul de stat"), pentru conducerea cu viaţa colectivităţii. De aceea statul nu este, precum mai înainte credea Balicki, o organizaţie lipsită de caracterul natural, falsă, impusă de dinafară societăţii, rămânând într-un antagonism de neînvins în relaţie faţă de el, dar dimpotrivă - o formaţiune naturală socială, care „pe lângă formaţiile Naţiunii, Societăţii şi Poporului devine un subiect sintetic a celor mai bine formaţi factori spirituali, materializaţi în cel mai bine aşezat sistem politic organizaţional; acel sistem politic penetrează toate formaţiile de mai sus şi le leagă cu el într-o unitate organică, care posedă individualitatea sa deplină, expusă clar şi individualizată dintre alte individualităţi echivalente. Acolo unde toate patru formaţiuni cuprind un întreg colectiv, care este aşezat pe acelaşi teritoriu, organismul social prezintă o individualitate maximă faţă de mediu, leagă în sine în egală măsură maximum de coeziune în interior, pe lângă de maximum de independenţă în exterior"[138].

---

[136] *Ibidem*, p.44.
[137] Idem, *Psychologia spolecztia. Czynnosci poznawania*, Warszawa 1912, p. 544.
[,s2] *Ibidem*, p.543.

Cu atât mai mult cu cât este inconvenabilă pentru colectivitatea umană organizarea statului în sensul sistemului democraţiei mijlocite „aflată în proces de dezvoltare, pe fundalul incapacităţii maselor de a se autoguverna şi a organizării spontane, pe fundalul apatiei lor politice care vine după aceea şi de aşteptare în toate a ajutorului statului. Ele duc la transferarea întregii puteri şi a supremaţiei la un singur organ, parlamentul, convocat pentru a înlocui întregul în misiunea grea a conducerii cu treburile întregii ţări"[139]. Sistemul politic tipic pentru democraţia mijlocită este sistemul parlamentar, care funcţionează acolo unde „grupul dominant, ca un întreg, nu este în stare de a exercita o influenţă nemijlocită decizională asupra mersului treburilor publice, deoarece misiunile statului sunt atât de cuprinzătoare şi complexe, iar opinia publlică atât de puţin formată, încât mandatul oferit parlamentului este o veritabilă înlocuire, iar supremaţia statului se află în mâinile lui. în asemenea condiţii instituţiile parlamentului sunt instituţiile anume a propriei majorităţi, iar nu a majorităţii cetăţenilor alegători"[140]. Parlamentarismul contemporan a devenit în esenţă reprezentantul deseori a diferitelor interese social-economice, cultural- teritoriale şi politice. Şi deşi în trecut a jucat un rol pozitiv în procesul dezalienării puterii, care rămânea deseori în afara oricărui control, prin divizarea puterii executive de cea legislativă şi prin delegarea puterii judecătoreşti reprezentanţilor societăţii, reprezentând cele mai înalte calificări politice şi necesităţi spirituale, atunci acum trece printr-o criză profundă, ducând la difuzarea acelei forme de sistem politic.

De aceea Sigismund Balicki în baza analizei organizării şi funcţionării sistemelor parlamentare contemporane lui din Marea Britanie, Franţa şi Italia îşi documenta şi motiva acele afirmaţii cu privire la criza parlamentarismului. Cauzele acelor neajunsuri şi slăbiciuni el le vedea înainte de toate în caracterul de clasă a instituţiilor parlamentare, deoarece parlamentul fiind reprezentantul numai a clasei sociale dominante şi reprezentând interesele ei devine o arenă a conflictelor şi luptelor politice care afectează societatea şi nu este în stare să îndeplinească misiunile apărute din tendinţele întregii colectivităţi sociale şi să slujească binele universal. Incapacitatea sa se adânceşte încă selecţia nefirească a reprezentanţilor parlamentari, recrutaţi des din carierişti şi egoişti, care datoria sa parlamentară o tratează ca pe un mod al îmbogăţirii, dominaţiei asupra altora, obţinerea puterii, funcţiilor şi onorurilor etc. Ea a fost slăbită şi de înstrăinarea de societate prin pierderea respectului şi sprijinirea celor mai active grupuri sociale în munca publică. Ca să se prevină degradarea în continuare a instituţiei reprezentanţei propune diferite reforme între altele care ţin de întoarcerea instrucţiilor vechi ale solilor precum şi schimbarea sistemului electoral în scopul întăririi independenţei parlamentului de alegători sau realizarea din el un reprezentant reprezentativ al opiniei publice etc. însă toate acestea sunt jumătăţi de măsură nu împiedică criza parlamentarismului şi descompunerea sistemului parlamentar. Cu atât mai mult că parlamentul ca o colectivitate a oamenilor adunaţi accidental, ne având sentimentul format al „personalităţii" univoce şi comunitare, se conduce de principiile psihologiei mulţimii şi în consecinţă în acţiunea sa se caracterizează prin imprevizibilitate şi schimbarea deciziilor precum şi a impredictibilităţii comportamentelor politice şi morale. E uşor să manipulezi cu aşa ceva, cedând interacţiunilor externe alietorii. în acea situaţie cea mai eficientă modalitate de îndreptare a sistemului politic al statului contemporan, concluziona autorul, ar fi introducerea modelului elveţian a instituţiei democraţiei nemijlocite (de exemplu a votului universal), ceea ce ar fi permis „poporului" să participe nemijlocit în guvernarea ţării, promovând reprezentanţa sa politică până la rolul secundar în procesul de guvernare, instituţie ajutătoare faţă de instituţiile politice nemijlocite şi a terenului de reconciliere a diferitor poziţii ale forţelor social-politice adversare. Astfel, sistemul reprezentativ s-ar fi asigurat în faţa diferitor patologii şi degenerări, fiind permanent rezultatul hipertrofiei puterii. Evident „fiecare stat trebuie să găsească propriile forme ale sistemului politic, corespunzătoare nivelului de cultură, tradiţii şi caracterului naţiunii, principiile bunei organizări, sprijinite pe acele baze, sunt pentru toţi, aşa cum comună este natura societăţii şi drepturile dezvoltării lor"[141]. Iar prin acel principiu al „bunei organizări" a societăţii umane era, conform lui Balicki o democraţie înţeleasă specific, care se manifesta prin „organizaţia spontană a societăţii, rezistentă la orice ingerinţă a statelor străine, mobilizând cele mai largi categorii sociale, înainte de toate pentru îndeplinirea obligaţiunilor naţionale, din care reies drepturile lor (...), bazată pe ierarhia funcţiilor sociale universale, iar nu pe egalitatea unităţilor atomice, supuşi doar ierarhiei guvernamentale"[142].

---

[139] Z. Balicki, *Parlamentaryzm. Zarys socjologiczny*, t. 2, Warszawa 1900, p. 101.
[,iA] *Ibidem*, p.87.
[141] *Ibidem*, p. 175.
[142] Z. Balicki, *Czynniki zachowawcze w dobie ostainiej*, w: *Dwudziestolecie „Przeglądu Wszechpolskiego". Artykuly i rozprawy z zakresu polityki i pokrewnych dziedzin*, red. R. Dmowski, Krakow 1905, p. 75.

În interpretarea lui Sigismund Balicki democraţia nu avea să însemne posibilitatea subiectivizării unităţilor şi grupurilor sociale în condiţiile libertăţii şi a egalităţii reciproce, dar doar uşurarea individului a înţelegerii şi a identificării cu interesul propriei naţiuni, adică în esenţă dezvoltarea sentimentului egoismului naţional. Democraţia crează categoriilor sociale mai largi, poporului, posibilitatea transformării în comunitatea superioară - naţiune, iar aceasta în stat naţional. De aceea ea nu este, cum doresc liberalii şi alţi reprezentanţi ai democraţiei, un sistem de selectare pe calea alegerilor libere a voinţei majorităţii sau prin sistemul guvernării, deoarece participarea în exercitarea puterii de stat depinde de nivelul competenţei oamenilor, iar acelea sunt executate doar cel mai cunoscute din punct de vedere naţional de către un grup de oameni penetrate de „instinctul naţional", adică de o specifică elită naţională, „aristocraţia competenţelor", susţinea Balicki.

Acea teză a dezvoltat-o în anul 1903 în lucrarea amintită deja care cuprinde „recunoaşterea credinţei" a naţionalismului polonez *Egoizm narodowy wobec etyki.* Susţinea în ea că o condiţie a prosperităţii naţiunii şi transformarea ei în stat naţional este formarea conştiinţei comunităţii poloneze etnice, simţirea egoismului naţional, a cărui proces social şi psihologic trebuie să însoţească formarea specificului polonez în postura modelului de „soldat-cetăţean". De aceea scopul educaţiei naţionale trebuie orientat asupra formării caracterului oamenilor în spiritul patriotismului, religiozităţii creştine, interesului naţional etc. Trebuie dezvoltate caracteristicile pozitive ale caracterului polonezilor ca colegialitatea, abilitatea de colaborare, solidaritatea şi activitatea cresc valorile naţionale. Trebuiesc evitate dezvoltarea valorilor general umane, eticii umaniste şi „a umanitarismului iresponsabil"[143]. Nu-i întâmplător, că Sigismund Balicki a intensificat critica liberalismului precum şi a altor mişcări sociale cu caracter parlamentar - socialist şi popular. Le imputa menţinerea sistemului rău şi păgubos al sistemului politic şi ignorarea căutării a noilor forme organizaţionale a vieţii sociale. în general cu o critică aspră se pronunţa împotriva liberalismului ca un reprezentant al modelului democratico-parlamentar. Vedea în liberalism cele mai rele calităţi morale şi politice şi îl acuza de consecinţele tuturor denaturărilor posibile şi a patologiilor social- politice. Observa în el tendinţe cosmopolite, care duc spre degradarea naţiunii, dispariţia legăturilor naţionale, crizei civilizaţiei, distrugerea valorilor tradiţionale etc. Deoarece „liberalismul cosmopolitizează naţiunile deja prin aceasta în prim plan a tendinţelor sale scot aceleaşi instituţii, independent de tradiţiile poporului şi a caracterului lor şi distrugând acele tradiţii şi caracterul lor"[15] . Prin urmare, liberalismul ca opinie asupra lumii înconjurătoare cosmopolită conduce sistemul defect al organizării politice a lumii, pentru că se sprijină pe principiile libertăţii şi egalităţii politice precum şi ordinea rea economică, deoarece la baza lui stă regulile economiei de piaţă. Aceasta a dus la atomizarea societăţii şi a limitării legăturilor individului cu colectivitatea. A unit în sine cele mai rele scopuri ale vieţii umane: universalismul, individualismul, raţionalismul şi egalitarismul. în mod greşit înţelege rolul individului în societate, punând presiune pe justiţie şi libertăţile cetăţeneşti, nepreţuind în schimb legăturile individului faţă de comunitate (popor). Precum constata Balicki, proiectul social şi viziunea asupra sistemului politic este contrară cu natura dezvoltării sociale, deoarece nu ţine seama de necesităţile concrete ale oamenilor precum şi exprimă tendinţele centraliste şi globalizate şi în consecinţă propune o metodă defectă a activităţii şi organizării sociale „de la general la particular". Totodată ca un fenomen natural este şi construirea vieţii sociale pornind de la interiorul colectivităţii umane şi transformarea sa evoluţională în forme superioare şi mai bune, în finalul procesului se atinge de proiectul statului naţional. Astfel, Sigismund Balicki a negat şi a respins modelul democratico-parlamentar pentru proiectele elitiste.

În interpretarea lui Sigismund Balicki democraţia nu avea să însemne posibilitatea de subiectivizare a unităţilor şi grupurilor sociale în condiţiile libertăţii şi a egalităţii reciproce, cum arăta Kazimierz Kelles-Krauz, dar numai facilitarea unităţii a înţelegerii şi a identificării cu interesul propriei naţiuni, adică în esenţă dezvoltarea sentimentului egoismului naţional. Căci democraţia crează şanse celor mai largi categorii sociale, poporului transformarea într-o formă superioară a colectivităţii - naţiunea. De aceea ea nu este, cum doresc liberalii şi socialiştii, sistemul de selecţie pe calea alegerilor libere a voinţei majorităţii sau de asemenea un sistem de guvernare, deoarece participarea în executarea puterii de stat depinde de nivelul competenţei oamenilor, iar în cele aşezate sunt cele mai conştiente din punct de vedere naţional grupe de oameni, pătrunse, după cum arăta, Sigismund Balicki, de „instinctul naţional", adică de o elită naţională specifică „aristocraţia competenţelor". în consecvenţa naţiunii, democraţii, contrar socialiştilor, au respins în viitor modelul sistemului politic democratico-Iiberal cu privire la proiectele elitiste. Teoreticienii lor, Kazimierz Kelles-Krauz şi Sigismund Balicki exprimând separat considerentele cu privire la esenţa democraţiei şi mecanismelor funcţionării ei au

[143] Z. Balicki, *Egoizm narodowy wobec etyki,* Lwow 1903, p. 83 şi urm.; Idem, *Zasady wychowania narodowego. Referat wygloszony na Polskim Kongresie Pedagogicznym we Lwowie dni a / listopada 1909 roku,* Warszawa 1909.

exercitat o mare influenţă asupra diferenţierii gândirii politice poloneze în secolul al XX-lea cu privire la chestiunile politice, relaţiilor puterii şi guvernării.

Capitolul V. Încercările democraţiei în ţara liberă

Rzeczpospolita populară? Rzeczpospolita burgheză?

În clipa recăpătării independenţei nimeni în principiu n-a pus sub semnul întrebării forma democratico-republicană a sistemului politic. Toate grupările politice au postulat construirea temeliei democratice a sistemului politic al statului. Anume grupările de stânga îşi exprimau tendinţa ca statul renăscut să fi avut grija faţă de toţi cetăţenii şi ar îndeplini necesităţile lor şi aspiraţiile. Puţin s-a discutat despre democraţie. S-a concentrat în special asupra formei acesteia. Permanent era reevocată expresia lui Lelewel: „Polonia, dar ce fel de Polonie?" Se menţinea în vizorul celei mai instruite părţi a societăţii poloneze, oameni luminaţi, gânditori şi publicişti, politici şi activişti în domeniul social. Nicio tabără politică nu putea să afirme că restituirea statului polonez în noiembrie 1918 este împlinirea doar a unui singur program şi meritul doar a activităţii lui. Nimeni din ei nu avea nici libertatea deplină în formarea unei noi realităţi în ţară.

Rzeczpospolita se renăştea în condiţiile războiului şi revoluţiei, a răscoalelor regionale şi naţionale, între greutăţi sociale şi economice precum şi a discuţiilor ideologice şi a luptelor politice. Tânăra independenţă s-a pomenit în faţa unor probleme foarte complicate. Trebuia să se integreze din toate regiunile cucerite de străini cu diferite niveluri economice şi structuri social-politice diferite într-un singur organism. Trebuia de la temelie construit un sistem politic de stat şi sistem juridic, să fie stabilite şi întărite graniţele ţării, să fie unificată educaţia şi viaţa culturală în ţară etc.

Polonia a renăscut ca ţară cu un caracter preponderent agrar şi o industrie cu un nivel mediu de dezvoltare. Economia a fost din cauza operaţiunilor militare puternic afectată. în structura societăţii domina populaţia sătească. O parte importantă a locuitorilor ţării o reprezentau minorităţile naţionale (în jur de 1/3). în societate se pronunţau puternic divizarea pe clase şi naţiuni. Prin urmare bucuria a libertăţii obţinute era umbrită de grijele şi problemele tinerei independenţe. „Nu e bine să cazi în euforie a acestei bucurii nebune, pe care populaţia poloneză în acest moment a atins-o, aşa descria atmosfera primelor zile ale libertăţii socialistul, adept al lui Pilsudski, premierul celui de-al doilea guvern popular-socialist Jşdrzej Moraczewski. După 120 de ani de graniţe! Nu mai sunt! Libertatea! Independenţa! Unirea! Stat propriu! Pentru totdeauna! Haosul? E o nimica. Va fi bine. Totul va fi, deoarece suntem liberi de asupritori, răufăcători, prădători, de la căciula cu ecuson, ne vom guverna singuri. Cine aceste zile scurte nu le-a trecut, cine nu înnebunea de bucurie în această perioadă împreună cu întrega naţiune, acela nu va cunoaşte în viaţa sa o bucurie mai mare. Patru generaţii în zădar aştepta acele clipe, a cincea a ajuns să o vadă. De dimineaţă până seara se adunau mulţimi în pieţele oraşelor, muncitorul, funcţionarul a lăsat munca. Ţăranul s-a lăsat de agricultură şi zbura la oraş, la piaţă să afle, să se convingă, să vadă armata poloneză, inscripţiile ppoloneze, emblemele cu vulturi pe instituţii, oamenii se minunau când îi vedeau pe muncitorii de la căile ferate, sau pe poliţiştii polonezi şi jandarmi"[144].

Conflictele şi disputele de clasă au cedat manifestărilor puternice ale sentimentelor patriotice. Majoritatea absolută a societăţii a simţit unificare pământurilor poloneze în cadrul propriiului stat ca pe un mare succes naţional. Statul liber deschidea tuturor cetăţenilor, chiar dacă nu în măsură egală, şansa acţiunii şi îndeplinirii aşteptărilor. Toate puterile politice, fiecare în felul său, au declarat participarea în renaşterea independenţei. De la primele zile ale libertăţii se susţineau în meritele obţinute în chestiunea renaşterii independenţei, înainte de toate democraţii naţionali şi adepţii ai lui Pilsudski. Euforia în societate, manifestată prin libertatea recuperată, repede a trecut. De felul cum trebuia să arate Polonia şi care sistem social ar fi creat cele mai bune condiţii pentru dezvoltarea ţării şi care sistem politic ar fi favorizat integrării naţiunii şi de construire a ţării renăscute atunci s-au preocupat puţin. Era argumentată neliniştea redactorilor revistei socialiste „Trybuna", când în numărul din noiembrie după un an de la recăpătarea independenţei scriau: „Ce are să fie Polonia?: republică burgheză? Sau poate feudal-nobiliară? Sau ţărănească? Nimeni nu are timp pentru a da răspuns, deoarece este ocupat de construirea Poloniei, dar ce fel de Polonie?"[145]. Nu existau programe clar exprimate a construirii Rzeczpospolitei. Forma sistemului politic era închipuită foarte vag, de vreme ce Maciej Rataj, popular, mai târziu mareşalul sejmului, nota în memoriile sale că „panoul - lozincă nu odată ca cele generale gen „Dumnezeu şi Patria", sau „Polonia Populară" nu era un extras, chintesenţa programului, dar înlocuia programul" .

---

[144] [I. Moraczewski], *Przewrot w Polsce. Rządy ludowe. Szkic wypadkow z czasow wyzwolenia Polski do* 16 *stycznia* 1919 *roku,* napisal poset E. K., Krakâw-Warszawa 1919, p. 17.

[145] *Nie cel ukazuj - pokat drogş,* "Trybuna" z 29 XI 1919, nr 7, p. 193.

Într-adevăr, în primii ani ai independenţei s-au folosit deseori lozincile şi generalizările sub care s-au ascuns scopurile şi tendinţele. Cel mai mult a fost folosită lozinca „Poloniei Populare", căci în prezentarea din 3. XI. 1918a guvernului lui Jozef Swiezynski, investit de către Consiliul de Regenţă, format din democraţi naţionali şi conservatori a proclamat construirea „Poloniei Populare" în care instituţiile ar fi fost exercitat de un „guvern naţional format în majoritatea sa din reprezentanţii poporului muncitor". Aceasta trezea, adevărat, îndoieli şi la înşişi reprezentanţii „poporului muncitor". Aceasta a fost precizat între altele de J.Moraczewski şi popularul Wincenty Witos, care la propunerea formării unui asemenea guvern prezentată de către Witold Czartoryjski în numele Consiliului de Regenţă conducerii Comisiei Poloneze de Lichidare, au răspuns negativ, spunând că „instituţiile au trecut de pani".

Toate acelea se desfăşurau în zilele de mare frică - întărirea sentimentelor revoluţionare şi generalizarea pe scară largă a principiilor şi valorilor democratice. Aceasta se petrecea în baza şi comportamentul grupelor conservatoare precum şi a modalităţii de articulare prin ele a tendinţelor sale social-politice. în rândul lozincilor generalizatoare şi a penetrării lor reciproce se pot cunoaşte contururile modelului sistemului politic al Poloniei. Nu a apărut în faţa societăţii doar alternativa stat burghez sau sistem socialist, aşa cum încă des apare în istoriografia şi publicistica poloneză. Grupările politice care respingeau realizarea principiului dreptăţii sociale după modelul Rusiei Sovietice propagau diferite, concepţii ale sistemului politic. Unii din ei, de exemplu conservatorii şi democraţii naţionali tindeau la întoarcerea spre capitalismul de dinaintea anului 1914, ne prevăzând oarecare schimbări, care le-au adus evenimentele determinate de război şi revoluţie. Alţii din nou, creştin democraţii, popularii moderaţi, şi facţiunea naţională ruptă din mişcarea muncitorească susţineau o modernizare importantă a sistemului capitalist, precum şi a structurilor sale politice, ca şi social-economice. Socialiştii şi popularii radicali propagau concepţia „sistemului de tranziţie", care ar face posibilă realizarea viziunilor lor a noii ordini sociale.

Doar comuniştii, organizaţi din decembrie 1918 în Partidul Comunist Muncitoresc al Poloniei (PCMP) care s-a format din Social-Democraţia Regatului Poloniei şi Lituaniei (SDRPL) şi Partidului Socialist Polonez - de stânga, din punct de vedere principial negau renaşterea statului polonez. Reieşind din principiul că epoca istorică este epoca revoluţiei mondiale sociale, şi neavând iniţial o concepţie de construire a statului polonez socialist, au recunoscut independenţa poloneză renăscută ca pe o aparenţă contrarevoluţionară, care prejudicia lupta de eliberare a proletariatului la nivel internaţional. La congresul constituant PCMC la 16 XII 1918 au afirmat fără echivoc: „în perioada revoluţiei mondiale sociale, care zdruncină temelia capitalismului, proletariatul polonez respinge toate lozincile politice, ca autonomia, independenţa, autodeterminarea, bazate pe dezvoltarea formelor politice din perioada capitalismului. Tinzând spre dictatură, spre contrapunerea tuturor duşmanilor săi a forţei armate revoluţionare proprii proletariatul va lupta cu toate încercările de creare a armatei burgheze, contrarevoluţionare poloneze, toate războaiele pentru graniţe naţionale. Pentru tabăra internaţională a revoluţiei sociale nu există chestiunea graniţelor; ea se bazează pe principiul comunităţii intereselor a clasei muncitoreşti internaţionale, excluzând orice presiune naţională şi eliminând terenul de sub orice conflicte pe bază naţională şi de limbă"[146].

În atitudinea negativă faţă de renaşterea independenţei în graniţe de stat concrete i-a convins pe comuniştii polonezi convingerea că statul polonez refăcut ca stat burghez, va întări capitalismul mondial şi considerabil vă slăbi din punctul de vedere a situaţiei sale geopolitice revoluţia europeană care se apropia. în consecinţă se postula lupta cu structurile şi instituţiile statului polonez renăscut. Propagau organizarea categoriilor muncitoare în Consiliile Delegaţilor Muncitori ca centre de putere a revoluţiei în care niciodată însă nu au obţinut majoritatea. Nereuşind să obţină o susţinere mai mare chiar şi în rândul muncitorilor au modificat la Congresul al II al PCMP (19IX - 2 X 1923) atitudinea sa între altele în chestiunea naţională. S-au pronunţat pentru recunoaşterea independenţei poloneze, dar în cadrul Republicii Poloneze Socialiste , federalizată cu alte republici sovietice. Nu s-a schimbat esenţial atitudinea lor faţă de Rzeczpospolita, deoarece până în anul 1937 se pronunţau pentru dezintegrarea teritoriului ei şi de întoarcerea a celei mai importante părţi a ei germanilor, ucrainenilor şi bieloruşilor.

În rândul grupărilor care promovau modelul capitalist al dezvoltării ţării exista acord doar în chestiunea formei sistemului politic al ţării. Iniţial puţin cine punea sub semn de întrebare sistemul republicii parlamentare. Chiar şi conservatorii, care în majoritatea lor tradiţional căutau rezolvarea chestiunilor sistemului politic în instituţia monarhiei, au acceptat regimul republican. Doar democratul naţional Jan Zamorski şi Stanislaw Cat Mackiewicz, mai târziu redactorul revistei din Vilno „Slowo",

[146] *Sprawozdanie ze Zjazdu Organizacyjnego KPRP,* Warszawa 1919, p. 8.

reprezentanţii au prezentat beneficiile monarhiile faţă de forma republicană a statului precum şi şansele realizării ideii monarhice în Polonia. Totuşi, susţinătorii modelului republican erau împărţiţi de opiniile diferite în diferite chestiuni ale sistemului politic.

Mult mai mare era diferenţierea opiniilor între susţinătorii sistemului capitalist ţinea de consideraţiile cu privire la problemele sociale şi economice. Conservatorii şi democraţii naţionali tindeau să realizeze în Polonia modelul secolului al XlX-lea a capitalismului liberei concurenţe. Recunoşteau activitatea economică a unităţii ca bază pentru economia naţională şi o condiţie a stabilizării sistemului economic al ţării. Doreau de la stat apărarea proprietăţii private. Primii din ei vedeau în guvernul lui J.Pilsudski cea mai adecvată stavilă împotriva tendinţelor revoluţionare, alţii în schimb luptau pentru radicalismul social şi pentru „revoluţionismul bolşevic". înşişi democraţii naţionali, deşi susţineau diferite reforme sociale, între altele reforma agrară, legislaţia muncitorească, naţionalizarea unor domenii ale industriei[147], însă consecvent recunoşteau „principiul proprietăţii private şi a libertăţii economice" bazată pe economia ţării şi se opuneau puternic oricărei ingerinţe a ţării în relaţiile economice. Subliniau actualitatea principiilor general poloneze în statul renăscut, deoarece „acele principii, principiile unităţii naţionale, cum afirmau în Programul Uniunii Popular-Naţionale, adoptat la 27 X 1919, fără diferenţa cartierelor şi stărilor, a ordonării intereselor de clasă bunului comun, susţinerea forţei Poloniei despre conştiinţa naţională şi a sentimentelor faţă de Patrie a celor mai largi categorii populare sunt obligatorii în Polonia independentă, cum ne obligau în robie"[148]. De asemenea, democraţii naţionali, ca şi conservatorii organizarea vieţii sociale reieşeau din ştiinţa socială a Bisericii Catolice. Principiile eticii catolice o înţelegeau ca pe un factor care regla relaţiile interumane precum şi accentuând valorile sprirituale şi viaţa culturală a societăţii. De aceea au recunoscut Bisericii catolice locul de bază în societate şi stat, iar religiei catolice statutul de religie de stat.

Democraţia Creştină de asemenea accentua puternic legăturile sale ideologice cu principiile creştine, deoarece în religia catolică, cum afirma în porgramul său Partidul Creştin Naţional al Muncii, adoptat în anul 1920, „vede cea mai înaltă şi unică putere capabilă să creeze temeliile unei moralităţi adevărate precum şi singura putere care obţine omenirea din starea primară (...). Fără religie nu poate exista nici moralitatea adevărată, nici bunăstarea materială, nici conştiinţa stat conştiincios, nici viaţa fericită a societăţii"[149]. Se pronunţa cu putere împotriva luptei de clasă, proclamând principiul solidarităţii sociale. Totodată a introdus amendamente semnificative faţă de viziunea naţional-democratică şi conservatoare a capitalismului în Polonia. înainte de toate, se pronunţa pentru ingerinţele statului în relaţiile social-economice şi controlul statului asupra proprietăţii private precum şi răspândirea între muncitori, ca să devină „prin evoluţie proprietari sau coproprietari a atelierelor şi fabricilor sau a pământului pe care ei lucrează". în acel mod dorea să ofere relaţiilor sociale în dezvoltare în statul renăscut polonez caracter democratic în gândirea principiilor dreptăţii şi egalităţii sociale.

Cu programul economic Creştin Democrat erau asemănătoare postulatele mişcării naţionaliste muncitoreşti, a cărei structuri politice principale era Partidul Naţional Muncitoresc, care s-a format în mai 1920 ca urmare a unirii Uniunii Naţionale Muncitoreşti şi Partidul Naţional al Muncitorilor. El accentua necesitatea luptei pentru îndreptarea situaţiei social-economice a muncitorilor în condiţiile capitaliste precum şi înlocuirea acelui sistem prin „noul sistem social" sprijinit pe principiile economiei planificate, socializarea mijloacelor de producţie şi a împărţirii drepte a bunurilor produse. Căuta de asemenea inspiraţii ideologice în creştinism, dar religia o recunoştea ca o chestiune individuală a omului şi anunţa principiul toleranţei religioase. în lupta de clasă vedea un factor esenţial al dezvoltării sociale, care însă trebuie supus ideii solidarităţii naţionale, deoarece împărţirea şi contradicţiile de clasă sunt secundare faţă de relaţia faţă de divizării naţională a populaţiei.

În acelaşi curent al consideraţiilor cu privire la sistemul politic se situa viziunea Poloniei în recunoaşterea moderată a facţiunii mişcării populare - Partidul Ţărănesc Polonez „Piast". El s-a situat pe terenul solidarităţii sociale şi naţionale. Sublinia rolul primordial al agriculturii şi al satului în economia ţării, supuse controlului instituţiilor de stat. Se pronunţa pentru protecţia judiciară şi tutela statului a populaţiei muncitoare. Partidul recunoştea ca primordială chestiunea realizării reformei agrare, deoarece „pământul trebuie să devină proprietatea acelora care îl lucrează".

Reconstrucţia statului polonez pe principii capitaliste a susţinut-o şi mişcarea socialistă şi grupurile radicale ale ţărănimii (PSL „Eliberarea" şi PSL-de stânga). Dar în acele concepţii statul avea să fie unul modern, puternic, care crează condiţii optime pentru întreaga societate şi a tuturor

---

[147] *Deklaracja programowq Slronnictwa Demokratyczno-Narodowego, "Gazeta Warszawska" din 30 XII 1918, nr 43.*

[148] *Program Zwiqzku Ltidowo-Narodowego.* [w:] *Wybor doktimenlow programowych glownych pârtii i organizacji poiitycznych* (1918 -1939), zebrala M. Orinberg, Warszawa 1963, p. 88.

[65] *Program Chrzescijahsko-Narodowego Slronnictwa Pracy.* tamze, p. 73.

cetăţenilor. Cel mai optim model ar fi fost sistemul democratico- parlamentar, a cărei instituţii politice moderne şi administrare economică ar fi facilitat preluarea de către categoriile de plebe a puterii pe care paşnică şi realizarea unei noi ordini sociale, bazată pe principiile dreptăţii şi a egalităţii sociale. Doar democraţia parlamentară neutralizează partea de clasă a politicii burgheze, face posibilă exercitarea funcţiilor sporite naţionale şi social-economice. Ca scop imperativ, de exemplu, socialiştii îşi propuneau eliberarea proletariatului de sub asuprirea capitalistă. Iar din punctul de vedere a caracterului procesului istoric ei considerau că trebuie să se concentreze acum la chestiunea reconstrucţiei şi consolidării tinerei independenţe[65]Existenţa statului propriu crează condiţii pentru organizarea proletariatului şi a dezvoltării conştiinţei sale de clasă, ceea ce în consecinţă va facilita lupta pentru socialism şi va apropia Victoria sistemului dreptăţii sociale. Independenţa a deschis drumul spre socialism, deoarece deţinerea propriului stat naţional va grăbi dezvoltarea forţelor de producţie şi prin asta se vor întări economic, social şi cultural premisele revoluţiei. Pe acea bază socialiştii au dezvoltat teza cu privire la ajustarea formelor luptei pentru socialism până la condiţiile naţionale şi preluarea puterii pe cale democratic. De aceea, ei susţineau, la fel ca şi reprezentanţii radicalismului ţărănesc, sistemul democraţiei politice puternice larg reconstruit prin instituţii sociale.

Activitatea ambelor mişcări politice care au reprezentat principala susţinere pentru politica lui J. Pilsudski în primele 10 săptămâni ale tinerei independenţe a fost decisivă pentru dezvoltarea de mai departe a ţării. Deja primele decizii popular-socialiste ale guvernului J. Moraczewski, între altele privitoare la relgulamentul electoral, legislaţia muncitorească şi protecţia socială, au direcţionat dezvoltarea Poloniei pe cale democratică. Au început construirea unui stat modern capitalist, care avea să asigure de asemenea drepturile şi aspiraţiile categoriilor plebeice. în esenţă Polonia putea să se renască atonei doar ca stat capitalist, dar într-o formă politică diferită. Şi de concepţiile şi baza diferitor grupări politice depindea caracterul lui şi concret soluţiile juridico-politice şi instituţiile social-economice.

Toate forţele politice cât de cât importante în primii ani ai independenţei au precizat programele sale politice sub forma proiectelor şi declaraţiilor constituţionale. Ele reprezentau expresia gândirii politice, gândirii de stat a tuturor categoriilor sociale. Ca primordială s-a considerat atunci convocarea constituantei, care trebuia să se ocupe de formarea statului, în primul rând de primire a legii fundamentale.

Iniţial nu a existat un consens cu privire la modalitatea de convocare a constituantei. Au apărut două concepţii: una prin cooptarea reprezentanţilor partidelor politice existente, a doua convocarea ei prin alegători. Prima concepţie era susţinută de democraţii naţionali, sprijiniţi de către conservatori. în numele lor, la începutul lunii octombrie 1918 Cercul interpartit Politic a propus convocarea de către partidele politice, după modelul Cehoslovaciei, a constituantei sub forma Consiliului Naţional, care în viitor ar fi dus la convocarea sejmului în Regat, iar mai apoi în statul unificat. Acest postulat democraţii naţionali l-au lansat în ultima clipă înaintea alegerilor în Sejmul Legislativ (26 I 1919). A doua concepţie era promovată de socialişti, populari şi alte grupări democratice, legate cu J. Pilsudski. Reprezentanţii lor, la recomandarea guvernului lui J. Swiezynski au pregătit un proiect al legii electorale, bazată pe principii democratice şi de formare a constituantei cu o singură cameră. Conform opiniei principalilor autori ai acestui proiect: socialistul Mieczyslaw Niedzialkowski, popularii Stanislaw Thugutt şi profesorul Jozef Buzka, Sejmul Legislativ convocat avea să fie expresia dispoziţiilor în societate şi a echilibrului de forţe existent în ţară, va fi un fel de „tipar fidel", „fotografie" a situaţiei politice în stat. La 28 XI 1918 proiectul legii a fost confirmat de Şeful Statului - J. Pilsudski. Astfel, decretul cu privire la legea electorală a stabilit componenţa şi caracterul constituantei precum şi calea democratică a dezvoltării statului. Totodată s-a întâlnit cu o reacţie dură din partea democraţilor naţionali, care ne putând să cadă de acord cu caracterul democratic al legii îi imputau în timpul campaniei electorale, că alegerile nu pot să aibă loc în întreaga ţară şi că adoptarea principiului proporţionalităţii le va asigura evreilor obţinerea unui număr important de mandate.

În acelaşi timp în opinia unei părţi considerabile a societăţii poloneze Sejmul Legislativ avea să fie factorul primordial al schimbărilor de sistem şi de construire a statului. El avea să simbolizeze ideea puterii poporului şi voinţa naţiunii în renaşterea propriului stat suveran. în prim-planul tuturor programelor politice au ieşit principiile sistemului politic şi social precum, chestiunea formei teritoriale a statului şi rezolvarea problemei naţionale. De aceea principala problemă de care avea să se ocupe Sejmul Legislativ, avea să fie adoptarea constituţiei, cu atât mai mult că aşa zisa constituţie mică (20 II 1919) care stabilea sistemul parlamentar al guvernării a fost recunoscută ca provizorie pentru perioada de tranziţie.

În lucrul asupra constituţiei unele medii ale gândirii politice şi liderii lor au manifestat o activitate intensă. Au fost prezentate 10 proiecte şi declaraţii constituţionale. Cel mai complet programul constituţional l-au formulat conservatorii, popularii, democraţii naţionali şi socialiştii.

Un rol mare în munca aşa zisei „Anchete pentru aprecierea proiectelor constituţionale", comisie convocată de către guvernul lui Ignacy Paderewski la sfârşitul lunii ianuarie 1919 l-au jucat conservatorii. Ei erau conduşi de fostul namesnic al Galiţiei, conducătorul conservatorilor din Cracovia, profesorul Michal Bobrzynski. Ca punct de plecare al programului său constituţional au adoptat concepţia formei republicane a guvernării, ceea ce nu a întârziat să le arate revista din Cracovia „Timpul", imputându-le că nu au luat în consideraţie modelul monarhiei al statului, dar „au elaborat un proiect nu aşa, care ar fi fost mai bun, dar aşa care ar fi putut să fie adoptat de către sejm"[150].

Proiectul constituţiei pregătit de către M.Bobrzynski şi colaboratorii lui conţinea consideraţii împrumutate din modelul guvernamental parlamentar francez precum şi a sistemului prezidenţial american. Puterea supremă a naţiunii avea să fie executată de: parlamentul cu două camere (puterea legislativă), preşedintele şi guvernul (puterea executivă) precum şi judăcătoriile independente. Camera inferioară a parlamentului sejmul avea să fie aleasă pe 4 ani pe principiul a cinci subiecte a dreptului electoral. în schimb durata mandatului camerei superioare - senatului ar fi durat 9 ani. El avea să fie format % ales de către reprezentanţele voievodale autoguvernate, iar 'A de către însuşi senatul. în fiecare 3 ani trebuia să plece 1/3 din senatori, iar în locul lor aveau să fie aleşi alţii. în alegerile pentru sejm dreptul de vot aveau să-1 aibă cetăţenii care au atins vârsta de 21 de ani, iar în alegerile pentru senat 40 de ani. Senatul ales acea să fie în mai mare măsură implicat în domeniul legislativ decât sejmul. Guvernul avea să fie răspunzător constituţional şi parlamentar în faţa parlamentului. Preşedintele în schimb ales după model american în alegeri mijlocită, ar fi dispus de prerogative importante legislative şi executive. Temelia statului avea să fie reprezentată de autoguvernarea în trei trepte teritorială cu largi competenţe şi sfere de acţiune.

Proiectul constituţional în coautoratul conservatorilor tradiţional cuprindea chestiunile de inalienabilitatea a oricărei proprietăţi, a poziţiei dominante a Bisericii Catolice, a educaţiei gratuite în şcolile de stat şi ale comunităţilor locale. Garanta minorităţilor naţionale drepturi naţional- culturale şi de limbă.

O viziune distinctă a sistemului politic al Poloniei o avea programul constituţional al popularilor. PSL „Piast" se pronunţa pentru parlament unicameral ales în baza a cinci subiecte ale dreptului electoral precum şi instituţia preşedintelui ales în alegeri generale. Relaţiile reciproce între puterea legislativă şi puterea executivă s-a propus să se sprijine pe principiile sistemului parlamentar. S-a proiectat de asemenea o structură largă juridico-politică a statului, sprijinită pe autoguvernatea teritorială cu prerogative largi.

Conform lui Wincenty Witos şi a prietenilor săi de partid, statul trebuia să se implice în chestiunile sociale. înainte de toate trebuie să garanteze proprietatea privată asupra pământului şi a altor mijloace de producţie ca temelie pentru sistemul social-economic, deşi nu se excludea posibilitatea naţionalizării lor. în obligaţiunile statului intrau realizarea reformei agrare, naţionalizarea pădurilor, realizarea tutelei juridice şi sociale a tuturor muncitorilor recrutaţi, asigurarea drepturilor şi libertăţilor politice precum şi asigurarea şcolarizării gratuite în şcoli primare, iar tineretului capabil care provenea din plebe accesul gratuit în şcolile superioare.

La aceste postulate constituţionale diferite propuneri au fost înaintate de celelalte partide populare. De exemplu, PSL „Eliberarea" a înaintat propriul proiect constituţional intitulat „Temelia ordinii în Rzeszpospolita Poloneză" elaborat de Wlodzimierz Wakar. Acesta se pronunţa pentru un model descentralizat al statului, a cărei unitate teritorială de bază avea să fie comuna autoguvernată, precum şi alegerea tuturor organelor de stat: puterea legislativă, executivă şi judecătorească. S-a propus generalizarea proprietăţii, în special a pământului, realizarea activităţii social-economice de către stat şi realizarea tutelei a întregii munci recrutate. în schimb PSL- de stânga propunea exproprierea marii proprietăţi asupra pământului fără recompensă şi lichidarea categoriei moşierilor. în democratismul său radical se prevedea chiar alegerea preoţilor de către enoriaşi. Toţi popularii erau de acord în chestiunea relaţiilor reciproce între Polonia şi locuitorii Marelui Cnezat al Lituaniei pe principii federative.

De asemenea democraţii naţionali programul său constituţional l-au formulat în forma unui proiect al legii fundamentale, elaborat de către profesorul Universităţii din Liov Stanislaw Gl^biriski şi anunţat din timpul dezbaterilor Sejmului Legislativ din 30 V 1919. în primii ani ai independenţei ei n-au manifestat un interes mai mare pentru realizarea în Polonia a modelului statului naţional. Se pronunţau pentru modelul democratico-republican, bazat pe principiile echilibrului puterii legislative

[150] *Okolo konstytucji polskiej*, "Czas" z 28 VI 1919, nr 161, p. 1.

şi cea executivă şi a sistemului parlamentar de guvernare. Autorul proiectului s-a distanţat de gândirea de stat a conservatorilor polonezi şi a constituţionalismului vest-european. A tins să elaboreze o lege fundamentaală ţinând cont de realităţile poloneze, deoarece, cum arăta, „nu este vorba ca să propunem un proiect abstract care ar răspunde cerinţelor teoriei juridico-politice sau a tradiţiei constituţionale ale ţărilor occidentale, dar este vorba ca prima constituţie a Poloniei renăscute, pe care o va adopta sejmul format în majoritate din elemente fierbinţi şi lipsite de experienţă în timpul împânzirii noastre de dinafară cu curente revoluţionare (...) ar putea să aibă efect în forma unei temelii sănătoase pentru construcţia juridico- statală"[151]. 67

Pe lângă acea declaraţie S. Glşbinski s-a implicat puternic asupra textului proiectului constituţional, lucrat prin ‚Ancheta" sub conducerea conservatorului M. Bobrzynski. A primit doar un alt sistem a prevederilor constituţioale şi a propus o versiune distinctă sau o versiune mai dezvoltată a unor chestiuni constituţionale. A prezentat înainte de toate problema drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. Ca o obligaţiune cetăţenească prioritară a pretins „credinţa pentru Rzeczpospolita Poloneză". Faţă de obligaţiunile de acest tip a inclus de asemenea obligaţiunea patronatului de asigurare a tutelei sociale a muncitorilor recrutaţi. între drepturile cetăţeneşti garanta inalienabilitatea proprietăţii private. Tindea să garanteze constituţional în societate şi stat poziţia dominantă a Bisericii catolice. în articolul 18 al proiectului afirma că „religia romano-catolică este religia majorităţii absolute a naţiunii şi ocupă în stat poziţia prioritară; actele religioase, care sunt asemeni sărbătorilor de stat, au loc conform obiceiului Bisericii romano-catolice"[152].

Proiectul constituţional al democraţilor naţionali a proclamat modelul decentralizat al statului cu garantarea drepturilor de autonomie a minorităţilor naţionale. Puterea legislativă, deşi nu a precizat ideea suveranităţii naţiunii şi a împărţirii puterii în trei, avea să fie exercitată de sejmul unicameral completat de instituţia Strajei Drepturilor precum şi sejmurile şi sejmikurile regionale. Cele din urmă aveau să delege reprezentanţii săi în parlamentul central. Straja Drepturilor creată prin sistemul cooptării a fost gândită în esenţă ca o quasi cameră superioară a parlamentului, supraveghind eficient activitatea legislativă a sejmului şi dispunând cu anumite prerogative faţă de preşedinte. Preşedintele, care putea fi numai polonez şi numai catolic, avea asigurată o poziţie puteriiieă în sistemul ogranelor de stat. Putea fi ales în alegeri nemijlocite generale şi ar fi dispus de prerogative largi executive în relaţia faţă de parlament.

Unele din considerentele constituţionale democraţii naţionali le-au adoptat sub influenţa factorilor externi, de exemplu propunerea autonomiei pentru minorităţile naţionale, deoarece în timpul conferinţei de la Versailles puterile Occidentale au pretins Poloniei oferirea statutului de autonomie Galiţiei Orientale. De aceea, nu totdeauna ei ocupau o poziţie consecventă în timpul dezbaterilor constituţionale.

De programele şi postulatele constituţionale prezentate mai sus se deosebea substanţial poziţia socialiştilor polonezi. Ei împărtăşeau opinia creatorului social-democraţiei germane Ferdinand Lassale expusă deja în 1862 că „prevederile constituţionale sunt în esenţă nu prevederi ale dreptului, dar ale puterii. Constituţia reală a unei ţări reprezintă în realitate situaţia puterilor politice în ea, iar constituţiile scrise numai atunci au valoare şi continuitate, când reprezintă real modelul acelor relaţii"[153]. De aceea considerau că constituţia trebuie să aibă un caracter de moment şi să fie un sistem de tranziţie al statului, ceea ce ar corespunde esenţei epocii istorice trăite, caracterizate prin colapsul capitalismului şi naşterea unei noi societăţi. în acea situaţie adaptau construirea sistemului politic la condiţiile social-economice existente şi tindeau să creeze cadrul instituţional, care ar fi facilitat realizarea chimbărilor cu caracter socialist.

Propunerile programatice ale sistemului politic al socialiştilor, conţinute în „Legea Constituţională provizorie a Rzeczypospolitej Polone" autor Mieczyslaw Niedzialkowski (făcută publică în timpul dezbaterilor Sejmului Legislativ din 27 V 1919), se deosebeau considerabil de restul proiectelor şi declaraţiilor constituţionale. Acele diferenţe se vedeau înainte de toate în situarea reciprocă a organelor de stat, în construirea şi organizarea parlamentului în modul de alegere a şefului statului şi ale prerogativelor sale, în sancţionarea constituţională a organizaţiilor existente sau în numirea noilor tipuri de reprezentanţe a categoriilor de muncitori de exemplu Camera Muncii, Comitetele Fabricilor şi Consiliilor Delegaţilor Muncitoreşti.

Conform proiectului constituţiei al lui M. Niedzialkowski expresia cea mai înaltă a voinţei naţiunii şi izvorul tuturor drepturilor avea să fie sejmul unicameral, ales în baza a cinci subiecte ale dreptului electoral, care ar fi exercitat puterea supremă în stat sub controlul naţiunii. Puterea executivă

---

[151] S. Gkjbinski, *Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,* "Przeglşd Narodowy", 1920, nr 3, p. 329-330.
[152] *Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,* cz. 1, Warszawa 1920, p. 69.
[153] A. Pragier, *Uwagi o konstytucji marcowej,* Warszawa 1921, p. 3.

ar fi realizată de preşedinte şi consiliul de miniştri, iar puterea judecătorească - judecătoriile independente, subordonate doar legilor. Sejmul, ales pe un termen de trei ani, şi-ar fi desfăşurat lucrările permanent. Relaţiile între puterea legislativă şi cea executivă s-ar fi sprijinit pe principiile sistemului parlamentar.

Socialiştii îşi exprimau opinia că esenţa democraţiei parlamentare s-a manifestat în menţinerea echilibrului legislativ şi executiv. Conform cu acesta au construit un model corespunzător al democraţiei parlamentare. Totuşi conform Legeii Constituţionale provizorii a Rzeczypospolitej Polone puterea legislativă ar fi avut o prioritate însemnată în faţa puterii executive, deoarece însuşi modul de alegere a preşedintelui prin sistemul electoral nu îi întărea poziţiile în sistemul organelor de stat, de vreme ce competeneţele lui faţă de sejm aveau un caracter iluzoriu.

Atitudinea negativă a socialiştilor faţă de prerogativele largi ale şefului statului reieşe probabil din temerea în faţa acaparării acelei instituţii de către aparatul birocratic şi a oligarhizării şi alienării puterii în societate. Din acele considerente au limitat gama prerogativelor şi a activităţii parlamentului, introducând în construcţia sestemului politic a instituţiilor democratice nemijlocite: iniţiativa populară legislativă, referendumul popular şi Camera Muncii. Ele aveau să reprezinte „frâne moderne" împotriva „dictaturii unei camere asupra întregii ţări". Un rol al acelui nou tip de frână avea să o îndeplinească acea ultimă instituţie - quasi- parlamentul muncitoresc cu caracter de opinie, iniţiativă şi control al altor organe de stat, aleasă pe un termen de trei ani în număr egal al numărului deputaţilor sejmului, prin organizaţii ale consiliilor muncitorilor din oraşe şi sate şi sindicate. Ea avea să cuprindă şi tutela Comitetelor Fabricilor în domeniul muncii şi industriale ale Consiliului Muncitoresc, care aveau să îndeplinească misiuni organizaţionale şi de educaţie în rândul muncitorilor în perioada pregătirii pentru conducerea cu firmele în cadrul economiei socializate.

Majoritatea socialiştilor susţineau că democraţia parlamentară, constituită din instituţii ale democraţiei sociale este cel mai optim model al sistemului democratic. El slăbeşte caracterul antimuncitoresc al statului burghez, facilitează obţinerea puterii pe cale democratică, deschide cele mai bune condiţii ale integrării naţiunii ca urmare a robiei politice şi permanentizează independenţa şi devine o stavilă împotriva metodelor dictatoriale de guvernare. Ea va deveni cea mai firească formă a puterii socialiste, care nu poate fi nicio dictarură a proletariatului, sau un „stat poliţienesc modern".

În lucrările cu privire la constituţie, numită mai târziu „din martie", s-au ciocnit înainte de toate două ultime direcţii din cele prezentate ale gândirii de stat poloneze. Ele erau reprezentate de democraţii naţionali şi socialişti. Iar discuţiile se refereau nu numai la aspectul politic al sistemului din Polonia, dar mai ales al caracterului parlamentului, poziţiei preşedintelui, relaţiilor stat-biserică etc., dar de asemenea şi esenţei sistemului social-economic. S-a discutat, dacă constituţia sancţionează modelul liberal al statului din perioada sec. al XlX-lea, sau dacă va primi soluţii juridice, care vor face posibilie între altele ingerinţa statului în relaţiile de proprietate. în final a învins concepţia naţional-democratică a sistemului politic al statului. Deşi nu deplin. în constituţia din martie s-a prevăzut unele soluţii şi propuneri formulate de către solialişti şi populari. Ei au exercitat o puternică influenţă asupra formei şi structurii statului în acele elemente, pe care noi ne-am deprins să le caracterizăm ca moderne şi democratice. Au introdus în constituţionalismul polonez între altele şi caracterul democratic al dreptului electoral, caracterul democratic al parlamentului, principiul răspunderii politice a guvernului, recunoaşterea muncii umane ca izvor al bogăţiei naţiunii, garantarea categoriilor muncitoare a drepturilor politice, de libertate şi sociale, asigurarea drepturilor minorităţilor, instituţii ale autoguvernării sociale ca temelie pentru construirea sistemului politic al statului, recunoaşterea oricărei proprietăţi ca bază a sistemului social şi juridic, înscrierea pentru ingerinţa statului în relaţiile de proprietate ale satului polonez etc. Deşi socialiştii nu s-au solidarizat cu întreaga constituţie, ei, aşa cum mărturisea în numele Uniunii Deputaţilor Polonezi Socialişti autorul opiniei de stat a lor M.Niedzialkowski „trebuie salutată Constituţia de faţă ca un pas imens înainte, ca o victorie, parţial a democraţiei ca o expresie a voinţei naţiunii, care a intrat pe drumul mare al dezvoltării democratice (...) şi să afirme în faţa ţării şi a întregii clase muncitoreşti, că odată cu ziua adoptării Constituţiei Polonia se situează în rândul statelor moderne democratice"[154].

Discuţii cu privire la viitorul democraţiei

Constituţia din marţi nu mulţumea nicio tabără politică. Deja în ziua următoare după aprobarea ei s-au început discuţiile cu privire la necesitatea schimbării ei. în societatea creşteau sentimentele antiparlamentare. Nu fără motiv conducătorul Partidului Polonez Popular (PSL) „Eliberarea" - Stanislaw Thugutt imediat după răsturnarea din mai a precizat că „în perioada ultimilor

[1,0] "Sprawozdanie Stenograficzne Sejmu Ustawodawczego" (cyt. dalej SSSU),pos. 221 din 17 III 1921, f. 4-5.

ani rândurile adversarilor sejmului s-a mărit foarte mult. Aceia care au venit sau complet deschis neagă parlamentului valoarea, sau tăindu-i din prerogative, ar fi dorit să împingă sejmul polonez în rândul instituţiilor care nu valorează nimic. Au stabilit că poate mai degrabă ar fi obţinut suprafaţa vieţii, fascismul, monarhismul, tendinţa spre dictatură, comunismul împreună cu derivaţii lor. împreună cu ei au obţinut necredinţa în forţele sale, nerăbdarea, nebunia căutării a noilor forme de sistem"[155].

La originea negării instituţiei parlamentarismului stăteau însă cauze mult mai temeinice. Nu era vorba doar de schimbarea constituţiei din martie, ca să fie schimbat sistemul de guvernare din Polonia şi a organizării politice a societăţii. Pe măsura dezvoltării situaţiei sociale în ţară şi Europa câştigau teren tendinţe antidemocratice, care favorizau întăririi tendinţelor elitariste în societate. Creşterea crizei parlamentarismului era o caracteristică a acelui proces social.

Modelului tradiţional democratic a organizării vieţii sociale îi erau contrare cele mai puternice tabere politice din Rzeczpospolita: a lui Pilsudski şi naţional - democrat. Conducătorii şi publiciştii primei din ele susţineau că cauzele greutăţilor prin care trece societatea constau în aspectul ei moral. De aceea, Jozef Pilsudski, a început, pe lângă indiferenţa naţională, procesul înnoirii morale a societăţii şi statului. Luptele din mai simt începutul unui mare proces - revoluţia morală, ca urmare a căreia se va produce transformarea temeinică a vieţii poloneze. „Furtuna nu a ocolit ordinea publică şi nici socială, susţinea A. Skwarzynski, totul şi toţi au rămas pe locurile lor, dar se simte întregul, că a realizat transformarea fundamentală, mai adâncă decât orice revoluţie politică sau socială (...) acea schimbare a fost numită revoluţie morală"[1 2]. Pilsudski a realizat-o pentru interesul general, ca să lichideze pericolele care se abăteau asupra statului şi să îndrepte Rzeczpospolita. Acea misiune o va realiza întregul popor, sub îndrumarea autorilor revoluţiei morale, adică a elitei pilsudsko- sanaţiene.

Nu-i de mirare că atacul ideologilor taberei guvernamentale a fost îndreptat împotriva concepţiei liberale a societăţii şi a organizării statului, înainte de toate a fost pus sub semn de întrebare concepţia principiul egalităţii în viaţa socială şi politică. A fost exprimat primatul elitei în viaţa publică şi în organizarea societăţii. Evident elita, care avea să conducă cu societatea şi statul, era reprezentată de tabăra pilsudsko-sanaţiană, căci aşa cum arăta Walery Slawek la Congresul Legioniştilor în Tarnow în august 1931 „prin vremurile istoriei poloneze permanent apare fenomenul ca obligaţiunile faţă de stat să cadă cu toată greutatea asupra bărcii elitei spirituale şi morale (...) Timp de 17 ani Comendantul (J.Pilsudski) în ordinul său către noi ne-a spus să fim avangarda naţiunii (...) această avangardă suntem noi şi acum, căci nimeni pe noi până acum nu ne-a depăşit în această pregătire să servim acestei misiuni"[156]. Principalul adversar al revoluţiei morale era considerată mişcarea naţional- democratică.

Luările de cuvânt ai comentatorilor gândurilor lui J.Pilsudski s-au concentrat faţă de propagarea ideei statale, faţă de care principala valoare a întregii societăţi este interesul statului, raţiunea existenţei statului. Misiunea primordială a statului este menţinerea independenţei, ceea ce necesită de la individ şi grupurile sociale o şi mai mare jertfă şi dedicare. De aceea, trebuie formată o anumită poziţie a cetăţeanului faţă de stat. în acel domeniu se conţine o mare obligaţie pe sistemul educaţie şi pe şcolarizare, pe cărui ideal trebuie să fie modelul cetăţeanului statalist. Educarea tinerei generaţii trebuie să fie o educare statalistă, cea mai importantă valoare a scopurilor de educaţie trebuie să fie intersul statului şi că statul, concret guvernul, are dreptul de a stabili şi sublinia principiile ideologice ale sistemului de educaţie. Conform ministrului confesiunilor religioase şi a educaţiei publice de atunci Siawomir Czerwinski, care a snceput munca asupra noii concepţii educaţionale, principalul scop al educaţiei statale trebuie să fie formarea, cum prezenta în darea de seamă din 5 VII 1929 în Poznan, „chipului luptătorului şi a muncitorului deoarece aşa tip (...) de luptător şi muncitor într-o singură persoană este necesar . Statului nostru Renăscut, deoarece îi este necesar tipul de cetăţean, care ar confirma prin munca corespunzătoare de fiecare zi, iar în caz de necesitate şi în sfânta luptă însufleţită patriotismul său activ şi cinstit"[157].

Negarea valorilor liberale de către tabăra pilsudsko-sanaţiană s-a manifestat de asemenea şi în adoptarea concepţiei organizării solidare a societăţii şi statului. Publiciştii lui au constatat ruperea principiilor liberalismului şi necesitatea de a construi un nou tip de societate - „societate civilă". Locul democraţiei politice de până atunci, adică a „democraţiei partidelor", va fi ocupat de „democraţia solidară" bazată pe diferite uniuni şi organizaţii sociale, care vor fi expresia colaborării forţelor sociale deseori diferite. De aceea, este necesară eliminarea din organizaţiile societăţilor partidele politice, deoarece reprezentând diferite grupuri sociale cu o joasă conştiinţă politică, sunt flatate de tendinţele egoiste şi forvoarea luptei partiinice, slăbesc statul din interior. Cu atât mai mult că atunci se formează un nou tip de societate, diferit de cel anterior, şi anume încetează să fie „suma unităţilor" şi devine un

[155] S. Thugutt, *Sejm a opinia*, „Ster", nr4 din 29 I 1927, p. 3.
[156] *Mowa pana prezexa tValcrego Slawka na /JezJzie Legionistăw w Tarnowie,* "Gazeta Polska" z 10 VIU 1931, nr 217, p. 1.
[157] S. Czerwinski, O *nowy ideal wychowawczy,* Warszawa 1931, p. 38.

anumit întreg, „fiinţă independentă" ca urmare a fuzionării de jos în sus a diferitor grupuri sociale pe bază de socilidaritate. în acea societate unitatea se subordonează solidar valorilor generale, în rândul cărora domină interesul şi raţiunea de stat.

Factorul de integrare a societăţii este bunul comun sub forma raţiunii de stat al statului polonez. El „stabileşte cadrul autonomiei unităţii şi societăţii. De aceea nu poate să existe un stat de model liberal, dar, cum afirma A. Skwarzynski, „stat socializat", stat al producătorilor, în care multe misiuni de până atunci şi funcţii tipice de stat le vor primi asociaţiile şi ogranizaţiile cetăţeneşti". Conform lui socializarea statului avea să se manifeste în înlocuirea partidelor politice cu asociaţii social-profesionale, într-un intervenţionism moderat al statului în viaţa economică, depolitizarea uniunilor profesionale şi schimbarea atitudinii societăţii faţă de muncă, producţie. în ultima chestiune susţinea ca societatea şi individualitatea să ofere muncii umane o nouă însemnătate şi să o ridice la cel mai înalt nivel - principala misiune în viaţă, realizată pentru însăşi esenţa creaţiei şi a autorealizării omului.

În proiecţiile sale sociale A. Skwaryznski se lega de curentul socialist al culturii poloneze, dezvoltat încă înainte de primul război mondial între altele de către Edward Abramowski şi Stanislaw Brzozowski. Sindicaliştii au fost susţinători ai acelor proiecţii până în anul 1926 şi erau legaţi iniţial de tabăra pilsudsko-sanaţiană. Totuşi, relaţia declarativa a acelei tabere faţă de viziunile sindicaliste şi depărtarea de ideile „revoluţiei din mai" a dus la distanţarea treptată de tabăra guvernamentală şi căutarea aliaţilor în cadrul mişcării socialiste. La împlinirea aniversării a patra de la lovitura de stat, aceste tendinţe au fost anunţate dc cunoscutul publicist Jerzy Szurig, afirmând îndoielile sale „în numele cui am luptat noi ca direcţie, de vreme dacă chiar lozinca reformei sistemului (...) este astăzi doar o lozincă tactică (...) Supremaţia interesului dc Stat s-a schimbat în interpretarea autentică a taberei proguvernamentale în lozinca dacă nu a conservatismului social, atunci cel mai degrabă a unui anume solidarism, solidarism bazat nu pe principiile stabilite, solidarism care duce pe drumul simplu spre marasmul gândirii în chestiunile sociale, până la negarea realităţii sociale"[158].

Numai statul organizat în baza „solidarităţii sociale", susţineau promotorii ideii „revoluţiei morale", poate să facă faţă noilor misiuni care stau în faţa societăţii poloneze şi să facă faţă provocărilor epocii. în jurul postulatului „statului puternic" a încercat tabăra guvernamentală să unească sub conducerea sa societatea poloneză. în declaraţia electorală din ianuarie 1928 al Blocului Nepartizan al Colaborării cu Guvernul Mareşalului J. Pilsudski s-a subliniat că „fără puterea statului şi guvernului sunt de nimic toate programele şi lozincile cele mai frumoase, deoarece nimeni atonei nu le va putea transpune în viaţă. Fără un sistem bun al statului nu există un bunăstare comună. Fără bunăstare, slabi şi dependenţi trebuie să fim incapabili faţă de lupta adecvată cu comunismul şi anarhia"[159].

Conform opiniei publiciştilor pilsudsko-sanaţionali încă un argument important susţinea necesitatea construirii în Polonia a unui stat puternic, şi anume realizarea asigurării interesului naţional, suveranităţii naţionale. în primii ani după lovitura de stat din mai se deosebeau esenţial categoria statului de categoria naţiunii, deşi au apărut de asemenea expresii care individualizau statul şi naţiunea. Susţineau atonei că factorii fundamentali care formează naţiunea ca o anumită „unitate solidară" sunt trecutul istoric şi pregătirea de a sluji ţării. Interesele naţiunii şi ale statului nu sunt opuse, dar se întrepătrund reciproc. De aceea „este o crimă de a crea o ruptură între naţiune şi organismul său de stat, nu există diferenţă între interesul statului şi interesul naţional. Nu poate naţiunea să acţioneze în detrimentul ţării, iar statul care evoluează bine nu poate stingheri puterile naţiunii sale. Acestea se exclud reciproc. Statul este organismul naţiunii, funcţie derivată din prosperitatea sa este bunăstarea întregii naţiuni"[160].

O concepţie specific înţeleasă a naţiunii şi statului tabăra guvernamentală o contrapunea conceptului democraţilor naţionali. Ei au supus unei aspre critici afirmaţia despre diferenţa dintre „naţiunea politică" şi „naţiunea etnică" şi lupra împotriva naţionalismului îndreptat împotriva minorităţilor naţionale. între anii 1926-1930 încă nu a adoptat în ideologia sa de stat lozincile şi valorile mişcării naţional democratice. A început să le adopte la mijlocul anilor 30. Deşi în prima parte a perioadei punea sub seninul întrebării principiul democratico-liberal al organizării statului, dar apoi a adoptat unele corecţii de sistem, care întăreau poziţiile puterii executive şi care limitau prerogativele parlamentului. Schimbarea esenţială a poziţiei în chestiunea sistemului politic s-a produs odată cu adoptarea finală în anul 1930 a iniţiativei duvernării în stat de către un grup de colonei.

De asemenea se depărtau de valorile tradiţionale democratice în viaţa socială antagoniştii piisudciştilor - democraţii naţionali. Este adevărat că încă în primii ani de după lovitura de stat din mai

---

[158] J. Szurig, *Kryzys iihiowy obozu prorządowcgo.* "Przclom" z 8 VI 1930, nr 23, p. 3.
[159] "Glos Prawdy" din 20 1 1928, nr 20, p. I.
[160] *Programowe lamance,* "Gazeta Polska" z 6 VIII 1930, nr214, p. I.

nu au realizat o evoluţie radicală a opiniilor sale naţionaliste, dar în acestea au intervenit schimbări esenţiale. Au apărat noi aprecieri şi interpretări anume în chestiunea atitudinii faţă de capitalism, fascinarea cu fascismul, adoptarea concepţiilor cu privire la formele totalitare de organizare a vieţii sociale, întărirea criticii democraţiei liberale şi căutarea unei noi concepţii de dezvoltare a statului în postura programului revoluţiei naţionale. Nu era vorba doar de o critică a democraţiei liberale, dar şi de negare a întregii formaţii spirituale care a crescut din raţionalismul iluminist şi punerea sub semnul întrebării a organizării democratico-liberale care reieşea din el. Această concepţie a fost expusă de politicul democraţiei naţionale Roman Rybarski, care susţinea înaintea loviturii de stat din mai că „incontestabil avem de a face cu ceva mai mult decât o criză a parlamentarismului, este vorba de criza principiilor aruncate în lume de revoluţia franceză, criza ideii drepturilor omului şi principiile libertăţii nelimitate. întregul nostru sistem, după obicei străin, este construit pe acel teren, încât trebuie să garantăm omului înainte de toate cea mai mare libertate, să-i asigurăm drepturile lui individuale. în acelaşi timp suferim de un exces de libertate, de samovolnicie, de lipsa stabilităţii şi anarhie politică"[161]. S-au produs schimbări profunde în structura organizaţională a mişcării naţional democratice. în decembrie 1926, s-a format Tabăra Poloniei Mari (Oboz Wielkiej Polski=OWP), care avea să realizeze schimbări ideologice şi tactice în acea mişcare şi să facă posibilă organizarea unui nou partid, care ar fi unit toate mişcările poloneze cu caracter naţionalist. Câteva luni mai târziu s-a format Mişcarea Tinerilor OWP. în doi ani după formarea OWP în locul ULN a fost creat Partidul Naţional.

La cea mai importantă schimbare a gândirii politice a democraţilor naţionali trebuie să adăugăm la sfârşitul anilor 20 şi procesul „catolicizării" gândirii naţionaliste. Promotorul ei era R. Dmowski. El atribuia un rol important catolicismului în viaţa socială. înainte de toate vedea în el o putere capabilă să oprească procesul de descompunere a societăţilor moderne. Sublinia rolul primordial al Bisericii catolice în istoria culturii poloneze. Exprima opinia că viitorul Poloniei este posibil doar ca ţară catolică, deoarece „Biserica noastră naţională este Biserica romano- catolică". De aceea trebuie combătut tot ce este îndreptat împotriva bisericii şi subminează catolicismul în Polonia. Obligaţiunea tuturor polonezilor este să răspândească ideile catolice, deoarece „catolicismul nu este un supliment al polonităţii, coloratura ei pentru un anumit mod, dar opreşte în esenţa ci, într-o măsură substanţială reprezintă esenţa ei. Efortul de separare a catolismului de polonitate, ruperea naţiunii de religie şi Biserică este nimicirea a însăşi esenţei naţiunii"[162].

Ideea „Poloniei catolice" postulată de către R. Dmowski care integru valorile naţionale şi catolice a fost inclusă în programul Partidului Naţional. El susţinea că „credinţa şi religia sunt sprijinul temeinic al vieţii socialc. Naţiunea poloneză este catolică. Ca şi în trecut viaţa naţiunii s-a împletit i i un nod neîntrerupt cu credinţa romano-catolică, aşa şi în continuare CM trebuie să contribuie în Polonia colectivizării vieţii de stat"[163].

Astfel, se oferea o valoare importantă gândirii naţionaliste naţiunii, iar în esenţă statului naţional, o sancţiune religioasă. Ea a avut de asemenea şi alte consecinţe. A dus la politizarea Bisericii şi a catolicismului în Polonia. Ideea Poloniei catolice şi modelul polonezului catolic promovau toate caracteristicile integrităţii religioase. Ele s-au manifestat în modul gândirii conservatist extrem, tradiţionalism, subestimarea necesităţilor şi cerinţelor civilizaţionale, întăririi neîncrederii faţă de democraţie, tendinţei spre un stat religios etc. Cel mai puternic s-au manifestat în negarea extremă a liberalismului şi a moştenirii sale ideologice, a intelectuale şi de sistem ca ceva contrare viziunilor catolice. în consecinţă democraţii naţionali au pus sub semn de întrebare sistemul democratic parlamentar şi capitalismul dezvoltat, deoarece ele aveau să ducă la dezvoltarea socialismului şi comunismului - celor mai periculoşi factori ai descompunerii vieţii sociale. De aceea, un adversar politic de prim plan îl vedeau în mişcarea muncitorească din acea perioadă, care se conducea de principiul luptei de clasă şi se pronunţa împotriva Bisericii şi religiei.

Nu-i de mirare că democraţii naţionali simpatiile sale le îndreptau spre fascismul italian. Ei vedeau în el tendinţa spre înnoirea morală, spirituală şi renaşterea naţională. Wladislaw Jablonowski susţinea că „fascismul a născut şi a înălţat în naţiune cele mai bune instincte şi sentimente: dragostea faţă de ţară, cinstea pentru credinţa religioasă, sentimentele familiare, capacitatea de jertfă şi a dedicaţiei, dragostea faţă de muncă şi ordine socială, conştiinţa rezultatului disciplinii şi a ierarhiei în viaţa de stat, în final mândria naţională"[164]. înaintea loviturii de stat din mai R. Dmowski arăta că fascismul ar fi de asemenea pentru Polonia o anumită soluţie cu condiţia de a dispune de o organizaţie după model italian a mişcării fasciste, cu care ar fi condus un om de formatul lui Benito Mussolini.

[161] R. Rybarski, *Kryzys ustrojupolilycznego,* „My£l Narodowa", nr 8 din 20 II 1926, p. 113.
[162] R. Dmowski, *Koiclâl, narâd Ipartetwo,* Warszawa 1927, p. 13.
[163] *Program Strormictwa Narodowego itchwalony przez Radţ Naczelnq Stronnictwa dnia* 7 *pazdziernika* 1928 r,, Warszawa 1928, p. 5.
[164] W, Jablonowski, *"Amica Italia",* Poznaft 1926, p. 99.

Susţinea că e timpul să se pună capăt sejmocraţiei în Polonia şi să se realizeze o lovitură de stat revoluţionară. în clipa realizării loviturii de stat în rândul democraţilor naţionali s-a încetăţenit concluzia ca să nu să se lupte cu conspiratorii, deoarece aceasta ar fi dus la un război civil, creşterea tendinţelor centrifuge şi a aspiraţiilor autonomiste a minorităţilor naţionale şi în consecinţă la o intervenţie străină.

Totuşi, după lovitura de stat în rândul democraţilor naţionali a crescut considerabil interesul faţă de fascismul italian. De el era fascinat R. Dmowski, dar pentru o parte din democraţii naţionali, mai ales de cei în vârstă, acel interes era trecător. însuşi R. Dmowski repede a ajuns la concluzia că sistemul politic fascist poate fi introdus numai pentru un timp scurt, deoarece ca urmare a etatizării universale şi a reglamentării vieţii sociale trebuie să fie construit un aparat de stat şi să formată o armată de funcţionari, ceea ce duce la creşterea preţului de întreţinere a unui asemenea guvern. Opoziţia multor altor democraţi naţionali era determinată şi de politica economică a fascismului, reducerea autonomiei individului, înteţirea conflictului cu Biserica catolică etc. De aceea, în scurt timp au apărut voci critice faţă de fascismul italian. „Fascismul care era de la bun început nu numai o reacţie de salvare în faţa comunismului, dar de asemenea şi o reacţie logică la liberalismul alterat şi democraţie, a mers foarte departe, până la colectivismul excesiv. învingând iluzia individuală, nu a fost în stare să stimeze drepturile personalităţii în naţiune, a subordonat-o excesiv colectivităţii. Aceasta este o denaturare a ideii naţionale într-un stat catolic, dacă naţionalismul sănătos, ca şi catolicismul, impunând individului anumite obligaţii morale, îi lasă libertatea existenţei şi dezvoltării, ne etatizând nici sufletele şi nici gândurile"[165].

Altă atitudine faţă de fascism aveau tinerii democraţi naţionali. Ei aau realizat cea mai deplină recepţie a fascismului pe teren polonez şi l-au înzestrat cu lozincile şi afirmaţiile sale gândirea naţionalistă. Ei exprimau opinia realizării acestuia în Polonia. Indentificându-1 cu naţionalismul vedeau în el încă înaintea loviturii de stat din mai „singura ideologie vie de acum, vitală, care are să realizeze pe trecutul care cade în noapte a vechii lumi să aprindă lumina unei noi renaşteri. Fascismul este antiteza democraţiei, plutocraţiei şi masoneriei. Ştim că pe acele temelii s-a construit şi consolidat dominaţia sa liberalismul, şi ştim că în faţa ochilor noştri acele temerii se distrug, iar împreună cu ele, sitemul liberal care se bazează pe ele (...). Fascismul, care la sine acasă a învins democraţia degenerată, liberalismul şi masoneria, astăzi merge într-o veselă rafală, ca să se întinerească şi să însămânţeze o nouă mare creaţie culturală"[183].

În scurt timp de după formarea Mişcării Tinerilor OWP au înccput să răspândească concepţia elitară a puterii de stat. Eu sugerau că elita naţională este desemnată pentru conducerea statului, prin care înţelegeau în Polonia mişcarea naţională. Doar elita naţională înţelege şi articulează corespunzător interesele naţionale. Doar ea este în stare să păstreze continuitatea moştenirii naţionale şi să asigure naţiunii viitorul. De aceea tinerii naţionali ajungeau la concluzia că în timpul apropiat elitele naţionale puternic cristalizate şi organizate vor lua puterea în ţările europene ca să oprească descompunerea lor şi să le scoată din haos. Ca urmare a victoriei „revoluţiei naţionale" va fi instaurat un sistem monopartit al puterii, bazat pe organizarea impusă a tuturor cetăţenilor în cadrul unui sistem corporativ. Guvernarea acelui stat realizată de elita naţională ar fi provenit din cooptarea realizată de către factorii guvernamentali. Fascinaţia tinerilor democraţi naţionali de fascism s-a manifestat de asemenea şi în funcţionarea organizaţiei lor. Ei au creat structura lor, adică Mişcarea Tinerilor OWP, deosebit de pedepsitoare şi disciplinată, tinzând în mod de fără compromis şi radical realizara scopurilor naţionalismului polonez, adică construirea Poloniei ca mare putere. Au adoptat şi un simbolism corespunzător sabia Viteazului (o sabie cu care erau încoronaţi regii, simbolizând tendinţele spre o Polonie Mare) şi jurământul pentru credinţă a ideii naţionale, iar mai târziu introducerea formei vestimentare a organizaţiei şi un mod special de salut al organizaţiei (ridicarea mânii drepte în sus şi strigarea: „Salut"). Din ce în ce mai des în lupta cu adversarii politici utilizau forţa fizică, mai ales faţă de minoritatea evreiască. O altă reacţie în comparaţie cu reprezentanţii generaţiei mai în vârstă a democrat liberalilor ei o aveau şi faţă de lovitura de stat din mai. Realizând analiza anului 1926 ei arătau că „Anul trecut a fost în viaţa Poloniei renăscute un an rău, mohorât, şi de rău augur. Nu a fost aşa deoarece în acea perioadă a fost serios surpat principiul mândru şi puternic încă nu demult în întreaga Europă a guvernării democraţiei parlamentare, că a fost demascată forţa ideologiei liberale putrezită puternic şi distructivă, că în final au fost subminate principiile metodei partocraţiei, cu o

[165] Italikus, *Ewolucjafaszyzmu*, "Szczerbiec", 1931, nr 23, p. 3.

consecinţă fără îndoială fatală pentru interesele naţiunii şi statului realizată cu toată puterea şi demagogic în cadrul ultimilor opt ani"[166].

Deşi generaţiile mai în vârstă a democrat naţionalilor de asemenea au pus sub semn de întrebare democraţia parlamentară, însă ei n-au făcut-o atât de categoric şi nu au renunţat la ea definitiv. De asemenea, pentru mulţi lovitura de stat din mai a arătat incapacitatea şi ruperea sistemului republicii parlamentare, dar aceasta nu trebuia, conform opiniei lor să ducă la instalarea regimului fascist ca în Italia. Democraţia parlamentară era înţeleasă ca izvorul tuturor relelor. Ea era acuzată de diferite păcate şi crime, anume prin faptul că reprezintă paravanul ideal pentru guvernarea evreilor, masonilor şi finanţelor internaţionale. Dar atrăgeau atenţia şi asupra laturilor suplimentare şi preveneau pe adepţii regimurilor dictatoriale, deoarece, cum afirma R. Rybarski, „formele regulate politice pot să şchiopete, dar au un avantaj: educând societatea politic, o învaţă arta guvernării, şi crează un şir întreg de instituţii de drept care garantează continuitatea vieţii de stat. Dictatorii de regulă sufocă viaţa publică. în locul programului enunţat scot în vileag cultul personalităţii. Doresc să convingă societatea că nu are nevoie să gândească despre destinul şi viitorul naţiunii, când este cineva care gândeşte pentru ea"[167].

De abia după insuccesele îndreptării sistemului democraţiei parlamentare şi a ineficienţei luptei cu tabăra guvernamentală, terminată prin înfrângerea opoziţiei în alegerile „din Brest" din anul 1930, R. Dmowski şi prietenii lui au căutat cum au procedat mai înainte tinerii democraţi naţionali, programul de dezvoltare al Poloniei sub forma revoluţiei naţionale. O înţelegeau ca pe o continuare a schimbărilor social- politice în Europa, începute prin fascismul italian şi hitlerismul german. în septembrie 1933 pe paginile „Gazetei din Varşovia" şi „Curierul de Poznan" R. Dmowski prognoza că „revoluţia naţională care dărâmă guvernele democraţiei pe măsura extinderii în Europa, aduce Poloniei salvarea. Ea a învins până acum doar în două ţări: în Italia şi în Germania, dar orice mărturiseşte că victoria ei în întreaga Europă este inevitabilă. Ea se va produce înainte de toate în acele ţări, care pentru scurt timp au fost puse la dispoziţia acţiunii de descompunere a guvernelor parlamentare şi a cărei populaţii se caracteriza prin cele mai puternice instincte naţionale"[168].

În opoziţia faţă de gândirea pilsudsko-sanaţiană şi a democraţilor naţionali s-au format concepţiile celorlalte mari grupări politice poloneze, în special ale mişcărilor: socialiste, populare, creştin-democrate, şi naţionalist-muncitoresc. într-o situaţie foarte dificilă după lovitura de stat din mai s-au pomenit grupările aşa numite ale stângii parlamentare - PPS, PSL „Eliberarea" şi Partidul Ţărănesc, care i-au sprijinit activ pe conspiratori. Acordându-le sprijin ci sperau să se consolideze democraţia în stat, renaşterea morală a societăţii şi **reformarea** relaţiilor social-cconomicc. Poziţia lor a fost apreciată ca o faptă revoluţionară, îndreptată împotriva coaliţiei „Hieno-Piastă" şi ca pe pe o acţiune preventivă faţă de tendinţele taberei naţionaliste. Proclamând lozinca: „Democraţia cu Pilsudski, Pilsudski cu democraţia" au înaintat postulatele dc dizolvare a sejmului şi senatului, stabilirea noilor alegeri parlamentare, întărirea funcţiei de preşedinte lui J.Pilsudski, investirea unui guvern muncitoresc ţărănesc, şi do realizare a reformelor radicale social-cconomicc.

Totodată, J. Pilsudski nu dorea să îndeplinească aşteptările forţelor politice care l-au susţinut. Ne arătând ce planuri are, a început acţiunile care legalizau lovitura dc stat, iar aceasta avea să fie realizată dc sejmul slab, incapabil şi compromis în faţa opiniei publice. Deja peste două săptămâni de după acţiunea împotriva puterii legale ale Rzcczpospolitci, putea să afirme în interviul pentru „Curierul de dimineaţă": „Şi pot să mă critice oamenii aşa cum lor le place, eu nu voi înceta să afirm că am făcut singurul în felul său fapt istoric, că am făcut ceva ca lovitură de stat şi am reuşit imediat să-1 legalizez şi am făcut ceva de genul revoluţiei fără vreo consecinţă revoluţionară"[169].

Primii paşi politici ai iniţiatorului loviturii de stat şi în special adoptarea de către Sejm şi Senat aşa ziselor nuvele din august, care ofereau preşedintelui dreptul de a dizolva Sejmul şi Senatul şi să emită decrete cu putere de lege, precum şi a lipsind Sejmul şi Senatul de dreptul de autodizolvare şi de împiedicare a guvernului de a-şi prezenta demisia au trezit neliniştea. Ea se amplifica odată cu întărirea cursului antidemocratic al politicii de după evenimentele din mai şi de înteţirea colaborării pilsudeiştilor cu forţele conservatoare. Atunci, aşa cum scria publicistul ziarului „înainte" din Cracovia, „faţă de ruperea ideologică cu vechea tabără democratico-independistă, muncitorească-ţărănească, grupa guvernamentală a pilsudeiştilor s-a adresat pentru sprijin la forţele sociale şi politice de extremă dreaptă (...) A început recrutarea noii falange de după lovitura de stat din mai a pilsudeiştilor sub denumirea populară astăzi „a brigăzii a patra"[170].

---

[166] *W obliczu nowego roku,* tamie, nr 1 z 2 1 1927, p. I.. Despre atitudinea democrat naţionalilor faţă de fascism scriu: R. Wapiriski, *Narodowa demokracja* 1893-1939, p. 241.; Sz. Rudnicki, *Oboz Narodowo-Radykalny. Geneza i dzialalnosc,* Warszawa 1985, p. 18; K. Kawalec, *Narodowa demokracja wobec faszyzmu. Ze studiow naddziejami mysli politycznej obozu narodowego,* Warszawa 1989.

[167] J. L., *Przemiana warloicl,* "Slowo Polskic" z II IV 1926, nr 98, p. I.

[168] R. Dmowski, *Przewrdl,* Czşstochowa, 1938, p. 446.

[169] j. Pilsudski, *Pisma zbiorowe.* t. 9, p. 18.

[170] M. Porczak, *Dyklalor Jozef Pilsudski i pUsudczycy,* Krak6w 1930, p. 30.

Trecerea în opoziţie faţă de tabăra guvernamentală a grupărilor parlamentare de stânga a grăbit realizarea de către guvern a presiunilor cu scopul de a le subordona, iar când aceasta n-a reuşit, trecerea la represiuni, în acea situaţie, ele au trecut la consolidarea lor politică sub lozinca apărării democraţiei. De aceea, deşi concepţia consolidării blocului antiguvernamental a stângii parlamentare nu era nouă, căci încercări s au făcut în trecut, de exemplu în iunie 1925, ea a devenit reală de abia odată cu stabilirea noii situaţii în ţară, determinată de lovitura de stat şi întăririi politicii antidemocratice a guvernelor de după lovitura de stat din mai. Ea era posibilă în condiţiile trecerii unor partide în opoziţie, ceea ce s-a produs la un an de după preluarea puterii de către J. Pilsudski. Schimbarea politicii sale ei o argumentau corespunzător. Afirmau că guvernele de după lovitura de stat din mai reprezintă un „sistem al dictaturii de capişon", „guvern al radicalilor micii burghezii", „bonapartism", „cezarism" ş.a.m.d. Se împotriveau categoric să-i numească drept o dictatură fascistă, pe care o repetau permanent comuniştii. După două luni de la trecerea în opoziţie, în iulie 1927, socialiştii - principalii creatori ai înţelegerii stângii parlamentare, astfel apreciau perioada ce s-a scurs: „Din zilele loviturii de stat din mai au trecut 14 luni lungi. Clasa muncitorească este îndepărtată de influenţa asupra statului. Puterea deplină este în mâna câtorva miniştri, militarilor şi funcţionarilor. Rolul capitalismului mare şi a moşierimii a crescut nemaipomenit. Politica economică a guvernului se supune indicaţiilor şi dorinţelor acestor grupuri (...). Pilsudski se acoperă cu taină. Nu ştim ce doreşte, spre ce tinde? în „anturajul" său cresc curente semifasciste, tendinţe reacţionare, gânduri duşmănoase poporului. Sejmul slăbit şi asuprit de burghezie nu se poate folosi de dreptul de control, guvernul stă de-asupra ţării, şi nu este răspunzător în faţa nimănui"[171].

Concepţiile formulate ale înţelegerii interpatiinice ale socialiştilor şi o parte din populari au grăbit alegerile parlamentare din martie 1928, deşi de la începutul anului precedent era propagată uniunea PPS, PSL „Eliberarea", SCh şi stânga minorităţilor naţionale. Fiecare partid a prezentat programul său electoral. Socialiştii au accentuat necesitatea apărării realizărilor democratice şi ale instituţiile de stat: drept electoral, prerogative de control ale sejmului faţă de guvern, lichidarea senatului, îndreptarea muncii sejmului, democratizarea judecătoriei şi armatei. Cereau garantarea drepturilor sociale, de exemplu ziua de muncă de 8 ore şi a legislaţiei sociale, reforma trezorăriei, egalitatea femeilor, exproprierea moşierilor precum şi alegerea preşedintelui prin sistemul de electori şi oferirea autonomiei teritoriale pentru ucraineni, bieloruşi şi Ţara de Vilno. Asemenea postulate ale sistemului politic erau emise de PSL „Eliberarea" şi Partidul Ţărănesc (SCh). Ei doreau realizarea unei reforme radicale agrare, dezvoltarea educaţiei la sate, alegerea funcţionarilor etc. Luptau împotriva Blocului Nepartizan de Colaborare cu Guvernul (BBWR) ca grupare a moşierilor şi fabricanţilor.

Cele trei partide nu aveau diferenţe de programe politice cu privire la situaţia de moment a ţării. Ele se deosebeau însă cu privire la proiectele de perspectivă a administrării Poloniei. Ele reieşeau din condiţiile deja amintite doctrinare ale socialismului şi agrarianismului. Socialiştii au recunoscut chiar şi lozinca de program a popularilor „Poloniei populare" ca program al său în perioada de tranziţie spre „Polonia socialistă". In consecinţă la 14 XI 1928 reprezentanţii acestor cluburi parlamentare au creat în Sejm o Comisie de înţelegere a Partidelor de Stânga pentru apărarea Republicii Democratice cu scopul „asigurării colaborării acelor partide în toate treburile privitoare la menţinerea şi apărarea sistemului politic republican, a democraţiei şi libertăţii în domeniul permisiunii activităţii sejmului precum şi a senatului Rzeczpospolitcj"[1<)] . Totodată acordul garanta libertatea acţiunii şi tacticii diferitor partide în chestiunile care nu erau cuprinse în acord. Astfel, a fost începută realizarea concepţiei de înţelegere a grupărilor parlamentar-democraticc numită atunci conccnţia Centrustânga.

În afara acestui acord rămânea cea mai puternică grupare ţărănească PSL- „Piast", Partidul Naţional Ţărănesc (NPR) şi Creştin Democraţii (ChD), adică partidele de centru. Partidul Piast al lui Wincenty Witos premierul guvernului demis ca urmare a „revoluţiei din mai" a trecut de la început în opoziţie. Programul lui se rezuma în tendinţa dc a se menţine suveranitatea şi integritatea statului polon, menţinerea sistemului democraţiei parlamentare, realizarea reformelor social-economice, în special a reformei agrare, precum şi de realizare a acţiunilor pentru apărarea parlamentarismului şi a statului de drept. Totuşi partidul ocupa o poziţie de aşteptare. Mai mult era interesat de unificare mişcării populare decât de creare a unui bloc larg antiguvernamental cu participarea socialiştilor, în care nu aveau încredere între altele şi din cauza simpatiilor pro-Pilsudski. Nu se grăbeau să se unifice ceilalţi populari rămaşi (PSL „Eliberarea" şi SCh), deoarece aveau divirgenţe cu W. Witos în chestiunile modului de realizare a reformei agrare şi a relaţiei faţă de biserică şi religia catolică. De asemenea, NPR şi ChD care au supravieţuit rupturilor politice doreau mai întâi să realizeze apropierea între ele şi de abia apoi să caute aliaţi pentru lupta cu tabăra susţinătoare a loviturii de stat din mai. Şi ele se pronunţau de

---

[171] *Odezwa "Do Ludu Pracujqcego Polski".* AAN VI Oddz. 114/VI, k. 4.

asemenea pentru apărarea parlamentarismului, dreptului democratic electoral, statului de drept, drepturilor cetăţeneşti atacate atât de către tabăra guvernamentală, cât şi de către comunişti. Cereau o politică promuncitorească a statului, ca astfel să oprească radicalizarea muncitorilor şi a alotor categorii ale muncitorilor. NPR era de acord cu dreptul de veto a preşedintelui legislator, ales pe calea referendumului, cu condiţia ca să fie constituţionalizat parlamentul unicameral. PSL „Piast" era cointeresat de colaborare cu ei. Atunci NPR şi o parte din creştin democraţi de asemenea nu excludea posibilitatea dc colaborare cu socialiştii. O altă parte a creştin democraţilor, adunată în jurul lui W. Korfanty, a proiectat crearea unui bloc antiguvernamental format din toate grupările de opoziţie, în special cu democraţii naţionali. Odată cu înrăutăţirea situaţiei economice în ţară în anul 1929, de creştere în societate a atitudinii negative faţă de purificare şi tendinţa de introducere a guvernării autoritare (guvernul coloneilor) se întărea activitatea opoziţiei sub lozincile apărării constituţiei şi democraţiei, de unificare a mişcării populare, creştin-democrate şi naţional- muncitorească, de asemenea şi acordurile între forţele principale de centra şi stânga democratică. Finalmente la opoziţia democratică consolidată au aderat în septembire 1929 trei grupări politice amintite mai sus.

Situaţia în bloc nu era uşoară. Acesta a fost un acord al grupărilor parlamentare care însuma procesul cristalizării de câţiva ani a liniei lor politice faţă de tabăra pilsudsko-sanaţională, în sumă partide care în majoritatea lor au susţinut lovitura de stat din mai. In ipotezele lor tindeau în mod parlamentar, paşnic să realizeze schimbări în Polonia. De aceea şi- au concentrat activitatea lor în sejm, care nu mai era principalul centru de putere, deoarece diferite partide erau divizate de diferenţe programatice semnificative. De exemplu, cum se putea împăca idealurile socialiste cu principiile agrariene şi creştin-democrate. De aceea, Centrastânga reprezenta doar un acord tactic, având pentru realizare misiuni concrete general democrate. Dar şi o asemenea înţelegere a uniunii interpartiinice a cauzat mari dificultăţi, deoarece cum se putea colabora dacă până nu demult ei erau într-un conflict puternic ideologic şi politic. în grupările de centra mulţi tratatu socialismul ca o structură străină, nepatriotică. Pentru mulţi în PPS realizarea colaborării cu forţele care până nu demult reprezentau până nu demul Chieno-Piast însemna o atitudine oportunistă, şi poate chiar renunţarea la tendinţele socialiste. Popularii radicali nu erau dispuşi să accepte poziţia probisericească a partidelor centriste. Centrostânga era puternic atacat de către comunişti şi de asemenea criticat de către democraţii naţionali, pe care i-a lipsit de aliaţii potenţiali

O precizare mai adecvată a liniei politice a Centrostângii, care a dezvoltat o activitate intensă anticurăţare (între altele organizarea de mitinguri, pregătirea de greva generală, adunarea de mijloace pentru fundaţia apărării democraţiei şi libertăţii, ieşiri în mass-media) s-a ajuns la întâlnirea din 17 XII 1929 la preşedintele Ignacy Moscicki consacrată chestiunilor constituţionale. în numele celor chemaţi (şase grupări parlamentare) M. Niedzialkowski a depus o declaraţie care conţinea 6 condiţii, de a căror îndeplinire a condiţionat susţinerea Centrostângii pentru viitorul guvern: 1. Folosirea constituţiei în deplină măsură şi a statutului de autonomie a Sileziei; 2. Recunoaşterea că schimbarea constituţiei este posibilă doar legal şi încetarea oricărei propagande în folosul loviturii de stat; 3. Independenţa reală a puterii judecătoreşti, administraţiei de stat şi armatei şi asigurarea lor de orice ingerinţă din partea vreunei organizaţii politice; 4. Respectarea legii autoadministrării locale; 5. încetarea fărădelegilor administraţiei de stat faţă de presă, în special a confiscării tirajurilor, represiunilor politice etc.; 6. încetarea oricăror subsidii din bugetul de stat pentru scopuri de partid şi de asemenea încetarea folosirii administraţiei de stat şi armatei pentru răfuiala politică şi partiinică.

Fireşte că tabăra guvernamentală nu se pregătea să cedeze. în rândul conducătorilor opoziţiei s-a întărit convingerea că singura posibilitate de schimbare a situaţiei în Polonia era înlăturarea guvernului ajuns la putere în urma loviturii de stat din mai. Unul dintre ideologii Centrostângii, M. Niedzialkowski astfel a formulat scopurile acordului: „Dorim nu numai să oprim valul curentelor fasciste în Polonia, dar să zmulgem acel val definitiv; dorim nu numai să împiedicăm transformarea dictaturii ascunse într-o dictatură evidentă, dar de asemenea să lichidăm până la urmă sistemul dictaturii ascunse să facem din Polonia un stat esenţial democratic (...) Salvarea democraţiei şi renaşterea democraţiei sunt realizabile doar cu condiţia colaborării clasei muncitoare, a ţărănimii, inteligenţiei muncitoare, burgheziei mici. De acolo din acel gând s-a a apărut ideea acordului dintre PPS, stânga ţărănească şi centrişti, botezată popular cu numele Centrostânga"[172].

În condiţiile paraliziei activităţii legislative a sejmului şi a neconvocării sesiunii parlamentare metoda luptei parlamentare pierdea din importanţă. Nu a folosit la nimic poziţia intransigentă a mareşalului sejmului Ignacy Daszynski, care după ce un grup de ofiţeri au intrat în sejmul Rzeczpospolitei la 31 octombrie 1929, în mod hotărât a refuzat să deschidă şedinţa sejmului, spunând

[172] M. Niedzialkowski, *Zadania najblizsze.* cz. 1, "Robotnik" z 23 111 1930, nr 83, p. I.

vorba devenită azi istorică: „Sub baionete, carabine şi săbii Camera Legislativă nu o voi deschide!". De aceea creatorii Centrostângii au hotărât să iasă în afara activităţii parlamentare şi să facă apel la opinia categoriilor muncitoreşti şi ţărăneşti. Au stabilit ca în ziua de 29 VI 1930 să convoace la Cracovia Congresul Apărării Dreptului şi a Libertăţii Poporului, care avea să înceapă acţiunile în masă împotriva „curăţirii" sub lozinca lichidării dictaturii şi de luptă cu criza economică. înaintea congresului din Cracovia la 20 VI 1930 s-a ajuns la şedinţa comună a parlamentarilor Centrostângii, în timpul căruia s-a ales Comitetul Provizoriu Executiv al Centrostângii şi a fost adoptată rezoluţia, care conţinea programul opoziţiei. în ea se arătau consecinţele sociale ale crizei economice şi a crizei politice din stat. Vina pentru tensiunea politică şi catastrofa economică au fost puse pe seama guvernelor de după lovitura de stat din mai. S-a tras concluzia că trebuie forţat să plece „guvernul dictaturii lui Jozef Pilsudski" şi să fie format guvernul care ar avea încrederea societăţii, care împreună cu parlamentul ar fi prevenit căderea economică şi ar fi dus la îndreptarea situaţiei oamenilor muncii.

Scopurile au fost incruse de asemenea în Rezoluţia Congresului Apărării Dreptului şi a Libertăţii Poporului, adoptată iniţial de către delegaţii Centrostângii în Teatrul Vechi, iar mai apoi de către participanţii întrunirii (vecii) de câteva zeci de mii de persoane în Piaţa Fierarilor. A fost proclamată lupta pentru lichidarea dictaturii lui J. Pilsudski şi formarea guvernului de încredere socială. S-a prevenit de posibilitatea utilizării de către guvern a terorii şi represiunilor, de asemenea şi de realizare a noii lovituri de stat. A fost înaintată cererea de demisie a preşedintelui I. Moscicki. îndeplinirea acelor postulate a fost considerată ca o condiţie de scoatere a ţării din criză, deoarece aşa cum s-a afirmat: „1) Lupta pentru dreptate şi libertate a poporului este lupta nu numai pentru Sejm, Senat, dar este o luptă a societăţii; 2) fără lichidarea dictaturii nu se poate pune capăt crizei economice, nici să se rezolve marile probleme ale vieţii interne a ţării, pe care Polonia în numele viitorului său are să le rezolve; 3) lichidarea dictaturii este o condiţie necesară a păstrării independenţei şi asigurării integrităţii graniţelor Rzeczpospolitei; democraţia - e pacea"[173]. în rezoluţie se declara de asemenea dorinţa colaborării forţelor poloneze democratice cu „democraţiile lumii în lupta pentru menţinerea păcii şi prevenirea încercărilor de a declanşa noi conflicte internaţionale".

Participanţii la „vece" au depus următorul jurământ: „Cei adunaţi la Cracovia: ţărani, muncitori şi muncitori intelectuali primesc hotărârile Congresului Apărării Dreptului şi a Libertăţii Poporului jură împreună ca să nu înceteze lupta până când nu va fi abolită dictatura, până când nu vor fi întoarse stima dreptului, până când puterea în Polonia va reveni un guvern al încrederii Sejmului şi a maselor populare, guvern care va reuşi să satisfacă prin efort comun al poporului cele mai importante necesităţi sociale şi economice. Să trăiască Republica Polonă Populară independentă! Jos dictatura! Trăiască guvernul încrederii muncitorilor şi ţăranilor"[174].

Conducerea Centrostângii a recurs după vacanţa din 1930 la organizarea noilor acţiuni de protest. A organizat chiar şi proclamarea grevei generale, dacă preşedintele ar fi dizolvat parlamentul şi nu ar fi convenit organizarea noilor alegeri. S-a hotărât ca în cazul organizării noilor alegeri Centrostânga să se transforme într-un bloc comun electoral. Când la sfârşitul lunii august preşedintele a dizolvat parlamentul şi a anunţat noi alegeri în noiembrie, atunci Centrostânga, după ieşirea din ea a creştin-democraţilor, s-a transformat în bloc electoral cu denumirea Uniunea Apărării Dreptului şi a Libertăţii Poporului (Zwi^zek Obrony Prawa i Wolnosci Ludu). în proclamaţia făcută publică la 10 IX 1930 a declarat că după abolirea sistemului instaurat după lovitura de stat din mai, întoarcerea la sistemul democraţiei parlamentare, în cadrul căreia „guvernul de încredere a naţiunii" ar fi realizat reforme social-economice corespunzătoare, care ar avea ca scop lupta cu şomajul şi ridicarea nivelului de trai a categoriilor muncitoare, susţinerea sistemului agricol, asigurarea agriculturii a creditelor ieftine, dezvoltarea legislaţiei muncii, reforma fiscală, îmbunătăţirea situaţiei de trai, dezvoltarea şcolarizării, democratizarea autoguvernării locale, asigurarea securităţii statului etc.

Guvernul sanaţional nu avea de gând să respecte regulile democratice ale luptei electorale. în septembrie 1930 au arestat câţiva membri de seamă a Centrostângii şi i-au pus în închisoarea cetăţii militare Brest pe Bug. Mai apoi au întemniţat în jur de cinci mii de activişti din diferite tabere politice. Au aplicat în masă metoda terorii şi de înspăimântare a societăţii. Alegerile care s-au desfăşurat în acele condiţii pentru Sejm şi Senat în noiembrie 1930 au intrat în istorie ca „alegerile din Brest", care au adus succes taberei guvernamentale şi o înfrângere grea Centrostângii. în acele condiţii a pierdut din importanţă activitatea Centrostângii ca acord parlamentar. Alegerile din anul 1930 au deschis o nouă etapă în viaţa socială poloneză şi a mişcărilor sale politice. Pe lângă înfrângerea suferită, Centrostânga a realizat o misiune pozitivă. A întârziat procesul de totalizare al sistemului politic din Polonia, a grăbit

[173] *Rezolucja Kongresu Obrony Prawa i Wolnosci Ludu'*. AAN, VI Oddz. 113/11, t 6.
[1,3] *Ibidem.*

unificarea mişcării populare, a apropiat forţele politice antagoniste anterior, a stabilit posibilităţile de colaborare a principalelor forţe sociale: muncitorilor, ţărănimii şi intelectualităţii, a arătat posibilitatea folosirii diferitor metode de luptă pe teren parlamentar şi extraparlamentar, a trezit într-o mai mare parte a societăţii a aspiraţiilor participării în executarea puterii şi a interesului faţă de chestiunile publice, în special de responsabilitate cu privire la viitorul ţării. Aceasta s-a dovedit însă o reacţie târzie, deoarece guvernul pilsudsko-sanaţional a închis drumul jocului parlamentar şi a compromisului ca metodă de luptă pentru putere.

Faţă de criza parlamenarismului 77

Cel mai dur şi nemijlocit a fost criticată instituţia de bază a sistemului democratic din Polonia - parlamentarismul. Cu atât mai mult aceasta era alarmant cu când se va constata că înainte de recucerirea independenţei toate categoriile şi grupuri sociale şi reprezentanţele lor politice aveau mari speranţe în realizarea formei politice parlamentare. Avea dreptate colaboratorul creării sistemului republican-parlamentar a celei de a II Rzeczpospolite, socialistul m. Niedzialkowski, când în rezumarea primelor experienţe ale parlamentarismului polonez afirma: „La finele ocupaţiei lozinca „Sejm" s-a ridicat de-asupra tuturor celorlalte în închipuirea excitată şi incitată a maselor. Sejmul avea să rezolve totul, să soluţioneze toate chestiunile (...) Conducătorii opiniei publice poloneze, conducătorii şi publiciştii de frunte ale partidelor politice, cel puţin în facţiunile considerabile, nu îşi dădeau seama de dificultatea funcţionării democraţiei parlamentare (...). De aceea, decepţia era înţeleasă şi inevitabilă. Ea a primit un caracter de asemenea naiv, la fel cum naivă era şi idealizarea anterioară"[175].

În esenţă democraţia parlamentară nu este un sistem uşor. Funcţionează cel mai bine în condiţiile societăţii stabilizate şi a culturii politice înalte a cetăţenilor, dispuşi la colaborarea cu puterea de stat. Nu-i de mirare că deja după adoptarea constituţiei din martie au apărut îndoieli cu privire la potrivirea şi eficacitatea sistemului politic instaurat. Pretudindeni se vorbea despre slăbiciunile, care erau o expresie a crizei parlamentare sau a instituţiei sale de bază, adică a crizei parlamentarismului. Cauzele criticii totale, deseori agresive a sistemului politic parlamentar promovate de diferite medii politice se conţineau în fenomenele social-politice şi economice ale perioadei interbelice. Criza democraţiei parlamentare s-a manifestat în Polonia într-o formă mai dură decât în ţările Occidentale. Aceasta era condiţionat de nivelul economic scăzut, de nevoia construirii de la început a instituţiilor ţării şi aparatului de stat, de structura socială complicată şi naţională, de instabilitatea vieţii politice, de lipsa experienţei în lucrul parlamentar precum şi a incapacităţii partidelor de centru şi stânga să ajungă la compromis şi de creare a coaliţiilor guvernamentale, ceea ce în consecinţă a dus la crize politice dese. Pentru parlamentarismul polonez se dezvoltau defavorabil de asemenea situaţia politică din ţară, a formării în cadrul a două tabere care puternic rivalizau între ele a tendinţelor autoritare puternice, deşi proveneau din diferite părţi ale scenei politice contemporane: democraţiei populare şi a pilsudciltilor, în care cei din urmă făceau impresia unei grupări de stânga. în situaţia lipsei unei majorităţi alternative de centru - stânga slăbeau forţele democratice în stat şi se deschidea drumul spre putere a grupărilor cu tendinţe antidemocratice şi dictatoriale. Ajungerea la putere a fiecăruia din ei însemna guverne dictatoriale.

Constituţia din martie nu satisfăcea nici o tabără politică. Deja a doua zi după aprobarea ei s-au început demersurile pentru schimbarea ei. Creatorul ideologiei de stat conservatoare W. L. Jaworski spunea: „Constituţia (...) trebuie să fie schimbată în trei puncte principiale: alegerea Preşedintelui Rzeczpospolitej trebuie realizată după modelul american; Preşedintele Rzeczpospolitei trebuie să primească dreptul de dizolvare a Sejmului şi Senatul trebuie să fie egalat cu Sejmul"[176]. Sistemul politic instalat prin constituţie era contrar cu tendinţele majorităţii partidelor. El era atacat de pe poziţii deseori contrare. Comuniştii luptau după principiul că democraţia politică este totdeauna „ciuntă şi falsă", crează doar impresia democraţiei, iar practic realizează dictatura burgheziei. Pe susţinătorii ei principali, socialişti, îi numeau „lachei ai capitalismului în putrefacţie", „una dintre roţile aparatului dictaturii fasciste". Sistemului parlamentar îi opuneau statul dictaturii proletariatului şi ideea republicii sovietelor. Când unul dintre publiciştii de frunte ai KPRP Henryk Walecki a încercat să înceapă discuţia în baza broşurii publicate la începutul anului 1921 şi a susţinut participarea partidului în viitoarele alegeri parlamentare din considerente agitaţionale-tactice, iar boicotarea alegerilor pentru Constituantă a recunoscut-o ca o mare greşeală politică, conducerea de partid acea broşură „a condamnat-o şi a poruncit s-o nimicească"[177]. în scurt timp însă, a hotărât folosirea tribunei sejmului în scopul agitaţiei

---

[175] M. Niedzialkowski, *Demokracja parlamentarna w Polsce,* Warszawa 1930, p. 30.

[176] *Nasza Konstytucja. Cykl odczytow urządzonych staraniem dyrekcji Szkoty Nauk Politycznych w Krakowie od* 12 25 *maja* 1921 r. *przy udziale J. Abrahama, J. Dwernickiego,* S. *Eslreichera, W. L. Jaworskiego,* S. *Kutrzeby,* M. *Rostworowskiego,* S. *Wroblewskiego, F. Zona,* Krak6w 1922, p. 73.

[177] Zob. [H. Horwitz- Walecki], O *taktyce i stosunku do parlamentaryzmu. Odczyt dyskusyjny,* Warszawa 1921; *Protokoly II Zjazdu KPRP,* "Z pola walki", 1958, nr 4, p. 146.

iar deputaţii comunişti au intrat în sejmurile celei de-a II Rzeczpospolite între anii 1921-1935. Şi mai dură era critica democraţiei parlamentare în agitaţia şi propaganda anarhistă şi sindicalistă.

Sistemul parlamentar era contrar şi tendinţelor grupărilor de centru- dreapta. în parlamentarism ei vedeau o depăşire a democraţiei, o dominaţie a sejmului, care nu le asigurăo poziţie dominantă în stat. Parlamentul n-a fost scutit de acuzaţii şi insulte publice. în societate a fost luată în dezbatere încrederea faţă de acea formă de guvernământ. Cel mai des a fost atacat de asemenea şi dreptul democratic electoral. Colaboratorul Constituţiei din martie, democratul naţional Eduard Dubanowicz des susţinea că regimul parlamentar a fost stabilit „în atmosfera bolşevismului" şi „o rădăcină a răului în sistemul statului este dreptul electoral format din cinci subiecte: ilogic, imoral, contrar ordinii, contrară naturii şi gândirii umane, drept păgubos pentru dezvoltarea civilizată a omenirii, călău pentru stat"[178]. De aceea s-a propus chiar şi introducerea sitemului electoral pe curii, pe care 1- ar fi preferat moşierimea, burghezia şi alte categorii sociale superioare. S-a proiectat de asemenea, în special democraţii naţionali, anularea drepturilor electorale minorităţilor naţionale, în special evreilor ca unui grup antistatal, precum şi comuniştilor. Se tindea spre modelul fascismului italian.

Pretutindeni se afirma că sistemul electoral proporţional favorizează generalizării demagogiei, deoarece partidele politice dorind să obţină cât se poate mai multe voturi le vor arăta alegătorilor scopurile captivante, dar care totodată depărtate şi imposibil de realizat. Demagogia de asemenea este o caracteristică a activităţii lor în parlament. Cauza lipsei unei majorităţi constante în sejm a fost căutată de asemenea în sistemul proporţional. J. Pilsudski stabilea ca cea mai mare lipsă a democraţiei divizarea politică a sejmului şi incapacitatea de a numi un guvern puternic şi care ar fi activat eficient. încă din perioada îndeplinirii de către el a funcţiei de Şef al Statului (1919-1922) susţinătorii săi nu au ezitat să atace însăşi principiile şi valorile democraţiei politice. Deja în primul număr al organului programatic „Drumul" (Droga) exprimau necesitatea eliberării de lozincile „vechi şi inutile" ale dreptăţii, ideii democraţiei şi progresului, programelor voinţei poporului, realizate prin vot universal şi în „dreptul egalităţii, fraternităţii, votarea sejmului"[179].

Oponenţii democraţiei parlamentare îi reproşau „cultul necompetenţei", tendinţele oligarhice, „părtinitate", demoralizarea elitelor puterii. Pilsudciţii atacau partidele politice ca organizaţii anacronice, care nu răspundeau dendinţelor politice contemporane, deoarece reprezentau interesele individului, des cel personal al conducătorului, şi că simt factori ai corupţiei şi demoralizării. în sumă nu sunt în stare să-şi ia responsabilitatea pentru destinul ţării. De aceea, ei trebuie înlocuiţi cu alte forme ale organizării societăţii, supuşi controlului statului, care trebuie să fie o structură de conducere în societate, puternică şi atotcuprinzătoare. Nu făceau un secret de tendinţele sale autoritare. Ideologul lor Adam Skwarzynski arăta asupra antipatiei generale în societate faţă de „partide şi toate accesoriile lor, ca programele de agitaţie, discuţii etc." şi concluziona că „întreaga maşină de stat - în urma aceea şi constituţia, trebuie să fie transformată în spiritul principiului de independenţă a acţiunilor executivului faţă de sejm şi de organizare pe principiile muncii individuale şi de răspundere individuală"[180].

Toţi arătau la slăbiciunea puterii executive, care reieşea, după opinia lor, din introducerea în Polonia a „absolutismului" parlamentar şi din modul de alegere a şefului statului şi de înzestrare a lui cu prerogative foarte modeste. Se pronunţau de asemenea împotriva principiului politic aprobat în Constituţia din mai a răspunderii guvernului. Apăreau concepţii monarhiste, răspândite de către conservatori. Alexandru Mejsztowicz dorea reconstruirea monarhiei constituţionale ca singurul sistem politic al statului răspunzător condiţiilor poloneze.

Criticii democraţiei propuneau diferite reforme ale sistemului politic, în rândul lor se pot evidenţia două curente. Primul criticând democraţia parlamentară din punctul de vedere al rolului secundar al puterii executive în sistemul de funcţionare al statului susţinea realizarea unor schimbări sistemice, care ar asigura preşedintelui o putere mare. Susţinătorii lui propuneau ca preşedintele să fie ales în urma alegerilor generale, iar nu prin parlament, şi oferirea lui a dreptului de dizolvare a parlamentului înaintea încheierii cadenţiei şi introducerea Tribunalului Constituţional. Preşedintele înzestrat cu prerogative largi avea să avea să fie factorul de limitare şi neutralizare a eventualului radicalism al majorităţii parlamentului. Al doilea curent critico-reformator nu a pus în dezbatere principiile funcţionării a sistemului Constituţiei din martie. Propunea însă introducerea în ea a amendamentelor, care ar fi îmbunătăţit funcţionarea sa. Pleda ca să fie schimbată ordinaţia electorală,

[178] E. Dubanowicz, *Naprawa ustroju panstwowego Polski.* [w:] *Ustroj panstwa,* Warszawa 1927, p, 4-5; vezi şi. A. Ajnenkiel, *Spor o mode! parlamentaryzmu polskiego do roku* 1926, Warszawa 1972, p, 274,; M. Pietrzak, *Rzqdy parlamentarne w Polsce w latacJI1919-1926,* Warszawa 1969, p. 59.
[179] O *wladzţzycia.* "Droga" z 1 II 1922, nr 1, p. 3.
[180] A. Skwarczynski, *Droga wyjscia z kryzysu,* tamâe, nr 3 z XII 1923, p. 6.

şeful statului să fie înzestrat cu dreptul dizolvării parlamentului. Susţinea ca în scopul garantării unei stabilităţi mai mari al guvernului să împiedice acordarea guvernului a votului de neîncredere.

Sprijinitorii formei parlamentare a sistemului politic, în special socialiştii şi popularii, îşi apărau concepţiile transformării relaţiilor sociale şi democratice a metodei construirii sistemului dreptăţii sociale. Pentru susţinătorii democraţiei parlamentare, fiind în minoritate, era esenţial în ce fel de condiţii social-politice din ţară se vor stabili acele forme ale sistemului politic. De aceea în analiza lor a crizei parlamentare acel indicator nu era doar o realitate poloneză, dar general europeană, legat de instabilitate în relaţiile social-politice şi economice ale ţării, fiind o caracteristică a epuizării posibilităţilor de dezvoltare a capitalismului. M. Niedzialkowski concluzioând prima etapă a discuţiilor faţă de criza parlamentarismului (până la lovitura de stat din mai) a stabilit că existenţa „în însăşi chestiunea despre atâta despre cât rămâne în legătura strânsă cu criza politică generală, socială, economică, culturală a epocii noastre. Circumstanţele speciale le oferă în diferite ţări o tentă specială sau o încordare speciale, nu rezolvă chestiunea. Să o lichideze deplin cu mijloace artificiale, cu limitări ale sistemului politic, nu se poate"[181].

Susţinătorii democraţiei parlamentare au pus sub semnul întrebării viziunea oponenţilor ei, că sistemul parlamentar nu a reuşit din punct de vedere a construcţiei necorespunzătoare juridice primite de către constituţia din martie. Recunoşteau că legea fundamentală nu este perfectă, fără de lipsuri, dar considerau că tratarea ei ca un izvor principal al răului, tendinţa faţă de schimbarea ei în câţiva ani după aprobarea şi în situaţia când nu toate dispoziţiile ei şi-au găsit încă aplicaţia, nu are o justificare reală şi obiectivă. Campania împotriva constituţiei a adus, în opinia lor, mari pagube, deoarece a contribuit la „urârea ei de către societate". Acţiunea împotriva constituţiei, care întruchipează forţa şi demnitatea Rzeczpospolitiej, este un factor care unifică naţiunea, rezultatul luptei seculare a eliberării polonezilor, slăbeşte statul, subminează independenţa.

Cauzele slăbiciunii parlamentarismului au fost stabilite de asemenea şi în lipsa experienţei şi tradiţiilor democratico-parlamentare în Polonia, într-o idealizare excesivă a acelei forme a sistemului politic de stat, în atitudini şi comportamente ale polonezilor care se manifestă în individualismul exuberant şi lipsa de respect a puterii de stat, şi de asemenea în condiţiile lipsei propriului stat în perioada de după dependenţă. Toate acelea au dus, cum arăta socialistul, cunoscutul om de stat, Ignacy Daszynski, că „naţiunea poloneză este foarte greu de condus (...) Răscoala împotriva guvernării a devenit justificarea celei mai înalte moralităţi ale polonezului"[182].

Popularii vedeau drept cauze ale crizei parlamentare în condiţiile psihologico-culturale. Afirmau că acea criză este în esenţă o consecinţă a crizei conştiinţei cetăţeneşti ale polonezilor. Regăseau originile ei în stările emoţionale ale polonezilor, care se manifestau în dispoziţii iraţionale şi schimbătoare sociale şi incapacitatea pentru acţiuni în echipă. Premizele pentru scăderea încrederii în societate faţă de instituţia parlamentarismului constau în idealizarea excesivă a democraţiei parlamentare şi în atitudinile specifice şi comportamentele polonezilor care se manifestă în individualismul împrăştiat şi lipsa de respect a puterii de stat, a atitudinilor exigente şi de lipsă a responsabilităţii pentru stat etc. Aceasta paralizează acţiunea statului şi a instituţiilor sale de stat, deoarece, după cum afirma Wincenty Witos, „nu-i de mirare că statul în toate acţiunile sale este reţinut, deoarece orice pas ar face, trebuie să întrebe despre permisiunea tuturor uniunilor: de stânga, dreapta, ale feroviarilor, de poştă, ale învăţătorilor, profesorilor, ale medicilor şi cine ştie de care încă trebuie să vadă ca pe careva din ele să le evite sau, Doamne fereşte, să nu le supere. Atonei toate se simt ofensate şi solidar îi declară război"[183]. După tendinţe nu se ascunde dorinţa de a lua răspunderea pentru propriul destin şi a mediului său şi în consecinţă pentru viitorul statului. Şi dimpotrivă se întărea egoismul individual şi colectiv, individualismul împrăştiat, dispreţul obligaţiunilor publice, lipsa de respect faţă de drept, lipsa responsabilităţii, cultul oamenilor remarcabili şi aşteptarea „bărbatului providenţial", atitudinea pasivă şi indiferenţa faţă de chestiunile publice. Toate duc, aşa cum afirma redactorul „Piast"-ului, Jan Brodacki, că polonezii „permanent încă trăiesc cu negarea faţă de statul său. Anume privitor faţă de statul său suntem nepăsători, subestimând, plângându-se şi dorind protecţie, ceea ce un . stat străin niciodată nu-şi permitea, insistând să facă ceea ce i-a poruncit guvernul său"[184].

Susţinătorii regimului parlamentar în Polonia au readus în discuţie un principiu uitat şi anume capacitatea unei reacţii elastice şi rapide asupra schimbărilor în structura socială, politică şi culturală a ţării. Slăbiciunea lui, în general, nu scuză tendinţele dictatoriale a unor grupuri politice. Nu este necesară introducerea unei forme autoritare ca să facă faţă eficient greutăţilor tinerei independenţe

[181] M. Niedzialkowski, *Teoria* i *praktyka socjalizmu wobec nowych zagadnien*, Warszawa 1926, s. 136.
[182] I. Daszynski, *Sejm, rzqd, krol, dyklator. Uwagi na czasie*, Warszawa 1926, p. 77.
[183] W. Witos, *Czasy i ludzie*, Tamow 1926, p. 10.
[184] J. Brodacki, *Spoleczenstwo a panstwo*, „Piast", nr 17 z ! 3 V 1926, p. 1.

poloneze. Sistemul dictatorial nu este de lungă durată, limitând independenţa societăţii, slăbind sentimentul dreptăţii în societate, paralizând critica, fac imposibilă stabilirea unei opinii diferenţiate şi promovează violenţa în societate. Despre forţa şi puterea puterii de stat nu decid prerogativele largi şi elasticitatea acţiunii organelor ei executive, dar sentimentul subiectivităţii societăţii şi a responsabilităţii cetăţeneşti şi a conştiinţei oblligaţiilor şi drepturilor faţă de stat. Eficienţa activităţii statului modern constă în identificarea cetăţeanului cu statul, iar aceasta e posibil numai în condiţiile democraţiei parlamentare. De aceea, trebuiesc apărate modul de reprezentare democratică a societăţii, anume a sistemului proporţional în ordinaţia electorală. El îndeplineşte funcţii importante: învaţă alegătorii gândirea politică, promovează lupta politică pe terenul luptei pentru programe, iar nu o luptă personală, face posibilă înaintarea candidaţilor proprii ca parlamentari, face posibilă realizarea principiilor libertăţii politice ca principiu de bază împotriva incompetenţei, demagogiei, părtinirii, oligarhiei etc. Aduceau argumente că anume sistemul democratico-parlamentar previne tendinţele oligarhice, deoarece subordonează elita puterii opiniei publice, o impune spre cedarea înaintea voinţei societăţii şi face posibil fiecărui cetăţean participarea în relaţiile puterii. Demostrau că, lipsa stabilităţii echipelor este independentă de sistemul puterii, iar instabilitatea puterii parlamentare este redusă prin abilitatea amintită spre reacţia elastică şi rapidă faţă de schimbările în raportul de forţe sociale şi politice din ţară. Comparau figurativ societatea cu un cazan cu apa care se pregăteşte. Forţa politică care rămâne în contradicţie cu raportul de forţe în societate, este un fel de capac al cazanului. Este de ajuns doar o anumită perioadă până la suprimarea fierberii, după care vine explozia distrugătoare nu numai a capacului, dar întreagul cazan, adică societatea şi statul. Totodată democraţia parlamentară este un capac elastic al cazanului (statului), care reacţionează viu la fiecare presiune a parului, fiecare fierbere a apei" şi duce o parte a conflictelor pe teren parlamentar, paşnic şi permite să păstreze integritatea cazanului şi să păstreze independenţa. Ea îndeplineşte o misiune importantă de amortizare a contradicţiilor şi conflictelor social-politice. De aceea preveneau în faţa formării elementelor stabilităţii în relaţiile sociale şi politice pe drumul schimbării organizării şi competenţei parlamentului. Preveneau că realizarea lor duce la „sudarea cazanului plin cu apă care fierbe", iar prin aceea creazâ o situaţie periculoasă pentru stat. Introducerea formelor extraparlamentare ale sistemului politic, de exemplu sub formă prezidenţială sau a unui sistem fascist, reprezintă o experienţă periculoasă, a cărei realizare „poate costa Polonia foarte scump". Apărau partidele politice ca pe un atribut necesar al democraţiei parlamentare. Susţineau că ele joacă un rol primordial în formarea relaţiilor puterii şi îndeplineau funcţii educative şi integraţioniste în societate. De aceea, concluzionau că trebuie tins spre îmbunătăţirea sistemului partidist în Polonia, dar nu poate fi lichidat, căci, cum afirma Stanislaw Thugutt, „sau menţinem sistemul parlamentar şi partidele, fară de care el nu poate funcţiona, sau dăm

Polonia pe mâna birocraţilor şi atunci nu numai partidele sunt de prisos, dar se va începe lupta cu scopul nimicirii lor. Prin urmare, patidele, ştiind că soarta lor este strâns legată de parlamentarism, apărându-1, se vor apăra pe sine"[185].

Fiecare grupare politică propunea reforme politice şi a încercat să le realizeze. în formularea concepţiei taberei guvernamentale a revizuirii constituţiei din martie un mare rol 1-a jucat conservatorii şi un grup de colonei. în cursul muncii care s-a încheiat de abia după şapte ani prin adoptarea la 23 III 1935 a noii constituţii semnată o lună mai târziu de J. Pilsudski a fost adoptată concepţia conservatoare a statului, anume a curentului creat de Wladislaw L. Jaworski. El a realizat la finele anilor 20 o reinterpretare fundamentală a doctrinei conservatoare. Valoarea principală de până atunci naţiunea a schimbat-o prin categoria societăţii, a cărei scop principal, aşa cum îl prezennta în programul Partidului Dreptei Naţionale deja în 1922 este „formarea spiritului de stat şi asigurarea pentru el a rolului decizional în toate treburile publice"[186]. în esenţă, conform opiniei lui W. L. Jaworski şi a prietenilor săi politici, aceasta nu e naţiunea şi nici societatea nu devine valoarea centrală, dar statul, faţă de care societatea deţine drepturi corespunzătoare şi obligaţiuni. O obligaţiune de bază a omului este loialitatea şi supunerea subordonarea propriilor interese bunului suprem, adică statului. Individul nu este o fiinţă independentă, reprezintă o părticică a unui întreg, adică a statului. Şi poate exista numai în cadrul acelui întreg şi activitatea ei este o funcţie a întregului. Spaţiul care desparte individul de stat trebuie să îndeplinească instituţiile corporative autoguvernate create în bazaa teritorial-profesională, incluse corespunzător în activitatea organelor de stat. Baza de construire a statului nu pot fi principiile democraţiei politice - suveranităţii naţiunii şi a împărţirii puterilor, deoarece prima este o „ficţiune personificată", iar cea de-a doua contravine sensului de putere ca „substanţă", pe care „nu o poţi împărţi şi înzestra". Puterea este nedivizată, împărţite sunt numai funcţiile statului îndeplinite de către organe

[185] S. Thugutt, *Partyjnosc ipartyjnictwo,* w: S. Thugutt, *Wyznania demokraty. Publicystka z lai 1917- 1939.* Wybor i oprac. J. Salkowski, Warszawa 1986, p. 241.
[186] *Program Stronnictwa Prawicy Narodowej,* AAN, 91/11/2, k. 241. 28 W. L. Jaworski, *Projekt konstytucji,* Krak6w 1928, p. 30.

corespunzătoare de stat: realizarea ordinii de drept şi controlul. Organul suprem al statului, care aşa cum afirma W. L. Jaworski, ar fi realizat „ordinea de drept care reprezintă Statul Polonez, este în exclusivitate preşedintele Rzeczypospolitej. Puterea sa de folosirii metodelor de impunere o realizează preşedintele Rzeczypospolitej în graniţele dreptului şi ale principiilor morale ale lui Hristos, în care nu poate fi prin nimic limitat"[187]. Din oferta preşedintelui sau din normele corespunzătoare legale prin el anunţate îşi execută prerogativele sale restul organelor de stat. Cel mai important rol al preşedintelui faţă de ele, în special faţă de parlament, sunt consolidate de dreptul de veto preşedintelui, care nu era limitat prin nimic, dreptul de dizolvare al parlamentului, dreptul de a nu fi răspunzător faţă de nimeni politic şi juridic şi dreptul de numire al preşedintelui Camerei Superioare de Control, preşedintelui şi membrilor Tribunalului Constituţional.

Autorul modelului autoritar al puterii de stat a pus sub semn de întrebare concepţia liberală a statului şi democraţiei. în proiecţia lui al sistemului politic nu era lor la dreptul democratic electoral, bazat pe principiile egalităţii şi proporţionalităţii. Din multe puncte de vedere propunerile lui cu privire la sistemul politic nu puteau fi acceptate atunci, adică înainte de 1930, de autorii constituţiei din aprilie. Nu au acceptat viziunile lui cu privire la şeful statului - preşedintelui. Nu au acceptat nici versiunea nedemocratică a dreptului electoral. Nu au respins principiul suveranităţii naţiunii etc. Totuşi proiectul lor depus la începutul anului 1930 de reviziune a constituţiei din martie a trezit o puternică dezbatere constituţională în comisia constituţională şi în cadrul forumului parlamentar.

Proiectul respectiv reprezenta un sistem al puterii prezidenţiale cu caracter dictatorial. Preşedintele ales în urma plebiscitului era înzestrat cu prerogative largi, între altele cu dreptul de veto legislativ, confirmarea legalităţii alegerii deputaţilor şi senatorilor, supremaţia asupra armatei, încheierea acordurilor internaţionale anunţarea candidatului pentru un nou preşedinte, dreptul de iniţiativă legislativă etc. totodată rolul parlamentului, conform proiectului era limitat la minimum şi era adus la nivelul de consiliere a preşedintelui. Proiectul reviziei Constituţiei mărea vârsta de drept electoral până la 24 şi 30 de ani, limita imunitatea deputaţilor şi iniţiativa legislativă a sejmului.

Nu-i de mirare că partidele parlamentare de stânga preveneau de instaurarea în Polonia a regimului politic absolut, a dictatorilor. Kazimierz Baginski, activist în PSL „Eliberarea" întreba în şedinţa comisiei constituţionale: „în faţa cui va răspunde preşedintele? Doar numai în faţa Domnului Dumnezeu şi istoriei? (...) sunt guverne dictatoriale, guverne deasupra dreptului şi asta este anormal"[188]. Socialistul M. Niedzialkowski sn timpul dezbaterilor parlamentare susţinea: „între acel proiect, pe care Panii l-au anunţat, şi poziţia noastră cea mai mare prăpastie este cea absolută (...). Panilor aţi intrat pe drumul acelei concepţii a dreptului, care duce cu o logică de fier spre bonapartism, spre autocraţia preşedintelui Rzeczypospolitej într-un număr foarte mare de chestiuni de stat cu toate acele consecinţe (...), proiectul constituţiei Panilor din punct de vedere social-de clasă va menţine pentru mulţi ani starea supremaţiei aşa ziselor clase dominante faţă de încercările introducerii reformelor temeinice sociale (...), aceasta reprezintă construirea statului polon pe un cu totul alt teren, o cu totul altă bază, a cărei cel mai adânc gând stau pe acele principii: eu sunt birocraţia, eu sunt generalul, eu sunt voievod, eu sunt comendantul poliţiei, pentru tine gândesc cetăţeanule, pentru tine hotărăsc, pe tine te tutelez cetăţeanule, iar tu poţi vota pentru unul din cei doi candidaţi pentru preşedinţie"[189]. Oratorul arăta înaintea adoptării acelui proiect, deoarece poate să ducă la întărirea conflictelor de clasă şi a luptelor revoluţionare, pe care le poate preveni doar democratizarea relaţiilor sociale şi prin deplina realizare a sistemului democraţiei parlamentare.

Partidele stângii parlamentare încă mai înainte, la 4 III 1929, au anunţat propriul proiect de revizuire a Constituţiei din martie[190]. în el repetau propunerile sale cu privire la soluţionarea problemelor sistemului politic parlamentar printre altele prin lichidarea senatului şi reglementarea procesului legislativ prin Comisia de Codificare, constituită corespunzător, includerea în construcţia sistemului politici a Camerei Superioare a Economiei, Camerei Muncii, instituţiilor ale democraţiei nemijlocite - referendumul popular şi iniţiativa populară legislativă şi dificultăţile în perioada adoptării votului de neîncredere pentru guvern. Proiectau alegerea preşedintelui în mod indirect prin adunarea naţională convocată, recunoaşterea drepturilor minorităţilor naţionale pentru autonomia teritorială şi separarea Bisericii de stat etc. Cereau introducerea înregistrării constituţionale care ar fi făcut posibilă în viitor adaptarea formelor proprietăţii la necesitatea statului şi societăţii. Astfel, tindeau să creeze cadru legal pentru socializarea relaţiilor de prorietate. La acea formulare popularii radicali adăugau postulatul despre exproprierea legislativă cu scopul realizării reformei agrare.

[187] W. L. Jaworski, Projekt konstytucji, Krak6w 1928, p. 30.
[188] *Nasz stosunek do zmiany Konstytucji"*, Wyzwolenie" z 26 1 1930, nr4, p. 4.
[189] SSS, pos. 52 z 22 II 1929.1. 22-23.
[190] Sejm RP. Okres II. Drak nr 555.

Proiectul de stânga al reformei sistemului politic din Polonia menţinea sistemul democraţiei parlamentare. Acest proiect a întâlnit critica din partea tuturor forţelor politice din ţară. Comuniştii au apreciat negativ ca o concepţie a sistemului politic de stat a partidului social fascist. Conservatorii îi reproşau întărirea puterii sejmului, tendinţele antireligioase şi tendinţa de socializare a vieţii economice. Nu s-au solidarizat cu el nici restul partidelor politice ale viitoarei grupări de Centrostânga, care de abia la 25 I 1930 au prezentat propriile proiecte de revizuire a Constituţiei din martie[191]. în propunerile sale ei postulau întărirea puterii executive prin alegerea corespunzătoare a preşedintelui şi înzestrarea lui cu dreptul de veto legislativ. Alegerea preşedintelui avea să fie realizată de către Congresul Naţional, format din soli, senatori şi membri ai guvernului. Propuneau de asemenea asigurarea unui număr corespunzător în senat al reprezentanţilor camerelor industriale, agrare şi comerciale.

La vocile critice faţă de proiectul stângii parlamentare democraţii naţionali adăugau încă argumentul, că nu prevede în el interesele naţionale ale polonezilor şi propune drepturile generale ale minorităţilor naţionale, a cărot realizare ar duce la „parcelizarea Statului Polonez". Democraţii naţionali au ocupat de asemenea o poziţie negativă în raport cu proiectul revizuirii Constituţiei, anunţat de BBWR. Le reproşau autorilor ei între altele omiterea condiţiilor naţionale şi ale drepturilor datorate polonezilor. Ei au propus propriile propuneri ale reformei sistemului politic al statului. Le-au propus deja în martie 1929 sub forma proiectului de schimbare a Legii Fundamentale Clubul Naţional al Comisiei Constituţionale a Seimului. Acele propuneri se întrepătrundeau cu postulatele legislative aprobate în programul Partidului Naţional în anul 1928. în comentariul la proiectul lui, Waclaw Komarnicki scria că constituţia „trebuie să răspundă spiritului şi necesităţilor naţiunii (...) trebuie să se bazeze pe experienţa vieţii colectivului, incluzând caracterul caracteristicilor naţiunii date"[192]. Acele condiţii nu sunt îndeplinite de nici de proiectul BBWR, la fel ca şi propunerile stângii parlamentare. Cel dintâi promovează modelul guvernelor imperiale cu o puternică supremaţie a organelor executive - a preşedintelui şi guvernului. Adoptarea principiului alegerii preşedintelui pe calea plebiscitului crează minorităţilor naţionale şi factorilor externi posibilitatea formării relaţiilor puterii în Polonia. Realizarea propunerilor BBWR ar fi prejudiciat funcţionarea sistemului politic. în schimb, cel de stânga conţine două lipsuri fundamentale: adânceşte supremaţia puterii legislative asupra celei executive şi adoptă ca o bază pentru construirea statului „dogma democraţiei" conform căreia naţiunea este doar o sumă a indivizilor, iar nu a „unitate vie", care decide asupra eficienţei şi puterii statului. Democraţii naţionali sunt împotriva modelului sistemului puterii sejmului, ca şi a tuturor formelor dictaturii şi cesarismului. De aceea, proiectul conţine postulatul echilibrului de forţe executive şi legislative. Poziţia preşedintelui se va întări considerabil prin înzestrarea lui cu dreptul de veto legislativ şi de participare în lucrările guvernului.

Se va întări de asemenea poziţia guvernului datorită introducerii greutăţilor în realizarea principiului politic al responsabilităţii guvernului. Acel proiect conţine propuneri de reformă a parlamentului, care constau în egalarea în drepturi ambelor camerelor sejmului şi senatului şi să întărească caracterul naţional al sejmului prin înmulţirea numărului al celor reprezentaţi. Jumătate din senat avea să fie format în urma alegerilor generale, iar a doua jumătate avea să fie formată din reprezentanţii comunităţilor religioase, asociaţii economice (camere agrare, comerciale, industriale şi meşteşugăreşti) şi ale grupurilor sociale care s-ar legitima prin studii medii şi superioare. Principiile statului de drept avea să fie garantate prin reforma procesului legislativ şi constituirea Tribunalului Constituţional şi Consiliul de Stat.

Ambele proiecte ale reformei constituţiei pilsodsko-sanaţional şi naţional - democrat au fost apreciate negativ de grupările stângii parlamentare. M. Niedzialkowski scria despre ele: „BBWR transferă centru de greutate pe birocraţie, garantând claselor dominante linişte şi securitate. Democraţia naţională transferă punctul de greutate pe clasele dominante, garantând prin intermediul birocraţiei linişte şi securitate. Aici se află asemănări de bază şi aici se conţin de asemenea diferenţe de bază în poziţia ambelor direcţii duşmănoase democraţiei poloneze"[193].

. Nici unul dintre proiectele din afara taberei guvernamentale nu au devenit subiectul muncii constituţionale. în cea de-a doua cadenţă parlamentului nu i-a reuşit să schimbe constituţia din martie, chiar dacă au existat luări de poziţii categorice ale acelei tabere politice. De exemplu, Walery Slawek, care la congresul voievodal din. Lodz din 16 VI 1929 declara: „într-un fel sau altul, Constituţia va fi schimbată. Mai bine să rupi oasele unui deputat decât să introduci în stradă mitralierele"[194]. Tabăra

---

[191] *Ibidem,* Druknr666.

[192] W. Komamicki, O *Konstytucji narodowq. Stanowisko Slronnictwa Narodowego w sprawie rewizji Konstytucji oraz tekst projektu rewizji zloionego przez Kiub Narodowy w Komisji Konstytucyjnej Sejmu,* Warszawa 1930.

[193] M. Niedzialkowski, *Podobienstwa* i *roinice,* "Robotnik" z 22 III 1929, nr 67, p. I.

[194] *Posel Slawek o sposobach zmiany Konstytucji,* "Kuricr Warszawski" z 19 VI 1929, nr 166, p. 1.

guvernamentală nu dispunea de o maajoritate în Sejm care ar face posibilă realizarea reviziunii Constituţiei. Opoziţia încă puternică nu a permis limitarea democraţiei în Polonia pe cale constituţională. Se pare că însăşi tabăra nu era cointeresată în realizarea revizuirii constituţiei, care menţinea sistemul politic democratico-republican. Planurile sale politice le-a realizat de abia în anul 1935 când situaţia din ţară s-a schimbat. După mai mulţi ani de luptă cu democraţia parlamentară s-a ajuns între altele la lichidarea principiului suveranităţii naţiunii şi a împărţirii puterilor în stat, degradarea parlamentului şi a limitării drepturilor cetăţeneşti. Conform politicienilor şi publiciştilor susţinători a acestei linii, parlamentarismul nu a îndeplinit în condiţiile poloneze aşteptările care erau şi mai mult a jucat un rol păgubos. De aceea sejmul nu poate să fie în continuare un organ de guvernare, dar ca un reprezentant al opiniei publice are doar să reprezinte dreptul şi să controleze guvernul doar în cadrul prerogativelor pe care le are. Senatul în schimb reprezentând elita societăţii ar fi un factor egal sejmului şi ar asigura continuitatea gândirii de stat. Nu a trecut examenul nici principiul împărţirii puterii, deoarece nu răspundea tendinţelor politice care se instaurau în Europa. Trebuia deci înlocuită cu concepţia puterii politice unice, puternice şi neîmpărţită, realizată de către preşedinte. O nouă redacţie necesita şi catalogul drepturilor şi obligaţiunilor cetăţeneşti. Conform principiului său drepturile persoanei trebuiau subordonate „bunului comun" care era reprezentat de interesele statului etc.

Toate propunerile au fost sancţionate de noua constituţie, care a fost ratificată la 23 IV 1935. Ea preciza patru principii politice: statul este un bun comun al tuturor cetăţenilor, cetăţenii sunt obligaţi să colaboreze cu statul pentru bunul comun, factor de conducere în stat este elita, puterea de stat unică şi indivizibilă este concentrată în instituţia preşedintelui.

Nu-i de mirare că tabăra guvernamentală cu satisfacţie a adoptat Constituţia din aprilie deoarece a limitat sejmocraţia şi a introdus un sistem politic funcţional, a asigurat eficienţa activităţii guvernului, asigurându-i independenţa de jocul parlamentar şi de diferitele interese şi presiuni de grup, partid etc. îndepărtarea de ideea liberalismului democratic nu însemna în genere ruperea cu democraţia, deoarece ea nu este o trăsătură doar a sistemului politic parlamentar. Modelul adecvat al democraţiei este „democraţia tutelată", a cărei principiu principal este direcţionarea activităţii cetăţeneşti spre realizarea bunului comun, reprezentat prin interesul de stat. Statul este „un bun comun al tuturor cetăţenilor" şi relaţiile reciproce dintre persoană şi stat trebuie să se bazeze pe principiul colaborării. Statul ca reprezentant al bunului comun îndeplineşte rolul de arbitru faţă de diferite forţe sociale aflate în conflict.

Tabăra guvernamentală a evoluat şi în ceea ce priveşte chestiunea interpretării relaţiilor dintre stat şi naţiune. în anii 30 s-a îndepărtat de diferenţierea artificială ale categoriilor naţiunii de categoriile statului şi a opunerii lor. S-a încercat realizarea sintezei a naţiunii şi statului. Ideologul principal al acestei tabere Adam Skwarzynski arăta că „viaţa naţiunii fără stat este calică, şi că de abia ca stat naţiunea poate deveni o naţiune deplină. Căci de abia ca stat trăieşte, îşi dezvoltă voinţa sa, acţionează. în concepţia poloneză statul este un bun comun al tuturor cetăţenilor. Dar totodată şi ceva mai mult, este acel organ, cu al cărui ajutor naţiunea se formează şi îndeplineaşte rolul său istoric, care îl leagă cu alte naţiuni şi odată cu ele în colaborare sau în concurenţă face posibilă obţinerea formelor din ce în ce mai noi şi perfecte ale vieţii şi creaţiei (...) Când vom înţelege acea legătură între naţiune, stat şi rolul lor creator în rândul altor naţiuni şi state, vom înceta dintr-odată să ne interesăm de diferite sofisme cu privire la tema că naţiunea este mai importantă decât statul sau că mai importantă decât naţiunea şi statul este intrnaţionalismul. Vom înţelege că un caracter activ este doar statul şi de aceea statul ca un bun şi putere trebuie să fie testat de activitatea cetăţenească"[195].

Procesul sintezei naţiunii şi statului în gândirea politică a forţelor politice guvernante în Polonia s-a intensificat după dezmembrarea taberei pilsudsko-sanaţiene şi de creare a Taberei Unităţii Naţionale (OZN). Atunci s-a realizat un anumit compromis între reprezentanţii ideologiilor de până atunci adversare: naţională şi statală, şi chiar s-a ajuns la întrepătrunderea valorilor gândirii naţionaliste în ideologia de stat. O mărturiseşte între altele fragmentul din Declaraţia ideologico-politică a OZN, anunţată de către

Adam Koc la 21 II 1937 în care s-a afirmat că „statul este singura formă a vieţii veritabile şi sănătoase a naţiunii, îi oferă naţiunii tehnica puterii şi a organizării a dezvoltării veşnice, nu are atunci vreo contradicţie între interesul naţiunii şi interesul statului"[196]. Vizinea statului în înţelesul OZN era apropiată de modelul naţionalist al statului naţional care cea mai importantă valoare a tuturor polonezilor.

---

[195] A. Skwarczyriski, *Wskazania*, Warszawa 1934, p. 48-49.
[196] *Deklaracja ideowo-polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1937, p. 8.

Totodată concepţia statului promovată de tinerii naţional-democraţi avea un caracter totalitar. însăşi principala organizaţie politică principală Tabăra Naţional-Radicală (ONR) reprezenta un model tipic al partidului fascist. Concepţia sistemului politic al statului naţional sau aşa cum se spunea atunci a „statului naţional total", sau „statul total al naţiunii poloneze catolice" a fost elaborată deja în anul 1933 de către Boleslaw Piasecki. Ea a fost dezvoltată mai târziu de Tadeusz Bielecki, Adam Doboszynski, Tadeusz Dworak ş.a. în proiecţia sa politică a statului naţional B. Piasecki a formulat concepţia sistemului totalitar, realizată de un monopartid organizat ierarhic („organizaţia politică a naţiunii"), care ar înlocui la un moment dat organele puterii de stat şi conducânduse de principiile solidarităţii naţionale şi sociale. Membru al organizaţiei putea fi doar poloneze care mai înainte a făcut parte din organizaţia forţată educaţional-politică a naţiunii poloneze, care cuprindea tineretul între anii 10 şi 21. B. Piasecki prevedea patru nivele de apartenenţă la organizaţia politică a naţiunii, partidului unic politic care acţiona legal în societate. Primul grup ar fi fost format din toţi polonezii care n-au avut antecedente penale, a doua care s-au legitima cu şcoala absolvită, a treia - cei care ar avea studii superioare sau practică, a patra - care fac parte cel puţin 10 ani din organizaţia naţiunii şi având realizări deosebite profesionale, ştiinţifice etc. Exercitarea funcţiei de stat ar fi trebuit să aibă loc de la apartenenţa faţă de nivelul dat al organizării politice a naţiunii. în fruntea ei s-ar situa şeful ales pe un termen de 5 ani de către membrii grupului al patrulea. El avea să convoace guvernul şi să-1 controleze. Funcţiile legislative le-ar fi exercitat conducerea politică superioară colegială a organizaţiei naţiunii. Chestiunile conflictuale ar fi fost soluţionate în quasi-referendum în care ar fi putut participa doar cetăţenii polonezi, care au făcut parte în trecut din organizaţia educaţional-politică a naţiunii poloneze.

Pentru realizarea statului naţional avea să se recurgă la lichidarea sanaţiei ca urmare a revoluţiei naţional - radicale. Sistemul politic naţional al acestui stat s-ar fi spriinit, aşa cum se stipula în Principiile Taberei Naţional-Radicale „pe ierarhia care rezultă din nivelul legării destinului fiecărui polonez cu destinul Naţiunii ca o unitate, nu pe ierarhia banilor şi relaţia materială faţă de stat, pe ce se bazează astăzi sistemul politic, atât cel parlamentar, cât şi cel poliţienesc. Puterea în stat trebuie să fie exercitată de organizaţia ierarhică a Naţiunii, în care fiecare polonez pe propriul teren colaborează în guvernul naţional. Sistemul politic naţional trebuie să întoarcă puterea şi guvernarea dreptului, renaşterea demnităţii personale a polonezului şi să înlocuiască guvernul puterii mecanice cu puterea autorităţii statului. Ocuparea acestei poziţii în organizarea politică a naţiunii va pune pe fiecare obligaţiuni şi responsabilităţi mai mari şi nu să devină un izvor al privilegiilor şi favorurilor"[197].

Între timp toate taberele şi grupările politice rămase care proclamau un program de transformare sistemică a capitalismului într-un nou sistem social, de exemplu cel agrarian, socialist sau cele care doar proiectau o modernizare democratică a capitalismului erau convinse că statul viitor nu poate fi nici stat al „paznicului nocturn", nici stat autoritar sau totalitar. Ar trebui să fie mai degrabă un factor al organizării şi colaborării tuturor cetăţenilor pentru realizarea interesului întregii societăţi şi să creeze condiţii corespunzătoare legal-organizaţionale pentru dezvoltarea armonioasă a statului. De aceea, ei se pronunţau pretutindeni pentru concepţia modificată a statului liberal-democratic, care intervine în relaţia persoană-societatea care garanta cetăţenilor drepturi şi libertăţi, care reglementau corespunzător viaţa social-economică şi ar fi asigurat suveranitatea naţională. A fost exprimată opinia comună pentru toate mişcările democratice contemporane că puterea statului şi eficienţa politicii puterii politice reiese înainte de toate din principiile moral-ideologice, legitimare şi autoritate precum şi susţinerea în societate. Era exclusă posibilitatea limitării libertăţii acţiunii opoziţiei politice. Ca bază pentru construirea noului sistem politic au fost adoptate principiile democraţiei mijlocite: suveranitatea naţiunii, reprezentarea şi divizarea puterilor. Cu grijă pentru funcţionarea efectivă şi de durată a puterii politice au fost acceptate anumite rezerve ale sistemului democraţiei parlamentare. S-a susţinut între altele întărirea puterii preşedintelui şi introducerea instituţiei referendumului popular şi decentralizarea puterilor în stat prin reforma autoguvernării teritoriale. Propagând modelul democratic al sistemului politic majoritatea mişcărilor politice contemporane au jucat un rol important în stoparea forţelor dictatoriale şi totalitare. A jucat un rol important în formarea principiilor democratice a societăţii şi a culturii moderne a polonezilor.

Capitolul VI. Pentru Polonia democratică în condiţiile războiului şi ocupaţiei

Experienţa războiului şi ocupaţională au întărit susţinătorii modelului democratic pentru introducerea în Polonia postbelică a sistemului democraţiei parlamentare. Majoritatea mediilor gândirii politice politice în timpul războiului şi a ocupaţiei a declarat că nu poate fi vorba de o întoarcere la relaţiile sociale şi politice de dinaintea anului 1939. Despre credibilitatea acelor declaraţii avea să

[197] *Zasady Obozu Narodowo-Radykalnego*, "Sztafeta" z 15 IV 1934, nr 13 (dodatek nadzwyczajny), p. 2.

mărturisească nu numai întreruperea acelui sistem politic ca urmare a înfrângerii din septembrie 1944, apreciată de contemporani ca o cauză fundamentală a tragediei naţionale, dar şi de compromiterea mişcărilor şi ideologiilor cu caracter fascist şi naţionalist. Participarea hotărâtă a ţărilor cu caracter democratic temeinic (Anglia şi Statele Unite) în coaliţia antihitleristă a determinat vitalitatea sistemului republicano-democratic, cărora în anii 30 li s-a prognozat un declin şi o excludere prin sistemele totalitare şi autoritare după cum se spunea mai bune şi mai eficiente. Spre noile consideraţii politice, anume în chestiunea structurii legal-politice a statului, a graniţelor sale teritoriale şi a locului său în sistemul postbelic internaţional, o determina de asmemenea necesitatea căutării asigurărilor efective la nivel mondial înaintea renaşterii militarismului şi revanşismului german.

Toate acelea aveau să ducă la revizuirea temeinică a principiilor şi afirmărilor unor tabere antebelice ale gândirii politice poloneze. S-a stabilit însă că o ruptură aşteptată în gândirea politică a polonezilor nu s-a produs şi că fiecare mişcare şi grupare continua fidel consideraţiile sale cu privire la sistemul politic dinainte de anul 1939. Unele din ele au realizat doar mici corectări şi completări. Totodată nu au fost în stare să realizeze o viziune a sistemului politic al statului independent polonez. Fiecare din ele tindeau să realizeze propria viziune concepţie politică. Iată de ce a apărut o mulţime şi diversitate de asemenea concepte chiar şi în cadrai aceleiaş mişcări politice, în fiecare mişcare politică în timpul războiului şi a ocupaţiei s-au consolidat diviziunile şi diferenţierile politico-organizaţionale, care în geneza lor ascendeau încă din perioada răscrucii primului şi celui de-al doilea deceniu interbelic. Cele mai apropiate poziţii în chestiunea sistemului politic erau în cadrai a trei tabere social-politice: creştin- democrate (SP), popular (SL) şi socialist (WRN). Ele doreau să sprijine construirea sistemului politic al statului pe principiile democraţiei politice, constituite din instituţii social-economice şi a principiilor autoguvernării populaţiei şi a drepturilor largi cetăţeneşti.

În esenţă viziunea lor politică era exprimată de guvernul generalului W. Sikorski, care deja în declaraţia din 18 XII 1939 a prevăzut în Polonia independentă a modelului politic democratic. Ca bază pentru funcţionarea lui în domeniul politic accepta sistemul democratico-parlamentar, un catalog larg al drepturilor cetăţeneşti şi egalitatea în drepturi a minorităţilor naţionale, iar în domeniul social-economic - al principiului dreptăţii sociale, politicii angajării depline şi apărarea generală a categoriilor muncitoare. în construirea statului democratic susţinea impunerea valorilor culturii creştine. Finalmente formarea sistemului politic de stat o lăsa pe hotărârea viitoarei constituante convocate după terminarea operaţiunilor militare în baza a patru subiecţi ai dreptului electoral. Voinţa formării sistemului democratic al statului o anunţa în proclamaţia din 24 II 1942 în care afirma între altele: „Polonia va fi un stat democratic şi republican, respectând de aproape principiile conducerii parlamentare, responsabil în faţa reprezentanţei naţionale, care reprezintă voinţa întregii societăţi şi ales în urma votului general, egal nemijlocit şi secret. Naţiunea poloneză se detaşează iremediabil de toate principiile guvernării contrare principiilor democratice totale şi a oricăror dictaturi"[198].

Guvernul în exil tindeau îndeaproape să precizeze poziţia sa în chestiunile sistemului politic, anume în chestiunea social-economică. Totuşi diferenţele concepţiilor între partidele coaliţiei guvernamentale, în special SN a PPS (WRN), SL şi SP şi activitatea opoziţională a mediilor postpilsudciene-sanaţionale şi activitatea guvernelor engleze şi americane făceau dificile accentuarea univocă a viitorului sistem social-economic al statului. Doar în chestiunea reformei agrare s-a stabilit necesitatea parcelizării contra cost a domeniilor agricola mai mari de 50 de ha între sătenii fără şi cu puţin pământ şi a muncitorilor agricoli. în schimb în chestiunile de exemplu a indistriei s-a convenit asupra consideraţiilor generale ale realizării politicii industrializării ţării, a naţionalizării unor domenii de producţie şi introducere a principiilor economiei planificate şi a reconstruirii planificate a statului de după distrugerile de război.

Pe lângă caracterul general al programului enunţat de guvernul gen. W. Sikorski, tabăra naţionalistă nu avea de gând să-1 accepte. Doar grupul minoritar al lui Marian Seyda din SN a aprobat voinţa celorlalte grupări din înţelegerea quadripartite a construirii Poloniei democratice şi drepte.

Acea tabără nu exprima o opinie unică cu privire la forma viitorului stat polonez. O parte din democraţii naţionali, în special de vârstă mai înaintată, era pentru reconstruirea independenţei Poloniei în forma republicii parlamentare, bazată pe principiile şi valorile catolicismului. „Polonia independentă nu trebuie să fie nici muncitorească, nici ţărănească, căci Polonia nu este proprietatea nimănui cu excepţia lui Dumnezeu"[199]. Ea se declara gata să colaboreze cu alte grupări politice, în special cu Partidul Muncii, cu scopul realizării sistemului democratic al statului prin mijloace paşnice după lichidarea ocupaţiei.

[198] A AN VI Oddz. Rada JednoSci Narodowej, sygn. 190/1,1.1.
[2,8] "Walka" z 15 VII 1942, nr 26, p. 1.

Pe lângă grupul democraţilor naţionali în însuşi SN apărea o grupare politică puternică care tindea construirea în Polonia liberă a statului naţional pe calea ,/evoluţiei naţionale", a „schimbării naţionale". Cel mai deplin această concepţie a fost proclamată de grupările naţionaliste militar - politice, Ogranizaţia Naţională Militară (NOW), grupul „Szanc", Confederaţia Naţională, Forţele Naţionale Militare, care se trăgeau cel mai des din ONR-ul antebelic. Ei aveau o atitudine negativă faţă de valorile democratice ca o invenţie a liberalismului şi a masoneriei. Susţineau construirea unui stat monopartit, în care puterea ar fi fost executată de elita naţională - „grupul naţional de stat". Deja în al doilea an al războiului s-a susţinut ca Polonia să se renască în calitate de „stat naţional, guvernată prin acel grup naţional de stat", care s-ar conduce de „ideologia naţională, care ar servi intereselor naţionale, care provin din instinctele naţionale ale maselor largi ale populaţiei. De acolo statele moderne se bazează pe mişcările politice în masă, realizând sistemul popular, sistem totuşi nedemocratic, totuşi cel mai mult ţinând seama de necesităţile maselor largi de populaţie"[200]. Statul este o constituţie proiectată deja în momentul eliberării pe calea armelor, adică lupta de eliberare legată de ,/evoluţia naţională", „lovitura naţională". O parte din democraţii naţionali nu a schimbat poziţia sa anterioară în chestiunea evreiască, deoarece în proiectele popularizate ale viitorului sistem politic împărţea cetăţenii statului liber în două categorii: cetăţeni şi apartenenţi, iar în cel de-al doilea grup includeau pe lângă criminali şi trădători ai naţiunii şi populaţia evreiască.

Nu şi-au schimbat concepţia sa cu privire la sistemul politic nici grupările postpilsudcieno-sanaţiene. Ele s-au plasat pe terenul principiilor sistemice ale Constituţiei din aprilie, afirmând că astfel exprimă continuitatea puterii statului polonez. însă atitudinea lor faţă de legea fundamentală din 1935 au decis de asemenea şi alte opinii. De exemplu, Tabăra Poloniei Luptătoare şi Conventul Organizaţiilor Independiste supuneau unei critic aspre sistemul democratico-parlamentar şi se opuneau realizării reformelor radicale social-economice. Ei susţineau sistemul unei puteri de stat puternice care ar supune tendinţele persoanei supus procesului de educare în spiritul eticii creştine, tradiţiilor naţionale şi a conştiinţei de stat. Puterea puternică de stat aveau să asigure guvernarea elitei politice. Ei au postulat de asemenea unele reforme economice, între altele naţionalizarea bogăţiilor naturale ale ţării şi a unor domenii industriale, realizarea reformei agrare, polonizarea sistemului bancar, dezvoltarea cooperativismului etc. Ei sperau ca Polonia să obţină colonii şi emigrarea populaţiei evreeşti în Palestina. De asemenea, tabăra naţionalistă, ca şi grupările postpilsudskiene-sanaţiene luptau împotriva programului socialist şi comunist, care tindeau, conform opiniei lor, spre lichidarea naţiunii şi statului.

Grupările democratice, mai ales socialiştii, în viziunile naţionaliste şi sanaţiene percepeau tendinţe totalitare şi autoritare, şi chiar fasciste. Pentru o parte din acele grupări colaborarea cu epigonii taberelor naţionaliste şi pilsudsko-sanaţiene nu era posibilă nu numai din punctul de vedere a atitudinii lor faţă de guvernul gen W. Sikorski, dar de asemenea şi din punct de vedere doctrinar. Principalele forţe politice ale coaliţiei guvernamentale: SL, PPS (WRN) şi SP au anunţat ideea statului democratic realizat pe principiile puterii poporului şi a dreptăţii sociale. Cel mai mult această concepţie a fost dezvoltată de socialişti şi populari, între altele în Programul Poloniei Polulare elaborat în comun şi făcut public în vara anului 1941, de la care însă conducerea naţională a SL-ului s-a distanţat dintr-o dată. După anunţarea în anul următor al Programului în Londra în versiunea poloneză şi engleză grupul socialiştilot şi popularilor, care se aflau în parlamentul din emigraţie, Consiliul Naţional, a propus proiectul din 18 XI 1942 cu privire la adoptarea lui ca bază a concepţiei sistemului politic. în introducerea versiunii engeleze conducătorul laburiştilor Artur Greenwood sublinia, că Programul conţine „imaginea Poloniei, care este speranţa şi tendinţa forţelor democratice unite: a muncitorilor, ţăranilor şi intelectualităţii (....) Ele sunt speranţele şi scopurile luptătorilor pentru libertate în întreaga lume. Pentru aceeaşi luptă şi lumea muncitorească britanică. Ne-am situat într-un rând ca tovarăşi de armelor în lupta împotriva duşmanului comun. După război trebuie să situăm într-un rând ca tovarăşi ai muncii, cu un efort comun tinzând spre atingerea acelui scop mare şi creator, care ne ghidează pe noi toţi: un sistem economic şi social mai bun în lumea protejată dinaintea războiului"[201].

Între timp mediile naţionaliste şi postsanaţiene au apreciat Programul ca o expresie a tendinţelor spre „bolşevizarea Poloniei" şi de ruperea ei de lumea civilizaţiei vest - europene.

Autorii Programului Poloniei Populare, socialistul Sigismund Zaremba şi popularul Stanislaw Milkowski au pus în faţa sa problema de a da răspuns la trei întrebări: 1) Ce caracter are să aibă răscoala şi care va fi componenţa primului guvern al Poloniei renăscute; 2) ce formă politică va fi instaurată în ţară; 3) în ce mod vor fi rezolvate principalele probleme sociale ale polonezilor. Punctul de plecare a consideraţiilor lor o reprezenta teza cu privire la unitatea intereselor şi tendinţelor categoriilor muncitoreşti în oraş şi sat. De aceea, subliniau că Programul elaborat în comun conţine

---

[200] L. Podolski [K. Stojanowski], *Przyszla Polska - panstwem narodowym,* [Warszawa 1941], p. 4.
[201] *Program Polski Ludowej,* Londyn [1942], p. 4.

ideea politică a democraţiei poloneze. Cea mai importantă misiune o vedeau în constituirea coaliţiei guvernamentale muncitoreşti-ţărăneşti- lucrătoare, sub a cărei conducere societatea s-ar fi eliberat de ocupanţi şi ar fi construit independenţa statului. în continuare ar fi iniţiat convocarea parlamentului bicameral în baza dreptului democratic electoral şi elaborarea planului transformărilor social-politice. Schimbarea lor avea să conste înainte de toate în realizarea reformei agrare, exproprierea unor domenii de producţie şi transformarea lor în întreprinderi naţionalizate cu conducerea de stat, cooperativ şi autoguvernat, realizarea reformei sistemului fiscal, convocarea unui tribunal special cu scopul întemniţării şi pedepsirii colaboraţioniştilor şi politicienilor sanaţionişti, instaurarea sistemului republican-democratic, completat cu instituţia referendumului popular, inţiativa populară legislativă şi a autoguvernării teritorial şi social etc. Baza acelui sistem politic avea să o reprezinte principiile libertăţii politice, sociale şi culturale, egalitatea cetăţenească şi socială. în procesul transformării vieţii sociale autorii programului cereau să se ţină seama de principiile dreptăţii şi a egalităţii sociale, de reallizare a sporire a producţiei materiale şi lichidarea tuturor formelor a exploatării de clasă. Ei proiectau ca baza sistemului economic al statului să o reprezinte sistemul economic multisectorial planificat: naţionalizarea principalelor domenii ale industriei, proprietatea capitalistă mică şi mijlocie şi producţia meşteşugărească suspusă controlului social, şi de asemenea gospodării ţărăneşti familiale. Organizarea comerţului intern ar fi preluată de cooperative, întreaga producţie industrială, meşteşugărească şi agricolă ar fi fost organizată în instituţii corespunzătoare ale autoguvernării economice, subordonate Camerei Economice Centrale.

Popularii au renunţat să publice documentul programatic împreună cu socialiştii, iar după publicarea lui s-au distanţat de el. Totuşi, consideraţiile lor politice de mai târziu nu ieşeau în afara cadrului acestui document. în viziunea proclamată a Poloniei Populare au dezvoltat doar unele lui consideraţii cu privire la reforma agrară, aprecierea sistemului politic al Poloniei de dinainte de septembrie, a rolului taberei pilsudsko- sanaţiene în istoria recentă a Poloniei, importanţa ţărănimii şi a mişcării populare în schimbările sociale etc. Despre posibilitatea acceptării concepţiei politice elaborate împreună cu socialiştii au decis vechile animozităţi şi tensiuni, în special temerea de a micşora scopurile mişcării populare prin tendinţele socialiste şi neglijare în viitor a chestiunii satului şi ţărănimii, precum şi rezignarea în favoarea socialiştilor de la rolul conducător în viitoarea coaliţie guvernamentală, neîncrederea în relaţia cu socialiştii din cauza simpatiilor sale pro-pilsudskiene.

Această ultimă preîntâmpinare a popularilor faţă de socialişti nu aa fost lipsită de anumite temeiuri. Socialiştii nu numai că au colaborat cu susţinătorii vechilor guverne de după mai în cadrul structurilor militare ale Statului Poloniei clandestine, dar şi cu cele formate din tabăra pilsudsko-sanaţiană încă din anii 30, între altele în Patridul Democrat (SD) format înaintea izbucnirii războiului şi mişcarea sindicalistă. Este adevărat că SD- ul reprezenta concepţia neoliberală iar în chestiunile sistemului politic postulatele sale cu privire la realizarea în Polonia liberă a sistemului democraţiei parlamentare, a garantării drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, permisiunea intervenţiei statului în domeniul social-economic erau acopererite cu postulatele socialiştilor. Gruparea tinerilor intelectuali din mişcarea democratică - Acţiunea de Independenţă a Poloniei Populare accentua tendinţa spre construirea „Poloniei Libere şi Drepte" în care va fi realizată reforma agrară, iar „atelierele muncii vor deveni cooperative de muncă ale muncitorilor săi". Scopul muncii în „Polonia Independentă şi Populară" va fi „ridicarea întregii culturi şi economia planificată şi raţională prin forţa oamenilor şi prin bogăţiile naturii, ca tuturor oamenilor să le fie cum nu se poate mai bine"[202]. Concepţiile sindicaliste erau apropiate ideologic şi doctrinar socialiştilor susţinute prin Uniunea „Libertatea şi Poporul" format în anul 1939, care cu doi ani mai târziu şi-a schimbat denumirea în Uniunea Sindicaliştilor Polonezi (ZSP). Tendinţele sale ideologice le-a articulat în trei lozinci: Măria Naţiunii - Libertatea Omului - Dreptatea Socială. Ideologii săi în frunte cu Kazimierz Zakrzewski au proiectat renaşterea statului polonez ca „stat socializat", sau „economie comună colectivă şi de proprietatea a cetăţenilor", fiind o instituţie a ordinii şi ordinii sociale, politice şi economice. Statul avea să fie mai degrabă o corporaţie a uniunilor şi asociaţii profesionale, economice, culturale şi teritoriale, completate cu instituţiile puterii politice - parlamentuluim preşedintelui şi guvernului, supuşi controlului societăţii. în noua societate toate mijloacele de producţie, cu excepţia proprietăţii mici ţărăneşti, avea să fie naţionalizate şi să fie luate sub controlul organizaţiilor profesionale, cooperative şi autoguvernate. Diviziunile şi conflictele caracteristice pentru societăţile de clasă aveau în noile condiţii să fie înlocuite prin colaborarea solidară şi armonioasă a tuturor grupurilor şi unităţilor sociale. „Libertatea şi colaborarea unităţilor, libertatea şi colaborarea naţiunilor, sunt idealuri cărora le slujim (...) ies din tradiţia noastră istorică, şi reprezintă esenţa istoriei Poloniei la fel în politica internă, ca şi în cea

[202] H. Wosiriski, *Stronnictwo Demokratyczne* w *latach II wojny swiatowej,* Warszawa 1980, p. 27 şi altele.

externă. Ideea participării fiecărei persoane în viaţa naţiunii sale, ideea stimei omului unit în colaborare pentru o satisfacere mai mare a necesităţilor spirituale, sociale şi materiale. Ideea cuprinde în sine în esenţă lucruri care nu permit liniştirea şi nici să întoarcă dorinţa omenirii în întreaga sa dezvoltare istorică culturală. Şi aşa cum mărirea naţiunii şi statului depinde de libertate şi de libertatea de creaţie condiţionată a cetăţenilor săi, atunci progresul omenirii depinde de libertatea naţiunilor"[203]. La 1 XI 1942 ZSP împreună cu secesioniştii din Partidul Democratic şi grupul din Liov al Socialiştilor Populari „Libertatea" a creat

Frontul Patriotic al Stângii Poloneze, punându-şi misiunea renaşterea independenţei sub forma republicii populare, realizând aspiraţiile categoriilor muncitoreşti. Acel Front a declarat voinţa de colaborare cu conspiraţia socialistă Libertatea-Egalitatea-Independenţa şi unirea taberei democraţiei poloneze, dar fără participarea comuniştilor. Un alt grup al socialiştilor cu caracter radical (Socialiştii Polonezi, Partidul Muncitoresc al Socialiştilor Polonezi) cu A. Prochnik în frunte şi grupul tineretului socialist „Plomienie", cu care conducea Jan Strzelecki, accentuau puternic sub impactul experienţei fascismului, stalinismului şi a războiului antropologic esenţa democraţiei şi socialismului. S-a afirmat că principalele probleme ale epocii istorice pe care o trăiau sunt principiile libertăţii omului, crearea noii culturi şi a noului stil de viaţă, care întorc persoanei demnitatea umană, senzaţia de necesitate a comunităţii, a bucuriei şi utilităţii muncii. Totodată capitalismul şi-a epuizat posibilităţile de dezvoltare şi nu crează condiţii pentru omul de tip nou. De aceea singura eventualitate pentru societatea poloneză şi a altor naţiuni este construirea socialismului, a cărei esenţă se va manifesta în valoarea creaţiei, în valoarea muncii, va fi o creaţie care se va completa continuu, niciodată finalizată, deoarece aceasta este esenţa subiectului său - omul. „Socialismul nu este şi nu va fi, spuneau tinerii socialişti, realizarea tendinţelor căruiva printr-o oarecare administraţie - industrială, partiinică sau de stat - va fi participarea specială şi grea a omului în munca şi dezvoltarea mediilor de producere şi cultură, eliberaţi de presiunea profitabilităţii capitaliste, supunerii totale, cu tradiţia înjosirii de clasă, de sentimentul superiorităţii sociale. Socialismul este doar munca creatoare a echipelor umane şi bucuria realizărilor viitoare. Despre valoarea reală a scopurilor sale va hotărî siguranţa muncii umane şi adevărul bucuriei umane - trăite, neforţate prin ordin instituţional. Alte teste nu are"[204].

De aceea, grupurile socialiste amintite mai sus considerau că Polonia se poate renaşte numai ca un stat democratic muncitoresc-ţărănesc, fiind o alternativă faţă de capitalism şi comunismului birocratic rus. în acel stat, adică în „democraţia populară", puterea ar fi fost executată de guvernul muncitoresc-ţărănesc-lucrător în cadrul republicii parlamentare a cărei misiune de prim plan era realizarea reformei agrare, naţionalizarea industriei şi convocare în baza a cinci subiecţi a dreptului electoral a constituantei generale poloneze. Dar majoritatea socialiştilor radicali din organizaţiile PS şi diferite grupuri ale socialiştilor tineri din echipa „Plomieni" (Flacăra) au trecut în anul 1942 şi 1943 la WRN care la 3 VI 1943 s-a întors la denumirea veche Partidul Polonez Socialist (PPS). Grupul minoritar al PS a transformat organizaţia sa în Partidul Muncitoresc Socialist Polonez (RPPS) (la 11 IV 1943). Ea se asocia doar cu tradiţia taberei radicale a mişcării poloneze socialiste şi a ocupat o poziţie negativă faţă de guvernul din exil şi din ţară (ilegalitate). Avea însă o atitudine favorabilă faţă de URSS şi comuniştii polonezi. în scurt timp în acel partid s-a ajuns la divizarea pornindu-se de la discuţia cu privire la atitudinea faţă de mişcarea comunistă. Majoritatea ei în noiembrie 1943 a încheat împreună cu Partidul Democraţiei Poloneze şi Acţiunea Populară Poloneză Independentă un acord interpartiinic - Comitetul Central Popular al Partidelor Unite Democratice şi Socialiste. Minoritatea ei în frunte cu Edward Osobka-Morawski şi Stanilaw Szwalb a început colaborarea cu Partidul Polonez Muncitoresc cu scopul convocării unei reprezentări corespunzătoare politice, capabilă de formarea „guvernului popular", care ar fi realizat reforme corespunzătoare social-politice şi ar fi pornit o colaborare strânsă cu URSS.

O concepţie politică apropiată popularilor şi socialiştilor (WRN) a fost anunţată de mişcarea creştin democratică, deşi ideologic tindea spre Partidul Naţional. Structura lui politică de bază, Partidul Muncii juca un rol important în guvernele de stat din emigraţie şi ţară. Nu era însă scutită de conflicte şi dispute interne. în el domina orientarea creştin democratică, întărită după unirea în februarie 1943 al SP cu gruparea catolică Unirea, pe care o conduceau Jan Hoppe şi Jerzy Braun. Ea a continuat activitatea grupului antebelic „Jutro Pracy". Proclama „viziunea statului comun" apropiată cu ideile sindicalismului polonez. Tabăra creştin democrată s-a întărit după intrarea în rândurile sale în prima jumătate a anului 1944 a două organizaţii catolice - Organizaţiei Poloneze Militare „Znak" şi Frontului Renaşterii Poloniei. în iulie 1943, a ieşit din SP grupul procomunist al lui Sigismund Felczak şi Felix Wida-Wirski, formând Partidul Ridicării Naţionale (SZN). Ea se pornea ideologic de la concepţiile lui

---

[203] *Prawdziwe warîoâci*, "Sprawa" z 12 X 1941, nr 24, p. 3.
[204] Art. red. "Plomieni", III 1942, nr 2, p. 2.

Jan Stachniuk şi a grupului antebelic neopăgând „Zadruga". înlsuşi J.Stachniuk şi prietenii luii iniţial au susţinut necesitatea înţelegerii cu ocupantul german şi de construire a sistemului bazat pe principiile naţional socialismului. De abia în primăvara anului 1943 şi-au revizuit atitudinea faţă de hitlerism. Atunci SZN a început să ocupe o poziţie prosovietică. Un an mai târziu s-a stabilit încetarea activităţii conspirative şi s-a recunoscut filiala dominaţiei staliniste - Comitetul Polonez al Eliberării Naţionale ca singura putere legală în Polonia.

Un rol mare în constituirea gândirii politice SP-Unire l-a jucat ilustrul teolog şi filosof, dominicanul Jacek Woroniecki. Cu gândurile sale el se împărtăşea cu mitropolitul Cracoviei Adam Sapiecha, pentru ca astfel să asigure propunerea sistemului politic a mişcării creştin democratice cu ştiinţa socială a Bisericii. Nu-i de mirare că SP-Unirea a formulat viziunea Poloniei naţionale şi creştine, bazată pe principiile şi valorile creştine. Era contrară oricărui totalitarism, dar şi liberalismului democratic din punctul de vedere al „individualismului exagerat". S-a postulat că statul polonez se va renaşte în sistemul democratic, care „în libertate, autoguvernare, stima dreptului eliberează şi pune în mişcare maximumul energiei individuale şi colective, formează senzaţia de responsabilitate, face posibilă o guvernare puternică, morale, deoarece sunt bazate pe încrederea societăţii" [205] . Democratismul viitorului sistem politic al Poloniei avea să se manifeste în construirea puterii de stat pe principii ale democraţiei politice, parlamentului bicameral convocat în baza dreptului electoral din cinci subiecţi, creionarea camerei superioare a parlamentului - senatului ca reprezentant al corporaţiei şi autoguvernărilor sociale şi teritoriale şi în garantarea instituţional juridic a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti şi realizarea a reformei agrare, naţionalizarea unei părţi a industriei, lichidarea şomajului şi crearea unui sistem de tutelă asupra grupurilor economice vulnerabile etc. SP la fel ca şi majoritatea grupărilor conspirative, excludea posibilitatea colaborării cu Partidul Muncitoresc Polon (PPR) ca o organizaţie de agentură care tindea realizarea în Polonia a „bolii epidemice" - comunismului şi vinderea intereselor Poloniei Uniunii Sovietice.

După izbucnirea războiuluui sovieto-german Iosif Stalin şi conducerea Internaţionalei Comuniste au hotărât ca să reactiveze în Polonia partidul comunist, a cărei misiune era să consolideze în societatea poloneză a influenţelor sovietice şi a comunismului internaţional între altele prin participarea în guvernele de coaliţie şi exercitarea puterii de stat. Nu totdeauna însă PPR-ul a realizat dispoziţiile politice formulate la Moscova. Comuniştii polonezi care se aflau în URSS s-au pregătit pentru preluarea puterii în ţara eliberată de sub ocupaţia germană. Conform teoreticului comunist Alfred Lampeg comuniştii trebuie să deţină poziţia dominantă în guvernul de coaliţie care pe terenurile eliberate ar fi realizat pretutindeni reformele generaldemocratice. Pe lângă voinţa declarată a menţinerii sistemului multipartit şi a multor instituţii politice sancţionate de Constituţia din martie sistemul politic avea deja în ipotezele sale să prezinte un sistem monopartit şi caracter dictatorial. Mult mai univoc şi considerabil esenţa puterii comuniste într-o ţară liberă o arăta Iakub Prawin şi Wlodzimierz Sokorski, ofiţerii I divizii T.Kosciuszko, arătând că guvernul în ţară nu trebuie să fie preluat de partidele politice, dar de tabăra „democraţiei organizate" cu ajutorul armatei. Deja contemporanii au apreciat acele propuneri ca neofasciste, repetarea modelului sistemului politic al Ozon-ului antebelic.

Comuniştii polonezi la fel ca şi în Uniunea Sovietică la fel ca şi în ţară au încercat să evite oarecare suspiciuni şi acuzaţii cu privire la tendinţele de sovietizare şi comunizarea Poloniei. De aceea, foarte rar aminteau despre realizarea în viitor a „sistemului socialist", „transformarea socială", „lupta pentru socialism" etc. Despre viitorul sistem politic al Poloniei mărturiseau în mod general, oprindu-se la amintirea unui anumit catalog generaldemocratic al reformelor social-economice. Drept condiţie a acceptării lor prin societatea poloneză au recunoscut înlăturarea din conştiinţa socială a gândirii politice de până atunci, deoarece aceea cum afirmau, „era izvorul problemelor pentru popor. Acea idee nu privea grija pentru bunul naţiunii, nu privea tendinţele poporului polonez, dar numai interesele dezastuoase pentru naţiune ale moşierilor şi sferelor marii industrii. Gândirea politică din perioada anilor 1918-1939 a născut un nebun nepăsarea şi vanitatea poruncitoare nobiliară, ura nobiliară şi dispreţul pentru muncitor şi ţăran, obscurantismul privat al clicii reacţionare, care a ajuns la putere. Naţiunea poloneză scump va plăti pentru acele decizii ale reacţiunii şi plăteşte până în ziua de azi"[206].

În rândul lozincilor acelui catalog ale reformelor sociale menţionau cel mai des postulatele exproprierii şi parcelizării pământului mai mari de 50 de ha, naţionalizarea industrială şi băncilor, confiscarea averilor rămase după germani, introducerea economiei planificate, convocarea miliţiei populare, reconstruirea vieţii economice şi culturale a ţării, introducerea legislaţiei muncii şi mărturiilor sociale etc. în chestiunile politice proiectau construirea sistemului politic republicano-democratic în care guvernul ar fi fost executat de guvernul provizoriu reprezentând majoritatea naţiunii adică a

[205] "Reforma" z 24 XII 1942, nr 3, p. 1.
[206] *O myslpolilycznqpolskiej demokracji,* „Trybuna Wolnosci" z 1 IX 1943, nr 39, p. 3.

muncitorilor, ţăranilor şi intelighenţia. Conform misiunii lor ar fi fost realizarea reformelor sociale de mai sus şi alegerilor în Adunarea Naţională (constituantei), care ar investi preşedintele, guvernul, ar asigura realizarea reformelor social-economice şi ar adopta constituţia. Guvernul provizoriu avea de asemenea să asigure drepturile de bază şi libertăţi cetăţeneşti. Realizarea acelor prevederi ale sistemului politic ar fi permis, conform opiniei PPR, realizarea ideei „Poloniei libere independente, democratice şi drepte".

După încercarea nereuşită de a legaliza prezenţa sa în sistemul politic al Statului Clandestin, comuniştii au pus sub semn de întrebare legalitatea guvernului polonez în exil şi i-au refuzat dreptul de a reprezenta naţiunea poloneză. Din acea clipă ei au supus unei critici totale guvernul, puterea de stat şi propagau intens lozincile creării guvernului provizoriu, format din forţe antifasciste. Mai înainte ei postulau formarea frontului naţional cu scopul luptei cu ocupanţii germani şi reconstruirea Poloniei independente, în acel front rolul primordial avea să fie jucat de mişcarea unită muncitorească, ceea ce însă nu-i deranja pe comunişti să se erijeze în cea mai importantă organizaţie a acelei mişcări - conspiraţia socialistă WRN ca partid a „Războiului-Reacţiunii-Mizeriei". După flascul încercărilor întreprinse a acordului între partide sau de realizare a colaborării cu vreunul dintre grupările conspiraţionale conducerea PPR-ului a trecut în toamna 1943 la adunarea în jurul său a grupului procomunist cu mişcarea socialistă, populară şi formarea împreună cu alţi reprezentanţi politici în postura Consiliului Naţional de Stat.

Capitolul VII. Speranţele şi aşteptările democratizării într-o ţară dependentă

Polonia la fel ca şi alte ţări ale Europei Centrale s-a pomenit în sfera sovietică de securitate, despre viitorul statului polonez, graniţele lui teritoriale, sistemul politic intern şi poziţia internaţională avea să decidă Cremlinul. Aceasta însemna limitarea suveranităţii naţionale şi a democraţiei ceea ce în condiţiile postbelice reprezenta mai degrabă o regulă decât o excepţie. Iosif Stalin nu ascundea scopurile practice ale politicii sovietice faţă de regiunea supusă centraleuropeană, mărturisind conducătorului iugoslav, Iosip Broz Tito, care în aprilie 1945 se afla la Moskova că acest război nu este ca în trecut, cine ocupă un teritoriu aduce cu el propriul sistem social. Fiecare impune propriul sistem aşa de departe cât este în stare să facă armata. Nu poate fi altfel"[207]. în primii trei ani de după războia durat perioada de tranziţie. Uniunea Sovietică nu din prima a impus politica sa şi sistemul său politic ţărilor centraleuropene. în niciun stat nu a tins deschis construirea sistemului comunist şi nu avea intenţia de a le subordona complet politicii sale. A fost subliniat în Cremlin necesitatea dezvoltării fiecărui stat în conformitate cu tradiţia istorică şi naţională, ceea ce lăsa speranţa pentru construirea sistemului de mijloc între comunismul rus şi democraţia occidentală, pentru care a fost utilizată o denumire specifică: „democraţia populară". Totodată domina o dezorientare generală, atât în ţările centraleuropene, cât şi în statele occidentale, cu privire la viitorul acelor state. Nu se ştia dacă acea perioadă de tranziţie va pune bazele unui nou sistem politic bazat pe principiile democraţiei şi stimei suveranităţii fiecăruia dintre naţiuni, sau dacă se va sfârşi prin unificarea deplină a vieţii lor cu modelul sovietic.

Nu-i de mirare că mulţi participanţi ai vieţii publice poloneze se înşelau cu privire la faptul că Uniunea Sovietică va respecta obligaţiunile asumate la Ialta şi nu vor respecta dreptul polonezilor pentru alegerea sistemului de stat şi direcţia politică. în genere toţi excludeau posibilitatea întoarcerii la sistemul social în şi situaţia ţării de dinainte de anul 1939, având în vedere radicalizarea tendinţelor sociale care s-au format sub influenţa războiului şi ocupaţiei. Tindeau în schimb renaşterea sistemului democratic al statului care răspundea cel mai bine aspiraţiilor şi tendinţelor majorităţii polonezilor. Acele iluzii şi speranţe s-au reflectat în diverse discuţii şi controverse care se purtau atunci cu privire la alegerea modelului sistemului politic. Pretutindeni se vorbea despre democraţie, esenţa ei, instituţii şi soluţii juridice, condiţiile şi perspectivele lor. Cuvântul „democraţia" era permanent pe paginile ziarelor şi a cuvântărilor publice. Era cel mai popular termin al publicisticii politice, poate chiar folosit în exces, şi în plus folosit unilateral, în special în contextul discuţiilor cu privire la forma politică de stat. Pentru unii democraţia era o valoare autonomă, pentru alţii doar un instrument şi paravan al realizării modelului totalitar al sistemului politic. Mulţi din promotorii ei cu uşurinţă au aruncat principiile democratice, când numai s-a schimbat conjunctura politică. Participanţii acelor discuţii şi debate politice îşi dădeau seama de folosirea în exces a sensului de democraţie şi a imposibilităţii definirii ei. Au fost prezentate diferite calităţi şi sensuri, corespunzător valorificând-o prin adăugarea la termenul democraţie a unui oarecare substantiv. Exista un haos semantic de nedescris, după care deseori se ascundea un sens contrar al valorilor democratice. Aceasta de asemenea trezea îndoieli şi

[207] *Wielka historia Polski 1945-1956*, t. 14. Krak6w 2001. p. 8 şi următoarele.

opunere în rândul susţinătorilor înţelegerii tradiţionale a democraţiei. De exemplu, socialistul bătrân deja Sigismund Zulawski opunându-se folosirii în exces a termenului de democraţie şi manipularea sensului de democraţie, aducea aminte că sensul ei este „cel mai mare bun atât pentru persoană, cât şi pentru societăţile umane. Nu există democraţie „neruşinată" şi „dirijată", „lliberal-masonică" şi „penale", „politice" şi „economice", „formală" şi „socială", „integră şi „mecanică". Este doar una singură: ori există ori nu există. Există acum când întredul popor, toţi membrii săi au posibilitatea de exprimare a voinţei sale cu privire la modul de guvernare a ţării, când „societatea" stimează „omul" şi când voinţa majorităţii devine drept pentru toţi ei"[208]. O condiţie şi instrument al realizării acestei democraţii înţelese în acest sens este socialismul, fiind singurul care poate completa democraţia.

Cel mai des s-a folosit de sensul democraţiei populare, contrapunând-o sensului democraţiei liberale, numite de asemenea burgheză. Nu s-a atras atenţia la greşeala logică: democraţia populară nu înseamnă nimic mai mult decât „puterea populară a oamenilor". Ea a devenit însă o trimitere favorită a taberei puterii din acele timpuri. Concepţia democraţiei populare a fost prezentată ca una de tranziţie politică a Poloniei pe drumul spre socialism. Comuniştii acordau sensului democraţiei doar un caracter istoric şi social. Opinia tipică pentru ei cu privire la esenţa democraţiei a fost prezentată de Edward Ochab: „nu a fost pe lume şi nu poate fi o „democraţie curată". Democraţia este totdeauna concretă, reprezintă interese de clasă concrete, este un obiect în mâinile clasei sau coaliţiei anumitor clase sociale. Democraţia liberal-burgheză este un obiect al claselor caputaliste şi apără interesele capitalului cu ajutorul formelor, care sunt la momentul dat bune pentru capital (...) Democraţia populară este o formă de putere de coaliţie, o alianţă a câtorva clase, în primul rând al proletariatului, ţărănimii şi intelectualităţii (...). Ea exprimă o altă esenţă socială, un alt raport al forţelor de clasă, o altă putere. Este o nouă formă politică, care nu a fost nicăieri mai înainte, serveşte intereselor clasei poporului muncitor şi înseamnă pentru acei oameni fără deosebire mai mult decât o egalitate burgheză formală în faţa legii"[209].

Ochab şi susţinătorii lui plasau democraţia populară pe o poziţie mai înaltă din punct de vedere democratic decât democraţia liberală, dar pe o poziţie inferioară democraţiei socialiste, realizată în Uniunea Sovietică. Ea se depărta de modelul sovietic din cauza existenţei în continuare în Polonia a proprietăţii private, a menţinerii în viitor a economiei capitaliste mici şi mijlocii, menţinerea categoriilor sociale ale vechiului regim - parţial burgheziei şi a micii burghezii, precum şi a reprezentării lor politice - partidelor şi organizaţiilor necomuniste, precum şi menţinerea fenomenelor şi opiniilor caracteristice societăţii capitaliste. în schimb, faţă de democraţia liberală, democraţia populară se deosebea prin caracterul real al sistemului democratic, de stimă a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, prin instituţii social-economice, prin dominaţia reprezentării politice a muncitorilor în stat, prin lipsa proprietăţii mari capitaliste şi moşiereşti, prin realizarea unor referme sociale temeinice, promovarea culturii în masă şi a educaţiei cu caracter socialist etc.

Democraţia populară avea să fie intermediară între modelul occidental al organizării societăţii şi între sistemul sovietic cel mai favorabil pentru Polonia. Aceasta era afirmat de conducătorul comuniştilor polonezi, Wladyslaw Gomulka: „de occident ne deosebeşte consecvenţa în promovarea reformelor sociale radicale, de sistemul socialist sovietic lăsarea unui sector important în afara socializării economice şi formele politice democratico-parlamentare (...), etapa care acum o traversăm este o etapă de tranziţie, care ne poate duce spre socialism. Am stabilit că drumul spre socialism (...) în condiţiile noastre nu trebuie să se producă prin dictatura proletariatului şi forma guvernului socialist în Polonia viitoare nu trebuie să se realizeze prin soviete. Acele condiţii subliniază acele şanse ale unei anumite perioade istorice, care poate să ne permită evitarea unor cutremure puternice, poate să ne permită o dezvoltare paşnică"[210].

Probabil că mai multor comunişti în frunte cu Gomulka li se părea atunci posibilă realizarea unui sistem politic diferit de cel din Uniunea Sovietică, care se caracteriza între altele şi prin diferenţierea bazei economice a socialismului şi a structurii sale politice, menţinerea partidelor de opoziţie şi a pluralismului de opinii, întărirea sistemului democraţiei parlamentare, menţinerea relaţiilor echidistante atât cu URSS, cât şi cu ţările capitaliste etc. Pentru o parte din comunişti adunaţi în jurul lui Hilary Mine, care au rămas în primii ani de după război în minoritate, scopul principal era adoptarea modelului politic sovietic ca singura şi optimală formă a dreptăţii sociale, capabile să fie realizate în fiecare perioadă şi în orice condiţii sociale. în scurt timp, la mijlocul anului 1948, s-a stabilit că drept urmare a accelerării de către Uniunea Sovietică a procesului sovietizării ţărilor Europei Centrale este

[208] Z. Zutawski, *Bogactwo - wolnosc - moralnosc. Poprawki ekonomiczno-spoleczne,* Krak6w 1947, p. 164.
[209] E. Ochab, *Demokracja ludowa czy demokracja burzuazyjna,* Warszawa 1946, p. 8 şi 15-16.
[210] AAN, sygn. 295/II-6, k. 3. Protokol plenamego posiedzenia KC PPR z 1946 r.

posibilă doar o singură soluţie instaurarea sistemului stalinist-comunist, adică totalitar, contrapus idealurilor democratice.

Promovarea de către comunişti a problematicii comuniste doar pentru formele politice şi oferirea lor în esenţă a caracterului decorativ faţă de practica politică totalitară trezea temeri şi suspiciuni a numeroşilor socialişti, care împreună făceau parte din guvern. Ei au încercat să le dezbată înainte de toate în dimensiunea antropologică şi axiologică. Unul din cei mai activi participanţi ai acelor dezbateri politice conducătorul Uniunii Tineretului Socialist Independent, Jan Strzelecki, lega sensul de democraţie de însăşi ideea umanităţii, capabilă de a fi realizată doar în „societatea deschisă": „Viaţa colectivă nu este un domeniu al mecanizării faptelor şi conformismului sentimentelor. Este un domeniu al asumării obligaţiunilor creative, în care omul se maturizează prin sentimentul de fraternitate şi îşi găseşte forma sa morală. Rămâne în el dilema între viaţa socială şi individuală, anume prin societatea închiesă sau individuală. între acele două domenii există o legătură şi o interdependenţă, niciuna nu trăieşte cu preţul celeilalte, dezvoltarea şi sfârşitul fiecăreia este strâns legat. Lumea gândirii nu este o valoare asigurată de grup, dar un bun al persoanelor deschise spre schimbări care vin din evoluţia unor noi valori, din noi trăiri, din înţelegerea a noilor legături dintre lucruri. Moralitatea societăţii deschise nu este un sistem al îndemnurile nepersonalizate şi a interdicţiilor, dar o creativitate în domeniul apropierii faţă de o persoană sau alta"[211].

Construirea acelui model al societăţii este posibilă doar în condiţiile socialismului, care, aşa cum afirma un al teoretician al PPS postbelic Julian Hochfeld, „Umanismul este un sens esenţial şi o valoare netrecătoare şi convingerea că măsura valorii tuturor începuturilor şi realizărilor sociale este omul, libertatea lui, bunăstarea şi fericirea"[212].

Pentru grupul socialiştilor, recunoscuţi ca creatori ai noii direcţii ideologice în socialismul postbelic, socialism umanist, era caracteristic aprecierea valorilor democraţiei în contextul posibilităţilor realizării aspiraţiilor umane în dimensiunea unui om anume, iar nu a unei unităţi abstracte sau a membrului colectivităţii, deoarece omul concret este subiect al istoriei, iar realizarea dorinţelor lui şi dezvoltarea lui sunt o măsură a progresului social. Rezolvarea problemelor permanente care reies din relaţia individ-societate ei o căutau în soluţionarea chestiunii de bază care determina dezvoltarea socială: scopul sau cauza. Răspundeau univoc că nu trebuie analizată dezvoltarea societăţii şi rolul unităţii în categoriile determinismului natural sau altuia. Omul din natură este liber şi în mod conştient şi determinant formează realitatea socială. Astfel, condiţionau aspiraţia spre construirea unei noi societăţi.

Consideraţiile lor îndeplineau şi o funcţie politică, deoarece se legau strâns de practica social-politică. Recunoscând persoanei cel mai important loc în sistemul valorilor politice, erau împotriva accepţiunii socialismului în categorii social-economice, vedeau în el îndeplinirea misiunii morale general-umane şi internaţionale şi realizarea principiului relaţiilor umane între oameni.

În formularea ideii statului făceau trimitere la concepţia anterioară al socialismului democratic, anume al Programului de la Radom al PPS din 1937. Construcţia veritabilă a sistemului de stat îl sprijineau pe asigurarea unităţii deciziilor conducătorilor în stat luate prin convocarea organelor de stat, de contrapunere instituţională a tendinţelor de centralizare, garantarea procesului democratizării puterii, limitarea formelor de luptă politică la reguli ale moralităţii umane. Construirea noului sistem politic o doreau sprijinită pe o largă bază socială, ceea ce ar fi avut să găsească o garanţie instituţională în existenţa unui sistem economic multisectorial al socialismului şi în deosebirea supraconstrucţiei politice, cu menţinerea sistemului politic pluripartit şi toleranţă pentru diferite convingeri politice.

Pentru mulţi participanţi ai vieţii publice postbelice din Polonia acea contrapunere, în special de către comunişti, al modelului zis al democraţiei populare idealului democraţiei liberale era discutabilă din punctul de vedere doctrinar şi de prisos politic. în răspunsul său la acele acuzaţii cunoscutul economist din acele timpuri şi politic, mai înainte legat cu tabăra pilsodsko-sanaţiană, Feliks Mlynarski a exprimat următoarea opinie: „nu totul era rău în liberalism. Nu totul este bun în socialism. Criticăm, că în sistemul capitalist plus-valoarea muncii muncitorului este luată de proprietarul privat. Faţă de aceasta dorim naţionalizarea mijloacelor de producţie. Atunci plus-valoarea o ia statul. în primul caz mărimea plusvalorii este determinată de concurenţie. Cu cât mai liberă este concurenţa cu atât mai grele sunt veniturile nelimitate şi mărimea plus-valorii este limitată datorită acestui fapt. Dacă statul are monopolul asupra producţiei, mărimea plus-valorii este stabilită de către conducerea de stat arbitrar. Nu are cine să-1 limiteze ca în concurenţa liberă. Totul depinde de mintea şi bunăvoinţa funcţionarilor de stat. Schimbarea titlului de proprietate nu garantează nici minte, nici bunăvoinţă.

[211] J. Strzelecki. *O socjalistycznym humanizmie,* w: *Związek Niezaleznej Mlodziezy Socjalistycznej. Historia - ideologia - zadania,* Warszawa 1946. p. 68-69.
[212] J. Hochfeld, *Rola socjalizmu w swiecie powojennym,* „Przeglşd Socjalistyczny", 1945, nr 1, p. 4.

Armata de funcţionari nu se recrutează din îngeri. Mai devreme sau mai târziu are să apară sinteza, care va curăţi liberalismul şi socialismul de lipsurile lor şi le va uni avantajele.

Va apare un sistem în care se va realiza dreptul fiecărui om pentru participarea la venitul social fără limitarea drepturilor sale"[213].

Acea opinie în genere nu era unică. Totdeauna în mişcările sociale liberalismul şi socialismul apăreau tendinţe pentru căutarea moştenirii comune ideologice şi sublinierea anumitor valori comune doctrinar- programatice. Ca urmare a crizei şi barbarizării culturii în anii 30 şi 40 ai secolului al XX-lea s-a ajuns până la o convergenţă specifică a valorilor liberale şi socialiste. Dintr-o parte ideile liberale, îndepărtându-se de proiecţiile sale anterioare ale modelului social, au devenit mai deschise faţă de scopurile sociale şi au pătruns în mişcările sociale în masă, între altele socialiste şi creştin-democrate. Pe de altă parte - mişcările socialiste au reevaluat concepţiile sale doctrinare şi au acceptat valorile susţinute cândva doar de liberali a principiilor concurenţei şi de existenţă a instrumentelor de piaţă ca bază pentru construirea sistemului dreptăţii sociale. Acel proces s-a întărit pe măsura creşterii crizei ortodoxiei liberale şi socialiste şi scăderea influenţei mişcărilor sociale care le promovau. In a doua perioadă postbelică ambele doctrine social-politice au evoluat considerabil şi au luat postura „liberalismului social", „socialliberalismului", concepţia „statului bunăstării", modelului „socialismului democratic" etc.

Anumite încercări de împăcare a valorilor liberale şi socialiste au fost realizate de asemenea în acea perioadă în Polonia. Cu atât mai mult cu cât ele aveau bogate tradiţii încă de dinaintea primului război mondial. Anumite încercări de a formula concepţia socialliberală au fost realizate de Zofia Daszynska-Golinska autoarea numeroaselor lucrări din domeniul economiei, politicii sociale şi sociologiei muncii şi organizatoarea educaţiei pentru maturi. Ei nu-i conveneau proiecţiile sociale atât ale liberalismului contemporan ei, cât şi ale socialismului marxist. Sistemul social ideal ar fi fost acela bazat pe principiul egalităţii de clasă. Construirii lui aveau să favorizeze statul democratic şi de drept, care apără înainte de toate libertăţile şi drepturile persoanei. Acestea aveau să fie realizate din considerente social-morale, naţionale, civilizaţionale şi umane, ca să nu se permită degradarea esenţei umane şi a degradării lui. Aceasta nu putea să se realizeze în afara şi de asupra societăţii, dar în strânsă conlucrare cu ea, care s-ar manifesta în activitatea diversă şi necrispată prin nimic. în proiecţiile ei ale sistemului politic categoria centrală era reprezentată de stat. Ea era îndepărtată de conceptul liberalismului clasic, care susţinea modelul statului „paznicului nocturn" şi pronunţându-se împotriva oricărui etatism şi a intervenţionismului de stat, şi o îndepărta de socialism care este adevărat îi atribuia instituţiilor de stat rolul creator în procesul creării noului sistem social, dar vedea în stat doar un instrument şi nu o valoare fundamentală. A preluat de la socialism imperativul protestului faţă de relaţiile sociale incorecte şi dezacord faţă de orice fenomene ale captivităţii umane; de la liberalism dorinţa de libertate şi asigurarea autonomiei persoanei. Căutările permanente a unui *modus vivendi* între libertatea personală şi activitatea colectivă, democratism şi autoritate, libertate şi putere, antagonism social şi colaborarea dintre diferite clase şi a categoriilor sociale etc. Crea viziunea organizării socialliberale a organizării sistemului social.

Între timp, discuţiile şi controversele care se purtau în a doua perioadă postbelică faţă de relaţiile reciproce şi perspectivele sintezei lor şi a formulării celei de-a treia căi de dezvoltare a ţării, intermediare între liberalism şi socialism, confirmau caracterul de tranziţie a epocii istorice la nivel de ţară şi internaţional. Se exprimau îndoielile unei părţi a elitelor poloneze politice şi intelectuale cu privire la şansele realizării în Polonia a unui sistem politic diferit de cel sovietic. Totodată ieşeau la iveală slăbiciunea proiecţiilor sociale liberale şi imposibilitatea realizării lor în condiţiile postbelice, nu numai din considerente geopolitice (Polonia s-a pomenit în zona sovietică de influenţă), dar înainte de toate din punctul de vedere al atitudinii negative a majorităţii absolute a societăţii poloneze faţă de intenţia renaşterii modelului politic interbelic. Toate cercurile gândirii social-politice poloneze cât de cât importante din ţară şi în emigraţie au ridicat problema limitării dispoziţiei mijloacelor de producţie, de repartizare echitabilă a bunurilor produse şi de apreciere a efortului productiv şi a aspiraţiilor social-culturale a categoriilor muncitoreşti. La aceasta s-a asociat şi Biserica Catolică, cea care prin esenţa sa era departe de manifestările radicalismului social, şi care sublinia necesitatea reformării relaţiilor sociale. Acele tendinţe le-a exprimat primatul Poloniei cardinalul August Hlond în homilia anunţată cu prilejul sărbătorii în cinstea lui Hristos - Rege în noiembrie 1945: „Dorim ca Polonia să fie statul cel mai progresiv, cel mai cultural şi contribuim la asta. Dorim să muncim cu conştiinţa obligaţiunii catolice pentru instaurarea unui asemenea sistem social în care n-ar exista privilegii nici fărădelege, nici proletariat, nici şomeri, nici înfometaţi, nici persoane fără adăpost şi ca în societatea naţională

[213] F. Mlynarski, *Odbudowa gospodarstwa swiatowego,* Krak6w 1947, p. 98.

poloneză, organizată conform principiilor dreptăţii şi a dragostei faţă de aproape, fiecare cetăţean să aibă posibilitatea prin muncă cinstită să- şi asigure sie şi familiei sale o existenţă decentă. Statul polonez popular (...) a fost din totdeauna un dor al naţiunii"[214].

În rândul diferitor soluţii a concepţiilor social-economice, între altele celui comunist, socialist, agrar, au apărut propuneri pentru construirea unui nou sistem politic pe baza valorilor liberale şi socialiste, care se completează reciproc şi care crează o nouă esenţă doctrinar-politică.

Promotorii acelei viziuni ale sistemului politic erau în special reprezentanţii mediilor universitare, care legau în activitatea sa munca intelectuală cu pasiunea socială, fiind înaintea anului 1945 legăţi ideologic cu diferite tabere social politice, de exemplu pilsudsko-sanaţian sau naţional-democratic. Totdeauna însă exprimau bazele democratice şi nedorinţa faţă de orice manifestări ale totalitarismului. în noua situaţie postbelică, ei căutau cea mai bună cale de dezvoltare, din punctul lor de vedere, a căii de dezvoltare a societăţii şi statului. Sperau că nimic încă nu este pierdut, în faţa polonezilor stau diferite posibilităţi şi că aceştia au şansa de a alege sistemul politic. Activitatea lor vizibilă de până atunci în viaţa publică nu le permitea să rămână în afara schimbărilor politice care se produceau atunci. Doreau să se includă în procesul de reconstruire a ţării şi să exercite influenţă asupra tipului realităţii sociale în formare. Mulţi dintre ei, măcar Adam Krzyzanowski, Stanislaw Grabski, Konstanty Grzybowski sau Feliks Mlynarski, ca intelectuali iluştri cunoscuţi anterior şi politicieni, cu o mare autoritate în societate şi pe arena internaţională, erau persoane care contau în viaţa ţării şi jucau un mare rol în crearea opiniei publice.

Pentru toţi era convingerea că este imposibilă acceptarea modelului politic antebelic. Aşa cum nu s-a reuşit atunci să se prevină fenomenele negative sociale, între altele crizelor economice, naşterea totalitarismelor, căderea moralităţii, criza culturii, în consecinţă la izbucnirea noului război mondial, trebuie căutat un alt model politic. Cu atât mai mult că societatea contemporană poloneză, la fel ca şi alte societăţi europene, se află la un alt nivel de dezvoltare decât după primul război mondial şi are o experienţă bogată a experienţei guvernelor autoritare şi anilor de război. Judecând despre viitorul Poloniei trebuie avut în vedere nu numai totul ce s-a întâmplat până atunci, dar de asemnea, în ce direcţie omenirea după acele experienţe militare trebuie să le urmărească. Recunoşteau că liberalismul nu este în stare să facă faţă provocărilor epocii, a îndeplinit rolul său istoric în secolul precedent, a cărei misiune a devenit „secolul de înflorire" a fiecărei domeniu din viaţa umană: economică, tehnologică şi morală. în faţa problemelor contemporane şi provocărilor, liberalismul în postura de până atunci rămâne neajutorat. Mişcarea cândva puternică a devenit după război o mişcare efemeră, iar termenii „liberal" şi „liberalism" determinisme depăşite, care se raportau la epoca trecută a sec. al XlX-lea. Doar pe continentul nord american, liberalismul se manifestă cu vitalitate, dar totodeauna era acolo altfel înţeles. în esenţă, el prezintă doar un principiu moral şi o capacitate a gândirii practice şi activităţii, care rămâne în opoziţie faţă de conservatism. A trecut printr-o evoluţie adâncă mai ales în anii 30 ai sec. al XX-lea ca urmare a politicii New Deal-ului. Ca urmare a schimbărilor produse în societatea americană şi în lume pierde în importanţă, rămâne în principal „conştinţa credinţei oamenilor nemulţumiţi şi a pesimiştilor", când atunci americanul care „a uitat de criza anului 1929, are destule reglementări de stat, crede în şansa sa şi în şansa copiilor săi. Are ocupaţie, industria lucrează la turaţii maxime, şomaj nu există. Statele Unite s-au înzestrat cu arma atomică, au câştigat războiul şi au devenit cea mai mare putere în lume. Pe americanul de mijloc azi îl conving mai bine receptele vechi conservatoare"[215].

Criticii acelei concepţii liberale politice puneau sub semn de îndoială legalitatea introducerii în Polonia a concepţiilor socialiste, mai exact comuniste, după modelul Uniunii Sovietice. Atitudinea lor faţă de comunism era din considerente explicabile foarte atentă, iar critica lui mai puţin deschisă şi clară decât în cazul liberalismului. Cel mai des împotriva comunismului a fost înaintată acuzaţia de caracterul totalitar al acelui sistem. Conform lui F. Mlynarski „procesele răsunătoare de dinaintea războiului în Moscova sunt o preîntâmpinare suficientă"[216]. Cele mai elocvente atenţionări cu privire la inadvertenţa modelului sovietic al socialismului în Polonia i-au aparţinut lui Konstanty Grzybowski. înainte de toate el arăta că acela a fost realizat într-o ţară diferită de Polonia şi Europa Occidentală din punctul de vedere al trecutului social şi politic, într-o ţară fară tradiţii democratice. Construirea lui a fost scoasă din considerenetele marxiste, care nu totdeauna sunt motivate, şi anume de concentrarea treptată a proprietăţii, de pauperizare a proletariatului şi de creştere continuie a conştiinţei sociale. în plus, a fost reinterpretată în mod vulgar doctrina marxistă, ceea ce a s-a văzut între altele în răspândirea tezei conform căreia „marxismul faţă de orice situaţie istorică şi şi a oricărei forme de stat ocupă acelaşi

[214] „Tygodnik Powszechny", nr 34 z 18 XI 1945, p.l.
[215] A. Hertz, Amerykariski liberalizm, „Wiedza i 2ycie", 1947, nr 3, p. 205 şi urm.
[216] F. Mlynarski, *Niemcy iprzyszlosc Europy*, Krak6w 1947, p. 48.

loc. Considerenetele cu privire la acea poziţie sunt totdeauna aceleaşi, la fel ca şi teza că orice situaţie este determinată de situaţia economică"[217]. în concluzie, sublinia inevitabilitatea evoluţiei sistemului sovietic în direcţia democraţiei, ceea ce avea să reiasă din însele principiile doctrinare ale marxismului şi a finalităţii evoluţiei acelui sistem de la statul dictaturii proletariatului la cea mai înaltă formă a vieţii sociale, în care statul va dispărea ca o organizaţie a puterii şi violenţei sociale.

Autorul *Reflecţiilor sceptice* de mai târziu cel mai complet condiţiona teza despre posibilitatea apropierii reciproce şi a adaptării a sistemelor politice ale socialismului şi liberalismului. El afirma că dezvoltarea sistemelor politice de stat în ţările Europei Centrale, inclusiv în Polonia, mărturiseşte de apariţia unei forme de stat intermediară între democraţia occidentală (burgheză) şi democraţia sovietică. Apariţia mai înainte a statului fascist a arătat pe de o parte existenţa diferenţelor dintre acel tip al ţărilor şi ambele stări ale democraţiei, pe de altă parte a calităţilor comune ale ambelor democraţii. în democraţiile occidentale, proprietatea a pierdut caracterul fundamental al valorii şi a încetat să mai fie un drept natural al persoanei şi rezultatul al jocului liber al forţelor. A devenit o funcţie socială, supusă acţiunilor reglementate şi controlate ale statului. în sistemul sovietic dispare principiul doctrinar şi finalitatea reglementării drepturilor subiective ale persoanei în condiţiile transformărilor revoluţionare ale sistemului politic. Când în democraţiile occidentale se îngustează terenurile vieţii persoanei şi societăţii libere de intervenţia statului, în sistemul democraţiei sovietice se introduc garanţiile instituţional-legale ale persoanei şi ale statului de drept. Se produc schimbări în construcţia sistemului politic de stat în ţările occidentale şi în Uniunea Sovietică, între altele prin utilizara concepţiei modificate ale împărţirii puterilor. Astfel, afirma Grzybowski, modelile democraţiei care se deosebesc diametral între ele se apropie între ele şi converg. Se întăresc caracteristicile comune care se manifestă în tendinţa spre atingerea unui asemenea nivel, în care omul ar fi „practic liber şi egal, liber şi egal în aşa mod cât este posibil în această societate şi în condiţiile date"[218].

În evoluţia ambelor sisteme politice Grzybowski vedea o întoarcere la ideea dreptului naturii şi a realizării lui practice. Fireşte că se îndrepta spre concepţia socialismului democratic, concluzionând că în acea direcţie se îndreaptă sistemul sovietic, totodată arăta diferenţele fundamentale care diferenţiază ambele viziuni ale socialismului. Considera că se deosebesc între ele mai mult decât socialismul democratic şi liberalismul. Recunoştea că lui îi sunt apropiate idealurile socialismului democratic. Amintea că în trecut a fost în mişcarea conservatistă izolat din cauza concepţiilor sale socialiste, afirma că şi conservatorismul nu este pentru aceea ca să oprească progresele socialismului în genere, dar ca socialismul să fie realizat prin evoluţie[219]. în aprecierea realităţii postbelice ajungea la concluzia cu privire la apropierea idealurilor socialismului democratic şi liberalism, ceea ce în consecinţă avea să confirme legitimitatea viziunilor politice ale socialismului vechi reformist. „Evoluţia contemporană engleză, franceză, poloneză reprezintă reformismul îmbogăţit cu acea experietnţă. Un aşa fel de politică pare să fie în structura de azi economică şi ideologică a Europei la vest de Bug este posibilă numai în democraţie şi în alianţă cu elemente ţărăneşti şi mici burgheze, prin exploatarea duşmăniei comune faţă de marele capital financiar şi limitarea faţă de acea secţiune"[220].

Astfel, foarte atent lăsa posibilitatea unei căi comune ale ţărilor Europei Centrale şi de Vest a căii spre sistemul politic al dreptăţii sociale,

[217] K Grzybowski, *Marksizm a demokracja,* „Nauka i Sztuka", 1946, nr 5-6. p 237. Vezi şi alte lucrări ale aceluiaş autor: *Ustroj Zwiqzku Radzieckiego,* Krak6w 1947; *Panstwo wspolczesne,* Warszawa 1947; *Socjalizm a „rzqdy dyrektorow",* „Przegltd Socjalistyczny" 1947, nr 7-8, p. 20-21; *Demokracja angielska,* Krak6w 1946: *Demokracja Stanâw Zjednoczonych Ameryki Polnocnej,* Krak6w 1947; *Demokracja francuska,* Krakow 1947; *Wspolczesne doktryny spoleczne,* Krak6w 1948; *Ustroj Polski wspolczesnej 1944-1948,* Krakow 1948

[218] *Marksizm a demokracja,* p. 245.

[219] J. Bardach, *Pasje,* „Czasopismo Prawno-Historyczne", 1997, p. 125.

[220] K Grzybowski, *Marksizm a demokracja,* op. cit., p. 239.

căzând de acord cu valorile socialismului democratic şi liberalism. Dacă Konstanty Grzybowski arăta aspectul politic al apropierii valorilor liberale şi socialiste, atunci Feliks Mlynarski s-a concentrat asupra consideraţiilor economico-sociale, deşi nu i-a scăpat importanţa democraţiei pentru dezvoltarea sistemului social postbelic. Concluziona că garanţia viitorului sistem politic social-liberal este implementarea principiilor democraţiei moderne, care se manifestă în egalitatea tuturor oamenilor din punct de vedere juridic şi politic precum şi a recunoaşterii opiniei majorităţii cetăţenilor egali în drepturi ca opinie a voinţei naţiunii, „unde obligau ambele principii domina democraţia. Dispărea unde societatea respingea acele principii, sau guvernele fiind la putere nu permiteau schimbarea majorităţii. Odată cu retragerea democraţiei scădea şi sistemul statului de drept în conducerea cu destinul ţării şi al cetăţenilor, care era o consecinţă naturală a egalităţii drepturilor cetăţeneşti şi a principiilor majorităţii ca izvor al puterii controlate de către naţiune"[221].

Cele mai mari controverse între liberalism şi socialism le ridică chestiunea statului. La baza rolului său în relaţiile sociale s-au format două tabere ale gândirii: individualist şi colectivist. Primul vede în el o formă istorică a organizării naţiunii, cel de-al doilea pune statul de-asupra naţiunii. Acea discuţie poate fi soluţionat pozitiv, deoarece ambele direcţii nu absolutizează instituţiile statului şi îi stabilesc limitele: „se vor termina timpurile moderne, aşa cum le numim astăzi, progmoza Mlynarski. Autoguvernarea democratică a naţiunilor libere şi federaţia lor permanentă la baza apartenenţei binevole vor deveni o formă nouă a vieţii omenirii. Libertatea internă se va se va transforma în libertatea internaţională, ajutorându-se reciproc"[222].

Se poate fără greutate, învinge divergenţele dintre economia liberă şi economia planificată, politica angajărilor depline şi principiul iniţiativei private şi a liberei concurenţe. Economia planificată realizează centralizarea investiţiilor şi chiar monopolizarea lor de către stat, ceea ce în consecinţă duce la introducerea reglementării preţurilor şi a ratei de dobândă, apoi naţionalizarea parţială sau deplină a mijloacelor de producţie, ca în final să elimine libera concurenţă, fiind o barieră naturală de atingere a veniturilor nelimitate. în esenţă venitul nu dispare, doar îşi schimbă proprietarul. Este adevărat că datorită planificării centralizate şi a dinamizării proceselor de investiţii se asigură deplina angajare a persoanelor, dar aceasta are loc cu costul consumului societăţii, deoarece în prima ordine se investeşte în producerea mijloacelor de producţie, iar nu în producerea mijloacelor de consum. Ca să se prevină disproporţia dintre veniturile oamenilor şi aprovizionarea bunurilor de consum se măresc preţurile mărfurilor şi a serviciilor sau se micşorează alocările acelor bunuri. Cauzele acelor fenomene negative ale economiei planificate şi a politicii angajării depline reies în mare măsură din lipsa „teoriei depline a economiei băneşti", care ar fi explicat mulţumitor procesele economice care se produceau în societate şi în lume. Ca să menţină nivelul economic corespunzător şi să asigure un nivel corespunzător de viaţă, trebuie permanent să se întărească economia cu capital financiar în aşa măsură în care începe creşterea venitului social. Şi nimic nu va ajuta nici planificarea centralizată nici instaurarea monopolului statului în domeniul economic, dacă nu se va asigura afluxul financiar în volum corespunzător[223]. Are loc doar lărgirea funcţiilor statului în domeniul economic, ceea ce din nou duce la reglementarea drepturilor şi libertăţilor omului. Din sec. al XlX-lea cresc disensiunile între idealurilor libertăţii şi dreptăţii sociale. Rezolvarea dilemei în ce mod are să fie asigurate întregii societăţi o participare egală în împărţirea venitului social neprejudiciind libertatea persoanei, în viitor va fi posibil în condiţiile convergenţei ambelor ideologii şi sisteme politice ale liberalismului şi socialismului deoarece doar într-un asemenea sistem, conform prognozei citate mai sus, se va realiza „dreptul fiecărui om pentru participarea în venitul social fară reducerea libertăţii lui"[224].

Problema relaţiilor comune între egalitate şi libertate a atras atenţia şi lui Adam Krzyzanowski. El recunoştea că introducerea de către stat a egalitarismului economic va fi sigur un proces puţin democratic, dar nimic nu mărturiseşte ca să aibă un caracter de durată. Chiar şi în condiţiile dominării proprietăţii de stat pot să creeze obiceiuri şi instituţii care ar garanta libertăţile persoanei. în consecinţă se realizează egalitarismul social în genere nu astâmpără tendinţele pentru asigurarea libertăţilor cetăţeneşti ameninţate. Experienţa istorică mărturiseşte că procesul democratizării este atât liberal cât şi egalitar. Şi deşi atunci s-a confirmat că perioada anterioară a fost o epocă a democraţiei liberale, iar perioada contemporană este a democraţiei sociale, atunci „procesul democratizării va dura încă mult timp. Nu se cade să-ţi închipui starea lucrurilor, pe care oamenii l-ar recunoaşte satisfăcător lichidarea aspiraţiilor lor spirituale şi materiale spre libertate şi egalitate, chiar şi atunci când , dacă egalitarismul economic ar fi corespunzător cu promisiunile sale purtătorilor de spadă prin egalarea la

---

[221] F. Mlynarski, *Niemcy iprzyszlosc Europy,* op. cit., s. 40; vezi de asemenea: Cz. Znamierowski, *Elita i demokracja,* Poznan 1946.
[222] F. Mlynarski, *Odbudowa gospodarstwa swiatowego,* op. cit., p. 92.
[223] Idem, *Pieniqdz i gospodarstwo pieniqine,* Knikovv 1947, p. 80 şi urm.
[224] Idem, *Odbudowa gospodarstwa swiatowego,* p. 98.

nivelul care ar depăşi realizările de până atunci în acea direcţie, iar de asemenea atunci dacă egalarea anunţată în sus s-ar fi produs pe linia egalării în jos"[225].

Reconstrucţia vieţii sociale în perioada postbelică Krzyzanowski o lega cu consolidarea valorilor umaniste şi a principiilor eticii creştine pentru ridicarea nivelului moral şi spiritual al persoanei şi societăţii.

Prognoza că oamenii mai devreme sau mai târziu vor utiliza energia atomică în domeniul paşnic, iar atunci vor obţine realizări care le vor depăşi pe cele din perioada precedente. „O mare lepră o reprezenta acumulările din timpul războiului. Vor veni ani ai păcii şi democraţiei, care vor armoniza libertatea şi egalitate, ani de bunăstare spirituală şi materială"[226].

Un alt savant şi gânditor, Stanislaw Grabski, căuta motivaţii pentru introducerea modelului politic care ar fi împăcat valorile liberale şi socialiste în condiţionările geopolitice postbelice ale Poloniei. El susţinea că realizarea unui asemenea sistem ar 11 permis nu numai să rezolve problemele sociale vechi, dar de asemenea să ridice performanţa socială în aşa măsură, ca să „depăşească performanţa germană". De aceea „economia planificată poloneză trebuie să fie în strict sens al acestui cuvânt naţională, trebuie să fie o lucrare a efortului colectiv a gândirii şi voinţei întregii naţiuni, a ingeniozităţii şi muncii, a executării stricte de către întreaga naţiune a ordinelor puterii de stat, iar împreună a iniţiativelor creatoare individuale"[227].

În discuţiile asupra social-liberalismului s-a atras de asemenea atenţia asupra chestiunii antropologice. S-a analizat înainte de toate chestiunea modelului particular în societatea şi statul democratic. Consideraţii interesante cu privire la această temă în context istoric şi a opiniilor contemporane individuale au fost emise de Maria Ossowska. Ea sublinia chipul „modelului cetăţeanului" în condiţiile sistemului democratic în care ar fi fost realizat principiul egalităţii drepturilor în fiecare domeniu al vieţii sociale. Trebuiau să fie realizate următoarele caracteristici individuale: voinţa de autoperfecţionare şi a vieţii colective, deschiderea gândirii, disciplina internă, toleranţa, activitatea, curajul civil, sinceritatea intelectuală, criticismul, responsabilitatea cuvântului, naţionalizare, moralittea în evoluţie, sensibilitatea estetică, senzaţia umorului etc. Nu analiza separat proprietăţile caracteristicilor umane în relaţia persoana- puterea, susţinând că „omul socializat în sensul acceptat de noi ar fi socializat în fiecare comunitate ori în orice grup local ca autoguvernarea sătească, sau într-un grup de o acoperire mai largă. Mesajul creator de ţară, cu care ne-au hrănit înainte de război, mergând după modelul statelor totalitare este necesară acolo unde se doreşte să se adreseze cetăţenilor, că sunt pioni care muncesc pentru stat, însă el este inutilă în sistemul în care statul uneşte, organizează, coordonează, dar nu doreşte pentru sine un cult dumnezeiesc"[228].

Toţi autorii amintiţi mai sus nu-şi închipuiau concepţia compactă şi deplină a căii de dezvoltare a ţării, legând valorile liberalismului şi socialismului. Fiecare dintre ei ridica doar un aspect al acestei chestiuni, des neavând cunoştinţa problemelor abordate de către alţii. Nu toţi nemijlocit se raportau la chestiunea social-liberală, deşi cuprinsul consideraţiilor sale permit să fie calificate astfel. Corespunzător comparaţia şi corelarea realizată crează incontestabil o schiţă a concepţiei social-politice şi mărturiseşte despre căutarea noilor soluţii politice în condiţiile postbelice. Aveau un caracter anticomunist şi antisovietic, deşi puteau să confirme caracterul de tranziţie a epocii istorice trăite şi existenţa condiţiilor suficiente pentru promovarea liberă a cunoştinţelor în societate.

Controversele şi discuţiile în jurul sensului democraţiei, care reprezintă incontestabil o contribuţie importantă faţă de discuţiile cu privire la viitorul ţării şi care confirmă tendinţa spre construirea societăţii civile, din clipa începerii realizării de către tabăra guvernamentală în mod deschis a modelului sovietic al sistemului social şi de impunerea evidentă a sovietizării Poloniei, şi-au pierdut din sens nu numai din considerentul reglementării libertăţilor politice. Acţiunile anterioare democratice ale guvernului comunist erau de formă, doar creau anumite iluzii. Foarte rapid în noua situaţie politică a ţării nu era loc pentru susţinători reali şi potenţiali ai democraţiei şi construirii statului democratic. Ultima agonie a democraţiei şi a formei democratice a sistemului politic al ţării s-a produs în anul 1947 odată cu lichidarea opoziţiei şi a resturilor pluralismului politic, când drept urmare a tendinţelor totalitare au încetat să existe mişcările democratice cândva puternice: populară, socialistă şi creştin-democrată. După represiunea faţă de opoziţia democratică mişcarca comunistă putea să guverneze nestingherit, creionând nu un sistem al democraţiei populare, ci un sistem totalitar social şi politic, în care nu era loc pentru pluralism politic, opoziţie, metode democratice ale guvernării, egalitate şi

[225] A Krzyzanowski, *Wotnosc i rownosc,* „Nauka i Sztuka", 1946, nr 5-6, p. 282.

[226] Idem, *Wiek XX (Zarys dziejow najnowszych),* Warszawa-Krakow 1947, p. 348. Afirmaţia despre finalitatea reconstrucţiei morale a omului şi societăţii a dezvoltat-o în lucrarea: *Chrzescijanska moralnosc polityczna,* Krakâw 1948. p. 28 şi urm.

[46] S Grabski, *Polska gospodarka planowa,* Warszawa 1947. p. 87; vezi şi *Na nowej drodze dziejowej,* Warszawa 1946.

[228] M. Ossowska, *Wzor obywatela w ustroju demokratycznym,* Warszawa 1946, Wyd. Zarzîjdu G16wnego TUR. Biblioteka OSwiaty Robotniczej. s20; por. takie imujjej pracş: *Podstawy nauki o moralnaici,* Warszawa 1947.

libertate cetăţenească etc. Programul stalinist al dictaturii proletariatului, în esenţă al dictaturii partidului comunist şi al conducătorului său, excludea sistemul concurenţei politice şi a dus nu numai la lichidarea „democraţiei pentru duşmanii democraţiei" dar şi la lichidarea democraţiei în general. Nu permitea nici o posibilitate a rotaţiei elitelor de guvernare şi măcar a pierderii pe o clipă de către comunişti ca urmare a lipsei susţinerii din partea categoriilor muncitoreşti. A apărut aşa ceva regulat, ceea ce s-a explicat ca de obicei ca o presiune a conştiinţei de clasă ale acelor categorii cu valori ale vechii ideologii burgheze. împotriva realizării modelului stalinist al sistemului politic a devenit democraţia politică. De aceea, împotriva ei s-au îndreptat toate acuzaţiile posibile că de exemplu este „deşartă şi falsă" că este „o frunză de smochin" acoperind dictatura burgheziei etc. Nu-i de mirare că chiar de la început a fost pus sub semn de întrebare împărţirea puterilor ca necorespunzătoare necesităţilor şi misiunilor revoluţiei socialiste, când reformele de sistem trebuie să realizeze doar un guvern puternic. Cu atât mai mult este exclusă divizarea reală a puterilor în stat, care se manifestă în funcţionarea instituţiilor şi a opoziţiei lor, deoarece aceasta poate să slăbească puterea revoluţionară şi să facă imposibile reformele sociale. în consecinţă au fost respinse principiile democraţiei politice în construirea sistemului statului şi în genere a valorilor democraţiei ca o bază a sistemului politic. Totuşi nu s-a reuşit prevenirea urmelor a activităţii diferite şi bogate a democraţiei poloneze şi să lichideze tradiţia democratică naţională. în continuare, tradiţia democratică era răspândită şi dezvoltată de mediile emigraţionale. Ele depuneau eforturi să întoarcă spre aceste tradiţii unele grupuri politice şi oameni ai puterii acelor vremuri, care nu erau de acord cu uniformizarea comunistă şi unificarea vieţii poloneze. Nu trebuia mult să se aştepte la renaşterea ideilor democratice, deoarece aceea s-a produs în perioada consolidării primelor conflicte social-politice a Poloniei Populare, adică în perioada zilelor din „octombrie polonez" din anul 1956. S-au întărit tendinţele pentru renaşterea democraţiei în Polonia şi întoarcerea la democraţia parlamentară.

Capitolul VIII. Despre reconstrucţia tradiţiilor democratice

Sub influenţa schimbărilor politice din Uniunea Sovietică şi în ţările dependente de ea şi în mişcarea internaţională comunistă, legate de reevaluarea cultului personalităţii a lui Iosif Stalin şi de liberalizarea politicii comuniste au urmat schimbări accelerate democratizatoare în Polonia, anume după moartea conducătorului comunismului polonez - Boleslaw Bierut şi a răscoalei tragice a muncitorilor din Poznan în iunie 1956. în însuşi partidul de guvernământ s-a creat o tabără puternică care a pus sub semn de întrebare practica totalitară de până atunci şi dorind democratizarea relaţiilor puterii în Polonia. în organismele de conducere la a VII (iulie 1956) şi a VIII Plenară a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (PZPR) (octombrie 1956) larg a fost dezbătută necesitatea susţinerii politicii comuniste pe principii democratice. Ca o cauză esenţială a crizei pe care o traversa sistemul comunist a fost recunoscută îndepărtatea de principiile guvernării populare şi delapidarea valorilor democratice ale socialismului. Cei mai ortodocşi promotori ai modelului sovietic al socialismului recunoşteau că democraţia este esenţială socialismului şi nu reiese din necesităţile politice ad-hoc şi că o condiţie a realizării „socialismului fără distorsiuni" este o prevenire a regulilor democratice şi a statului de drept. Pretutindeni a fost acceptată viziunea că democratizarea va duce la consolidarea procesului de construire a socialismului şi a însuşi sistemului dreptăţii sociale. în dezbaterile din iulie 1956 a conducerii de partid a fost realizată schimbarea sensului de „democraţie populară" pe „democraţie socialistă", deşi nu s-a precizat nici sensul ei, nici conţinutul procesului postulat al democratizării şi liberalizării vieţii publice în Polonia. S-a anunţat detaşarea de la practicile de până atunci ale guvernării prin transformarea democraţiei, cum spune Wladislaw Gomulka la plenara a IX-a de partid în mai 1957, deşi deja de cel puţin jumătate de an este cunoscut că se distanţează de experienţa şi câştigurile lui Octombrie, „într-un fel de pod al drumului polonez spre socialism (...), un fel de coloană vertebrală în organismul socialismului construit în ţara noastră"[229]. Totodată a fost temperată critica „democraţiei burgheze" în comparaţie cu perioada stalinistă, recunoscând existenţa instituţiilor democratice care facilitează exercitarea puterii şi atingerea de către categoriile muncitoreşti a drepturilor şi libertăţilor sale, deşi în continuare s-a subliniat caracterul ei de clasă şi imposibilitatea realizării „democraţiei integrale" prin unirea ei cu democraţia socialistă.

Acele schimbări se realizau încă şi sub presiunea a unei înviorări ideologice în societatea poloneză deja în primăvara anului 1955, când au apărut primele semne ale criticii evidente a sistemului stalinist de exercitare a puterii, tendinţei de liberalizare şi democratizare a sistemului, de o slăbire în relaţiile polono-sovietice şi de mărirea suveranităţii naţionale, realizarea acţiunilor spontane cu scopul autoorganizării societăţii etc. în vara următoare aceasta va duce la crearea marii mişcări sociale cu

[229] W. Gomulka, *Przemowienie na IXPIemim KC PZPR.* „Nowe Drogi", 1957, nr 6, p. 28.

scopul reînnoirii vieţii poloneze în spiritul democratic, a cărei tendinţe ideologice şi politice le exprima săptămânalul „Po prostu". Au apărut de asemenea iniţiative de renaşterea mişcărilor democratice: socialiste (Partidul Socialist Polonez), creştin-democratică (Partidul Muncii) şi populară (Partidul Popular). Tendinţele democratice erau pozitiv apreciate şi susţinute propagandistic de cele mai importante medii ale emigraţiei poloneze, postulând refacerea pluralismului politic şi a suveranităţii naţional-statală şi renaşterea grupărilor politice istorice în special cu caracter de centru stânga.

Cel mai complet acel program al procesului democratizării relaţiilor poloneze şi susţinerea realizării socialismului pe baze democratice a fost prezentat în cadrul elitei comuniste contemporane a puterii de Julian Hachfeld, care îndeplinea funcţia de vicepreşedinte al clubului sejmului PZPR. Mai accentuat şi deplin faţă de alţii anterior susţinea că că chiar o parţială limitare a democraţiei în procesul construirii noului sistem social duce la lichidarea deplină a democraţiei, ceea ce contrazice esenţei socialismului ca mişcare de eliberare de sub toate formele de asuprire şi aservire. Arăta de asemenea şi pericolul înstrăinării a noii elite a puterii de societate care duce în consecinţă la apariţia diferitor denaturări sociale şi instaurarea dictaturii acelei elite asupra societăţii. Cauzele acelui pericol le vedea chiar la debutul procesului de sovietizare a Poloniei şi realizării modelului sovietic al socialismului în concetrarea în aparatul administrativ al statului, adică în concentrarea de către un grup îngust „al administratorilor şi tehnicilor" a unei puteri economice şi politice imense, în condiţiile unei dezvoltări nelimitate a tehnicii şi concentrare a capitalului se va forma o nouă clasă socială, care conducându-se de interesul său de grup poate să preia controlul asupra vieţii economice şi politice. Recunoştea că acei „administratori şi tehnici" nu reprezintă în sensul marxist o clasă socială, dar aceea este incontestabil un grup social diferenţiată în interior şi ierarhizată, care provine din diferite clase şi categorii sociale.

În convingerea sa despre inevitabilitatea înstrăinării elitei conducătoare ca urmare a limitaţii şi lichidării democraţiei în sistemul socialist, Hochfeld le-a consolidat sub influenţa negativă a experienţei stalinismului polonez. în zilele fierbinţi ale evenimentelor din octombrie 1956 arăta că „dictatura maselor muncitoare" proclamate anterior a fost înlocuită prin „dictatura elitei birocratice" scoasă de sub controlul societăţii, ceea ce a dus la utilizarea teroarei şi represiunilor, lichidarea statului de drept, proceselor politice, creşterea birocraţiei, a distorsionărilor în politica ştiinţifică şi culturală etc. Ea a influenţat de asemenea viaţa economică a ţării, deoarece s-a instaurat o centralizare nemaiauzită şi birocratizarea administrării cu economia naţională, lichidarea producţiei private mici şi încercarea colectivizării în agricultură. în consecinţă aceasta a dat naştere la irosirea forţelor de producţie şi a întărit ineficienţa economică. Odată cu dezvoltarea acelor fenomene negative social-politice se accentua procesul dependenţei Poloniei de Uniunea Sovietică şi de pierdere a suveranităţii naţional-statale.

Ca să ofere criticii sale a modelului sovietic al socialismului realizat în Polonia a unui caracter mai teoretic, Hochfeld s-a inclus în polemică faţă de politica bolşevică a lucrării Rozei Luxemburg *Revoluţia rusă,* scrisă în anul 1918 în închisoarea din Wroclaw şi publicată în Germania după doi ani după moartea autoarei. Acea lucrare era consecvent trecută cu tăcerea în Polonia şi de atunci nu a fost publicată în ţară. Hochfeld avea intenţia să o publice cu un comentariu corespunzător în anul 1957, dar din considerente politice a devenit imposibil. A reuşit să publice versiunea schimbată a acelei introduceri. Nu a acceptat poziţia doctrinară a Rozei Luxemburg în multe chestiuni între altele cea naţională, ţărănească, metodei luptei pentru putere etc. Pe dânsul însă l-a interesat încercarea Rozei Luxemburg să împace revoluţionismul consecvent şi valorile umane-etice ale socialismului. Nu fară temei se întorcea spre una dintre ultimele ei observaţii despre politica socialistă exprimată în decembrie 1918 pe paginile „Die Rote Fahne", că „cea mai puternică energie revoluţionară şi ca cea mai generoasă omenie doar aceasta reprezintă spiritul adevărat al socialismului. Trebuie să întorci lumea, iar fiecare lacrimă, care a curs, şi pe care poţi să o ştergi, este o acuzaţie. Iar omul care se grăbeşte spre o faptă importantă cu o neatenţie crudă striveşte un gândac - comite o crimă"[230]. Astfel, două teze ale Rozei Luxemburg le recunoştea de mare inspiraţie intelectuală şi ideologică formulate în baza analizei revoluţiei bolşevice, şi anume inevitabilitatea degenerării revoluţiei socialiste în condiţiile desfiinţării sau chiar a limitării democraţiei şi despre iraţionalitatea transmiterii revoluţiei a caracterului universal, care are loc în condiţii speciale, a ţării înapoiate civilizaţional şi cultural.

În consideraţiile Rozei Luxemburg vechi de aproape 40 de ani Hochfeld căuta o explicaţie teoretică şi a descrierii contemporane lui - cum atunci a fost definit - fenomenul stalinismului. El considera că autoarea *Revoluţiei ruse* a atras atenţia asupra chestiunii pe care creatorii şi popularizatorii gândirii marxiste le-au trecut cu vederea, adică asupra chestiunii izvoarelor sociale şi doctrinare a degenerării revoluţiei muncitoreşti şi de constituire a noilor forme de alienare în socialism. Le vedea

[230] J. Hochfeld, *Prawdziwy duch socjalizmu,* „Przeglqd Kulturalny" nr 51 - 52 z 25 XII 1958, p. 12.

în mecanismul creării mediului de conducere a taberei revoluţionare ca anexă în societatea fără experienţe democratice, înapoiate civilizaţional şi cultural şi transformării într-o conducere de partid centralistă, atotputernică şi atotvăzătoare asupra întregului partid muncitoresc, asupra proletariatului şi societăţii. De aceea analiza realizată de către Luxemburg a cauzelor acelui fenomen şi critica sa, în general analiza şi descrierea relaţiilor dintre conducerea revoluţiei şi categoriilor muncitoare şi societate şi a indicării funcţiilor democraţiei la nivel de partid şi stat în acele relaţii: elita revoluţionară - birocraţia - proletariatul - clasele sociale rămase, reprezintă cea mai bună continuaţie şi dezvoltare a sociologiei marxiste a puterii şi sociologiei partidelor. La baza acestei analize sociologice, sublinia Hochfeld, trebuie realizat un proiect important pentru contemporaneitate, că „nu se poate construi socialismul fără democraţie, deoarece atunci este distorsionat însuşi procesul construcţiei socialiste şi vorbim despre drumuri specifice naţionale spre socialism, despre modele ale puterii politice şi mecanism economic adaptate totdeauna la condiţii concrete şi posibilităţi. In legătură cu aceasta vorbim despre finalitatea susţinerii relaţiilor între toate partidele muncitoreşti şi toate ţările socialiste pe principii de egalitate şi suveranitate (...), că dictatura unor asemenea corpuri (aşa zisa elită politică înstrăinată obs. M. S.) este transpusă pe puterea de stat primeşte un caracter al dictaturii proletariatului, că lipsa democraţiei deznădăjduieşte de la bun început şi schimbă ideea socialistă, programul socialist, drumul spre socialism" [50].

Pentru redactorul „Robotnik"-ului ca şi pentru ceilalţi socialişti polonezi şi a întregii mişcări socialiste, cea mai grea problemă de importanţă esenţială practică şi ideologică, rămânea atunci chestiunea violenţei în procesul realizării noului sistem social. înţelegea că folosirea violenţei revoluţionare duce inevitabil la lichidarea democraţiei în însăşi tabăra revoluţionară şi în societate, şi că aceasta este în contradicţie cu esenţa socialismului ca mişcare de eliberare de toate formele de asuprire şi aservire. Totodată arăta că nu totdeauna este posibilă consolidarea realizărilor revoluţionare fără mijloace de violenţă. Această situaţie era pentru gânditorul şi politicianul socialist a perioadei postbelice era cea mai dificilă problemă decât pentru predecesori, chestiunea utilizării violenţei nu avea doar importanţă teoretică, dar şi o dimensiune practică, deoarece era realizat atunci în Polonia prin cooperarea a însuşi Hochfeld a modelului totalitar al socialismului. El arăta fenomenul cunoscut din vremurile mai vechi, de care însă trebuia să fie liber socialismul, fiind primul regim în istorie creat conştient conform unui plan programat anterior, care consta în faptul că idealurile realizate şi viziunile sociale de regulă se detaşează de modelele primare. Şi că toate se fac conform metodelor utilizate în tendinţa spre atingerea scopului, care într-un anumit moment al realizării sale îşi pierde caracterul său instrumental şi devine scop în sine. Acel pericol a apărut de asemenea în Polonia, în a cărei consecinţă se pierde cea mai esenţială valoare a socialismului - democraţia şi de pierde principalul principiu al socialismului ca exclusiv a echipei mijloacelor care permit atingerea scopurilor umaniste ale eliberării omului de violenţă, alienare, lipsurilor etc.

El arăta că chestiunea utilizării violenţei revoluţionare în aşa ţări ca Polonia nu poate fi rezolvată univoc. în faţa Poloniei, la fel ca şi în restul ţărilor central şi est europene stau provocări, pe care nu se pot soluţiona nici doar cu mijloace democraţiei parlamentare, nici de asemenea prin violenţă revoluţionară şi teroare. Ele sunt rezultatul adunării de-a lungul secolelor a tensiunilor şi conflictelor sociale la un nivel nemaiîntâlnit. în faţa polonezilor stăteau probleme civilizaţionale şi sociale cu care s-au confruntat două sau trei secole mai înainte. înainte de toate nu s-a realizat până atunci industrializarea ţării nu s-a creat capitalul propriu, nu s-a format burghezia naţională puternică, nu au fost lichidate supravieţuirile feudale, nu s-a consolidat valorile democraţiei moderne etc. în continuare rămâneau nerezolvate chestiunile arzătoare sociale: ţărănească şi agrară, a şomajului structural, a comerţului anacronic şi a producţiei mici. Nefavorabil era pentru programul reformelor şi factorul psihologic, deoarece conştiinţa polonezilor este puternic întrepătrunsă de nobilitate ceea ce s-a manifestat între altele în tradiţionalism, dispreţ pentru muncă şi lipsa sensaţiei disciplinei social - naţionale. La moştenirea ruşinoasă istorică se adăugau încă greutăţile economice, geopolitice şi morale, fiind o consecinţă a războiului mondial şi ocupaţiei. Toate acestea mărturiseau că construirea noului sistem social nu poate fi realizat nici după model britanic (a revoluţiei democratice-paşnice) nici după model sovietic (revoluţiei armate, război civil). Problemele cumulate şi chestiunile sociale nu se vor soluţiona de asemenea prin mijloacele democraţiei parlamentare, ca şi cu ajutorul represiunii şi teroarei. Se poate asigura dezvoltarea civilizaţională a ţării doar pe calea „revoluţiei poloneze", „al drumului polonez spre socialism" în a cărei realizare nu trebuie renunţat în cazul finalităţii utilizării violenţei revoluţionare, dar nu se poate a nu include rapid în procesul construcţiei revoluţionare a socialismului a majorităţii realizărilor democraţiei burgheze, atâta timp cât atunci îşi găsesc ele sensul esenţial şi obţin o bază de durată.

Permanent a afirmat de acolo înainte considerentele democratice şi de llibertăţi cetăţeneşti şi accentua irevocabilitatea instituţiilor democratice şi a libertăţilor cetăţeneşti pentru realizarea controlului efectiv asupra elitei puterii şi a integrării corespunzătoare a ei cu societatea şi pentru reînnoirea ei şi asigurarea categoriilor muncitoare cu posibilitatea activităţii spontane în toate domeniile vieţii sociale. Permanent se întorcea la chestiunea inevitabilităţii degenerării noilor relaţii social-politice şi a alienării puterii din societate. îl nelinişteau fenomenele concentrării puterii politice şi economice în cadrul aparatului de stat, creşterea omnipotenţei statului, întăririi aparatului violenţei puterii de stat, formarea elitei birocratice etc. De aceea, propunea ca cea mai efectivă metodă separarea dispoziţiei economice de puterea politică, sprijinirea producţiei în baza sistemului multisectorial, menţinerea sistemului multipartit al statului, recunoaşterea egalităţii dintre poziţia socialiştilor în stat în relaţie cu mişcarea comunistă, permiterea categoriilor muncitoreşti la activitatea nestingherită economică, autoguvernare, profesionale şi culturale şi extinderea şi întărirea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, organizaţiilor autoguvernate din lumea muncii (sindicate, cooperativitate etc.).

Un rol important în sistemul proiectat al garanţiei sistemului politic al procesului democratizării al vieţii polonezilor o atribuia parlamentului. Chema la o utilizare largă a experienţei pozitive şi realizărilor „democraţiei burgheze". în contrapunere faţă de mai mulţi politici comunişti ai acelor timpuri nu vedea necesitatea distrugerii vechilor structuri statale şi construirea în locul lor a altor noi, dar condiţiona beneficiile democraţiei politice şi se pronunţa pentru alinierea instituţiilor ei la noile condiţii şi realizarea lor printr-un nou conţinut socială şi politică. Prin modelul democraţiilor occidentale tindea să întoarcă parlamentului o funcţie reală legislativă şi sistemică, ptrcum şi controlul asupra guvernului. înţelegea de pericolul deplasării mediului deciziilor politice din parlament în cadrul partidului, ceea ce provoca dispariţia funcţiilor reale ale sejmului şi transformarea lui într-o instituţie de faţadă şi un obiect supus al factorului de partid. Se pronunţa pentru separarea puterii executive şi a puterii legislative şi de realizare de către sejm a unui control real asupra guvernului. De aceea susţinea între altele întărirea poziţiei sejmului prin permisiunea de a-şi ţine lucrările nestingherit, a supunerii depline a puterii executive şi de omisiune cu excepţia cazurilor speciale a delegaţiilor a funcţiilor legislative guvernului.

Nu-i de mirare, că în cercurile contemporane ale puterii cel cel mai des se pronunţa în chestiunile transformării sistemului socialist şi susţinerea lui pe principii democratice. Deseori punctul de plecare o reprezenta analiza izvoarelor stalinismului şi a premiselor crizei statului dictaturii proletariatului. în baza ei concluziona că nemijlocita cauză a degenerării partidului de guvernământ şi a puterii de stat a fost preluarea puterii de către tabăra revoluţionară în ţară (Roşia) înapoiată din punct de vedere civilizaţional şi cultural, izolată încă pe arena internaţională şi lipsită de condiţii pentru stabilizarea puterii democratice, în mod democratic înnoite de către categoriile muncitoare. Totodată, în Polonia condiţiile sunt altele, înainte de toate ea are o împrejurare externă favorabilă, iar conducerea ei de stat are susţinere a unei mari părţi a societăţii, exprimată în alegerile în sejm din 1957. De aceea mult mai uşor este în Polonia, decât de exemplu în Uniunea Sovietică, de a introduce nişte metode instituţionale de a preveni degenerarea puterii. Ele sunt diferite: începând cu descentralizarea administrării economiei naţionale şi a dezvoltării multisectoriale a sistemului economic al socialismului prin „deetatizarea" autoguvernării economice şşi a tuturor asociaţiilor sociale în frunte cu sindicatele, dezvoltarea autoguvernării teritoriale şi a noilor forme a autoguvernării sociale de exemplu, muncitoreşti şi terminând cu consolidarea sistemului parlamentar. Un mijloc important, deşi nu unicul şi de bază, care ar fi garantat drepturile şi libertăţile democratice este fără îndoială sistemul parlamentar. „De aceea trebuie stabilit dacă şi sub care condiţii s-ar putea acum el ar putea garanta Poloniei dezvoltarea acelor drepturi şi libertăţi cetăţeneşti şi astfel să facă posibilă realizarea sistemului dreptăţii sociale iar nu a „caricaturii socialismului". Aceasta este cea mai importantă problemă politică şi socială în Polonia. Este adevărat drepturile şi libertăţile democratice nu sunt o caracteristică unică şi specifică a socialismului, dar „lipsa lor pune sub semnul întrebării caracterul socialist a ceea ce se doreşte a fi construit ca socialism; demoralizează şi degenerează partidul, care nu numai că deţine guvernarea supremă, dar de asemenea guvernează fără răspundere şi fără control, deznădăjduieşte cultura, distruge ştiinţa, introduce incompetenţe în viaţa economică, samovolnicie, lipsa de disciplină" [231] . Menţinerea lor şi dezvoltarea nu reies numai din sistemul valorilor ideologiei socialismului, dar de asemenea din finalitatea funcţionării societăţii moderne. Nu este posibilă fără ele dezvoltarea culturii şi ştiinţei, dezvoltarea bazelor prosociale cetăţeneşti, participarea cetăţenilor în guvernarea statului, administrarea cu economia industrială modernă etc. Trebuie construit în Polonia un nou sistem politic, pentru care nu poate fi model nici sistemul sovietelor deputaţilor sovietic ca

[231] J. Hochfeld, *Z zagadnien parlamentaryzmu w warunkach demokracji ludowej*, „Nowe Drogi", 1957, nr4, p. 70.

formă a democraţiei nemijlocite, deoarece nu s-a îndreptăţit la fel ca şi „parlamentarismul burghez", fiind o formă a existenţei sistemului capitalist. Acel parlamentarism nu poate fi tratat exclusiv ca un mijloc al guvernării burgheziei asupra proletariatului şi de manifestare „a aparenţei şi minciunii" politice. Cel mai bun model al sistemului politic trebuie să fie „democraţia populară", care se include în mecanismele funcţionării democraţiei parlamentare în ţările occidentale, deşi nu recunoaşte principiile concurenţei în lupta pentru putere, deoarece garantează din puncte de vedere istorice şi geopolitice precum şi asupra pericolului contrarevoluţiei şi a greutăţilor generale social-economice a ţării, monopolul revoluţionar „al partidului muncitoresc" în exercitarea puterii, în acea situaţie, concluziona Hochfeld, „construirea modelului parlamentarismului nostru trebuie să ia în vedere acea chestiune. Trebuie prin urmare să se construiască lespede cu lespede un aşa sistem, care nepunând în discuţie conducerea PZPR-ului ar fi început să funcţioneze ca un sistem de temperare şi echilibrului şi ne-ar duce înainte şi nu în urmă, pe drumul democratizării relaţiilor politice în Polonia"[232]. Ca mijloace pentru îndreptarea sistemului politic recomanda necesitatea divizării prerogativelor activităţii aparatului de partid şi aparatului de stat, reîntoarcerea sejmului a funcţiilor sale legislative şi de control faţă de guvern, oferirea clubului deputaţilor a PZPR a unui caracter mai autonom, ca să înceteze să mai fie un obiect politic în mâinile conducerii înguste de partid şi să devină un mediu independent care ar reprezenta rolul conducător al partidului în sejm etc.

Nu mai repeta acum Hachfeld propunerile de reformă a sistemului politic de la mijlocul anilor 40, înainte de toate a concepţiei reconstrucţiei sistemului politic pluripartit al statului. Posibil se conducea de sensaţia realismului politic, având în vedere între altele evenimentele tragice din Ungaria. Dar nu a renunţat la ideea creării anumitor manifestări ale pluralismului în relaţiile politice în Polonia. în lucrarea din 1958 consacrată unui studiu cuprinzător sociologic despre sejmul polonez din „octombrie", care însă nu a fost publicată atunci din considerente politice de cenzură, a analizat chestiunea funcţionării reprezentanţei politice în contextul crizei generale a parlamentarismului care se manifesta între altele prin creşterea funcţiei statului şi a specializării aparatului de stat, de dezvoltare a mijloacelor informaţiei în masă şi comunicaţiei, prin schimbările în structura socială şi în modul de producţie, tehnicizării vieţii sociale etc. Atrăgea atenţia la funcţionarea elitelor puterii, format din conducătorii vieţii economice, reprezentanţii factorului militar şi profesionale a administratorilor politici, care tind spre pierderea instituţiilor parlamentarismului şi de transformarea lor în instituţii de fasadă. în acea situaţie de slăbiciune a reprezentanţei politice poloneze nu sunt ceva specific doar pentru ei, dar mai degrabă este o manifestare a unui proces mai larg al crizei parlamentarismului tradiţional, ceea ce în genere nu înseamnă că democraţia reprezentativă era deja depăşită. Ne refuzând de la instituţia parlamentarismului şi a necesităţii îndreptării lui trebuiau căutate noi forme de manifestare a aspiraţiilor şi tendinţelor sociale. Cu atât mai mult cu cât aşa forme şi metode ale articulării intereselor sociale nu s-au format în perioada schimbărilor precedente, deoarece în anii 1956-1958 societatea poloneză a început să se „completeze cu un număr de organizaţii diferite şi a asociaţiilor binevole, independente de stat şi neiind supuse practic controlului de stat, în afară de controlul pur formal. A învins procesul „articulării" societăţii poloneze. Acest proces crează pânza relaţiilor democratice este unul dintre condiţiile de bază ale pluralismului politic"[233]. Ele reprezintă un instrument esenţial al presiunii asupra sejmului şi a diferitor deputaţi. Ele puteau fi sprijinite de instituţiile politice de exemplu partidele care recunoşteau rolul de hegemon al PZRP în stat, transformându-se în grupuri de presiune politică într-o reprezentanţă politică formată de acelaşi caracter reprezentând tendinţele Bisericii catolice. Aceasta a favorizat dezvoltării unui pluralism politic real în societatea poloneză şi a consolidării poziţii sejmului în sistemul puterii şi a funcţiei sale ca un instrument al democraţiei.

Hochfeld nu a prezentat în mod complet şi sistematizat opiniile sale în chestiunea democraţiei şi parlamentarismului. Forma imaginea sistemului democratic în măsura condiţiilor contemporane sociale şi politice, ţinând seama măcar şi parţial de aşteptările sociale şi aspiraţii. A jucat un rol important în răspândirea valorilor democratice şi parlamentare în cultura politică a polonezilor în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Datorită între altele a activităţii sale intelectuale şi ideologice în societatea poloneză nu a dispărut tendiţa construirii unui sistem politic în forma democraţiei parlamentare. Ea se putea renaşte cu o putere nouă cu aproape două decenii mai târziu, după ultima lui ieşire în apărarea sistemului parlamentar.

Cu atât mai mult cu cât, independent de destinul de mai târziu ale realizărilor democratice a „lui octombrie polonez" deja în acea perioadă s-a consolidat temeinic în conştiinţa socială a polonezilor practicarea unor baze de Hbertate şi comportamente în condiţiile încetării represiunilor politice, a

---

[232] *Ibidem,* p.79.

[233] J. Hochfeld, *Sejm. Proba wslşpnej analizy,* w: *Marksizm. Socjologia. Socjalizm. Wybor pism.* Wyboru dokonal, wstşpem i komentarzem opatrzyl J. J. Wiatr, Warszawa 1982, p. 278.

suveranităţii naţional-statale lărgite, renunţarea supunerii sistemului comunist al Bisericii catolice şi recunoaşterea faptului religiozităţii şi a diferenţierii opiniei societăţii, recunoaşterea chiar şi în mod limitat a autonomiei sferei ştiinţei şi culturii, renunţarea realizării transformărilor socialiste prin metode de constrângere şi violenţei fizice etc. După experienţa totalitară din perioada stalinistă deja o mare realizare a fost posibilitatea de a exprima gândurile şi opiniile nu totdeauna corespunzătoare cu aşteptările guvernanţilor, curajul criticării guvernanţilor, libertatea cuvântului, organizarea spontană în asociaţii, cluburi şi diferite alte organizaţii sociale etc. Nu puteau să nu lase urme în atitudinile şi comportamentele societăţii poloneze aşa fapte şi evenimente ca între altele amnistia politică, reconstruirea structurilor de stat şi de partid, schimbări personale în conducerea locală şi centrală a statului, a partidelor politice şi organizaţiilor sociale, întemniţarea celor vinovaţi de crime staliniste, eliberarea primasului Poloniei Ştefan Wyszynski, renunţarea la „socializarea" satului polonez şi desfiinţarea majorităţii cooperativelor de producţie, activitatea consolidată a sejmului şi altor instituţii de stat şi organizaţii sociale, între care şi a partidelor „aliate", a

Partidului Unit Popular şi Partidului Democratic, asigurarea reprezentării sejmului a reprezentanţilor mediilor catolice, înainte de toate introduse încercări ale administrării şi conducerii cu întreprinderile. Atunci conform modelului iugoslav ale experienţei autoguvernării au fost create în organizaţiile muncii consilii muncitoreşti cu largi competenţe administrativ-conducătoare, împreună cu alegerea directorului întreprinderii. în vara anului 1956 s-a creat mişcare socială în masă a sovietelor muncitoreşti, coordonat de autoguvernare muncitorească a Fabricii Autoturismelor din Zeran, cu care conducea legendarul conducztor al muncitorilor Lechoslaw Gozdzik, un susţinător fervent al procesului democratizării în Polonia. în acea situaţie în noiembrie 1956 a adoptat statutul despre sovietele muncitoreşti şi a autoguverării muncitoreşti, ca urmare a căruia în anul următor în numeroase întreprinderi au fost aleşi în mod democratic soviete muncitoreşti, în total în jur de 80 mii de membri. S-a stabilit însă destul de repede că ele îndeplinesc un rol disfuncţional în sistemul politic al statului dominat de hegemonia PZPR. Au fost realizate nişte măsuri care limitau competenţele sovietelor muncitoreşti, lipsindu-i în primul rând de dreptul de alegere a direcotrului întreprinderii, iar mai apoi de încheiere a diferitor înţelegeri între colectivele din acelaşi domeniu, ca finalmente să lichideze autoguvernarea muncitorească prin adoptarea în anul 1958 a statutului autoguvernării muncitoreşti, care subordona sovietele muncitoreşti organizaţiei de partid şi sindicatelor de la întreprindere. Aceasta însemna o ruptură definitivă de tendinţele de democratizare „a lui octombrie polonez" şi întoarcerea spre vechile metode de guvernare, totuşi nu în stil stalinist, cu atât mai mult că asta nu mai era posibil din consideraţii obiective. Schimbările în sistemul de guvernare introduse la răscrucea anilor 1956/1957 deşi încă modeste şi limitate, au fost resimţite de către toţi cetăţenii şi făceau din Polonia cel mai liberal stat în rândul ţărilor dependente de Uniunea Sovietică. Intre timp susţinătorii democratizării relaţiilor poloneze, numiţi revizionişti, nefiind de acord cu schimbarea cursului de către puterea de partid de la „octombrie polonez" democratizator şi fiind în diferite metode şicanate de către acestea şi îndepărtaţi de influenţa asupra formării opiniei publice au trecut pe poziţia criticii şi negării modelului politic realizat al socialismului real. Au pregătit terenul ideologic pentru dezvoltarea opoziţiei democratice în Polonia în anii 70 ai secolului al XX-lea, asigurând continuitatea tradiţiilor democraţiei poloneze şi a dezvoltării ideilor democratice.

Capitolul IX. Pe o nouă cale istorică

În căutarea ideii moderne democratice

Moştenirea ideologico-politică a lui „octombrie polonez" şi-au găsit o continuare firească în crearea de la mijlocul anilor 70 ai secolului trecut a opoziţiei anticomuniste. în întreaga perioadă de după octombrie, precum şi în perioada „micii stabilizări" a lui Gomulka era vie în memorie amintirea diferite medii sociale, înainte de toate intelectuale, academice şi muncitoreşti. A rămas lor fidel şi tabăra revizionistă din partidul de guvernământ din care în diferite perioade ieşeau dizidenţi până la evenimentele din martie 1968, când acea opoziţie din interiorul sistemului va dispărea definitiv. Mulţi diyidenţi în continuare rămâneau credincioşi idealurilor lui „octombrie", dar ajunând tot mai des la concluzia că aşa ceva să se realizeze trebuie să lichideze sistemul birocraţiei comuniste nereformabil. Grupele tinerilor contestatari care au apărut la mijlocul anilor 60 de exemplu Jacek Kuron şi Karol Modzelewski educate pe tradiţiile de libertate ale anului 1956 căutau propriul program al schimbării sociale în acele idealuri, exprimându-le între altele în vestita „Scrisoare deschisă către partid" (1964) în postura de dorinţe ale libertăţii politice, libertăţii cuvântului, autoguvernării muncitoreşti, a puterii poporului, parlamentarismului, suveranităţii naţionale etc. posibile pentru atingere doar pe calea abolirii sistemului existent al socialismului real. Opoziţia antişistem care se dezvolta de la mijlocul anilor 70 avea deja pregătit terenul din punct de vedere ideologic şi al personalului. O importanţă mare

o avea experienţa ideologică dobândită a lui „octombrie polonez" în situaţia interesului mic faţă de chestiunile doctrinare. Creatorii ei nu au elaborat un program politic posibil pentru realizare în condiţiile concrete ale Poloniei şi a raportului de forţe internaţionale. Nu au precizat concepţia sistemului politic şi a modalităţii ei de realizare. O atenţie mai mare acordau criticii sistemului socialismului real şi a metodelor luptei împotriva lui. Dar asta încă nu reprezeta o bază suficientă pentru a concluziona despre tendinţa lor pentru schimbrile de sistem şi cu atât mai mult cu privire la tendinţa de construire a noului sistem social şi politic. în genere, se limitau la înaintarea unor lozinci generale şi valori de tipul: libertate, democraţie, demnitatea omului, societatea civilă, republica autoguvernată, stat suveran etc. nesubliniind mai aproape sensul lor şi înţelegerea.

Este greu să explice cauzele interesului scăzut faţă de chestiunile programatice în jurul creatorilor opoziţiei anticomuniste în Polonia. Probabil, aceasta a fost determinat de tratarea foarte superficială şi simplistă (poate chiar şi naiv) de către ei a treburilor publice, organizarea vieţii sociale, a problemei puterii de stat etc. Mărturiseau în concepţia sa utopico-romantică faptul că lichidărea sistemului comunist acelui „imperiu al răului", crează societăţii poloneze şi fiecărui polonez cu o posibilă şi nelimitată posibilitate a dezvoltării şi avansului civilizaţional. Antipatia faţă de construirea viziunii viitorului sistem social-politic a modalităţilor şi metodelor realizării lor nu este posibilă, deoarece era greu să se prevadă în ce fel de circumstanţe şi când acelui sistem îi va veni sfârşitul. De aceea unii publicişti ai opoziţiei tratau astfel de considerente ca utopice, care duc la dezintegrarea mediilor opoziţioniste. îndoielile lor le-a exprimat Waldemar Kuczynski, care cu trei ani înaintea şedinţelor „mesei rotunde" (1989) că „nu sunt în opinia mea o pregătire a ceea ce va fi, dar un refugiu în vremurile viitoare fericite acele consideraţii şi programe cu privire la tema instituţiei Poloniei independente (...) Consider toate acelea ca creaţie „fiction politique" pentru moment despre care nu ştim nici cât de depărată este faţă de noi, nici care vor fi circumstanţe pentru construirea diferitor construcţii din blocuri despre care nu ştim dacă vor fi încă în utilizare sau deja în muzee"[234].

Nu este exclus de asemenea că opoziţioniştii înţelegeau imposibilitatea realizării unei concepţii politice, care ar conţine înainte de toate viziunea nouă asupra sistemului politic al Poloniei, din considerentele diferenţelor ideologice şi organizaţionale a mediilor de opoziţie.

O cezură însemnată în dezvoltarea gândirii opoziţionale au constituit- o formarea în septembrie 1976 după demonstraţiile vestite din Radom şi Ursus a Comitetului de Apărare a Muncitorilor. Au consolidat activitatea organizaţională a opoziţiei şi a dus la înviorarea activităţii ei intelectuale şi ideologice. Se producea de asemenea diversificarea acelei gândiri opoziţionale în diverse direcţii şi orientări, în special liberală, naţional- independentistă şi colectiv-democratică. Era un fenomen deoarece în perioada care a precedat constituirea Comitetului Apărării Muncitorilor activitatea de opoziţie ideologic-creatoare, care se manifesta în forma scrisorilor de protest adresate guvernării Rzeczpospolitei Polone Populare (PRL) şi publicaţiilor politice scoase în afara graniţelor ţării, ducea în principiu la încercarea apropierii dintre socialism şi valorile liberal- democratice. Ideile social-liberale, sau concepţia socialismului „cu faţă umană" erau propagate înainte de toate de dizidenţii din PZPR şi oponenţii ei ideologici care proveneau din rândurile Partidului Socialist Polonez (PPS) încă de dinainte de război.

Punctul lor de vedere era prezentat de patriarhul socialismului democratic polonez Edward Lipinski scriind în preziua constituirii Comitetului Apărării Muncitorilor, fiind coorganizatorul lui, în scrisoarea către Edward Gierek, Primului secretar al PZPR că „temelia socialismului este libertatea, descentralizarea, răspunderea colectivă a cetăţenilor în chestiunile economice, politice şi sociale. De aceea trebuie să se insiste asupra înlocuirii democraţiei de sistem sovietic, care ameninţă procesului dezvoltării puterii naţiunii (...) Guvernul impus prin minoritate duce întotdeauna la totalitarism (...). De aceea opoziţia în ţară este necesară. Principiul libertăţii asociaţiilor şi întrunirilor şi a întrunirilor (...). Dezvoltarea are loc totdeauna în interiorul discuţiilor, dacă e liber să se folosească acea formulă. Discuţiile trebuie să aibă posibilitatea exprimării şi manifestării, deci sistemul democraţiei parlamentare este singurul în care aceasta este posibil (...). Libertăţile cetăţeneşti sunt o condiţie necesară a sănătăţii sociale, şi o condiţie a construirii socialismului"[235]. în acelaşi spirit au fost formulate şi celelalte scrisori de protest şi luări de poziţie transmise autorităţilor de partid şi de stat în cadrul acţiunilor petiţionare care a fost declanşată de schimbarea constituţiei din anul 1952 în scopul garantării caracterului socialist al statului, a rolului de conducător al PZPR şi a alianţei cu URSS ca garant al independenţei poloneze, măcar în poziţia Episcopatului Poloniei, „Scrisoarea 59", „Scrisoarea 7", „Scrisoarea 218" şi altele. Pornind de la Declaraţia Generală de la Helsinki a Drepturilor Omului, acceptată şi de către conducerea PRL au fost incluse prevederi cu privire la libertatea cuvântului şi

[234] W. Kuczyriski: *O niektorych postawach opozycji:* „Naprzod" nr 10 z 1986, s. 31.
[235] „Kultura" nr 6 z 1976. p. 3-14.

conştiinţei, recunoaşterea opiniilor multiple cu privire la lume, libertatea şi egalitatea politică şi socială, libertatea şi autonomia ştiinţei şi culturii, pluralismului politic, autoguvernării muncitoreşti şi altor forme ale autoguvernării sociale, suveranităţii naţionale etc. O parte din prevederi nu avea probabil un caracter antisistem, deoarece ieşea după sistemul care funcţiona în PRL, dar ca urmare a îndeplinirii lor ar fi urmat o schimbare simţitoate, care s-ar fi transformat într-o altă mutaţie a socialismului, poate în socialismul democratic. Toate însă s-au situat în curentul speranţelor neîmplinite şi aşteptări de mai bine de 20 de ani şi confirmate după evenimentele dramatice din anul 1970.

Faţă de acel curent care unea valorile socialiste şi democrat-liberale, în esenţă a curentului social-liberal, a început să se renască intens gândirea naţionalistă, a cărei cale a fost stabilită la finele anilor 60 o parte din conducere PZPR-ului adunată în jurul lui Mieczyslaw Moczar pornind o campanie antisemită. Tinderea spre lozinci naţionaliste faţă de anunţatul pericol sionist a dus la renaşterea tradiţiei poloneze necomuniste patriotico- naţionalistă, care în scurt timp a fost preluată de mişcarea de opoziţie care se forma în ţară. Concepţia a fost dezvoltată de asemenea în rândul emigraţiei poloneze în ţările vest-europene şi în America de Nord între altele Adam Bromke, profesorul universităţii din Canada, încercând să ofere doctrinei naţionaliste a lui Roman Dmowski o nouă dimensiune politică şi să o adapteze la necesităţile contemporaneităţii.

O popularitate însemnată în rândul opoziţiei anticomuniste o aveau ideile liberale. Ele erau totdeauna vii în societatea poloneză, mai ales în mediul intelectual, în mediile dizidente din partidul comunistşi în mediile legate de ierarhia bisericească, de exemplu grupurile politice „Znak" şi „Tygodnik Powszechny". în rândul celor din urmă tonalitatea era oferită de cunoscuţii publicişti, Ştefan Kiesielewski şi Stanislaw Stomma. Totodată individualizarea viziunilor liberale din cadrul ideologice ale creatorilor opoziţiei anticomuniste ridică probleme serioase. într-o măsură importantă ele erau contrare doctrinei clasice liberale, deoarece ridicau necesitatea reconstruirii cunoştinţelor sociale, adică exprimau în esenţă tendinţele colectiviste şi îi aprecia constructivismul, care consta în recunoaşterea rolului creativ al puterii de stat în schimburile social-economic şi de construire a societăţii civice. în rândul promotorilor liberalismului obiecţii serioase au trezit chestiunile filosofice şi de opinie. Ei încercau să împace recunoaşterea credinţei liberale cu ştiinţa socială a Bisericii catolice. De aceea, de exemplu, unul dintre cei mai mari propagandişti ai liberalismului Lech Mazewski a rupt după insuccesul electoral al Congresului Liberal- Democratic în anul 1993 legăturile sale de mai mulţi ani cu mişcarea liberală din cauza că acela ar fi fost prea puţin creştin şi naţional, iar în plus era şi proaborţie. Deseori împreună cu lozincile liberale erau legate şi postulatele de tip social-democrat şi creştin-social şi chiar naţional. Cel mai puternic s-au manifestat prin publicistica Comitetului Apărării Muncitorilor în rândul grupărilor anticomuniste lozincile liberale legate de programul social-democrat. Se arăta, că Comitetul Apărării Muncitorilor „anunţă ideea libertăţii şi toleranţei, ideea suveranităţii persoanei şi eliberarea muncii, ideea împărţirii corecte a venitului naţional şi a startului egal pentru toţi: totodată luptă cu şovinismul şi asuprirea naţională, obscurtantismul şi xenofobia, fărădelegea şi nedreptatea socială"[236]. Orientarea naţional-independentistă care s-a cristalizat la mijlocul anilor 70 în rândul grupărilor opoziţiei anticomuniste, deşi exprima tendinţa spre instaurarea în Polonia a „libertăţii persoanei în graniţele care nu ar încălca libertăţile altor persoane şi interese sociale, şi a egalităţii juridice şi reale a egalităţii drepturilor şi obiceiurilor". Totodată puternic îşi expunea rolul de factor naţional şi de stat în realizarea idealului libertăţii omului[237]. O astfel de bază a fost prezentată de susţinătorul orientării creştin-sociale Tadeusz Mazowiecki, accentuând din nou tendinţa spre împuternicirea persoanei şi societăţii în spiritul ştiinţei sociale a Bisericii catolice. Atrăgea atenţia în perioada de început a opoziţiei anticomuniste asupra necesităţii democratizării ţării: „care se manifestă în mod următor: sindicatele trebuie să joace un rol independent; condiţiile în care se poate exprima opinia publică trebuie să treacă printr-o schimbare fundamentală, care trebuie să tindă de la mijloacele media până la literatura ştiinţifică; organizaţiilor şi grupurilor sociale trebuie să li se recunoască autonomia reală; trebuie lichidată susţinerea propagandei ateiste de către stat: trebuie să fie garantate şanse egale profesionale pentru toţi cetăţenii"[238].

Nu-i de mirare că în postura acelui haos semantic şi a tratării aleatorii a principiilor liberalismului ilustrul filosof polonez şi gânditor, Leszek Kolakowski a publicat în anul 1978 un eseu satiric intitulat *Cum să fii un socialist conservator-liberall,* în care îşi exprima îndoiala în visurile utopice ale creatorilor Comitetului Apărării Muncitorilor despre posibilitatea realizării depline a idealurilor libertăţii şi egalităţii pornind de la faptul că ele des se exclud reciproc. Nu mai puţin însă anume gândirii politice a animatorilor Comitetului Apărării Muncitorilor în rândul orientării ideologice

---

[236] A. Michnik, *Kosciol, lewica, dialog*. Paryi. 1977. s. 15-16.
[237] L. Moczulski: *Bez wahania*. Krak6w 1993. p. 103.
[238] „Kultura" nr 12 z 1976. p. 152.

îi erau cele mai apropiate valorile liberalismului. Ei au realizat cea mai deplină şi mai largă repecţie a liberalismului politic pe teren polonez. Principalii ideologi ai Comitetului Apărării Muncitorilor - Jacek Kuron şi Adam Michnik au introdus în cultura politică poloneză două valori de bază a liberalismului politic: problema autonomiei persoanei şi chestiunea societăţii deschise. Ei atrăgeau atenţia asupra unităţii ambelor valori şi imposibilitatea realizării fiecărei între ei în parte. Ei afirmau că realizarea ideii autonomiei unităţii este posibilă doar în condiţiile societăţii libere şi suverane. De exemplu Jacek Kuron afirma că „societatea este o colectivitate atât de mare de oameni, a cărei colaborare permite fiecărui participant să realizeze în principiu toate tendinţele. Colaborarea socială reprezintă forţele tendinţelor fiecărui membru al societăţii (...). Vom sublinia din nou: tendinţele diferitor membri ai societăţii sunt şi de asemenea trebuie să fie diferite, şi deseori contrare. Numai atunci mai apoi colaborarea socială poate fi fără tulburări temeinice dacă totalitatea participanţilor deţine influenţa asupra scopurilor acelei colaborări"[239].

Principalul pericol pentru libertatea persoanei şi a societăţii o vedeau în sistemul totalitar, care introduce monopolul de stat în domeniul informaţiei, a relaţiilor de muncă, organizării societăţii, distrugând legăturile sociale şi subjugând omul. Din mai multe puncte de vedere opuneau societatea statului şi preamăreau diferenţele între ele.

Permanent în consideraţiile lor apăreau determinisme de tipul: „societate supusă", „republica autoguvernată", „societatea civilă", „cultura independentă", „structuri paralele", „societatea alternativă" etc. Statul viitorului şi-1 închipuiau ca o mare „mişcare autoguvernată, care să cuprindă pe principii federaţiei, mişcări muncitoreşti autonome autoguvernate, pe domenii, locale şi regionale, culturale, mişcări autoguvernate, şcolarizării, ştiinţei, consumatorilor etc."[240].

Publiciştii Comitetului Apărării Muncitorilor permanent subliniau, că sistemul democraţiei parlamentare reprezintă cel mai sigur drum al reconstrucţiei relaţiilor sociale în Polonia, de a se îndepărta de statul totalitar şi condiţia dezvoltării societăţii cetăţeneşti. Ei considerau că se poate şi că trebuie să se cadă de acord cu principiile economiei de piaţă, iar toate acelea cu ideile dreptăţii şi egalităţii sociale. Se pronunţau asupra introducerii evolutive a pluralismului politic şi a sistemului democraţiei parlamentare în special din punctul de vedere al condiţiilor Poloniei şi a dependenţei sale faţă de Cremlin. Susţineau pentru viitor existenţa în paralela administraţiei şi instituţiilor democratice cu instituţiile juridico- politice ale statului totalitar. Odată cu apariţia în august 1980 a unei mişcări în masă de opoziţie preveneau de posibilitatea radicalismului politic şi a acţiunilor negândite.

După prima aniversare a grevei din august A. Michnik susţinea necesitatea ,realizării unui sistem realist al democraţiei politice conştient limitat din cauza interesului de stat al puternicului nostru vecin. Scriind mai sus susţin necesitatea găsirii unui compromis. Aceasta este chemarea momentului. Nimeni conştient nu poate chema astăzi la o confruntare generală. „Solidarnosc" are în faţa sa o altă perspectivă, perspectiva căutării soluţiilor între, precum a fost formulat în presa independentă, înţelegere şi evoluţie. Aceasta îşi are consecinţele sale. Să ia cu asalt Bastilia poate o mulţime amorfă înarmată doar cu emoţie şi curaj; politica pe termen lung a evoluţiei poate să fie promovată doar de o mişcare bine organizată, conştientă de scopurile sale, solidar în acţiunile sale" .

Activiştii cu opinii liberale îşi legau speranţele de transformarea şi modernizarea social-politică prin introducerea sistemului democraţiei parlamentare şi a economiei de piaţă sociale în mod paşnic şi evolutiv va crea posibilitatea găsirii unui *modus vivendi* în relaţiile polono-sovietice, după model finlandez, şi va permite consolidarea poziţiei Poloniei ca stat modern, să urmeze drumul deja încercat al dezvoltării civilizaţionale de către ţările occidentale.

Din păcate „liberalii polonezi" nu au dezvoltat o concepţie mai largă a liberalismului şi nu au reuşit să transforme într-o orientare doctrinară independentă şi cristalizată. S-a manifestat înainte de toate ca nişte gânduri amestecate şi proiecte de victorie asupra sistemului socialismului real şi de construire a viziunii unei societăţii fericite.

Consideraţii mult mai novatoare şi originale asupra ideii sistemului social al liberalismului au fost formulate de susţinătorii liberalismului economic. Cel mai complet acele idei au fost dezvoltate de Miroslaw

Dzielski, care de la sfârşitul anilor 70 în presa ilegală şi răspândea teza despre posibilitatea trecerii în cadrul statului comunist din economia socialismului real spre economia pieţii libere şi a societăţii civile. El a adunat în jurul său o mulţime de susţinători atât în rândul opoziţiei politice, cât şi a puterii comuniste din acele timpuri. Ea a pus bazele Asociaţia Industrială din Cracovia care ar avea ca misiune construirea capitalismului modernprin cooperarea mediilor antagoniste politic şi ideologic

J. Kuron, *Mysli o prograrnie dzialania, „* Aneks" nr 13-14 z 1977, p. 3.
240 (J. Kuroii), *Zasady ideowe. Uwagi o struklurze ruchu demokralycznego.* bmw (1978). p. 7.

ale puterii şi opoziţiei. Concepţiile lui şi opiniile cu privire la propunerile de includere a elitei vechi a puterii în procesul transformării politice, avea să le aprecieze înalt însuşi Milton Friedman.

Creatorul Asociaţiei Industriale din Cracovia tindea să ofere în contrapunere faţă de întreaga opoziţie anticomuniste din acele timpuri, o importanţă primordială chestiunilor economice şi nu principiilor politice.

Tendinţele lui au fost exprimate de S. Kisielewski, care chema opoziţia anticomunistă distrusă după introducerea stării de urgenţă în anul 1983, ca să se consolideze: „a început de la presiunea social-economică, nu se grăbea să treacă la formele occidentale ale democraţiei politice, ceea ce era una dintre greşelile „Solidarităţii", ceea ce în condiţiile noastre are (...) să primească o formă caricaturală. Iniţial trebuia democratizată „baza", adică să se împroprietărească societatea, iar mai apoi să se ocupe de supraconstrucţie"[26] .

Conform opiniei lui Dzielski şi a prietenilor săi acţiunile politice numai crează opinia lichidării comunismului şi restaurării economiei de piaţă şi a societăţii civile. Transformarea reală politică se poate realiza doar pe teren economic. Ca ea să aibă succes trebuie cucerită vechea elită a puterii comuniste şi să se ia în calcul interesele ei, şi poate chiar să aibă grijă de ea. Trebuie căutate interesele comune care ar lega oamenii puterii şi pe cei ai opoziţiei, şi în baza lor să construiască viitorul ţării. De aceea, nu se poate să fii în veşnica opoziţie şi să adânceşti divizările în societate pe principiile de guvernatori şi guvernaţi. Pentru o perioadă mai lungă nu le va reuşi să menţină politica confruntării şi delegitimării radicale a sistemului comunist în Polonia. Trebuie exprimată pregătirea pentru acţiune pe terenul instituţiilor statale existente, deoarece „în astfel de condiţii ca în PRL, susţinea Dzielski, există o anumită realitate, într-o măsură slabă recunoscută teoretic, de care nu se poate abstractiza, dar pe care trebuie construit viitorul, ţinând seama de diferite limitări"[241]. El formula concepţia opoziţiei „constructive", recunoscând realităţile sistemului post Ialta şi acceptând posibilitatea nu numai a coexistenţei, dar şi a colaborării mediilor puterii şi ale opoziţiei în acţiunea de transformare a relaţiilor social-economice în Polonia. Aceleia avea să contribuie finalmente retragerea conducătorilor comunişti odată cu momentul introducerii stării de urgenţă de la proiecţia ideologică a comunismului în favoarea autoritarismului pragmatic.

Dzielski în consideraţiile sale doctrinare transpunea necesitatea liberalizării asupra democratizării relaţiilor poloneze, adică se pronunţa pentru lărgirea libertăţilor persoanei prin lichidarea ideologiei comuniste şi atotguvernarea statului în sfera economică. Nu recunoştea ca o condiţie principală a transformării sistemului introducerea iniţial a instituţiilor democraţiei politice şi îndepărtarea de la putere a elitei guvernatoare comuniste. Dimpotrivă tindea să includă acea elită în procesul reformării sistemului ca mai repede şi eficient să se treacă de la socialismul real la capitalismul modern. Nu-i de mirare că concepţiile lui liberale, la fel ca şi a adepţilor liberalismului politic în frunte cu Michnik şi Kuron, le vedea promovate de nişte romantici radicali incurabili, erau puternic combătute de reprezentanţii diferitor orientări naţional-independentiste şi colectivistice.

Creatorii celorlalte orientări ideologice excludeau orice posibilitate de coexistenţă şi colaborare a opoziţiei cu guvernarea comunistă. în diferenţierea de mediile liberale, anume celor adunaţi în jurul lui Kuron li Michnik, numiţi „demoliberali", ei se autodefineau „independentişti". Au început să se formeze la începutul anilor 70. Au fost consolidaţi şi au primit un imbold organizaţional naţional-independentist de către Leszek Moczulski - ziarist şi publicist din Varşovia. De abia la mijlocul anilor 70 ei au precizat mai clar scopurile sale naţional-independentiste şi au început să se folosească de retorica specifică patriotică şi anticomunistă, care se deosebea de alte grupări de opoziţie. Doreau să organizeze un nou tip de opoziţie anticomunistă, totodată radicală şi care declara voinţa de a reconstrui independenţa Poloniei.

Unul dintre susţinătorii căutării unei noi formule a opoziţiei anticomuniste Antoni Macierzewski susţine atunci': „azi opoziţia în Polonia trebuie de abia să o creăm. Legalitatea nu are sens. O are evidenţa acţiunii, dar numai atunci când opoziţia, grupul care promovează politica globală - va fi înlocuită de mişcarea de reyistenţă. Mişcarea generală, susţinută de pregătirea generală de a trage consecinţele, când vom stabili prin despărţituri ce este permis şi ce nu. Când vom crea opinia publică, iniţial în interiorul propriului grup, iar mai apoi apoi asigurându-i funcţionalitatea pentru întreaga societate. Când vom realiza postulatul minimum, vom reda valoarea acelor cuvinte uitate: dreptate, libertate şi independenţă. Numai atunci va fi posibil construirea mişcării, acţiunea opoziţiei"[242].

Bazele ideologice a mişcării naţional-independentiste în formare a încercat să fie formulate de L. Moczulski. în cele câteva documente programatice anunţate la mijlocul anilor 70 se străduia să

---

[241] M. Dzielski, *Duch nadchodzqcego czasu*, (Wroclaw 1985), p. 233.
[242] M. Korybut (A. Macierewicz), *Refleksje o opozycji*, „Aneks" nr 12 z 1976. p. 19.

formuleze principiile scopurilor naţional-independentiste. Cel mai complet argumentele sale au fost prezentate în declaraţia *Lângă prag.* In ele a dezvoltat teza că în Polonia dependentă şi exploatată de către Uniunea Sovietică nu este posibilă dezvoltarea culturii naţionale, democratizarea vieţii sociale şi de stat şi promovarea oricăror reforme politice. Politica sovietică are de gând includerea nemijlocită în statul sovietic şi transformarea ei în următoarea republică sovietică. Acelei politici subscriu echipele care guvernează cu ţara. Ele nu se conduc de interesele naţiunii poloneze, dar cu tendinţele imperiale ale Uniunii Sovietice, anume a politicii ruseşti. Trebuie oprit acea dezvoltare a situaţiei, deoarece ea ameninţă existenţei naţiunii polone şi fiecărui polonez. De aceea, trebuie construită o „Polonie independentă". Scopul mişcării naţional- independentistă trebuie să fie: „libertatea naţiunii şi independenţa statului. Numai poporal liber, legat prin drepturi, care însuşi va stabili, poate crea o ordine mai bună şi o continuă perfecţionare. Numai statul independent, liber de putere străină, paote crea condiţiile pentru exprimarea şi îndeplinirea voinţei libere a poporului (...). Doar o naţiune independentă poate decide despre forma de deţinere a mijloacelor naţionale şi de bază, despre administrarea şi dezvoltarea economiei naţionale, despre împărţirea venitului naţional. Numai el poate să fie garantul asigurarea omului şi societăţii posibil a sanselor egale a dezvoltării economice şi a tutelei faţă de oameni care au nevoie"[243].

Promotorii acelei orientări naţional-independentiste răspândeau opiniile sale în cadrul Mişcării Apărării Drepturilor Omului şi Cetăţeanului care s-a constituit în primăvara anului 1977, precum şi pe paginile revistelor între altele „Glos", care s-a constituit din iniţiativa Comitetului Autoapărării Sociale (K.OR). Ei accentuau aspiraţiile sale de independenţă şi de reconstruire radicală a statului. Criticau opoziţioniştii din rândul Comitetului Apărării Muncitorilor pentru programul „finlandizării" Poloniei şi pentru tendinţa de cooperare cu aripa reformatoare a partidului de guvernare. Le insinuau liberalilor politici că nu insistă asupra postulatului independenţei Poloniei şi că nu aspiră la schimbarea radicală a situaţiei din ţară şi a sistemului său politic, organizarea doar pentru realizarea anumitor corecturi în sistemul politic al statului şi în relaţiile sale cu Uniunea Sovietică. Toate acestea duce „pe de o parte sunt aceea care au intenţia să menţină sistemul actual totalitar al dictaturii monopartite, cel mai sus să ceară anumite acţiuni de îndreptare şi de mascare dictatura pseudodemocratică. Pe de altă parte se află opoziţia democratică"[244].

Fireşte că promotorii ideii naţional-independentiste se vedeau în rolul de opoziţie democratică, refuzându-i acest drept Comitetului Apărării Muncitorilor şi a grupărilor care colaborau cu ei. Cel mai des ea era numită „stânga laică".

În ajutorul orientării formulate naţional-independentiste a venit în primăvara anului 1977 un grup al tineretului naţional-democratic din Gdansk, adunată în jurul lui Alexandru Hali. Ea se pronunţa împotriva tendinţelor „liberal individualiste" din cadrul opoziţiei anticomuniste şi afirma finalitatea unirii valorilor naţionale şi catolice. „Noi, polonezii, nu trebuie să nu trebuie să tragem la diverse ghilde, sau fiecare cum doreşte, a pieţelor negre ale ideologiei, căutând ce să ne cumpărăm pentru noi. Suntem într-o situaţie favorabilă, că avem, ca naţiune, o anumită idee, care a intrat în patrimoniul culturii noastre naţionale, a tradiţiilor şi conştiinţei (...). Iar acea idee este religia creştină"[245].

Cle mai complet consideraţiile doctrinare de orientare naţional- independentiste le-a formulat L. Moczulski. Plasând ca scop primordial recăpătarea independenţei considera că ea trebuie să se manifeste în reconstruire suveranităţii statului în relaţiile internaţionale şi în obţinerea de către naţiune a dreptului de stabilire a propriului sistem politic şi relaţii sociale etc. Reconstruirea suveranităţii de stat, realizată în mai multe etape, o recunoştea ca un factor important al dezvoltării naţiunii. El de asemenea cel mai complet din toate grupările de opoziţie a elaborat viziunea sistemului politic al statului polonez renăscut - Cea de-a treia Rzeczpospolită. Făcea referinţă la construcţia politică a republicii nobiliare. A arătat structura organelor de stat, principiile creării lor, competenţele lor etc. Concepţiile lui politice reprezentau baza programatorie pentru Confederaţia Poloniei Independente care s-a format în septembrie 1979, care pretindea că este succesoarea tradiţiei de independenţă poloneze. Permanent arăta chestiunea primordială a ideii de independenţă a statului polonez ca o condiţie a realizării altor scopuri şi misiuni de exemplu a democraţiei politice, pluralismului politic, reformarea economiei, dezvoltarea culturii, etc. Susţinea că „doar în condiţiile statului independent, în care mandatul puterii vine din interior, din societate, iar nu de dinafară, de la hegemon - este posibil un sistem democratic de durată şi a drepturilor egale şi obligaţiunilor pentru toţi cetăţenii"[246].

De abia în statul independent al celei de-a Treia Rzeczpospolite cu sistem republican-democratic se proiecta a fi realizat sistemul economiei de piaţă cu menţinerea beneficiilor sociale

[243] A. Friszke, *Opozycjppolityczna w PRL 1945 - 1980,* Londyn 1994, p. 385.
[244] *Probierz demokracji,* „Opinia" nr 3 din III 1978, p. 6.
[245] B. Sroka, *Duch, klory ozywia,* „Bratniak" nr 1 din X 1977. p. 3.
[2WI] *Dokumenty II Kongresu Konfecleracji Polski Niepodleglej,* „Wolny Czyn" nr 2 din 1985. p. 18.

necesare şi a funcţiilor de tutelă ale puterii politice. Acel stat avea de asemenea să tindă în politica externă la reconstrucţia ideei „Intermării" adică o Polonie ca mare putere, consolidând în jurul său naţiunile şi ţările vecine. Ca bază pentru construcţia sistemului politic al statului a fost recunoscut principiul unităţii puterii de stat ca cea care reprezintă cel mai bine ideea de suveranitate a naţiunii, realizată prin sejmul „constituit conform cu tradiţia multiseculară a trei membri: Preşedintelui - care execută puterea executivă; senaturlui care supraveghează politic puterea executivă şi camera deputaţilor care adoptă legi" .

Confederaţii în frunte cu Moczulski pornind de la sistemul democraţiei vechi poloneze au formulat un model anacronic al statului şi a sistemului său politic. Nu se fereau în consideraţiile sale politice, anume în chestiunile social-politice de concepţii demagogice şi populiste. Se defineau ca o mişcare deideologizată, prostatală şi consecvent anticomunistă. Principiul programativ rămâne ideea de conducător şi cultul conducătorului, care reieşeau din principiile ideologice, conform cărora factorul principal în recăpătarea independenţei trebuia să fie elita socială, adunată în jurul conducătorului, adică a lui Leszek Moczulski. Fără el, ca „vizionar, om foarte puternic psihic, cu o „biografie eroică" nu ar exista Confederaţia Poloniei Independente, după cum afirmau susţinătorii lui, în orice caz, ar fi mai mic mitul lor, mai puţine gânduri, experienţă, energie. Nu ar fi o persoană aşa de dominantă"[247]. Nu au reuşit să se adune în jurul Confederaţiei Poloniei Independente mişcarea naţional - independentistă extinsă şi fărâmiţată. Nu au reuşit să menţină unitate în însăşi Confederaţie, care permanent ajungea din diferite motive, în special ideologic şi personal, la împărţiri şi rupturi. Acea mişcare cu Confederaţii în frunte din momentul căderii socialismului real nu era în stare să joace un rol mai mare politic şi locul ei a fost ocupat de diferite grupări care se dezvoltau intens după 1989 de provenienţă naţional-catolică.

O trăsătură caracteristică a vieţii ideilor politice în anii 80 o reprezenta formarea unei orientări puternice colectiv-democratică. Ea a devenit o mărturisire a credinţei a mişcării în masă Solidaritatea şi a diferitelor grupări de provenienţă socialistă. Aceasta era pe deplin explicabil, deoarece au crescut de pe terenul socialismului real şi au preluat din ideologia ei un anumit stil de opoziţie faţă de alienare şi supunerea societăţii şi a viziunii administrării noului sistem social faţă de imaginaţia celor asupriţi. Locul care a fost postulat de către opoziţia anticomunistă liberală pe care l-a pregătit din punct de vedere ideologic pentru formarea mişcării Solidaritatea, ideii autonomiei persoanei a fost ocupat de ideea „societăţii autonome".

Deja în programul Uniunii Independente Autoguvernate a Sindicatelor „Solidaritatea" adoptat la 7 octombrie 1981 s-a afirmat clar că scopul principal este realizarea ideii puterii populare, conform căreia: „societatea trebuie să aibă posibilitatea afirmării în plină voce, exprimării diferitor opinii sociale şi politice (...). Ne dorim o socializare a sistemului administrării şi gospodăririi. De aceea tindem spre Polonia autoguvernată"[271].

O caracteristică specifică a concepţiilor programatice ale „Solidarităţii" era transpunerea necesităţii democratizării, adică a introducerii mecanismelor democraţiei sociale şi politice, asupra finalităţii liberalizării vieţii publice, a lărgirii libertăţii persoanei. Ea era o mişcare socială cu un caracter dublu: pe de o parte exprima tendinţele antiautoritare, iae pe de altă parte - antiindividuale. De aceea avea dreptate Jerzy Szacki când afirma că nu este esenţial dacă „Solidaritatea" era atribuită socialismului şi dacă de facto era socialistă, contrar declaraţiilor emise în program, dar este important faptul că ea era colectivistă într-un oarecare sens[272]. Colectivismul său, conform opiniei sale, reieşea din faptul că s-a constituit ca o reprezentanţă a unei comunităţi deja existente. Intrarea în acea comunitate nu hotăra criteriul alegerii individuale, ci conştiinţa apartenenţei la ea şi dorinţa de a fi împreună. Ea avea să reprezinte majoritatea societăţii ceea ce a fost recunoscut iarăşi ca o condiţie principală şi suficientă pentru legitimarea ei socială şi politică stabilită prin pornirea mecanismelor şi procedurilor democratice. Astfel, sensului de societate civilă i-a fost oferit un sens nou, şi anume a fost identificat în societatea idealizată, concretă care se pronunţă împotriva puterii de stat ca o reprezentanţă a minorităţii naţiunii. Metoda colectivistă de gândire a „Solidarităţii" despre realitatea socială creştea indiscutabil din populismul socialist care se exprima în tendinţa guvernării populare, a realizării „voinţei poporului (naţiunii)", „subiectivitate colectivă" etc. Permanent se accentua că naţiunea este o valoare primordială, căreia trebuie subordonate interesele de grup şi personale. Mai mult, se atrăgea mai degrabă atenţia asupra dreptului naţiunii, decât drepturile persoanei. Astfel, poate inconştient, aşa cum arăta Andrzej Walicki, „s-a acceptat sensul tradiţional polonez şi arhaic al naţiunii, adică viziunea naţiunii ca o comunitate gigantică, înrudite, nu numai politice, dar şi morale, şi de aceea capabilă în principiu de a hotărî unanim şi nemijlocit asupra propriului destin. Idealul socialist moral-politic al

[247] *„Gazeta Wyborcza" ai 2* din 2-3 I 1993. p. 9.

unităţii societăţii s-a consolidat încă (contrar intenţiilor) acele concepţii ale naţiunii, iar rădăcinile ei ajung, cum cred până la viziunile nobiliare despre comunitatea naţională"[273].

Cea mai bună formă de realizare a „voinţei naţiunii" animatorii „Solidarităţii" o vedeau în democraţie. Categoria ei centrală avea să reprezinte nu unitatea persoanei, dar „voinţa naţiunii". Nu-i de mirare că

pentru principala măsură a libertăţii o vedeau în colaborarea şi deciderea

[271] *Program NSZZ „Solidarnosc" uchwalony przez 1 Krajowy Zjazd Delegatow,* „Tygodnik Solidarno66" nr29 z 1981. p. 3.

[272] J.Szacki, *Liberalism po komunizmie,* Kiakâw, 1994, p.141.

[273] A. Walicki, *Trzy palriotyzmy. Trzy Iradycje polskiego patriotyzmu i ich znaczenie wspolczesnego,* Warszawa 1991, p. 35-36.

colectivă cu privire la drepturile publice. Fiecare domeniu de activitate umană avea să fie întrepătruns şi înviorată ideea autoguvernării. Nu o tratau ca pe un anume instrument de exemplu care uşurează depolitizarea economiei, lichidarea sistemului economiei de comandă, dizolvarea nomenclaturii de partid etc., dar înainte de toate vedeau în ea cea mai reală formă a organizării vieţii sociale, care trebuie să reprezinte scopul final al aspiraţiilor revendicative a mişcării „Solidarităţii", adică „a voinţei naţiunii".

Rzeczpospolita Autoguvernată — noul ideal al puterii poporului

Marea mişcare socială „Solidaritate" a apărut şi s-a dezvoltat sub lozinci revcendicative a drepturiloe şi libertăţilor cetăţeneşti. Era cunoscut că îi oferea valorii democraţiei înţelese în sens axiologic şi juridico-politic o importanţă primordială, contrar şi alternativ faţă de practica socială şi politică a socialismului real, definită de către guvernare cu termen eufemistic al sistemului democraţiei socialiste. Conform guvernării din acele timpuri şi conducerii de partid (PZPR) esenţa democraţiei socialiste avea să se exprime în asigurarea participării depline a „oamenilor muncii" în guvernarea ţării şi în realizarea conştientă a misiunilor social-economice. Conform cu principiul recunoscut al doctrinei comuniste despre condiţionarea de clasă ea avea să reprezinte cea mai bună formă a realizării principiului puterii poporului şi să arate un avantaj asupra democraţiei burgheze, fiind totdeauna o dictatură a minorităţii - claselor de proprieteri asupra majorităţii, claselor muncitoare. Deşi aşa cum s-a stabilit atunci instituţiile existente ale reprezentării politice în frunte cu parlamentarismul crează grupurilor sociale din urmă posibilitatea influienţării politicii statului într-o măsură mică din punctul de vedere al condiţiilor stabilite de relaţiile social-economine şi politice incorecte a inegalităţii generale în societate şi în consecinţă nu crează vreo şansă reală a schimbării situaţiei a acelor categorii muncitoreşti. De aceea nu este un vizată şi condiţionată folosirea de pe urma experienţei democraţiei burgheze şi preluarea modelelor sale de către democraţia socialistă ca unica dreaptă şi autentică şi care realizează deplin principiul puterii poporului - oamenilor muncitori ai oraşelor şi satelor. Aceasta este cu atât mai nepotrivit deoarece funcţionarea democraţiei burgheze este caracteristică societăţilor capitaliste, întrepătrunse de contradicţii puternice şi conflicte de clasă, iar tot atunci societatea socialistă este liberă de acele antagonisme, arătând o unitate constantă moral-politică.

Dar sub influenţa mişcării solidare de eliberare, guvernul comunist din ce în ce mai puternic arătau că modelul lansat de ei al democraţiei socialiste nu îndeplineşte aşteptările sociale şi nu asigură soluţionarea problemelor existente în societatea socialistă a contradicţiilor şi conflictelor sociale. De aceea, a fost exprimată opinia că însăşi ideea democraţiei socialiste este dreaptă şi bună, în schimb rea şi nedemnă practica realizării ei, ceea ce a dus la alienarea puterii, delegitimarea ei şi conflicte sociale. în acea situaţie trebuie să să întărească procesul democratizării relaţiilor puterii şi să se dezvolte democraţia socialistă, ca să se evite în viitor repetarea greşelilor şi a distorsiunilor în sistemul de guvernare. După câteva zile după semnarea acordurilor de la Gdarisk I Secretar al Comitetului Central al PZPR - Stanislaw Kania realizând încercările de analiză a practicii guvernului comunist de dinainte de august şi-a exprimat opinia că „democraţia nu este un gest al puterii faţă de societate, dar o necesitate mare şi în creştere a socialismului"[248]. Dezvoltarea evenimentelor a demonstrat că acea declaraţie având înainte de toate un caracter verbal s-a abătut de aşteptările sociale.

Deja în timpul grevei din august s-a arătat cu o mare putere aspiraţiile sociale nu pentru corijarea stării organizării sociale, dar pentru transformarea lui evolutivă şi în consecinţă a schimbării complete. S-a luat în vedere ineficienţă acţiunilor reformatoare în ultimii 25 de ani, începute în octombrie 1956. Era vorba de propunerea unor astfel de proiecte şi soluţii politice, a căror realizare ar fi dus la formarea unei noi organizări a societăţii, alternative faţă de sistemul socialismului real. în acea

---

[248] *Przemowienie I sekretarza KC PZPR tow. Slanislawa Kani na naradzie aktywu parlyjnego w Katowicach 9IX1980 roku,* „Ideologia i Polityka", 1980, nr 11, p. 5.

situaţie punctul de plecare şi starea finală social-politică trebuie să fie democraţia. Ea a fost recunoscută pretutindeni ca ideea primordială a mişcării solidarităţii şi valoarea centrală a gândirii sale social-politice. Diferenţa opiniilor se refereau doar la modul de realizare a ideii democratice a transformării relaţiilor poloneze, condiţionate de mulţimea principiilor şi comportamentului a mulţimii multimilionare care se situau, aşa cum a remarcat atunci participantul activ al acelei mişcări sociale, Jakub Karpinski, „între acord şi protest, între revoluţionism şi evoluţionism, între insurecţie şi munca organică"[249].

În concepţiile expuse atunci şi proiecte sociale şi în discuţiile ideologice purtate s-a continuat în mod natural, nu totdeauna conştient şi cu atât mai mult confirmat, toate din tendinţe de libertate şi democratice, ceea ce a adus în gândirea politică poloneză generaţia lui Octombrie din anul 1956. De aceea, ideile social - politice ale mişcării de solidaritate au reprezentat o continuare naturală a celor mai bune curente ale tradiţiei poloneze democratice. în perioada de la acordul din august până la introducerea stării de urgenţă în „Solidaritate" erau două concepţii cu privire la schimbările sociale din Polonia: prima care susţinea reconstruirea pluralismului politic între altele prin crearea a patru noi partide politice: socialist, democratic, popular şi liberal şi organizarea alegerilor libere parlamentare sau organizarea alegerilor cu participarea aceleiaşi „Solidarităţi", care ar permite limitarea influenţei partidului de guvernământ şi în viitor îndepărtarea ei de la putere. Şi a doua: iniţierea autoorganizării societăţii prin realizarea autoguvernării tuturor domeniilor posibile ale vieţii sociale, înainte de toate s structurilor şi instituţiilor statului, organizarea întreprinderilor şi a altor instituţii sociale etc. Despre alegerea uneia dintre ele avea să hotărască viziunile geopolitice legate de temerea intervenţiei străine (sovietice) şi de izbucnirea războiului civil. De Exemplu Jacek Kuron atunci consilier al „Solidarităţii" prevenea că „societatea nu poate renunţa de postulatul alegerilor libere, dar că nu este obligată să facă nimic, ceea ce ar obliga URSS să facă o intervenţie. Nu vom izbuti să obţinem căderea puterii şi să începem campania care ar trebui să fie de lungă durată, ca să ducă la alegeri cu programe dezvoltate. De la aceea nu va veni nici pâine nici carne, în schimb vor veni armate străine"[250].

În ambele cazuri posibilitatea realizării schimbărilor în Polonia era legat de organizarea democratică, independentă a societăţii, posibilă de atins ca urmare a apariţiei pe calea autoorganizării sociale a primei în perioada postbelică mişcări sociale din întreaga ţară - „Solidaritatea". Ea avea să fie, după cum spunea Waldemar Kuczynski, „prima şansă pentru realizarea dintr-odată a dorinţelor de mai mulţi ani de viaţă în condiţiile, care pot fi realizate de unul singur, (...) speranţa la autenticitate, libertate şi democraţie (...), şansa de lichidare a nelegiuirilor şi nedreptăţii, care s-au înmulţit în relaţii sociale nemaipomenite, ca urmare a lipsei de mai mulţi ani a controlului social eficient asupra administraţiei şi puterii"[251]. Ea avea să ducă la construirea unui nou sistem social în postura „Rzeczypospolitej Autoguvernate".

Autorul terminului era Jan Waszkiewicz[252]. în schimb, viziunea „Rzeczpospolitej Autoguvernate" a fost dezvoltată şi precizată de către mulţi alţi publicişti şi animatori ai mişcării solidarităţii între altele de Ştefan Wilkanowicz, Witold Trzeciakowski, Ştefan Bratkowski, Bronislaw Geremek ş.a. Majoritatea lor făcea trimitere la tradiţiile democratice poloneze şi creau concepţia specială, crescută din condiţii poloneze, a concepţiei noii orânduiri sociale, care ar răspunde provocărilor contemporane. Ei s-au inspirat şi din ştiinţa socială a Bisericii catolice, iar înainte de toate s-a făcut trimitere Ia moştenirea ideologică poloneză, anume la ideile lui Edward Abramowski. De realizarea viziunii „Rzeczpospolitej Autoguvernate" era legată speranţa la reconstruirea activităţii sociale, a legăturilor sociale, integrării sociale, autoperfecţionării şi autoafirmării personalităţii, socializarea instituţiei statului şi tuturor organizaţiilor a vieţii sociale etc. din toate acestea rezulta că „trebuie reconstruită Polonia, aşa cum mărturisea Wilkanowicz, ţinând seama de tradiţiile noastre, mentalitatea poloneză şi cerinţele economiei raţionale. Toate modelele străine pot să trezească reflecţii, dar nu pot fi copiate. Imaginea Poloniei contemporane neguvernate, captivată de anarhismul birocratic trebuie să fie schimbată datorită renaşterii iniţiativei sociale şi a autoguvernării"[253].

Finalmente programul „Rzeczpospolitej Autoguvernate" a fost adoptat la I Congres al „Solidarităţii" care şi-a desfăşurat lucrările în septembrie-octombrie 1981. El a înlocuit diferite lozinci şi postulate anunţate de mai bine de un am, cu privire la organizarea societăţii, înainte de toate a transformării relaţiilor politice şi economice a ţării. El a reprezentat de asemenea şi însumarea consideraţiilor ideologico-politice adoptate de către opoziţia democratică de la mijlocul anilor 70 cu

---

[249] J. Karpinski, *Ustroj komunistyczny w Polsce,* Londyn 1985, s. 128.
[250] J. Kurori, *Dyskusja o programie,* „Niezaleinoăi", 1981,nrl21,p. 3.
[251] W. Kuczynski, *Solidarnosc apanstwo,* „Tygodnik Solidarnos£", 1981, nr 15, p. 3.
[252] Vezi *Samorzqdna Rzeczpospolita, Ibidem,* 1981, nr 31, p. 6-8.
[253] S. Wilkanowicz, *Formy i zadania samorzqdu, Ibidem,* 1981, nr 25, p.l 1; vezi de asemenea un alt articol: *Ku Polsce samorzqdowej,* tamie, 1981, nr 23, p. 10.

privire la forma viitorului sistem social-politic al Poloniei. Versiunea finală a proiectului a fost elaborată de comisia pentru elaborarea programului Congresului sub conducerea lui Bronislaw Geremek. Concepţiei „Rzeczpospolitej Autoguvernate" îi era consacrat capitolul VI al „Solidarităţii". A fost proiectată construirea noului tip al sistemului social- politic, bazat pe principiul pluralismului larg înţeles al opiniilor, politic şi cultural, a cărei bază le-ar fi reprezentat structura autoguvernării ca metoda cea mai reală a organizării şi activităţii umane. încununarea construirii unui stat autoguvernat avea să fie sistemul democraţiei parlamentare, completată de o a doua cameră autoguvernată sau social-economică. O completare a sistemului parlamentar a Poloniei autoguvernate avea să fie sistemul autoguvernării muncitoreşti ca un factor esenţial al administrării în sfera social-economică întreprinderilor autoguvernate şi autoguvernării teritoriale - cea mai bună metodă a organizării şi funcţionării societăţii locale. Rzeczypospolita autoguvernată trebuia să garanteze tuturor cetăţenilor drepturi largi şi libertăţi politice, economico-sociale şi culturale pe baza principiilor egalităţii şi dreptăţii.

Cea mai bună formă a realizării „voinţei poporului" animatorii „Sollidarităţii" o apreciau în democraţie a cărei categorie centrală era să fie nu libertatea persoanei, dar „voinţa naţiunii". Ei arătau că „autoguvernarea devine din ce în ce mai răspândită ideologie populară şi are un viitor real"[254].

„Solidaritatea" oferea ideii autoguvernării funcţii concrete şi formă de sistem politic. Aceasta avea să fie forma de bază a organizării şi administrării nemijlocit prin această societate muncitorească şi societate locală în sferele reale ale vieţii publice. încununarea structurii autoguvernate a structurii societăţii avea să fie la nivelul organelor superioare de stat, a doua cameră cu caracter de autoguvernare, care va reprezenta contraponderea faţă de prima cameră cu caracter politic, adică sejmului. în acea situaţie instituţiile democraţiei politice avea deja să fie garantul suficient al construcţiei „Poloniei autoguvernate" deoarece astfel de garanţii politice au fost căutate în scopul completării democraţiei politice prin instituţiile democraţiei social-economice.

Neclar îşi închipuiau funcţionarea economiei în viitoarea „Polonie autoguvernată". Se tindea spre depolitizarea economiei şi de îndepărtarea de sistemul economiei de comandă, introducerea mecanismelor de piaţă, crearea relaţiilor economice reale şi concurenţiale prin redarea titlurilor de proprietate grupurilor concrete de muncitori etc. De noua modalitate a organizării administrării era legată speranţa de raţionalizare a producţiei, creşterea eficienţei sale şi în consecinţă a îndreptării situaţiei economice a societăţii. Şi deşi postulatul susţinerii activităţii economice pe principiile economiei de piaţă atrăgea din ce în ce mai mulţi susţinători în „Solidaritate", ceea ce ducea la convingerea optimistă despre reformarea fără criză şi fără conflict a economiei şi dezvoltării economice, care ar asigura lipsa şomajului, valoarea reală a plăţilor şi veniturilor, politica egalitară a statului şi menţinerea funcţiilor largi social-tutelare are statului.

În chestiunea modului realizării idealului „Polonia autoguvernată" „Solidaritatea" nu avea o poziţie unică. El avea să fie promovat şi susţinut de către mişcarea socială iniţiată în toamna anului 1981 în postura Clubului Rzeczypospolitej Autoguvernate „Libertate-Dreptate-Independenţă". O anumită parte a „Solidarităţii" care rămânea în sfera de activitate a Comitetului Apărării Muncitorilor şi mediilor legate cu ele se pronunţa pentru compromis cu puterea comunistă ca cea mai reală metodă a realizării scopurilor solidarităţii. Cea mai importantă parte a „Solidarităţii" prefera metodele de confruntare: rezistenţa pasivă, boicotarea, grevele şi demonstraţiile până la greva generală. Domina opinia că cu acel guvern, lipsit de legitimarea socială şi politică, nu trebuie negociat, dar să se tindă la răsturnarea lui cu toate metodele, cu atât mai mult că ele sunt impuse de Cremlin şi îndeplinesc rolul de ocupant al naţiunii. încetul cu încetul, anume de la mijlocul anilor 70, ceea ce a fost legat cu consolidarea în societate a bazelor opoziţionale faţă de acţiunile de confruntare şi slăbirea evidentă a „Solidarităţii" şi a schimbărilor în situaţia internaţional, insista asupra recunoaşterii opiniilor cu privire la posibilitatea şi necesitatea dialogului cu puterea. Aceasta a dus în scurt timp, 1989, cu dezbaterile „mesei rotunde".

Viziunile apropiate ale solidarităţii cu privire la ideea colectivistă- democratică erau anunţate de gruparea de provenienţă socialistă cu Partidul Socialist Polonez (PPS) în frunte, reconstituit în anul 1987. Şi de asemenea activiştii socialişti afirmau că mişcarea socială pune înainte de toate un „efort colectiv al oamenilor care liber se organizează în comunităţi", ca totodată să nu irosească „marele potenţial al iniţiativelor individuale"[255]. Ele susţineau eliberarea categroiilor muncitoare de sub

[254] *O co walczyc?* „Naprz6d" nr 1 z 1985, p. 12; S. Jakubowicz, *Slawiac na samorzqd,* „Tygodnik Mazowsze" nr 189 din 1986, p. 3; *Demokracja przemyslowa jako ewentualny element szerszego programu spoleczno-politycznego, „* Refleksje" nr 1 din 1989, p. 23-24.

[255] *Deklaracja polityczna PPS,* Warszawa, 15 XI 1987, p. 1; *Ibidem:* P. Ikonowicz, *Dojrzewania rewolucji.* „Robotnik Mazowiecki" nr 5 din 1988, p. 1; *Nowa lewica,* „Robotnik" nr 138 din 15 XI 1988, p. 1; *Co to jesl socjalizm.* „Robotnik" nr 144 din 1989, p. 1; R. Makowski, *Cele polskiej socjaldemokracji,* „Naprzod" nr 11 din 1989, p. 3.

presiunea economică şi politică. Atingerea scopului postulat prin adoptarea de către echipele de muncitori a fabricilor şi locurilor de muncă. Ei se opuneau categoric încercărilor întreprinse la sfârşitul anilor 70 şi începutul anilor 80 de introducerea sistemului economiei de piaţă, văzând în ea împroprietărirea unui grup îngust al nomenclaturei comuniste a bogăţiei naţionale. Ei respingeau de asemenea modelul economiei planificate, ca şi de piaţă, a cărei caracteristici principale au devenit monopolizarea în sfera producţiei şi împărţirii bunurilor produse, a şomajului, aspiraţiile spre venit fară a se ţine seama de cheltuieli etc. De aceea, judecau că cea mai bună metodă de gospodărire o asigură împuternicirea producătorilor prin împroprietărire, adică echipele de la locul de muncă organizate în instituţii ale autoguvernării muncitoreşti, care îndeplinea funcţiile de proprietar şi administrator. Ei proiectau de asemenea cuprinderea prin diferite forme de democraţie autoguvernată a domeniilor vieţii sociale, ca corespunzător să „reformeze" sistemul democraţiei parlamentare. Au preluat de la „Sollidaritate" ideea „Rzeczypospolitej Autoguvernate", înţelese ca un anumit model al „statului socializat" - comunitatea tuturor cetăţenilor organizată pe principiile autoguvernării, în care puterea supremă - parlamentul ar fi fost format din două camere: politică şi autoguvernată. Numai într-o astfel de Rzeczypospolită polonezii ar fi putut să atingă suveranitatea deplină naţională şi să-şi asigure cele mai bune condiţii ale dezvoltării şi progresului civilizaţional.

Slăbiciunea programatorie şi incapacitatea opoziţiei antocomuniste faţă de elaborarea unei concepţii doctrinare compacte şi reale conformă cu epoca în care îşi desfăşura activitatea a dus la faptul că nu era pregătită pentru preluarea puterii în momentul căderii şi sfârşitului socialismului real în Polonia. în consecinţă nu a reuşit să prezinte societăţii un program concret de schimbare socială şi de modernizare a ţării. Diferenţa opiniilor care s-au creionat de la bun început al activităţii sale în chestiunile ideologice şi politice rapid au dus la dezintegrarea după anul 1989 a taberei solidarităţii şi a polarizării politice a societăţii poloneze. Repede de asemenea au pierdut din importanţă valorile liberal-democratice, marginalizate eficient prin radicalismul de dreapta, populism, integrişmul naţional-catolic etc. Cazul opoziţiei poloneze a opoziţiei anticomuniste a confirmat, din păcate, doar o situaţie mult mai generală - că întreaga

Europă de Est, care a trăit triumful său istoric nu a formulat nici o idee nouă socială. S-a oprit asupra îndeplinirii concepţiilor opoziţioniştilor vechi şi mai târziu reformatori, că este de ajuns să fie „unită la Europa", ca să satisfacă aspiraţiile civilizaţionale şi culturale a acelei părţi a Europei.

Realizarea modelului politic proiectat în postura „Poloniei autoguvernate" conform opiniei unei părţi a promotorilor săi cu Waldemar Kuczyriski în frunte avea să ducă la democratizarea tuturor domeniilor vieţii poloneze adică să „întoarcă cetăţenilor în limitele ipotezelor de bază ale sistemului politic la devenirea drepturilor, alegerea puterii, determinarea bazelor politicii statului între altele şi economice, controlarea realizării sale, aşezarea administratorilor voinţei sociale. într-un cuvânt, transformarea socialismului real în socialism constituţional"[256]. Totuşi, deja la animatorii mişcării de solidaritate se trezea îndoiala şi rezerve din punctul de vedere al caracterului utopic. Imediat după adoptarea programului Poloniei autoguvernate activistul şi intelectualul „Solidarităţii", Jerzy Holzer, o califica drept o: „înşiruire lungă a utopiilor socialiste cu privire la libertate"[257]. Nu -i de mirare că în continuare permanent se întoarce la întrebarea despre legitimitatea şi sensul proclamării la sfârşitul secolului al XX-lea în faţa proceselor de globalizare a lumii şi de formare a societăţii postindustriale prin ultima revoluţie muncitorească în Europa a acelei utopii sociale. Nu există asupra lor un răspuns unilateral. Probabil ea a fost întârziată dacă nu cu un secol, atunci cel puţin pe câţiva zeci de ani, încercarea de înnoire a idealurilor socialismului şi democraţiei. încă a fost o încercare de a răspunde la întrebările şi provocările noii civilizaţii care se forma de la mijlocul secolului al XX-lea - a civilizaţiei postindustriale, iar poate o expresie a veşnicei dorinţe umane la visul de fericire şi a vieţii vrednice după experienţa secolului al XX-lea a căderii omului şi a barbarizării culturii umane. Ea a reprezentat factorul esenţial al motivării atitudinii şi comportamentelor umane ale marii mişcări sociale a „Solidarităţii", care a început schimbări istorice mari la o scară nemaiîntâlnită până atunci, la nivel de ţară, european şi universal.

Încheiere

Dezvoltarea gândirii democratice poloneze reprezintând un exemplu al transformării ideilor şi a racordării lor la noua realitate socială. Fiind o creaţie a imaginaţiei umane materializate în viitor, ele cresc pe un teren concret al necesităţilor sociale. Din timpurile de demult este percepută caracterul său creativ. Nu este posibilă dezvoltarea societăţii modernă fără formarea corespunzătoare şi

---

[256] W. Kuczyriski, *Oczami gospodarzy i obywaleli*, „Tygodnik Solidarnoii", 1981, nr 22, p. 3.
[285] J. Holzer, *„Solidarnosc" 1980-1981. Geneza i hisloria,* Paryi 1984, p. 195.

dezvoltarea ideilor, gândirii politice, doctrinilor politice etc. Cu atât mai mult că ele apar în rândul organizaţiilor şi grupărilor politice, care articulează aspiraţiile grupurilor sociale. Fiecare organizaţie şi mişcare politică, care îşi exprimă aspiraţiile sale în mod mai mult sau mai puţin precis şi sistematizat în postura gândirii politice, intensifică puterile sale şi acţiunea în societate, înviorând astfel viaţa intelectuală a ţării şi contribuind la dezvoltarea acelei societăţi şi ţări.

Un rol esenţial istoric o îndeplinea în trecut şi o îndeplineşte acum unul dintre curentele gândirii poloneze social-politice - curentul democratic. Deşi nu totdeauna este apreciată prezenţa sa în istoria şi cultura poloneză, despre ce mărturiseşte între altele stereotipul des exprimat cu privire la tradiţiile democratice scăzute a societăţii poloneze şi a crizei democraţiei contemporane. Ca exemple, simt date ineficienţa democraţiei nobiliare în I Rzeczpospolită, a democraţiei parlamentare în perioada interbelică, greutăţile şi problemele democraţiei contemporane. Dacă efectul primei a fost modelul anarhizat al oligarhiei, cea de-a doua nu a reuşit să asigure ţara de tentaţii autoritare şi ale totalitarismului, a treia din nou nu a permis polonezilor să arunce greutatea trecutului şi să recupereze suveranitatea deplină spirituală şi politică, şi de asemenea să atingă succesul deplin în fiecare domeniu al vieţii sociale. Conform opiniei mai multor critici ai democraţiei cea mai fericită soluţie politică în condiţiile bazelor tradiţional nedemocratice ale polonezilor ar fi instaurarea unui sistem politic autoritar.

În acelaşi timp, în gândirea şi faptele societăţii poloneze totdeauna au fost prezente idealurile şi valorile democratice. Deja din perioada Renaşterii prin gândirea Iluminismului, epoca de după împărţirea Poloniei, încercarea democratismului în perioada interbelică şi activitatea democratică a opoziţiei după evenimentele din octombrie 1956 şi mişcarea în masă de libertate din anii 80 şi renaşterea principiilor democratice şi a instituţiilor în organizarea societăţi după 1989 articulate au fost aspiraţiile democratice, manifestate în tendinţa realizării principiilor libertăţii, egalităţii, dreptăţii, toleranţei, demnităţii umane etc. în perioada de 70 de ani a istoriei gândirii poloneze totdeauna a fost curentul democratic, iar în unele perioade prevala considerabil. Caracteristica sa era grija pentru interesul de stat şi asigurarea intereselor naţional-statale, posibil până la atingerea doar în condiţiile participării largi a societăţii în procesul guvernării şi a executării puterii. Aşa aspiraţiile neschimbătoare ale democraţilor polonezi de la Jan Ostrorog şi Andrzej Frycz Modrzewski, prin Hugo Kollqtaj, Stanislaw Staszic, Tadeusz Kosciuszko, Piotr Sciegienny, Jan Nepomucen Janowski, Wiktor Heltman, Stanislaw Worcell, Alexandr Swiştochowski, Boleslaw Limanowski, Stanislaw Stoialowski, Boleslaw Wyslouch, Edward Abramowski, Kazimierz Kelles- Krauz, Ignacy Daszynski, Mieczyslaw Niedzialkowski, Wincenty Witos, Karol Popiei, Adam Krzyzanowski, Mana şi Stanislaw Ossowski, Julian Hochfeld, Jan Strzelecki, până la Jacek Kuron, Tadeusz Mazowiecki şi Lech Walşsa a existat o dorinţă a Polonei libere, drepte şi democratice, libere de orice forme ale presiunii şi strâmbătăţii umane.

Studierea istoriei democraţiei poloneze are o importanţă cognitivă şi socială. Permanent, la fel ca şi în trecut, punem azi întrebarea: Ce-i cu Polonia? Cum are să fie?, iar mai mult dacă are să fie o ţară modernă, modernizat, liber de xenofobie şi naţionalism, deschis pentru alte valori culturale, adică închis în comunitatea sa naţională şi adaptat duşmănos faţă de individualism, umanism, universalism etc. în curentul democratic al gândirii poloneze trebuie căutate răspunsuri la multe întrebări de acel tip şi văzute multe modele dorite astăzi a atitudinilor şi comportamentelor între altele a stimei demnităţii umane, a îndrăgirii libertăţii, toleranţei pentru diferite convingeri, sensibilitatea pentru fărădelegea umană etc.

Dezvoltarea ideii democratice în societatea poloneză a întâlnit multe greutăţi, bariere interne şi externe. A avut un destin schimbător, succese şi înfrângeri, caracteristice şi pentru istoria naţiunii şi statului. într-o perioadă îndelungată până la recucerirea independenţei în anul 1918 a avut ca esenţă dimensiunea teoretică, anterior discutată în dezbaterile a concepţiilor politice poloneze faţă de chestiunea independenţei şi a chestiunii sociale. în fine prin întreaga perioadă şi până în acum se legau de ea ceea ce oferea tradiţiei democratice poloneze în comparaţie cu alte ţări, mai ales celor din Europa Occidentală, un anumit specific ideologic şi intelectual. Nu era posibilă realizara idealului democratic în condiţiile ocupaţiei străine, deoarece, aşa cum s-a menţionat nu poate exista libertate într-o ţară ocupată. Recucerirea libertăţii naţionale nu era posibilă fără punerea în discuţie a chestiunii sociale. Gândirea poloneză democratică a trecut printr- o evoluţie importantă - s-a schimbat însuşi sensul democraţiei, s-a extins subiectul democraţiei şi s-a extins domeniul democraţiei - de la democraţia numai a unei părţi a naţiunii, la democraţia întregii naţiuni, adică de la democraţia nobiliară la democraţia „Rzeczpospolitei autoguvernate". Democraţia poloneză a acumulat valori naţionale şi sociale. O trăsătură caracteristică a gândirii politice poloneze era unirea ideii democratice de principiile libertăţii naţionale şi egalitarism social. Astfel, se consolida democratismul în conştiinţa şi atitudinea societăţii poloneze, a cărei majoritate a promotorilor nu se limita doar la sensul democraţiei formale,

străduindu-se să-i ofere o dimensiune materială, socială. Aceasta îşi găsea materializarea în diferite viziuni şi proiecte ale Rzeczypospolitej organizate în formă de republică democratico-parlamentară formată din instituţii sociale, în special în secolul trecut, cânt democraţia nu avea doar o importanţă teoretică, căci odată cu renaşterea statului a primit o importanţă strict practică. Aceasta a făcut posibilă europenizarea relaţiilor poloneze, între altele a relaţiilor puterii, deşi cu mult întârziată în comparaţie cu alte state, înainte de toate occodentale, care au trecut peste aceste procese în secolul al XlX-lea. Nu se poate trece cu vederea că în idealul democratismului polonez chestiunea recuceririi subiectului politic şi de reconstruire a statului independent polonez aveau o dimensiune mult mai largă, mai universală, deoarece chestiunea poloneză devenea, 115 atât în timpurile captivităţii naţionale, ca şi în perioada revoluţiei solidarităţii sinonim al libertăţii naţiunilor şi ţărilor. Consideraţiilor faţă de căile de recuperare a libertăţii naţională îi era apropiată întrebarea cu privire la chipul politic al Poloniei reconstruite şi a sistemului social-economic. Şi în pofida unui curent slab liberal s-au acceptat pretutindeni principiile democraţiei politice, împreună cu sistemul parlamentar, completate cu instituţiile democraţiei sociale şi economice.

Trebuie să fie apreciate de asemenea un anumit stil important al practicării democraţiei în Polonia şi a gândirii despre ea, anume prin prisma stării conştiinţei sociale poloneze, în special a dezvoltării atitudinii cetăţeneşti. Des promotorii ei, înainte de toate reprezentanţii mişcărilor socialiste, populare şi creştin-democratice, concluzionau că despre puterea şi eficienţa puterii de stat nu decid prerogativele largi şi capacitatea de adaptare în activitatea organelor ei executive, dar sentimentul de subiectivitate a societăţii şi a responsabilităţii cetăţeneşti precum şi a conştiinţei obligaţiunilor şi a drepturilor faţă de stat. Eficienţa activităţii statului modern constră în identificarea cetăţeanului cu statul, iar aşa ceva este posibil doar în condiţiile democraţiei parlamentare şi a deplinătăţii drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. Deoarece democraţia parlamentară, pe lângă numeroase neajunsuri, deţine o trăsătură esenţială necunoscută altor sisteme politice, şi anume îndeplineşte funcţia de „amortizator" al tensiunilor şi conflictelor social-politice. Datorită trăsăturilor sale politice aduce cea mai mare parte a conflictelor pe teren paşnic, făcând posibilă prin discuţii şi compromise depăşirea crizelor şi tensiunilor interne. Astfel, permite evitarea exploziilor violente social-politice, care sunt rezultatul crizei, şi previn crizele statului. Totodată, democraţia este ameninţată de diferite pericole, în special din partea ideologiilor şi regimurilor autoritare şi totalitare. De aceea, cea mai eficientă metodă de a menţine şi dezvolta democraţia este asigurarea categoriilor largi sociale nu numai a calităţii de subiect politic, dar şi garantarea securităţii lor sociale. în acea situaţie democraţia politică trebuie să se unească cu egalitarismul şi dreptatea socială. întotdeauna promotorii modelului democratic au arătat necesitatea educaţiei generale şi cetăţeneşti a societăţii poloneze, înainte de toate a categoriilor sociale de jos ale populaţiei.

Nu-i de mirare că în ultimele două secole în gândirea politică poloneză s-a consolidat puternic convingerea despre caracterul integral al libertăţii şi egalităţii sociale, find o trăsătură caracteristică a democratismului polonez. Aceasta se explică probabil prin descendenţa plebeică a societăţii, prin slaba dezvoltare a orăşenimii poloneze, prin dezvoltarea slabă civilizaţională şi culturală, în special prin situaţia naţiunii aflate în captivitate, a dependenţei faţă de efectele a celor două culturi distincte şi tradiţii: occidentale şi est europene etc. în consecinţă, polonezii ca nicio altă societate naţională, au tins să-i ofere democraţiei un caracter social şi corespunzător pe acea democraţie socială s-o unească cu ideea naţională, văzând în aceea cea mai bună metodă în dezvoltarea individului şi societăţii. Pe acea bază au formulat concepţia unei dezvoltări specifice care corespund condiţiilor poloneze şi a specificităţii procesului istoric polonez. în crearea lor totdeauna făceau trimitere la cele mai bune tradiţii naţionale democratice şi a tendinţelor permanente a generaţiilor predente spre parlamentarizare a sistemului politic al statului ca cea mai sigură cale spre democratizare. Au continuat tendinţele acelor puteri şi grupuri sociale, care în trecut nu au încetat în permanentizarea democratismului şi umanismului în relaţiile interumane şi formarea structurilor democratice ale statului. în special, experienţa secolului al XX-lea a democraţiei poloneze, care se caracterizează prin avansul înfrângerilor şi căderilor în faţa dezvoltării şi succeselor, a devenit o temelie naturală pentru renaşterea societăţii civile şi a sistemului democraţiei parlamentare. Nu-i de mirare că astăzi democraţia poloneză are nu numai succese, asigurând societăţii şi statului, ca şi mai înainte, cea mai bună cale pentru dezvoltare şi de întoarcere spre comunitatea societăţilor democratice, dar de asemenea trece şi prin momente mai puţin favorabile şi crize, de a căror depăşire depinde destinul şi viitorul nostru al tuturora, progresul şi avansul civilizaţional al ţării noastre.

Swiştochowski, *Genealogia lerazniejszosci,* Warszawa 1935, s. 125.

[29] *Ibidem,* p.542.

[33] S. Konarski, *O skutecznym rad sposobie,* t.2, Warszawa 1761, p.3 yl urm,

[82] H. F. R. de Lamennais, *Wyborpism.* Wstţp i przypisy Adama Sikory, Warszawa 1970, p. 95.

[81] W. A. Djakow, *Piolr ăciegienny ijego spuscizna,* Warszawa 1972.
[103] B. Limanowski, *Rozwojprzekonan demokratycznych w narodzie polskim*, Krakow 1906, p. 39.
"[4] Idem, *Bolszewickie panstwo w swietle nauki.* Warszawa 1921, p. 21.
[131] E. Abramowski, *Rzeczpospolita przyjaciol. Wybor pism spolecznych i polltycznych.* I'rzcdm., oprac. przyp. D. Kalbarczyk, Warszawa 1986.
[145] Idem, *Demokracja w nowoczesnym ustroju panstwowym*, p. 400.
[150] Z. Balicki, *Uwagi krytyczne nad socjalizmem wspolczesnym*, p. 4 şi următoarele.
[158] Idem, *Zachowanie typu narodowego,* „Przeglşd Narodowy", 1909, nr 8, p. 141.
[161] M. Rataj, *Pamiţlniki* 1918-1927, Warszawa 1965, p. 60.
[172] A. Skwarczyriski, *Rcwotmja moralna,* "Droga", 1926, nr 5, p. 1.
[185] R. Rybarski, O *dyktaturach*, "Myil Narodowa" z 21 X 1927, nr 21 p. 382.
[190] *tVarszawska lnformacja Prasowa. Wszy.stklc slronnictwa. Kotnunikat specjal- ny poswiţcony zyciu stronnictw politycznych w Polsce.* Warszawn 1928, nr 42, p. 576.
[250] J. Hochfeld, *Zzapomnianych polemik,* „PO prostu", nr 7 z 17 II 1957, p. 3.
[261] A. Michnik, *Minql rok,* „Niczalcznosc", nr 109 z 19 VIII 1981, p. 7.
[262] S. Kisielewski, *Wstţp doprogramu opozycji,* w: *Bez cenzury,* Editlons Spotkania, Paryz 1987. p. 265- 266.
[269] *Program Konfederacji Polski Niepodleglej,* Warszawa 1989, s. 3.